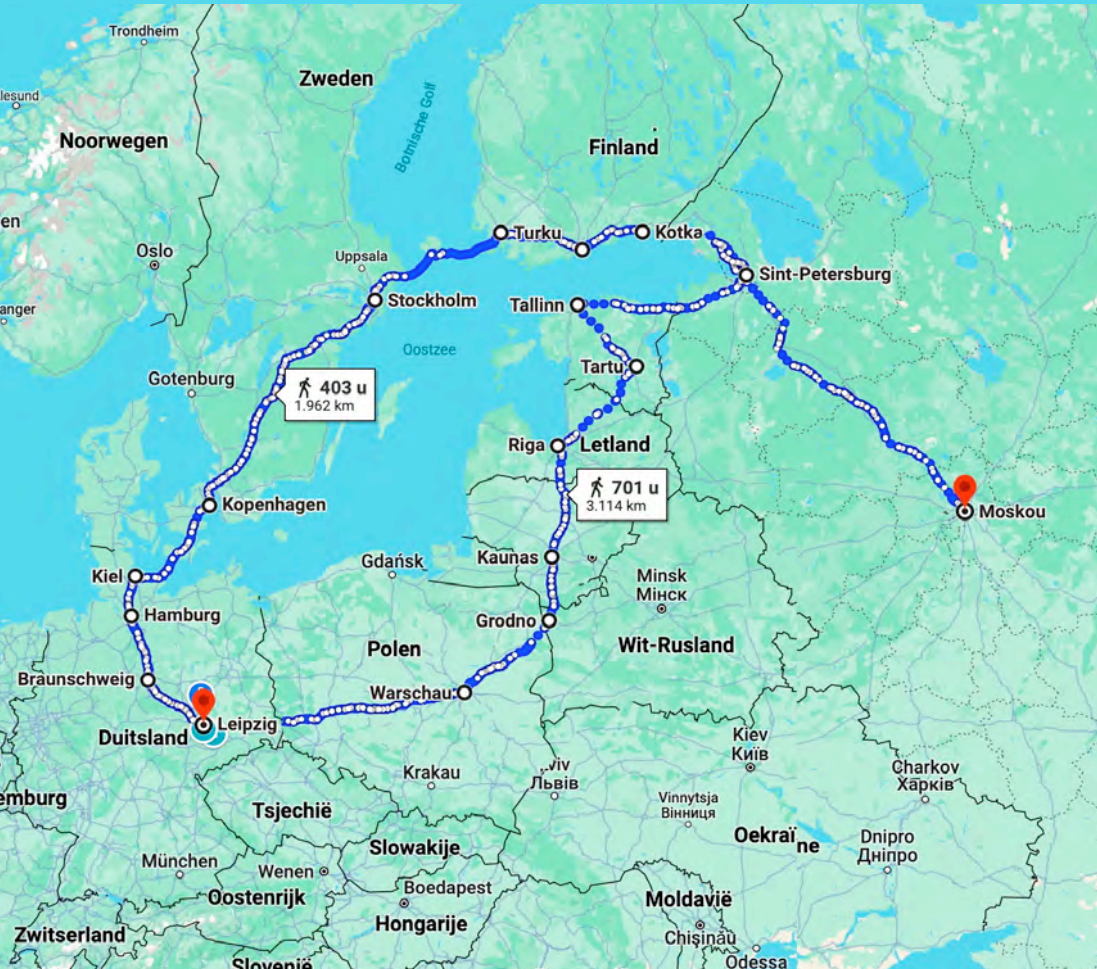

Mijn zomer 1805

Johann Gottfried Seume

Ter Verpozing

ISBN: 978-90-833962-7-9
nur: 301

Ter Verpoozing, Peize

Pdf op:
www.nedersaksisch.org
academia.edu

Omslag: Gerard Stout

Contact: gerardstout@kpnmail.nl

Print: Biblion, Zoetermeer
uwboekinggoedehanden.nl
Eerste druk juli 2024

Mijn zomer 1805

Johann Gottfried Seume

Vertaling

Gerard Stout

Ter Verpoozing

Lectio te ipsum nosse docet.

Lezen leert je jezelf te kennen.

Iosephus Robustus

TEN GELEIDE

In de zomer van 1805 maakte Johann Gottfried Seume een rondreis door het land van de hyperboreanen, Noord-Europa. Het lijkt erop dat hij wellicht als *Grillenfänger* met enige aarzeling op pad is gegaan. In het openingsgedicht sluit hij na de nodige melancholie af met *Verman je!* Gaande de reis hoopt hij in een opgewektere en filosofischer stemming te komen. Ik laat het aan de lezer van zijn reisverhaal om te beoordelen of de erudiete polyglotte eigenzinnige relativerende reiziger erin is geslaagd zijn levenslust te hervinden, of dat de veenbrand van de spleen doorsmeult in de krochten van zijn geest.

Mijn zomer 1805 kan voor de lezer een ontdekkingsreis zijn. Seume raakt aan veel actuele zaken als oorlogen, veranderende landsgrenzen, slavernij, armoede, religieuze waanzin, wetenschap, wegebouw, en aan dagelijkse beslommingen als eten, drinken, hard en zacht water, overnachten naast parende poezen, gevaarlijke spinnen en afzetterij door voerlieden en herbergiers.

Op de regels, maar vooral tussen de regels geeft Seume een inkijk in zijn geestestoestand. Het leven is zinloos, maar dat hoort zo, zou een van de gevolgtrekkingen kunnen zijn. Ook daar kan de erudiete lezer anders over denken.

Lectuur van dit werk vraagt enige geestelijke bagage en bovendien enige geestelijk inspanning. Het is een boek voor hooggeletterde intellectuelen, en voor lezers die graag intellectueel willen worden. De voetnoten mogen helpen om de gelaagdheid van deze levensreis – en die van uzelve – een beetje te doorgronden.

Wellicht is het behulpzaam om eerst *Leven en Werk* en ook de chronologie van Seumes levensloop te lezen; aan het slot in dit boek.

Europa tijdens de revolutie van 1789

tot de oprichting van het

Rijnverbond (1806) en de

vrede van Tilsit (1807)

Veritatem sequi et colere, tueri justitiam
omnibus aequè bene velle ac facere, nil extimescere.

Om de waarheid te volgen en te aanbidden, om gerechtigheid te beschermen
om iedereen even goed te wensen en te doen, zonder ergens bang voor te zijn.

BESTE LEZER,

Ik wilde niets zeggen over mijn huidige reis naar het noorden. Toen ik naar Sicilië ging, voelde ik de behoefte om mijn tijdgenoten een kleine herinnering van mijn bestaan en werk te geven. Ik deed dat en had er vrede mee; de drang was bevredigd. Verslaving aan schrijven, zoals al mijn vrienden kunnen getuigen, is niet mijn ziekte. Verschillende goede mannen echter, die ik bij naam zou kunnen noemen, hebben me uitgedaagd om op mijn manier over mijn laatste reis te vertellen.

En dat heb ik gedaan. Ik ging zitten en haalde de essentiële dingen uit mijn zakboekje; en daar was het boek. Ik heb niet geschreven voor mensen die alles weten, net zomin voor mensen die niets weten: voor de eersten zou het veel te veel zijn; voor de laatsten veel te weinig.

Een boek is de meest voorkomende en gemakkelijkste manier van weergave. Ik verontschuldig me voor niets, en presenteer de dingen zoals ik ze zag. Ik ben me bewust van mijn beste bedoelingen, zonder iemand mijn bedoelingen op te willen leggen. Dat mijn oordelen soms wat hard zijn, ligt helaas aan de aard van de dingen: ik wou dat ik overal het tegenovergestelde had kunnen zeggen.

Deze keer heb ik slechts een klein stuk van het traject te voet afgelegd; zo'n honderdvijftig mijl. Ik zou het mooier en beter hebben gevonden als mijn tijd me in staat had gesteld om de reis meer te kunnen afwisselen tussen reizen per koets en wandelen. Wie wandelt ziet vanuit eigen menselijk gezichtspunt oneindig veel meer dan wie rijdt. Fijnzinnige en ook ongevoelige mensen mogen er naar believe hun oordeel over vellen; het laat mij koud.

Ik beschouw wandelen als het meest eervolle en onafhankelijke in een mens, en ik ben van mening dat alles beter zou gaan als men meer zou wandelen. Bijna overal kan men door het vele zitten niet goed meer in de benen komen en niet meer lopen. Met wie te veel in de koets zit,

kan het niet goed gaan. Deze waarheid lijkt niet tot de mensen door te dringen; als de wagen op slechte wegen vastzit, zegt men nog steeds, alsof men er direct bij betrokken was: Nee, het loopt niet.¹

Zelfs als de koning het slagveld in loopt en alleen zijn eigen voeten gebruikt, wordt hij nog steeds geëerd en wordt er als zodanig over hem gesproken: Hij loopt naar het leger; hij loop met het leger: volgens de regel *a potiori*.² Dus; zelfs als er eigenlijk geen sprake meer kan zijn van lopen – maar van gaan of rijden –, houdt men vast aan *lopen*: het belangrijke woord om eer te bewijzen. Men zegt: De admiraal *gaat* met de vloot en zoekt de vijand. En waar de hoop ophoudt, zegt men: het *loopt* niet meer. Waar alles te veel *gaat*, loopt alles heel slecht: kijk maar om je heen.

Als men in de koets zit, is men meteen een paar stappen verwijderd van de oorspronkelijke menselijkheid.³ Je kunt niemand meer krachtig en zuiver aankijken, zoals het hoort: je doet noodgedwongen teveel of te weinig. Rijden toont machteloosheid, lopen toont kracht. Alleen al daarom wil ik zelden rijden; en omdat ik niet zo gemakkelijk en vriendelijk vanuit de koets een arme een munt kan geven. Als ik niet langer af en toe geld aan een arme kan geven, zal het lot me niet veel langer laten leven.

Ik was van plan om hier een kleine verhandeling te geven over het voordeel en de beste manier van wandelen. Ik was daartoe misschien gerechtigd – als ieder ander –, maar mijn ziel is nu te vol van dingen die belangrijker voor haar zijn.

Als mensen me ervan beschuldigen dat dit boek te politiek is, is mijn antwoord dat ik geloof dat elk goed boek in meer of mindere mate politiek moet zijn. Een boek dat niet politiek is, is zeer overbodig of zelfs slecht. Als je het tegenovergestelde beweert, heb je daar je - geen goede - argumenten voor. Politiek is wat bijdraagt of zou moeten bijdragen aan het algemeen welzijn: *quod bonum publicum*

1 *gehen* betekent in het Duits ook, en veelvuldig, lopen. Analoog en inmiddels licht ouderwets: lopen van een motor. Ik heb *gehen* op deze bladzijde vaak vertaald met *lopen*, waar in het Nederlands *gaan* gebruikelijker is.

2 vanuit een prioriteit. voorkeur.

3 Seume gebruikt vaak Humanität. (Liefde voor de menselijkheid, het menszijn).

promovet,⁴ wat dat niet doet is niet politiek. Het woord politiek is zwaar beschadigd, in onstuur gebracht en afgekraakt, of zelfs, niet erg oprecht, men heeft geprobeerd om het in een mist te hullen, waaruit het voor de eerlijke, eenvoudige man als een spook zou moeten verschijnen. Voor het grootste deel, helaas, slaagt men heel goed in de verminking van het woord politiek.

Waar het denken ophoudt, hebben dwazen evenveel gewonnen als waar het verkeerde denken begint. De mens heeft meestal aan zichzelf genoeg om de waarheid te zien; niets anders is nodig dan zijn eigen kracht om de waarheid te volgen; en alleen zijn eigen moed om daardoor zoveel gelukzaligheid te bereiken als zijn natuur hem kan schenken.

Ik ben niet met een vooringenomen blik aan dit boek begonnen; ik heb alles gewetensvol weergegeven zoals het toen was, en zoals ik erover dacht. Weinigen zullen hier misschien iets nieuws vinden, vast en zeker zullen velen zichzelf herkennen: en ik ben er groots op dat ik dit een goede zaak vindt.

Honderdduizenden denken zoals ik, maar niemand heeft misschien de aandrang of de gelegenheid om dat publiekelijk te zeggen. Als men mij in dit opzicht vraagt naar mijn roeping, is het antwoord: ik ben een mens, een vrij mens, ik geloof dat ik redelijk ben, en ik wil voor al mijn medemensen dat het ze goed gaat, zonder uitzondering. Ik ben me daar diep vanbinnen en op een liefdevolle manier zo van bewust dat ik zonder wroeging mijn hoofd op het blok zou leggen als dat nodig zou zijn.⁵ Ik wil niet strijden; maar ik wil wel openlijk zeggen waar volgens mij de kwaal van de samenleving uit bestaat.⁶

4 die het algemeen belang bevordert.

5 Op het hakblok, de guillotine.

6 Wenige werden vielleicht hier etwas neues finden; aber gewiss viele sich selbst: und ich bin so stolz, diese für gut zu halten. Hundert Tausende denken wie ich; aber niemand hat vielleicht die Pflicht oder die Gelegenheit, es öffentlich zu sagen. Wenn man mich nach meinem Berufe dazu Fragt, so ist die Antwort: Ich bin ein Mensch, ein Freier Mann, glaube vernünftig zu sein, und will allen meinen Mitbrüdern ohne Ausschluss gleich wohl. Dessen bin ich mir so innig und fest und wohlthätig bewusst, dass ich dafür mein Haupt ohne Reue auf den Block legen würde, wenn es nötig wäre. Stürmen will nicht; aber offen sagen, wo ich glaube, dass die Krankheit liegt.

Ik vind het al heel lang een enigszins treurigstemmende gedachte om een Duitser te zijn, maar toch zou ik mijn vaderland voor geen enkel ander land willen ruilen. Sinds Karel de Grote⁷ hebben we in ons vaderland zo'n vreemd weefsel van semi-rechtvaardigheid, semi-vrijheid, semi-redelijkheid en over het algemeen semi-bestaan gehad, dat buitenlanders zich bij nadere beschouwing vaak hebben afgevraagd hoe we in politiek opzicht zo lang als natie hebben kunnen voortbestaan. Crises kwamen regelmatig voor en zijn nu gevaarlijker dan ooit. Zolang we nog relatief sterk waren en nog een stempel drukten op onze tradities en grondwet, of beter gezegd, zolang onze burens om ons heen nog in chaos verkeerden, gedroegen we ons nog fatsoenlijk en waardig. De Dertigjarige Oorlog⁸ was de eerste van onze grote levensgevaarlijke nationale dwaasheden. We willen niet als eerste de schuld van de rampen bij de prinsen te leggen: want waar het volk de dienst uitmaakte, ging het er relatief niet beter aan toe; dat blijkt uit de oude en nieuwe geschiedenis. Iedereen draagt een deel van de schuld.

Een analogie van de treurige rol als wij de afgelopen tien jaar⁹ hebben gespeeld, is nauwelijks terug te vinden in de annalen van de geschiedenis: en wat erger is, er is geen vooruitzicht dat het ooit beter zal worden, noch individueel, noch als geheel. We zijn een goed voorbeeld van een bespottelijke natie die het volk eeuwenlang heeft gekoeioneerd met haar dwaasheden. Onze eupatriden¹⁰ waren 7 Koning der Franken (vanaf 9 oktober 768) en keizer van het Roomse Rijk (vanaf 25 december 800).

8 Dertigjarige Oorlog (1618-1648) was de allereerste wereldoorlog, die begon als een godsdienstoorlog en uitliep in een strijd om de macht. In Nederland deel van de tachtigjarige oorlog van 1568 tot 1648. De Tachtigjarige Oorlog was de opstand van de Zeventien Provinciën tegen drie opeenvolgende koningen van het Spaanse Rijk: Filips II, Filips III en Filips IV. Het conflict begon als bestorming van katholieke gebouwen door protestantse groepen: de Beeldenstorm.

9 Diverse grote oorlogen in Europa, onder andere de opdeling van Polen. Seume was in die jaren onder meer in Russische krijgsdienst.

10 Eupatriden ("goed-geborenen" of "goed voor het vaderland") was de naam die aan de Attische (Attica: Griekenland) geboorteadel werd gegeven, die met bijzondere rechten was bekleed. Deze privileges gingen verloren naarmate de democratie zich in de Attische wetgeving doorzette. Hierdoor steunde de macht van de Eupatriden uiteindelijk meer op hun bezit en rijkdommen, dan op hun stand of afkomst.

Met de collectieve benaming Eupatridai werden allereerst Atheense aristocraten

de apen van ons land; en de rest van ons was weinig minder dan de slaven van onze eupatriden. Hoe kan het dat een natie die Frederik de Tweede¹¹ – door het volk veracht als onbeduidende markgraaf van Brandenburg met zijn oorlogen als een *parergon*¹² behandelde – nu heel Europa laat sidderen? Hoe kan het dat Frankrijk daar staat in een nieuwe gigantische omvang, dreigend om alles om zich heen te verslinden en het ook daadwerkelijk verslindt?

Ik wil geen beeld schetsen van de geschiedenis; die is helaas maar al te duidelijk voor iedereen die om zich heen kijkt. Spanje, Italië, Zwitserland en Nederland zijn zo goed als vernietigd. Het enige wat ontbreekt is inlijving, die door de weloverwogen tussentijdse versoepeling alleen maar wordt uitgesteld. We worden bespot, en in onze zwakte moeten we dat tolereren. Waar komt onze zwakte en waar komt de kracht van de mannen aan de Seine¹³ vandaan?

Met diepe droefheid zal ik als Duitser nog een paar woorden spreken, omdat ik dat wil en het recht ertoe heb. Neem ze ter harte, of niet, ik heb niets te verliezen. Hooguit mijn hoofd; en dat begint grijs te worden en wordt met de dag overbodiger.

Duizenden moeten dagelijks bang zijn hun hoofd te verliezen door de dwingende knipoog van een enkele man, de wenk van een despoot, de knik van zijn favoriete handlanger als sturende macht, misschien, voor de onderrok van zijn *mâîtresse*. Een onbevangen man kan daarom naarvoren stappen om te zeggen wat hij gelooft dat de waarheid is.

Met waarheid zijn, volgens ervaring, geen gunsten te verdienen: want waarheid beledigt bijna iedereen, omdat zonde bijna overal is. Mooi meegenomen als waarheid geen gevaar oplevert.

benoemd. De term verwijst niet alleen naar de levensstijl, het optreden en de economische mogelijkheden van de edelen, maar weerspiegelt ook de afkomst van dezen. Buiten Athene werd de term vaak als synoniem voor adel gebruikt, vaak als een equivalent voor de Latijnse term *patricius* van de Romeinen.

11 'In mijn staat kan ieder op zijn manier zalig worden.' Frederik II of Frederik de Grote (Berliner Stadtschloss, 24 januari 1712 — Potsdam, 17 augustus 1786) was de beroemdste en meest omstreden telg uit het huis Hohenzollern. Hij was vanaf 1740 koning in Oost-Pruisen, keurvorst of markgraaf van Brandenburg en pas vanaf 1772 koning van geheel Pruisen.

12 supplement, bijprodukt. *Parergon* (Lat.) het spijt me.

13 Bonaparte, de Fransen. Seume maakt de reis tijdens de Napoleontische oorlogen.

De Fransen zijn pas de laatste vijftien jaar een natie geworden in de waarlijke betekenis van het woord; weliswaar door een verschrikkelijke wedergeboorte die niemand hen zal benijden,¹⁴ maar ze zijn het geworden. Ik heb noch tijd noch zin om hier uit te weiden over de oorsprong, de oorzaken, het verloop en het einde van de revolutie. Alles is duidelijk voor de vorser en de ijverige observator van de geschiedenis. De Fransen hebben de nationale kracht gebundeld, en er zijn nu mensen die als Fransen denken en voelen, en als één volk hebben gehandeld en handelen. De hele sjibbolet¹⁵ en het palladium¹⁶ van de staatsverandering is een wiskundig correct belastingregister.¹⁷

De rest is een noodzakelijk gevolg. Het is alleen hierdoor dat vrijheid en rechtvaardigheid en de hoogste nationale macht bestaan; alleen dit maakt goede burgers en houdt ze goede onderdanen. Deze revolutie heeft de grote natie geschapen en zal haar in stand houden zolang ze in stand wordt gehouden. Als het verloren gaat, zal het ten onder gaan en afzakken naar de status van eerdere vergane rijken.

In ons land vernietigen vrijheden de vrijheid, en rechtvaardigheden vernietigen rechtvaardigheid. Elk voorrecht, elke echte onschendbaarheid is een zekere eerste stap in de richting naar horigheid; net als het de eerste openbare onrechtvaardigheid een stap richting slavernij, is. Dat is ons oordeel. Alle redelijke mensen zien dit; maar niemand heeft de moed om een begin met rechtvaardigheid te maken. Daardoor moeten we de schande van onze zwakheid dragen.

De Fransen worden natuurlijk zwaar onder druk gezet: maar welke natie heeft gedaan wat zij hebben gedaan? Waar vind je hun gelijke in de geschiedenis? Het komt door de geest van vrijheid, gelijkheid en broederschap, die in hen ontwaakte. Als deze geest weer inslaapt, zullen ze weer terugvallen in de oude staatsorde. Maar voor het zover is, kan revolutie veel kapotmaken, net zoals hij al veel kapotgemaakt heeft.

Ik herinner me dat een tijdje geleden sommige Fransen bitter klaagden

14 De Franse Revolutie (1789-1799) was een invloedrijke politieke omwenteling waarbij de absolute monarchie die Frankrijk ongeveer twee eeuwen had geregeerd werd afgeschaft en de Eerste Franse Republiek werd opgericht.

15 identificatiewoord.

16 bij de oude Grieken: schild. Afbeelding van de godin Pallas Athene.

17 Belastingheffing maakt iedereen voor de wet gelijk. Zo komt er een einde aan adel, horigheid en lijfeigenschap. Het 'geheim' van de eenwording.

over de hoogte en de omvang van de belastingen die ze betalen.

‘Wilt u dit?’ vroeg ik terwijl ik een Duits belastingregister voor hun neus hield. ‘Nee, *mon Dieu*,’ riepen ze, ‘we willen betalen zolang we kunnen; en we willen winnen zolang onze laatste botten het uithouden. We dragen met onze belastingen tenminste naar evenredigheid bij, en we hebben allemaal maar één angst en één hoop.’¹⁸

Dat is waar en dat maakt hen sterk. Of dit lang zal duren, valt nog te bezien. Helaas geloof ik dat ik het zaad van vernietiging weer onder hen zie ontkiemen.

De Romeinen en Grieken hadden een sterk gevoel *over*, maar geen opvatting *van* natuurrecht en internationaal recht; hun geschiedenis is het bewijs. De ongelukkige Gracchi¹⁹ zijn de enigen in wiens ziel een sprankje publiek recht lijkt te zijn gevallen. Toen onze voorouders de barbaren overwonnen, dachten ze niet aan vrijheid en rechtvaardigheid, ondanks al het gepraat daarover. Ze vochten, roeiden uit en maakten slaven.²⁰ De zogenaamde vrije of edelman was de vrije vogel; de overwonnenen werden behandeld als dingen, op manieren die de menselijke rede en religie tot schande maken.

Ik heb het recht om mijn vijand te doden; maar niet het recht om hem tot slaaf te maken. Slavernij is een grotere vernedering dan de dood; de dood is de ondergrens. Er is hier geen *pactum*;²¹ of het zou nul zijn: en zonder *pactum* is er geen relatie. – Het strikte bewijs van deze stelling hoort hier niet thuis. –

Alleen de edelman was een rechtspersoon: sommige steden uitgezonderd, was de rest van het volk geheel zonder hoofd, *sine capite*²² in de zin van Romeinse onrechtvaardigheid. De onzin van

18 Angst voor terugkeer van het feodale systeem. Hoop op vrijheid, gelijkheid en broederschap.

19 De gebroeders Gracchi waren twee broers die leefden tijdens het begin van de late Romeinse Republiek: Tiberius Gracchus en Gaius Gracchus. Ze dienden in de plebejische tribunaten van 133 v.Chr. en 122-121 v.Chr. Ze zijn waren pleitbezorgers voor sociale hervormingen, beiden werden gedood door een reactionair politiek systeem; hun bijdragen aan het tribunaat veroorzaakten een reeks binnenlandse crises die worden gezien als ontregelend voor de Romeinse Republiek en als bijdrage aan de ineenstorting ervan.

20 Horigen.

21 Overeenkomst.

22 Zonder hoofd.

deze toestand is nogal voor de hand liggend; maar hoeveel van dit soort dingen zijn niet voor de hand liggend en duren toch eeuwen en misschien wel millennia?

De staten waren primitiever in die tijd; de adel was iets anders, en in de ongeorganiseerdheid relatief beter. De adel droeg de last, en deed en handelde. Er was geen sprake van de anderen met verantwoordelijkheden. De tijden veranderden; er was meer nodig, van binnen en van buiten het eigen gebied. De adel wilde niet geven: want de huidige ziel van de adel is om niets bij te dragen en alles te genieten.²³

Adel is wat ik noem de bezitters van voorrechten en van onschendbaarheden; al het andere is verwaarloosbare kleinigheden. De adel stopte met het nakomen van plichten, maar begon niet met het dragen van lasten naargelang de omstandigheden. Er waren soldaten nodig; slaven konden niet onder de wapenen worden genomen.²⁴ Vandaar de persoonlijke vrijheid van de Duitse boeren vanaf de tijd van Frederik de Derde.²⁵ De behoeften werden nu meer divers; en alles werd zonder uitzondering op de schouders van de steden en de kleine boeren gelegd. De vorsten kwamen alleen maar samen om te bepalen wat de anderen moesten afdragen. Een contradictie natuurlijk, maar zo is het.

Een filosofische fundering van een staat, uiteindelijk de enige houdbare, werd niet bedacht tot de Franse revolutie. Het effect is zichtbaar. Zolang ze vanuit deze basis standhouden, zijn ze zeker onoverwinnelijk, en nationaal geluk van binnenuit en van buitenaf zal het uiteindelijke resultaat zijn. Als ze naar het oude feodale systeem vervallen, zal de oude hiërarchie terugkeren. De adel en de geestelijkheid hadden de Fransen gebracht waar ze waren. Kracht en een vleugje rede hebben hen op het punt gebracht waar ze nu zijn.

De huidige dynastie – *ο πάντα εν τοις κοινους δυναμενος εξι δυναμεις*²⁶ - dreigt de zaak terug te draaien, en in diezelfde geest te af te maken. Vandaar mijn luid verkondigde afkeer, want ik erken graag

23 Arbeid adelt, maar adel werkt niet.

24 onbetrouwbare horigen.

25 Frederik III, uit het Huis Habsburg, was vanaf 1440 koning van Duitsland en vanaf 1452 tot 1493 keizer van het Heilige Roomse Rijk.

26 alles wat we gemeen hebben is sterk, jij bent sterk.

de grootsheid van de man.²⁷ Ik vrees alleen voor rede, vrijheid en rechtvaardigheid van het volk; nooit voor mezelf.

De laatste oorlogen hebben de onmacht van ons systeem volledig blootgelegd; vooral de laatste, waarin vrije mannen, de edelen, altijd de horigen versloegen. Spartacus was ook een vrije man zolang hij vocht. Kan men zich een grotere absurditeit voorstellen dan dat in nationale crises, zoals oorlogen, zij die bezittingen hebben en zij die de meeste macht hebben niet de lasten hoeven te dragen? Dat ze niet betalen in vredetijd is onrechtvaardig; dat ze tijdens een oorlog ook niet willen bijdragen is dom. Ik houd me niet in, ik heb het harde woord nodig; dom is het passende woord. In termen van handel, is vrijstelling van belasting geen bezwaar; want de prijs van goederen stijgt bij hogere belastingen, ze moeten duurder worden betaald: maar in de staatshuishouding en in de gedeeltelijke inning van de nationale inkomsten, is vrijstelling van belastingheffing onzin.

De edelste is degene die het meeste doet voor het vaderland en er het minste voor terugkrijgt. De ervaring heeft het bewezen. Het enthousiasme voor de vrijheid, helder gezien, is niets anders dan het idee van universele rechtvaardigheid. Dit heeft het gevolg gehad dat we hebben gezien. Men trok op tegen de Fransen bij Roßbach²⁸ en Krefeld: ze hebben die aanval vreselijk gewroken. Is er wezenlijk iets veranderd? Ze hebben alleen hun omstandigheden veranderd. De onrust heeft mannen in beweging gebracht en de meesten van hen op hun juiste plaats gezet. Oostenrijk verkocht zijn vlaggen aan de Milchknaben²⁹ van de goudhandelaar waarmee tegelijk eer en vaderland werden verkocht. Geld moet de staat redden: alleen de staat

27 Napoleon Bonaparte.

28 De Slag bij Roßbach op 5 november 1757 vond plaats tijdens de Zevenjarige oorlog, bij het plaatsje Roßbach, dat toen bij Saksen hoorde. Frederik de Grote versloeg de gecombineerde legers van Koninkrijk Frankrijk en het Heilige Roomse Rijk.

Zelfs vóór zijn kroning tot Napoleon I in december 1804 bezocht Napoleon Bonaparte de Rijnlandse provincies onder Frans bestuur en kwam ook op 11 of 12 september 1804, 215 jaar geleden, naar Krefeld.

29 Melkers, melkjongens. Vergelijk melkmeisjes. Eenvoudig uitvoerend werk. Overgave van Oostenrijk aan Frankrijk.

redt eer en rechtvaardigheid. Er valt enkel schande te behalen als het vaderland louter op koopmansgeest wordt gebaseerd.

Deze actieve en passieve handelsgeest lijkt minder schadelijk voor de geïsoleerde Britten: maar altijd wel tot hun schande; en hun legers hebben die schande onder Washington ervaren, *To buy and to sell is the soul of their wisdom*.³⁰ Deze gedrevenheid heeft echter nog niet het palladium van hun vloot bereikt.

De Fransman, zonder onderscheid, strijdt voor een vaderland dat hem dierbaar is geworden, dat hem en zijn familie een gelijke beloning van alle voordelen belooft, en deze voordelen ook echt toekent. De man wordt enkel gewaardeerd naar wat hij waard is: bij ons wordt de waardering bepaald door wat het parochieregister zegt, door de inhoud van de portemonnee van vader, of door wat het bureau van de hofmaarschalk voorschrijft. Voor wie zou de Duitse grenadier zich op de batterij en in de bajonetten moeten storten? Hij blijft liever wat hij is, en toch draagt de boerenknecht meteen zijn ransel en krijgt nauwelijks een vriendelijk woord van zijn norske leider. Hij zal de dood onverschrokken in het gezicht kijken, en thuis ploegt zijn zwakke oude vader de velden van de genadige landheer, die niets doet en niets betaalt en hem uitbetaalt met mishandeling.

De oude man haalt zwetend de oogst van de hofboerderij binnen en moet zijn eigen oogst vaak buiten laten rotten: en daarmee heeft hij de ellendige eer de enige lastendrager³¹ van de staat te zijn; een eer die wijselijk niet wordt erkend. Moet de soldaat daarom dapper vechten om ooit zelf deze eer te kunnen genieten? Hij moet goed zijn, en zijn zus of geliefde moet aan het adellijke hof onder dwang dienen, jaarlijks voor acht gulden, vaak zonder vooruitzicht, het ene jaar na het andere, haar hele leven lang; en zijn oude zieke moeder, die nauwelijks droog brood heeft, moet voor het hof de haar toegewezen hoop vlas spinnen, als ze geholpen wil worden; en zijn kleine broertje

³⁰Kopen en verkopen is de ziel van hun wijsheid. Seume verwijst naar de eerste Amerikaans president: George Washington (1732-1799) was generaal, opperbevelhebber van de koloniën in de Amerikaanse Onafhankelijkheids-oorlog, slavenhouder en de eerste president van de Verenigde Staten van 1789 tot 1797. Een variant komt voor in de Bijbel. Spreuken 23: 23 Verwerf de waarheid en verkwansel haar niet, laat je onderrichten, verwerf inzicht en wijsheid.

³¹belastingbetaler.

moet voor een stuiver per dag boodschappen doen bij vorst en hitte. De kleine boer rijdt en teelt en geeft; op de grote boerderijen beweegt geen hoef en draait geen wiel.

Dat is wat men noemt de staat en de goede orde en rechtvaardigheid; en vraag je af waar het ongeluk van de gewone mensen vandaan komt. Waar geen gemeenschap is, is geen gemeenschappelijke geest. Gemeenschappelijkheid van recht, isonomie,³² is een goddelijke gedachte, misschien wel de mooiste die we hebben: alleen slavernij en despotisme kunnen er minachting op werpen. Iedereen wil genieten; en niemand wil iets doen. Ieder belast de ander; er is geen algemene overeenstemming over het goede, geen actieve samenwerking voor het algemeen welzijn.

De vijanden zijn alleen sterk door onze fysieke en morele zwakte, die onze schuld is. Overal onder de mensen heerst grof, vuil egoïsme. Wantrouwen heerst onder onze vorsten; de één geniet van het ongeluk van de ander, wordt machtelozer door scheiding, grijpt onbesuisd naar elk klein voordeel en brengt uiteindelijk zichzelf en de natie aan de rand van de afgrond. Eén man³³ is nu dictator van Europa die vijftien jaar geleden nog maar net toegang had tot de voorkamer van de domme trotse ministers.

Zo gaat het als mannen de touwtjes in handen hebben; en zo gaat het als jongens gaan staan waar mannen zouden moeten staan. Als we zo doorgaan, lopen we het gevaar weggevaagd te worden zoals de Sarmaten;³⁴ en binnenkort zullen vreemdelingen onze rechtbanken

32 In het oude Griekenland verwees isonomia naar de politieke gelijkheid van alle volwaardige burgers van een polis (stad) voor de wet. Het woord verschijnt voor het eerst als bijvoeglijk naamwoord in Athene in het populaire Harmodiosskolion, dat verwijst naar de moord op de tiran Hipparchus in 514 voor Christus.

33 Napoleon Bonaparte.

34 De Sarmaten waren een perzischstalig nomadenvolk, dat tussen ca. 300 v.Chr. en ca. 270 n.Chr. de steppen ten noorden van de Zwarte Zee beheerste. Oorspronkelijk hadden ze meer naar het oosten gewoond, maar tegen 300 v.Chr. verdreven of onderwierpen zij de Scythen en vestigden zij zich in hun gebied. Enkele Sarmatische stammen, zoals de Jazygen, trokken aan het begin van onze jaartelling nog verder naar het westen, naar de Grote Hongaarse Laagvlakte. Deze stammen vochten tijdens de oorlog van 165 tot 180 samen met de Marcomannen en Quaden tegen de Romeinse legioenen van keizer Marcus Aurelius. De Sarmaten in de steppen tussen Dnjeestr en Don hebben waarschijnlijk lange tijd geheerst over de ten noorden van hen wonende voorouders van de Slaven, hetgeen het vrij grote aantal Iraanse leenwoorden in de Slavische talen zou

ons bevelen geven in een vreemde taal. Of de mensheid hierbij zal winnen of verliezen, wie kan dat uit het boek van het lot opmaken?

Bonaparte is een groot man in de gewone betekenis van het woord. Het lot heeft hem op zijn post geplaatst. Eerst creëerden de omstandigheden hem; nu maakt hij de omstandigheden. Maar noch Alexander, noch Caesar, noch Frederik hadden de middelen die het toeval in zijn handen legde. Bonaparte wist hoe hij de enorme krachten van een grote, mooie, dappere, beminnelijke natie bijeen kon brengen en hoe hij ze naar zijn hand kon zetten. Gelukkig vielen de wegen van beide krachten vrijwel samen. Vrijwel, zeg ik, want ik ben nog niet overtuigd van de zuivere harmonie. Zonder afbreuk te doen aan zijn verdienste en zijn grootheid, moet men de natie de zijne laten.

Het was slechts zijn taak om het goede van de revolutie te verzamelen en het voor zijn eigen doeleinden te gebruiken. Wat de natie daarbij won of verloor kan alleen door een toekomstige eeuw beslist worden. De oorlog heeft strijders gemaakt, de nationale zaak heeft hen tot helden gekneed, alles moest zich in de crisis verenigen om de algemene kracht te vergroten. Alleen de tijd zal leren of de nieuwe dynastie zal zijn als de oude: ze zal beginnen als de oude en het prestige hebben van de oude. Als dat zo uitpakt, zal de heldhaftige reiniging van de revolutie voor niets zijn geweest.

Waar de bajonetten van de soldaten de dienst uitmaken, wordt niet meer gesproken over rede en vrijheid en rechtvaardigheid en het geluk van de mensen. Bijna overal is alleen het minimum aan onderdrukking nodig om het systeem in stand te houden; en ze heersen omdat ze niet genoeg verstand hebben om te regeren. Als het op die manier gaat, zijn we terug bij de gevreesde Romaanse orde. De Engelsen zijn van binnenuit of van buitenaf niet beter. Het lijkt er zelfs op dat de natuur hun regering – door hun geïsoleerde ligging – tot een regering op basis van handel heeft gemaakt.

Bonaparte is de held van de dag en verdient het door zijn moed, zijn rusteloze activiteit en zijn scherpzinnigheid. Hij heeft de soldaten tot zijn kinderen gemaakt; zo heeft hij een oordeel geveld over de vrijheid

verklaren. Zij werden omstreeks 270 onderworpen door de vanuit het latere Pommerellen, West-Pruisen en Danzig naar het zuiden trekkende Goten.

van de burgers. Overal overheerst de berekende stoutmoedigheid van enkelen en de schuchtere goedmoedigheid van velen. Hij is niet de eerste onder wie de natie glorieus heeft gewonnen; hij stond op de schouders van zijn voorgangers. Allen die stierven voor de gezegende Republiek stierven voor hem, zoals de Scipiones³⁵ stierven voor Caesar. Van Pichegru³⁶ en Moreau³⁷ is niets meer bekend; en toch waren ook zij ooit de helden van de dag. Alleen Bonaparte wist voor zichzelf de gelegenheid te baat te nemen.

Als ik ervan overtuigd zou zijn dat rede en vrijheid en rechtvaardigheid onder hem zouden gedijen, zou ik de eerste zijn om het bloed van mijn hart onder zijn vlag te vergieten. De dag waarop hij eerste consul³⁸ werd, bewees dat het zo moest zijn; want op die dag was er geen enkele republikein in de hele senaat van de natie. Republiek of geen republiek, als vrijheid en rechtvaardigheid maar gewaarborgd zijn. De rede zal niet sterven, ook niet als ze door de eeuwen heen wordt gemarteld.

Voor ons is er geen andere redding dan het goede van de Fransen te imiteren en hun verschrikkingen te vermijden. Ze zijn tot de grootste

35 Publius Cornelius Scipio Africanus Maior (236 – 183 v.Chr.) was een Romeinse generaal en politicus die in de Tweede Punische Oorlog op jonge leeftijd oorlog voerde in Spanje en uiteindelijk Hannibal in Afrika versloeg. Hij was eenmaal censor, tweemaal consul en twaalfmaal *princeps senatus* (eerste van de senaat). Ondanks de vele ambten die hij heeft bekleed, kon hij zich als politicus niet handhaven en moest hij zich onder druk van figuren als Cato terugtrekken uit het politieke leven. Hij heeft geen enkele veldslag verloren en geldt door zijn overwinning op Hannibal als een der grootste veldheren ooit.

36 Jean-Charles Pichegru was een Franse generaal, die vooral bekend is omdat hij eind 1794, begin 1795 de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden bezette, samen met de brigadegeneraals Jan Willem de Winter en Herman Willem Daendels.... Pichegru keerde in 1803 terug naar Frankrijk om wederom deel te nemen aan de voorbereidingen van een pro-royalistische coup samen met Georges Cadoudal. Dit draaide op een mislukking uit. Na te zijn verraden belandde hij in februari 1804 in de gevangenis, waar hij niet veel later gewurgd in zijn cel werd aangetroffen. Het verhaal gaat dat Napoleon de opdracht had gegeven voor de moord op Pichegru, maar dit is nooit bewezen.

37 Jean Victor Marie Moreau (Morlaix, 14 februari 1763 - Louny, 2 september 1813) was een Franse revolutionaire generaal die Napoleon in het zadel hielp, maar zich later tegen Napoleon keerde en verbannen werd.

38 eerste consul: titel van Napoleon Bonaparte.

nationale kracht gestegen door de lasten gelijk te maken,³⁹ de enige echte vrijheid en gerechtigheid. Bij de Fransen is, ondanks het periodiek terugkerend ijzeren juk van dit of dat despotisme, nog steeds sprake van de grootste algemene publieke gerechtigheid; dat wil zeggen de grootste heffing van publieke middelen voor de nationale staat. In plaats van dat wij, filosofischer en menselijker dan zij, naar hen opstijgen, hopen we ten onrechte dat zij weer naar ons zullen afdalen.

Ik ben geen tegenstander van autocraten als ze republikeins regeren, dat wil zeggen *in emolumentum publicum ex aequo jure cum omnibus*.⁴⁰ maar met mijn laatste adem zal ik elk voorrecht en elke immuniteit als pest van de samenleving verafschuwen. Zij zijn de drempel voor alle onrecht. In Frankrijk werd de oude ziekte genezen, maar de nieuwe niet voorkomen; en het is zeer te vrezen dat de feodale geesten spoedig weer zullen verschijnen.

Erfpacht⁴¹ vormt de opstap naar het feodale systeem, en naar onderdrukking en slavernij. Men doet geen aanslag op de bevoegdheden van het onroerend goed. *In detrimentum rei publicae non datur possessio*.⁴² De staat wordt alleen veiliggesteld door puur eigendom en pure verkoop onder gelijke voorwaarden voor iedereen. Bemiddelende diensten verzwakken het geheel, elk wettelijk privilege zorgt voor een staat binnen een staat, en bewijst de ziekte van de wet.

Iedereen die zijn vermogen niet meer kan (laten) beheren, heeft te veel voor zichzelf en voor de staat als burger; en wie geen staatsburger meer is, is absoluut minder en wordt negatief voor het vaderland. Maar wie denkt er aan de burgerplicht als de staat deze niet reguleert?

Als we de oprukkende vernietiging van gerechtigheid willen weerstaan, moeten we dat met al onze gezamenlijke kracht doen. Elke uitzondering is ondoelmatig en een nationale zonde. De Fransen

39 door invoering van het belastingstelsel.

40 in het algemeen belang, op gelijke voet met iedereen.

41 Erfpacht is een zakelijk recht dat een persoon de bevoegdheid geeft om een onroerende zaak die van iemand anders is, zoals bouwgrond in bezit van de gemeente, te houden en te gebruiken. De persoon aan wie dit recht gegeven wordt, wordt ook wel de erfpachter genoemd. Vaak moet de erfpachter maandelijks of jaarlijks betalen om dit recht te behouden. Deze betaling wordt ook wel de canon genoemd.

42 Bezit wordt niet aan een ander gegeven ten nadele van de staat.

kennen de zwakheden van hun buren heel goed en zorgen ervoor dat ze de aandacht van die buren niet op die zwakheden vestigen. Dit blijkt uit hun zeer beheerste gedrag in Hannover en Oostenrijk. Alleen onze zwakte maakt hun kracht. Als we niet aan publieke gerechtigheid durven te denken, kunnen we alleen maar gehoorzaam het juk aanvaarden dat ons zal worden opgelegd. We hebben onszelf al zover vernederd dat onze vorsten eerst de goedkeuring van buitenlandse heersers moeten vragen voor elke stap die ze zetten; namelijk aan een macht die ze nog niet zo lang geleden intens verachtten. Dit is hoe onrecht en inconsistentie wraak nemen.

Deze opvattingen, die ik misschien niet helemaal methodisch en geordend heb weergegeven, zijn levend in mijn ziel aanwezig, wil ik graag met mijn volk delen. Voor mezelf levert dat geen winst en geen verlies. Mijn uitspraken zijn mijn overtuigingen, die gebaseerd zijn op de geschiedenis en observaties van de menselijke natuur.

Vrijheid en rechtvaardigheid zijn familie van elkaar; de geest is hun vader en de rede is hun moeder: hun kinderen zijn ijver en moed en kracht en geluk. Het gezin gedijt alleen samen en lijdt samen. Angst heeft veel goden in de hemel geschapen, en nog veel meer goden op aarde. Waar het ook gebeurt, de helft van de goede hoop is met de komst van deze goden al verloren.

Alleen door minachting voor de dood kan men met eer leven; en het leven heeft alleen waarde voor zover het waardigheid heeft. Hij die gevaar zoekt zonder verstandige bedoelingen is roekeloos; wie met lafheid het pad van de plicht schuwt, is een lafaard: de een verdient luide afkeuring, de ander verdient luide minachting.

Gedachten zijn het kapitaal van iedere geest; zelfs de Almachtige kan ze niet roven zonder ze te vernietigen. Vrijheid van denken is een gevolg van het despotisme. Het is noch een gunst, noch een recht: iedereen denkt zoals hij is, door zijn wezen. Degenen die de dood niet vrezen, zullen ook hardop nadenken zodra hun morele aard op orde is.

Bijna elke maand brengt nu een nieuwe ramp. Houd nu de olijftak omhoog; wie garandeert ons dat, voordat u dit leest, beste lezer, de vlam niet boven ons hoofd zal branden? Kracht en moed helpen het leven te leven; het zal spoedig voorbij zijn, als het lot het wil; voor de ene wat gemakkelijker, voor de ander wat moeilijker.

Ik was van plan nog een werk te schrijven waarmee ik enige tijd na mijn dood zou kunnen voortleven, maar mijn omstandigheden staan me niet toe de nodige tijd aan voorbereiding en uitvoering te besteden; en de tijd zal spoedig komen dat de kracht de wil niet zal volgen, zelfs als er tijd zou worden gevonden. Daarom stel ik mezelf gerust met de overtuiging dat ik, naar mijn beste weten, altijd alleen maar heb gewild wat goed en juist was, en dat ook heb gedaan als het nodig was.

In mijn jeugd leidde mijn onbegrepen dadendrang mij van hot naar her; misschien gebruikte de natuur dit instinct, vanuit een verstandige overweging, om het karakter te ontwikkelen.

Aan keuzes van de man, die van gebruikelijke geneugten allang afstand heeft gedaan, liggen hogere beweegredenen ten grondslag.

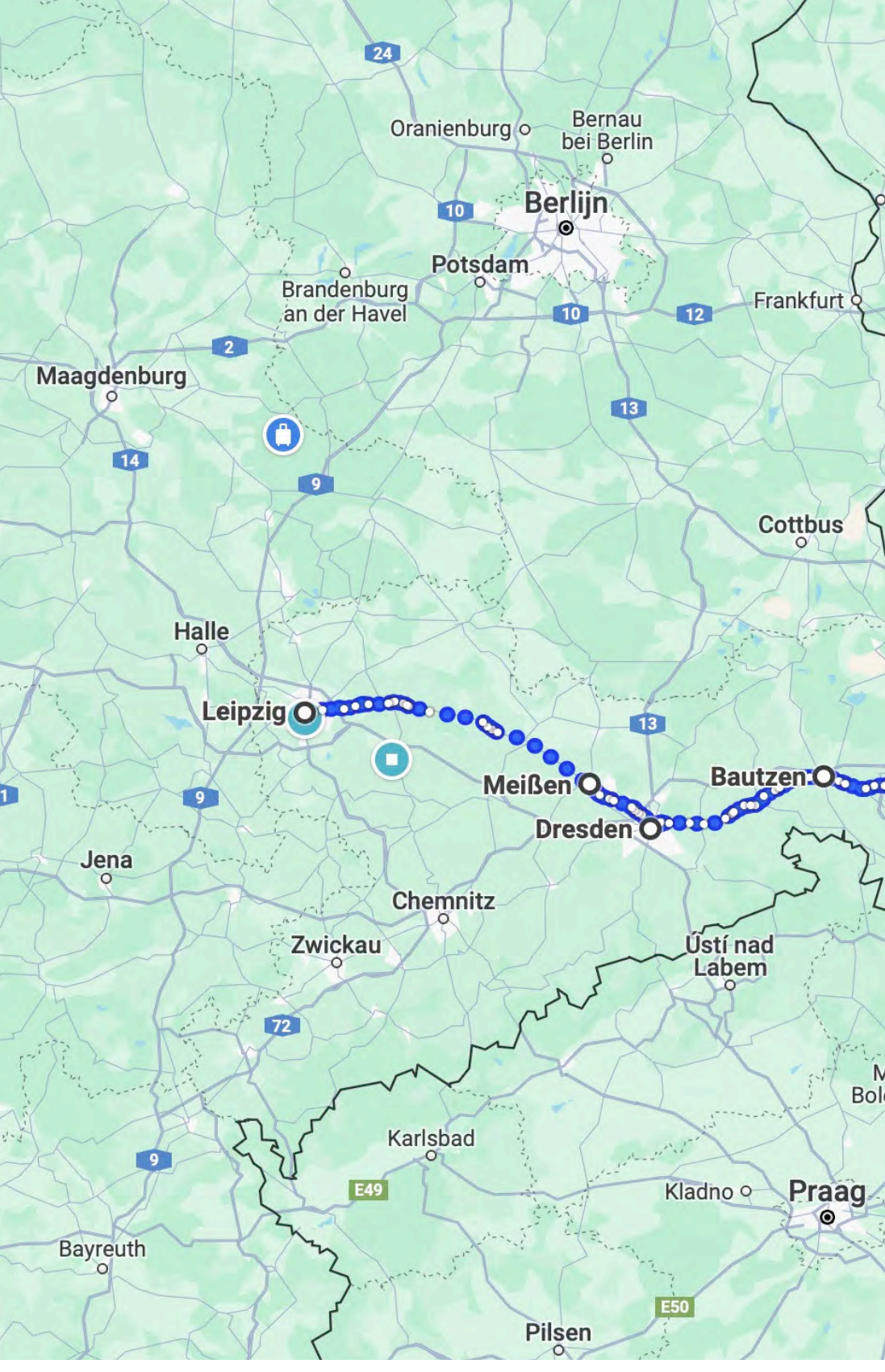
Nu begeer ik rust, maar met open liberale houding; zonder dit zou die rust mijn doodsslaap zijn. Wat mijn lot ook mag zijn, ik blijf vastberaden in mijn overtuiging; er is maar één deugd; en die deugd is gerechtigheid. Dat de hemel moge helpen, of liever helpe de mens, dat gerechtigheid in de toekomst niet zo vaak zal worden ontwijfd als de geschiedenis tot nu toe laat zien.⁴³

3 januari 1806

43 Dieses Mittels bediente sich vielleicht die Natur weise genug zur Ausbildung des Charakters. Die Wahl des Mannes zu bestimmen der auf gewöhnlichen Vorteilen längst Verzicht getan hat, gehören höhere Gründe.

Ich liebe nun Ruhe, aber mit offener Liberalität; ohne diese wäre jene Todesschlaf. Was auch mein Loos noch sein mag, ich bleibe fest in meiner Überzeugung: Es gibt nur Eine Tugend; und diese Tugend ist Gerechtigkeith. Gebe der Himmel oder vielmehr helfen die Menschen, dass sie in Zukunft nicht mehr so oft entweiht werde, als es bis jetzt die Geschichte zeigt.

24

Oranienburg

Bernau bei Berlin

Berlijn

Potsdam

Brandenburg an der Havel

Frankfurt

Maagdenburg

2

10

12

14

13

9

Cottbus

Halle

Leipzig

13

Meißen

Bautzen

Dresden

Jena

Chemnitz

Zwickau

Ústí nad Labem

72

Karlsbad

Kladno

Praag

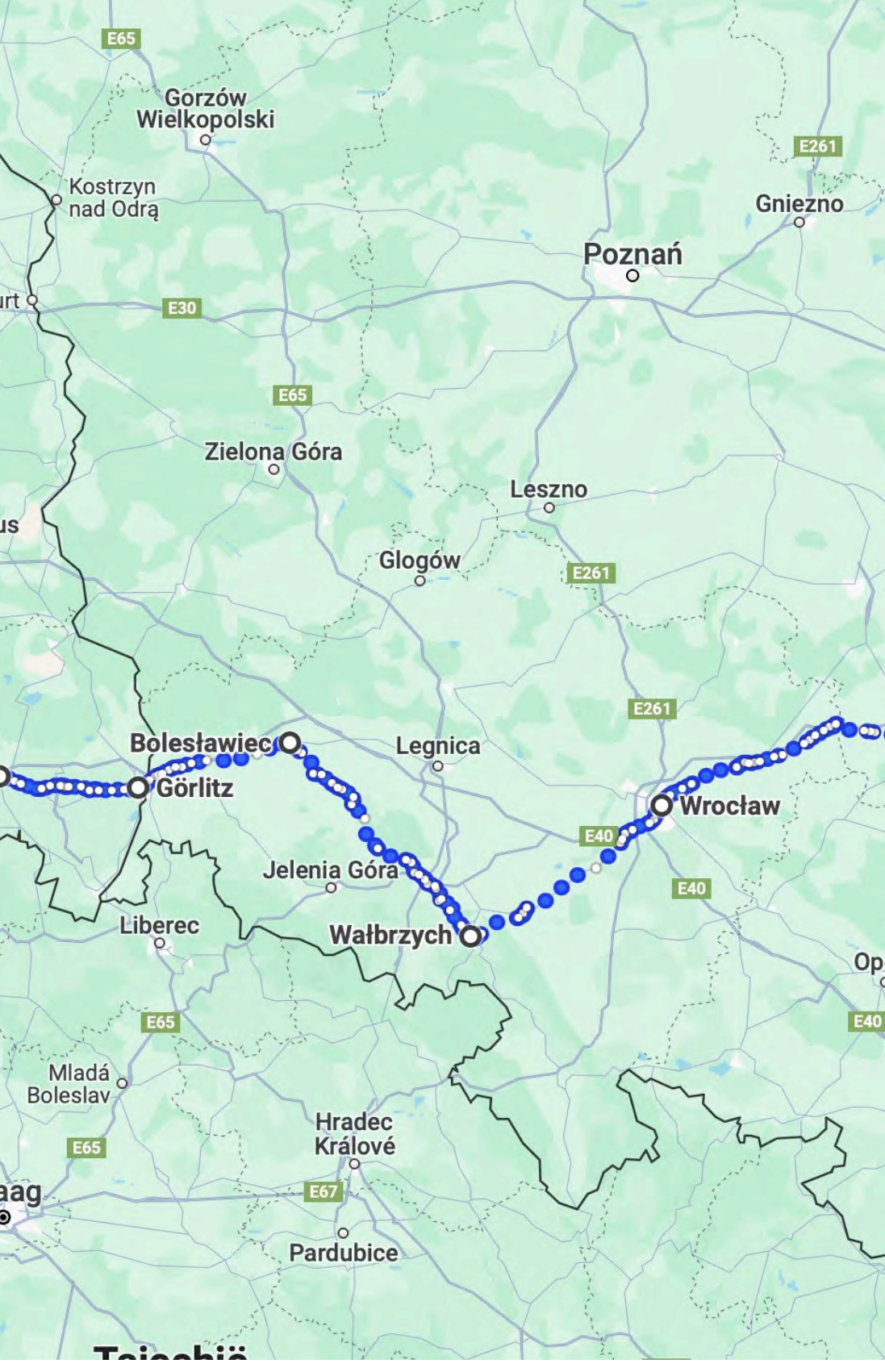
Bayreuth

9

E49

E50

Pilsen

E65

Gorzów Wielkopolski

Kostrzyn nad Odrą

E30

E65

Zielona Góra

Leszno

Głogów

E261

E261

Bolesławiec

Legnica

Görlitz

Wrocław

E40

Jelenia Góra

E40

Liberec

Wałbrzych

E65

Mladá Boleslav

E65

Hradec Králové

E67

Pardubice

E40

Teichbii

BRESLAU, 18. APRIL

Es ist so schön, wenn wir ein Glück uns bauen
 In lichten Höhn;
Doch mehr als Grab, fühlt unser Herz mit Grauen
 Es untergehn.

Da stirbst in uns, da wird die Schöpfung Öde
 Melancholie;
Und stumm, als ob die gelbe Seuche tötete,
 Der vollste May.

Noch hängen wir mit Wehmut an dem Saume
 Der Lichtgestalt,
Die, nun entflohn, uns magisch nur im Traume
 Vorüber wallt.

Der Stolz verbirgt sich scheu in seine Falten,
 Und knirschet nach:
Er könnt' es links nicht recht in Ordnung halten,
 Wie er versprach.

Die Traub erfreut, die Herrscherbinde glänzet,
 Der Lorber ehrt;
Die Weisheit ziert, die Wissenschaft bekränzet,
 Paktol bethört;

Die Achtung hält, die hehre Tugend leitet
 Dem Himmel nah:
Doch ganz wird er erst nur von dir bereitet,
 Urania.

Es sterben mir die Funken, die noch flammten.
Nun nach und nach:
Und so gehör' auch ich zu den Verdammten,
Der nichts verbrach.

Wächst mir denn Flaum noch immer an dem Kinne,
Dass ohne Kraft
Ich noch mich in den schönen Zauber spinne.
Nur knabenhaft?

Als Jüngling trug ich, trotz der Stoa weise.
Das Haupt empor;
Und bin nunmehr, tief in der Lebensreise,
Als Mann ein Thor,

Mir wirts so dunkel und so abgestorben,
Und menschenleer.
Bin ich es, oder ist die Welt verdorben
Rund um mich her?

Es liegt in mir wie lauter Todtenhügel,
Und ich entflieh
Im Sonnenlichte kaum dem Rabenflügel
Der Phantasie.

Kannt' ich denn nicht das Rad, das alles treibet
In dieser Welt?
Den Griffel nicht, der die Gesetze schreibt.
Und dann sie hält?

Wird Eigennutz mir je den Geist belasten
Mit grober Sucht;
So werde mir, um Rollen Gold zu fasten.
Noch einst geflucht.

Hinaus, hinaus zum Kamps der Elemente!
Dort findest du,
Als ob der Tod das Leben zaubern könnte.
Im Sturme Ruh.

Ob mich, den Pilger, wilde Samogeten
In ihrem Reich,
Ob Räuber mich am Fuss des Aetna tödten.
Mir ist es gleich.

Und gleich ists auch, so däucht es mir, für andre,
Ob ich dahin
Hier oder dort durchs schale Leben wandre,
Und Niete bin.

Der Nacken brennt, die Wimper glüht; es hebet
Ein Tropfen sich;
Fort, fort, eh er empor zur Thräne bebet,
Ermanne dich.

BRESLAU, 18. APRIL

Het is heel mooi als we geluk voor onszelf scheppen
Met lichte spot;
Maar met erger dan grafstemming voelt ons hart vol afgrijzen
Hoe het tegendeel zich voltrekt.

Geluk sterf in ons, woest en ledig wordt de schepping
Melancholie;
En stil, alsof de gele pest,
Doodde de hoogste mei.

We houden ons met weemoed vast aan de rand
Van licht,
Dat, ons ontkomen, slechts in magische dromen
Voorbijstroomt.

Trots verbergt zich schuchter in zijn plooiën,
En knarst tussen zijn tanden:
Hij kon de zaken links noch rechts op orde houden,
Zoals hij beloofde.

De druif verheugt zich, de geleideband glanst,
De laurier eert;
De wijsheid tiert welig, de wetenschap bekroont,
Tovenarij verleidt;

Respect houdt stand, nobele deugd leidt
Tot aan de hemel:
Maar als eerste wordt alleen voor jou geopend,
Urania.⁴⁴

⁴⁴godin van astronomie.

Mijn vonken die nog brandden, doven langzaam.

Beetje bij beetje:

En zo ben ik ook een van de verdoemden,

Die geen misdaad heeft begaan.

Groeit het dons nog steeds op mijn kin?

En ik moeiteloos

Nog toverachtig ingesponnen ben

In kinderlijke knapenjaren?

Als jongere liep ik, ondanks de Stoa.

Met het hoofd in de nek;

Ver ben ik op mijn levenspad,

Een man, een dwaas,

Ik voel me donker en dood,

Verlaten.

Ligt het aan mij of is de wereld verrot

Overal om me heen?

Het rust in mij, als grafheuvel van de dood,

En ik ontsnap

In het zonlicht, nauwelijks, aan de vleugel van de raaf

Aan de verbeelding.

Wist ik dan niet van het rad dat alles drijft?

In deze wereld?

Niet van de pen die de wetten schrijft.

En handhaaft?

Zal eigenbelang ooit mijn ziel verdrukken?

Met grove jank;

Dus haast ik mij om goudgeld te strooien.

Nog één keer op de vlucht.

Eruit, eruit, naar strijd tegen de elementen!
Daar vind je,
Alsof de dood leven kan oproepen.
Rust in de storm.

Of ze, wilde Samoeten, mij, de pelgrim,
In hun koninkrijk,
Of rovers mij aan de voet van de Etna, vermoorden.
Het maakt mij niet uit.

En voor anderen, denk ik, geldt hetzelfde,
Of ik eruit ga
Hier of daar door het saai leven dwaal,
En nietig ben.

De nek brandt, de wimper gloeit; er welt
Een druppel;
Weg, weg, voordat hij tot tranen zwelt,
Verman je.

Ik heb mezelf vermand. Ik haal dit gedicht voor jou uit mijn zakboekje, mijn vriend, en de waarheid klinkt in elke lettergreep; het is geen hogere dichtkunst. Het gedicht wil niets anders zeggen dan dat ik met mijn wijsheid een beetje in de breukzones zat van mijn melancholie.

Het duurt jaren voordat ik zachter – hartstochtelijker – word; dan komt het met een vulkanisch geweld tot uitbarsting; maar met een enkele heroïsche klap is de genezing voltooid: Ik ben weer mijn oude zelf en houd me niet alleen aan mijn inborst van plicht en mannelijke waardigheid, maar leef er ook krachtigdadig naar.

In september worden de uitbarstingen iets minder frequent; en dus zal deze eruptie hopelijk een van de laatste in zijn aard zijn. De hemel weet wat er gebeurt, ik ben een voorbeeld van ernst en standvastigheid geweest tot mijn achtentwintigste. Vanaf dat jaar heeft de *Geschlechtszauber*⁴⁵ me een paar keer uit mijn oude efthymie⁴⁶ getrokken, echter niet naar de normale sensualiteit.

Gelukkig bewaar ik nog steeds mijn onafhankelijkheid; en zodra ik terecht zeg: ik wil of ik wil niet, breng ik mijn drie platonische zielen⁴⁷

45 seksuele magie. Verliefdheidswaan.

46 Efthimia is een vrouwelijke Griekse naam, afgeleid van een Grieks zelfstandig naamwoord, het woord 'efhimia', wat goed humeur betekent. De naam Efthimia komt relatief vaak voor in Griekenland, vooral op het vasteland. In Drenthe: Femia, Eufemia. Elders; Femke, famke, femme. In zijn biografie *Mijn leven* staan 'liefdesbrieven' als voorbeeld van zijn verwarrende passie voor een vrouw.

47 Plato's ideale staat is een driestandenmaatschappij. Zij is gebaseerd op de driedeling van de ziel. De drie standen zijn: de werkers, de wachters en de bestuurders. Zij zijn het politieke equivalent van achtereenvolgens het *begerende*, het *moedige* en het *redelijke* deel van de ziel. De werkende stand bestaat uit boeren en vaklieden; de wachters zijn de militairen en ambtenaren; de bestuurders zijn degenen die op basis van filosofisch inzicht de staat naar het heil leiden. De bestuurders worden gerekruteerd uit de stand van de wachters. De militairen zijn in collectief verband opgegroeid. Ze werden getraind in vechtkunst, maar ontvingen ook een intensieve muzische vorming. De bestuurders kregen daarbovenop ook een wijsgeringe opleiding. Die stelt hen in staat de hoogste deugd na te streven: rechtvaardigheid, de voorwaarde tot het bereiken van de ideale staat.

Rechtvaardigheid (dikaiosunè) wordt verkregen door het beoefenen van de deugden wijsheid (phronèsis), dapperheid (andreia) en zelfbeheersing (soophrosunè). Wijsheid moet de deugd van de bestuurders zijn, dapperheid die van de wachters en zelfbeheersing die van alle drie de standen. Als deze deugden worden beoefend ontstaat harmonie, omdat iedereen doet wat hem toekomt

onmiddellijk weer in redelijk goede orde, zij het met een diepe schok. Die schok komt dichtbij het verpletteren van mijn wezen, maar het loopt. Genoeg hierover; en misschien wel meer dan genoeg.

Zie je, de voorbereiding en misschien ook de reden voor mijn reis had iets filosofischer kunnen zijn.⁴⁸ Als de reis slaagt, kan het nog steeds de filosofische kant opgaan; op voorwaarde ook dat ik onderweg in een enthousiasme van een andere aard geraak.

De reis naar Dresden verliep zoals gebruikelijk; en in Meissen vond ik het alleen jammer dat esthetiek niet meer wordt bestudeerd in dienst van onze porseleinfabriek.⁴⁹ Vorm en schilderkunst worden over het algemeen naar de achtergrond gedrongen, in die mate dat de intrinsieke waarde⁵⁰ voorrang krijgt. Ik herinner me dat ik in Berlijn in opdracht van een rijke Rus zestig thaler betaalde voor een beker met alleen maar het portret van Frederik de Tweede erop. Iets dergelijks zal waarschijnlijk niet gebeuren in Meissen.

Is Dresden verbeterd, of ben ik verbeterd? Beide zou goed zijn,

en wat van hem verwacht wordt. De bestuurders scheppen orde in de polis, de wachters bewaken haar en de werkers houden de orde economisch in stand. Deze harmonieuze toestand is volgens Plato rechtvaardigheid.

Ieder lid van de polis oefent zich in de bij zijn stand behorende vaardigheden (tèchnèi). Het kenmerk van iedere technè is mimèsis (naboetsing, afbeelding). Zo is de tèchnè politikè (de politieke kunst) erop gericht orde in de polis te scheppen. Die orde is een afbeelding van de kosmische orde, die op haar beurt weer een afbeelding is van de Ideeënwereld. De technè mousikè (de muzische kunst) bootst de Idee van het Schone na. Plato waarschuwt in de Gorgias voor de valse kunsten. Zij streven de mimèsis van het lagere na. De gevaarlijkste kunstenaars zijn de beoefenaars van de tèchnè poiètika (poëzie), zoals Homerus. Hun werk leidt niet tot wijsheid maar tot geestdrift. Met hun woorden proberen ze de lezers te verleiden tot gevoelens die de ziel verhinderen naar het hogere op te stijgen. Deze poëten moeten dus uit de ideale staat verbannen worden.

48 Liefde op afstand. Onbeantwoorde liefde. Op reis om die onbeantwoorde liefde(s) te verwerken.

49 Gefinancierd door August II van Polen (August de Sterke) ontdekte Johann Friedrich Böttger het Meissen porselein, waarna de Meissen porseleinfabriek werd opgericht in 1710, met als eigenaar koning August.

Meissen speelde een voortrekkersrol bij de fabricage van porseleinen beeldjes en de invoering van Europese decoratieve stijlen ter vervanging van de imitatie van Aziatische decoraties van het eerste porselein.

50 Wat een gek ervoor geeft. Was würde ein Idiot dafür geben. Quam stultus daturus est.

en misschien is dat ook wel zo. Volgens mij is het karakter van de mensen daar rond de neusgaten en mondhoeken merkbaar ten goede veranderd; en ik zie niet meer zoveel stompzinnige, despotische, adellijke gezichten als vroeger.⁵¹ Gelukkig zijn de voorname gezichten met hun bijbehorende neuzen nu meestal alleen te vinden onder de lagere halfopgeleiden: maar een complete, volledig gevormde, totaal uitgeboetseerde voorname neus in de hogere kringen is ook het meest onbeschaamde dat een eerlijke, eenvoudige man in de natuur kan zien.

Deze keer bezocht ik de kunstgalerie⁵² en, met uitzondering van een

⁵¹ Seume in *Wandeling naar Syracuse*. Afhangende mondhoeken versus gimlach.
⁵² Met ongeveer 700 meesterwerken uit de 15e tot 18e eeuw is de Oude Meesters Schilderijengalerij in Dresden een van de meest gerenommeerde schilderijencollecties ter wereld. De focus van het museum omvat Italiaanse werken uit de Renaissance en Nederlandse en Vlaamse schilders uit de 17e eeuw. Ook worden bijzondere schilderijen uit de oud-Duitse en oud-Hollandse schilderkunst gepresenteerd. De schilderijen zijn te vinden in de Sempergalerij van de Zwinger.

Toen keurvorst August in 1560 de Dresdner kurfürstliche Kunstammer oprichtte, speelden schilderijen nog steeds een ondergeschikte rol in deze universele collectie naast collectiestukken uit alle mogelijke wetenschapsgebieden. Onder de twee Saksische keizers die tussen 1694 en 1763 regeerden, August de Sterke en zijn zoon Friedrich August II, begon in de eerste helft van de 18e eeuw een systematische verzamelactiviteit. Nadat de collectie in 1746 snel was gegroeid, vooral door de aankoop van de 100 beste werken uit de voortreffelijke collectie van hertog Francesco III van Modena, verhuisde de collectie in 1747 aanvankelijk naar het tot schilderijengalerij omgebouwde stalgebouw aan de Neumarkt. Dit verzameltijdperk werd in 1754 bekroond met de aankoop van Rafaëls schilderij *Sixtijnse Madonna*. Dankzij waardevolle aanwinsten had de collectie inmiddels Europese bekendheid verworven. De Zevenjarige Oorlog die nu begon, maakte jarenlang een einde aan de actieve uitbreiding van de collectie.

Belangrijke meesterwerken uit de 15e tot 18e eeuw rechtvaardigen de wereldwijde bekendheid van de collectie. De focus van de collectie ligt op de Italiaanse schilderkunst, vooral de hoogrenaissance en barok, maar ook op de Nederlandse en Vlaamse schilderkunst, vooral uit de 17e eeuw. Uitstekende werken van bekende Duitse, Franse en Spaanse schilders zijn ook vertegenwoordigd. De collectie Spaanse schilderijen, bestaande uit 34 werken, wordt beschouwd als het belangrijkste bezit in een Duits museum. Daarnaast worden paneel- en canvasschilderijen uit de vroege Italiaanse Renaissance getoond. De Gemäldegalerie heeft 's werelds grootste Cranach-collectie. Vrijwel de gehele collectie werken van Lucas Cranach de Oude en de Jonge en werken uit hun atelier zijn te zien.

half dozijn aan de beste klassieke stukken, trof ik de collectie niet heel rijk aan werken uit de betere Italiaanse scholen, zoals ik had gedacht: maar de collectie is des te rijker in aantal en inhoud aan Nederlandse werken.

Met uitzondering van de Parijse collectie is de collectie van Dresden waarschijnlijk de beste van Europa. Ik ken er in ieder geval geen in Italië die eraan kan tippen. De schat aan oudheden is daar naar verhouding nog groter; en ook hier geldt het bovenstaande, vooral omdat de Medici⁵³ en de familie van Niobe⁵⁴ nu ook in Parijs te zien zijn. De jonge Faun,⁵⁵ de Dorso, de Venus, de Ariadne,⁵⁶ de Matrones⁵⁷ en enkele andere stukken behoren onbetwistbaar tot de kostbaarste die de geest van de kunst heeft geschapen.

Het lijkt me heel waarschijnlijk dat Canova⁵⁸ de prachtige houding van zijn Hebe ontleende aan de jonge Faun in Dresden. Het is bijna precies hetzelfde; en wat mijn vermoeden bevestigt, is dat Canova zelf eerder lange tijd met stil enthousiasme naar het beeld in Dresden had gekeken. De mummies zijn elders beter.

53 Het geslacht De Medici was een machtige en invloedrijke familie, die in Florence als grondlegger van het internationale bankwezen gedurende de 15e eeuw op het gebied van kunst een toonaangevende rol speelde. De leden van de familie De Medici hadden invloed op de kunst en de architectuur vooral in Florence.

54 Niobe is een sterfelijke figuur uit de Griekse mythologie. Ze was de dochter van Tantalos en Dione, een Hyade, 'een zuster der Plejaden, dochter van de hoge Atlas, op wiens nek de hemel rust'. Soms wordt ze de dochter van Eurymedusa of Eurymedusa genoemd.

55 Een faun is een mythologisch wezen. Het was een god uit de Romeinse sagenleer. Later werd de faun vaak als bosgod voorgesteld. Een faun heeft het onderlichaam van een bok, met gespleten hoeven, en het bovenlichaam van een mens. Hij heeft hoorns op zijn hoofd en wordt vaak afgebeeld met een panfluit.

56 De Kretenzische prinses Ariadne is een bekend figuur uit de Griekse mythologie. Ze is vooral bekend vanwege haar liefdesrelatie met de held Theseus die met haar hulp het monster Minotaurus doodt.

57 Deftige, oudere vrouw, vaak met een gezagspositie binnen een familie. Ook: dikke, oudere vrouw, vooral met een bazig karakter. Veel beeldhouwwerk met deze matrones.

58 Antonio Canova was een Italiaans beeldhouwer en kunstschilder. Hij was leerling van Toretto in Venetië, in 1773 opende hij zijn eigen atelier. Hij stierf in 1822 en ligt begraven in zijn eigen versie van het Pantheon. Canova's werk is neoclassicistisch, een stijl waarbij goed gekeken werd naar de klassieken. Zie ook *Wandeling naar Syracuse*. Seume is een bewonderaar van Canova en van Hebe.

Ik was nog steeds bijzonder nieuwsgierig naar een antieke buste, die Caligula⁵⁹ moet voorstellen, omdat ik eerder had verondersteld in het afgietsel een grote gelijkenis met een groot man⁶⁰ van onze tijd te vinden: en dit geloof won meer dan het verloor door de beschouwing van het antieke beeld. Becker,⁶¹ wiens verdiensten en oordelen in de kunstgeschiedenis ik zoveel waardeer als maar mogelijk is, zegt: ‘Als men slechts negen klassieke stukken in de oude kunst accepteert als heel goed, levert Dresden er vijf van.’

Daar gaat zijn voorliefde waarschijnlijk een beetje te ver; hij zou tevreden moeten zijn als hij een kwart van het geheel kreeg.

In het Grüne Gewölbe⁶² zag ik dat de keurvorst een steenrijke man is.

59 Gaius Caesar Augustus Germanicus, postuum bekend als Caligula, was van 37 tot 41 keizer van Rome. Caligula's jeugd werd getekend door de intriges van de eierzuchtige Seianus.

60 Bonaparte.

61 Wilhelm Gottlieb Becker (geboren op 4 november 1753 in Obercallenberg; † 3 juni 1813 in Dresden) was een fictieschrijver en schrijver over kunst. Hij gaf vanaf 1776 les aan het Philanthropinum Dessau en werd in 1782 professor aan de Ritterakademie in Dresden. In 1795 kreeg hij het toezicht over de Dresden Antiekgalerie en het Muntkabinet en sinds 1805 verenigde hij ze via de Grüne Gewölbe: Groene Kluis. Hij stierf op 3 juni 1813 in Dresden.

Zijn *Augusteum*, met daarin de oude monumenten van Dresden, kreeg erkenning. (Dresden 1805–1809, 2 delen; 2e uitgebreide editie door zijn zoon WA Becker, Leipz. 1832–37, met 162 koperplaten).

62 Tussen 1723 en 1730 richtte de Saksische keurvorst en Poolse koning August de Sterke een negenkamerkabinet op waarin bezoekers de door hem en zijn dynastieke voorgangers verzamelde kunstvoorwerpen en zeldzaamheden in een barokke representatieve architectuur konden bekijken. In de eerste bouwphase ontstonden in 1725 de Pretiosensaal en de hoekkast in hun huidige vorm; In 1727 zorgde August ervoor dat de oorspronkelijke Groene Kluis werd met muurdoorbraken uitgebreid met acht extra gewelven.

De Groene Kluis bleef tot de 20e eeuw grotendeels onveranderd. Het kan daarom beweren een van de oudste musea ter wereld te zijn, na het museumcomplex, dat tussen 1572 en 1583 werd opgericht en de wapenkamers, de Kamer voor Kunst en Curiosa en de bibliotheek van aartshertog Ferdinand II in kasteel Ambras Innsbruck. De Groene Kluis in Dresden is de historische museumcollectie van de voormalige schatkamer van de Wettin-vorsten van de Renaissance tot het Classicisme. De naam van de meest uitgebreide collectie edelstenen van Europa is afgeleid van de zuilvoeten en kapitelen in de oorspronkelijke gewelfde kamers, die voorheen malachietgroen waren geschilderd. De verzamelkamers van de Groene Kluis zijn sinds 1724 open voor het publiek. Malachiet: koperhydroxycarbonaat. $\text{Cu}(\text{OH})\text{CO}_3$

De repetitie van Naumann⁶³ *Amphions Zwanenzang*,⁶⁴ zijn *Bethulia*, die pas met Pasen in de kerk zou worden uitgevoerd, maar waar ik niet op kon wachten, was een geweldig genoegen. Met voorbeeldige strengheid liet Schuster⁶⁵ veel dingen een paar keer herhalen die niet perfect waren gedaan. Ik kan onmogelijk alle prachtige passages opnoemen. Ik vond vooral de aria's goed; *Se dio veder tu vuoi*, en uit *Prigionier*⁶⁶ *che sa ritorno dagli ortrori al di sereno*,⁶⁷ en het verhaal van de moord.

Sommige andere passages zijn misschien minder geslaagd. Ik noem alles mislukt waar de componist in tegenspraak is met de dichter. Waar de dichter niet lyrisch is – wat natuurlijk vaak het geval kan zijn – moet de componist hem niet als verbeteraar tegemoet willen komen, op het gevaar dat hij hem iets verkeers in de mond legt. De componist mag echter best wat onverschilliger blijven tegenover de dichter; dat geeft toevallige frisse herscheppingen.

De passage: *Corriamo al campo!*⁶⁸ leek me niet goed, maar de achterliggende redenen uit Dresden heb ik niet meer paraat in Breslau. Als het me weer tebinnenschiets, zal ik je de redenen vertellen.

De Groene Kluis maakt deel uit van de staatskunstcollecties van Dresden. De collectie wordt tentoongesteld in de historische groene kluis en de nieuwe groene kluis, beide gelegen in het westelijke deel van het residentie (paleis) in Dresden. 63 Johann Gottlieb Naumann (Blasewitz, 17 april 1741 - Dresden, 23 oktober 1801) was een Duitse componist, dirigent en kapelmeester. Naumann is de componist van het beroemde 'Dresden Amen', dat door componisten als Mendelssohn, Spohr, Wagner en Bruckner is gebruikt.

64 *Amphion* is een opera in één bedrijf met muziek van Johann Gottlieb Naumann en een libretto van Gudmund Jöran Adlerbeth naar Antoine-Léonard Thomas *Amphion*. De choreografie voor het ballet werd gedaan door Louis Gallodier.

De opera werd voor het eerst uitgevoerd op de verjaardag van koning Gustav III, 26 januari 1778 in Stora Bollhuset in Stockholm. In verband met de uitvoering werd ook een proloog uitgevoerd waarvoor Naumann de muziek had geschreven. Ze werden tussen 1778 en 1779 in totaal twintig keer uitgevoerd.

65 Joseph Schuster (geboren 11 augustus 1748 in Dresden; † 24 juli 1812 aldaar) was een Duitse klassieke componist.(?)

66 *Il prigionier superbo* (De hooghartige gevangene) is een opera "dramma per musica" in drie bedrijven van Giovanni Battista Pergolesi. Het libretto, toegeschreven aan Gennaro Antonio Federico, is gebaseerd op Francesco Silvani's *La fede tradita e vendicata*. De première vond plaats op 5 september 1733 in het Teatro San Bartolomeo in Napels.

67 Als je God wilt zien. Een gevangene die weet hoe hij moet terugkeren van afschuw naar sereniteit.

68 Laten we naar het veld rennen!

De stem van de castraat had weer het oude onaangename effect op me. En als de verknipte man als een lopend vuur door de toonladder rent, kraaiend en trillend, weet ik niet waar ik hem in de natuur moet plaatsen: elk moment wekt hij medelijden en afkeer op. In hem is de man bedorven, en vrouw-zijn is hem niet gegeven. Ik zou mezelf als een geestelijk gestoorde beschouwen als ik plezier ontleende aan de zangkunst van de gorgelaar. Psychologisch en in termen van natuurrecht zijn er veel meer en veel strengere dingen over te zeggen: ik zou zelfs willen beweren dat je moreel gezien geen enkele misdaad kunt toeschrijven aan zo'n ongelukkig half-schepsel.⁶⁹

In Bautzen⁷⁰ trof ik slechts een van mijn vrienden thuis aan, en in Görlitz⁷¹ zag ik enkel Anton tijdens het overstappen. Ik was graag naar Messersdorf gelopen, maar mijn tijd liet een omweg niet toe. Vanuit Görlitz en Waldau (Wałbrzych) heb je vanaf veel punten aan de rechtkant uitzicht op het Reuzengebergte.⁷²

Het uitzicht vanaf de heuvel tussen Waldau en Bunzlau (Bolesławiec), met de ondergaande zon, leek me bijzonder mooi; en het Boberthal voor Bunzlau zorgde 's avonds in het maanlicht voor een romantische reis. De mensen in Gnadenberg⁷³ leven bijna precies zoals de mensen

69 Seume schrijft ook in *Wandeling naar Syracuse* over de verachtelijk Roomse praktijken aangaande castraten.

70 Bautzen is een gemeente en plaats in de Duitse deelstaat Saksen. De stad ligt aan de rivier de Spree. Deze heeft hier een kort, diep dal. Een gecombineerd leger van Russen en Pruisen werd tussen 20 en 21 mei 1813 teruggedreven door het Franse leger. Zij waren zich nog aan het terugtrekken van de Slag bij Lützen toen ze opnieuw werden aangevallen door de Fransen. De Russen en Pruisen waren 2:1 in de minderheid, maar slaagden erin om totale vernietiging te voorkomen. De Franse generaal Geraud Duroc werd tijdens de slag dodelijk gewond door een kanonskogel en stierf een dag na de veldslag.

71 Görlitz is een stad in de Duitse deelstaat Saksen. Het ligt in de historische regio Lausitz. Görlitz is een gedeelde stad. Het ligt aan de rivier de Neisse, die de grens met Polen vormt. Aan de overzijde ligt het Poolse Zgorzelec dat tot 1945 het oostelijke stadsdeel van Görlitz was

72 Het Reuzengebergte is een gebergte op de grens tussen Tsjechië en Polen. Het maakt deel uit van de bergketen van de Sudeten. Het Reuzengebergte is ongeveer veertig kilometer lang en meer dan twintig kilometer breed. De gemiddelde hoogte bedraagt 1200 meter met enkele uitschieters daarboven.

73 bij Leipzig.

in Herrenhut, en de ene kolonie lijkt zoveel op de andere als doeken met hetzelfde patroon uit dezelfde fabriek. Ik ben helemaal niet afkerig van de traditionele waarden; ik vind het alleen jammer dat er in de rest van de wereld niet net zoveel gemeenschapszin is, net zoveel ijver en orde, met graag een beetje meer verstand en duidelijkheid.

Er gaat niets boven de momenten waarop je kunt genieten van de goede dingen in het leven met je vrienden of alleen in je herinneringen. Alles wat in de herinnering nog plezier geeft, zal de vriendschapstest zeker doorstaan.

Een vriend uit het vaderland, die in de regio woont, stuurde me langs de Sudeten; en ik zocht naar de punten op de reis waar ik het hele grote, prachtige gebergte kon overzien. Van alle bergen die ik heb gezien, is het Reuzengebergte een van de mooiste en vruchtbaarste. Alleen de Etna is mooier en de Apennijnen tussen Florence en Bologna evenaren het. Het wordt overtroffen door de Alpen in zijn verschrikkelijke grootsheid en majesteit, maar niet in de vriendelijkheid en rijkdom van zijn natuur. Nu beleefde ik de lente van vorig jaar samengebald opnieuw en keek in de verte en zocht in mijn herinnering naar de meest opvallende delen van de grote bergkam.

Daar, in de avondzon, rees de besneeuwde kop van de reus majestueus omhoog, waar ik afgelopen april, net als eens vanaf de Etna,⁷⁴ als eerste door het stormachtige weer naarboven ging en door het magische luchten naar de dalen beneden keek. Bij zijn schouder zag ik in gedachten de hut met de vriendelijke huisbaas, en verderop de hut met de onvriendelijke roep. Aan de rechterkant lagen de Schnee gruben en verderop de Reisenstein; en verderop strekte het lange, lange juk zich uit tot aan de vaderlandse Tafelfichte.⁷⁵

74 *Wandeling naar Syracuse.*

75 De Smrk (Pools: Smrek; Duits: Tafelfichte) is met 1124 m de hoogste berg van het IJzergebergte (Jizerské hory) in Bohemen. De berg ligt ten zuiden van Nové Město pod Smrkem. Langs de oostkant van de top loopt de grens tussen Polen en Tsjechoë; het hoogste punt aan de Poolse kant van de grens is 1123 m hoog. Aan de noordkant van de Smrk bevindt zich de Tafelstein/Tabulový kámen. Dit is een oude grenssteen op het oude drielandenpunt van de Opper-Lausitz, Silezië en Bohemen en was tussen 1742 en 1815 ook het drielandenpunt tussen Saksen,

Dieper volgde ik de bochten naar de Zackenfall, en ging langs de rivieren naar beneden en verder door het hele charmante dal van Warmbrunn en Hirschberg en Schmiedeberg. Een mooiere plek op aarde vind je zelden, en zelden betere mensen.

De Grätzberg stond voor me in vredige, vriendelijke eenzaamheid met de oude ruïnes die uit zijn voorhoofd staken, waar ik afgelopen voorjaar de eerste viooltjes plukte en de eerste nachtegaal hoorde slaan.

De oude beruchte Zobte sloot het uitzicht af en mijn verbeelding raakte zoek in het stenen labyrint van Adersbach in Bohemen. Met enige moeite heb ik een paar verrukkelijke rijmpjes van de afgelopen eerste mei in de kloof van de Zackenfall achtergehouden, en ik vernietig ze op dit moment zodat ik niet in de verleiding kom om jou of iemand anders er in de toekomst mee te kwellen.

De vlakte van Liegnitz (Legnica) is misschien wel een van de grootste van Europa; die bij Chalons is niet groter. De dorpen in Silezië zien er meestal welvarend uit. De huizen zijn weliswaar allemaal met stro bedekt, maar de schoorstenen, ramen en deuren zijn overal heel mooi en schoon, en ik beschouw ze altijd als een bewijs van goed huishouden en vrijzinnig beheer. Voor de dorpen wordt elke plaatsnaam geschreven op een bord aan een paal; een voorziening die, naar ik hoor, te danken is aan de Minister Hoym en die niet weinig moet bijdragen aan de goede orde van het land. Het schrift is echter overal al erg onleesbaar en moet worden vernieuwd.

Misschien zou het geen slecht idee zijn om elke huisbaas zijn naam en huisnummer boven zijn deur te laten schrijven, zoals ik op sommige plaatsen heb gezien, ik weet niet meer waar.⁷⁶ Dit geeft elke eigenaar ook een reputatie van aanzien, die hij verdient als burger en voorname belastingbetaler.

Iedereen klaagt hier over inflatie; een schepel⁷⁷ maïs kost zes thalers, en haver drie; en beide zijn bijna niet te krijgen. Het is nog veel ellendiger aan de andere kant van de bergen in Bohemen, waar naar verluidt een formele hongersnood heerst. Export is streng verboden,

Pruisen en Oostenrijk.

⁷⁶ *Wandeling naar Syracuse*, ook over plaatsnaamborden.

⁷⁷ Volumemaat voor droge waren. Varieert per streek van 20 - 40 liter. knav.nl

zoals overal elders, maar er wordt nog steeds veel aangevoerd. 'Onze burens hebben ons gevoed toen we in nood waren,' zeiden de Sileziërs hardop, 'dus we kunnen ze nu niet laten verhongeren.' Wie kan beslissen of dit menselijkheid is of hebzucht?⁷⁸ Gelukkig heeft de Voorzienigheid de passies verweven in het algemeen belang.

Auß reiner Vernunft wird wohl der Mensch, so wie er jetzt politisch und moralisch ist, wenig Gutes thun.⁷⁹

Hier in Breslau (Wrocław) hoorde ik *De dood van Jezus* van Graun⁸⁰ in de St Elisabethkerk. De zang was redelijk, en het prachtige volle orgel in het koor had een diep en plechtig effect. Ik kan me nauwelijks herinneren dat ik een beter werk heb gehoord.

Het verhaal van die dag is nog steeds het verhaal van het venijnige vitrioolzuur⁸¹ waarmee vanuit een loge tijdens de voorstelling het gezicht van een actrice bijna werd vernield.

De affaire is in alle opzichten een trieste getuigenis van onze zeden. Alleen al de mogelijkheid en de realiteit ervan, vanuit de eerste gelederen van de samenleving in een stad, is schandalig. Nu kan of wil men de dader niet eens vinden uit zeer onbegrepen eergevoel. Natuurlijk is het geen eer voor een kring om een persoon in haar midden te hebben die tot zoiets in staat is: maar verbergen doet de schande niet verdwijnen. Eer vraagt om een schifting in de

78 Uiteraard had het verstrekte voedsel een (woeker)prijs.

79 Alleen met zijn verstand zal de mens, zoals hij nu politiek en moreel is, weinig goeds doen. $f = s$

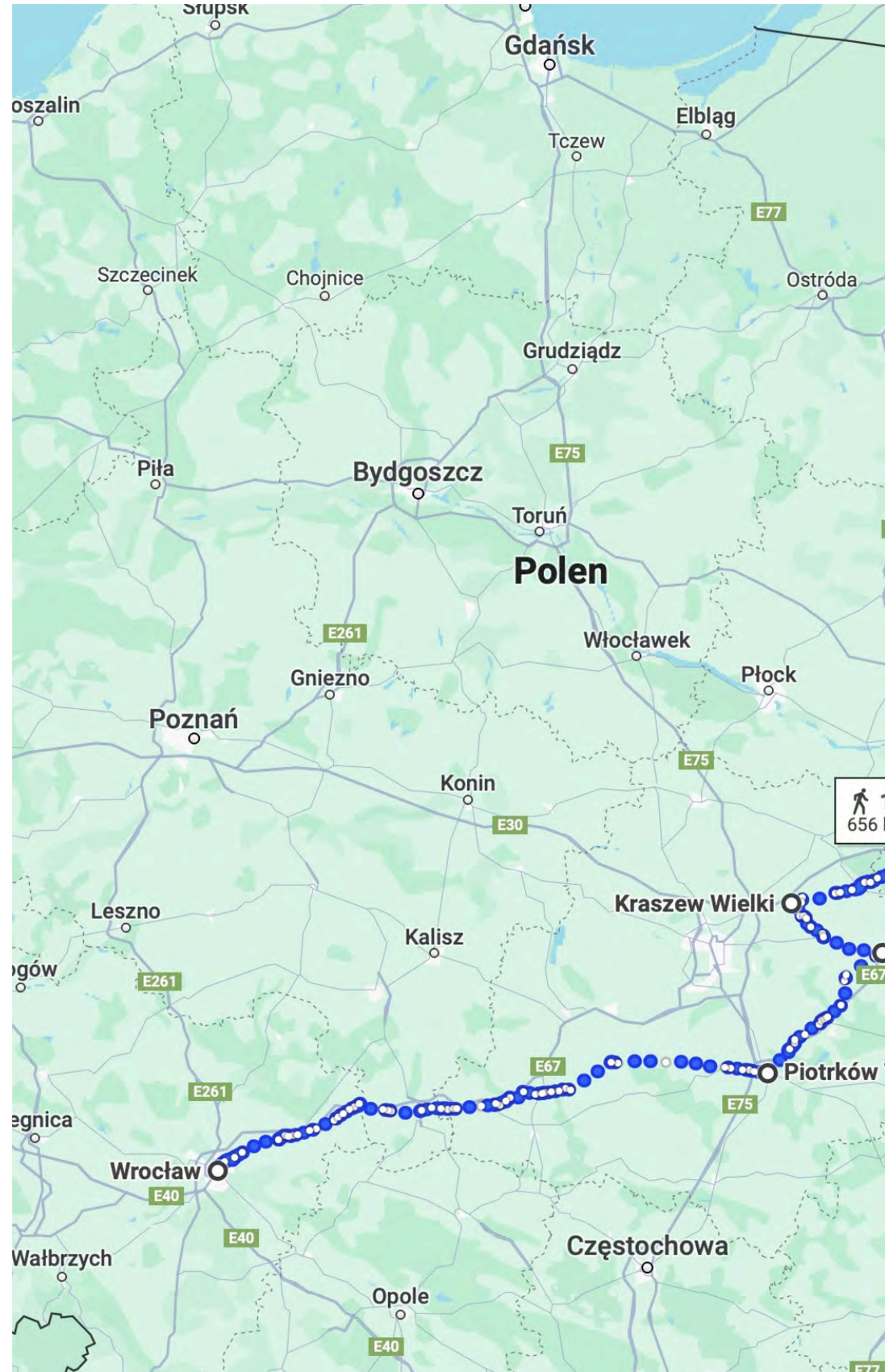
80 *Der Tot Jesu* is een passie-oratorium (ook wel passiecantate genoemd) van Carl Heinrich Graun (1704–1759), gebaseerd op een libretto van Karl Wilhelm Ramler (1725–1798). Het was een van de populairste passie-oratoria in de 18e en 19e eeuw en was na de première in 1755 de meest uitgevoerde protestantse passiemuziek in Duitsland.

81 Het woord vitriool vindt zijn oorsprong in het Frans vitriol en in het middeleeuws Latijn vitriolum. Het is een verkleiningsvorm van vitrum (vgl. vitreus [glas, kristal]), zo genoemd vanwege de gelijkheid van de zouten van zwavelzuur met glas. Vitriool kan verwijzen naar: Zwavelzuur, een anorganisch zuur. H_2SO_4 is sterk hygroscopisch. Het onttrekt water (H_2O) aan verbindingen. Koolhydraten $C_6H_{12}O_6 = C_6(H_2O)_6$ worden zwart (kool, C) als het water (hydraat) wordt onttrokken.

samenleving en de duidelijkste en meest uitgesproken uiting van afkeer in de publieke opinie; iemand die zo laag kan zinken verdient het niet langer om gespaard te worden.

Overigens heeft de kwaadaardigheid niet eens het stempel van originaliteit: ik heb gehoord van een kleermaker in Nederland die, hoewel iets humaner, dit middel gebruikte om de kleren van zijn klanten bij openbare gelegenheden te bederven om zichzelf des te beter aan het werk te houden.⁸² Hij werd er even zo goed voor naar de gevangenis gestuurd.

⁸² nog niet gevonden op Delpher.nl

Gdańsk

Elbląg

Szczecinek

Chojnice

Grudziądz

Ostróda

Piła

Bydgoszcz

Toruń

Polen

Poznań

Gniezno

Włocławek

Płock

Konin

Kraszew Wielki

Leszno

Kalisz

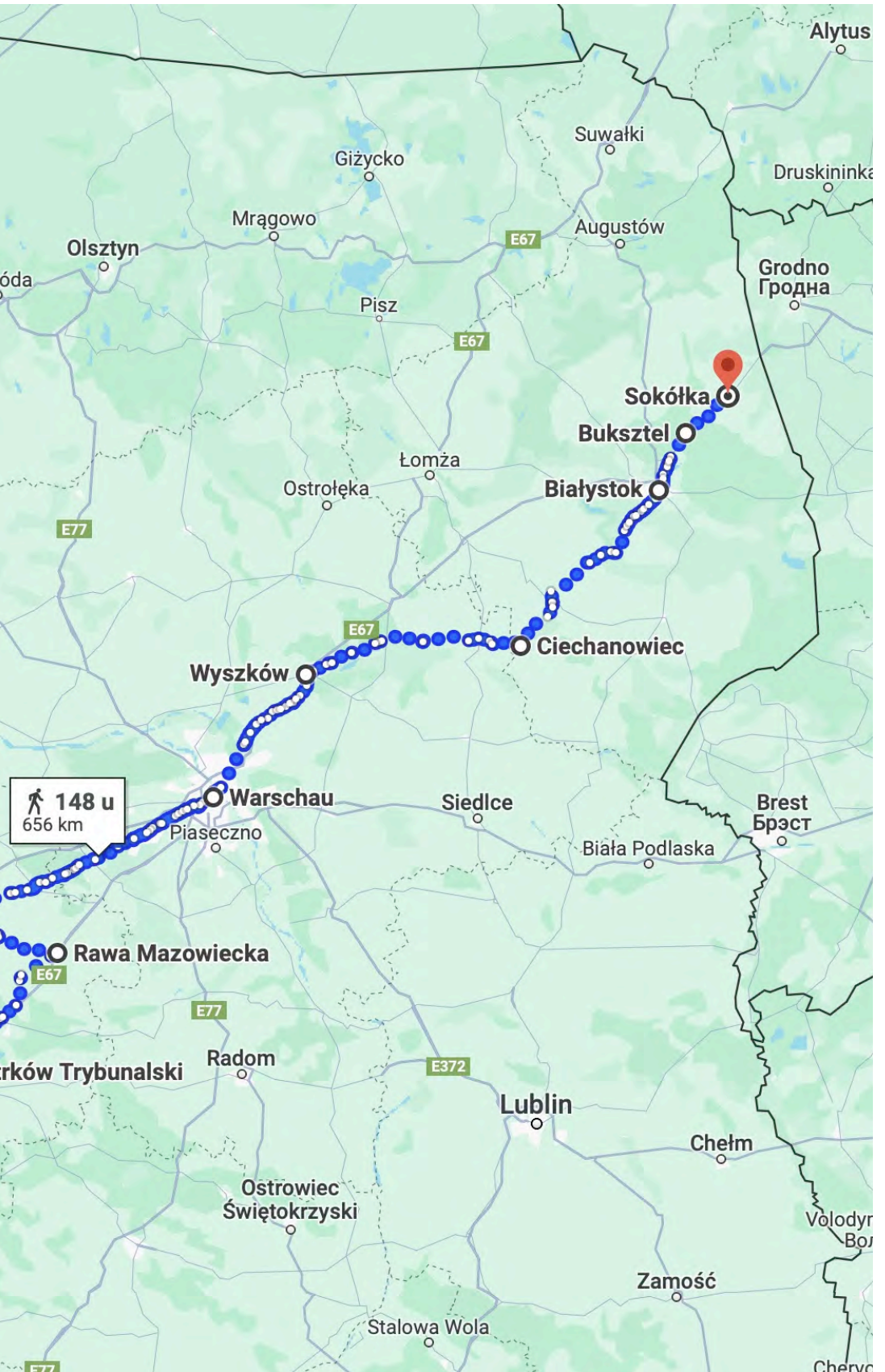
Piotrków

Wrocław

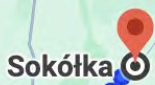
Czeszochowa

Opole

Wałbrzych

148 u
656 km

Wyszaków

Warschau

Rawa Mazowiecka

Ostrołęka

Łomża

Białystok

Buksztel

Ciechanowiec

Siedlce

Biała Podlaska

Brest
Брэст

Radom

Lublin

Chełm

Ostrowiec
Świętokrzyski

Stalowa Wola

Zamość

Volodyr
Boj

Cherov

Alytus

Druskininkai

Grodno
Гродна

Suwałki

Augustów

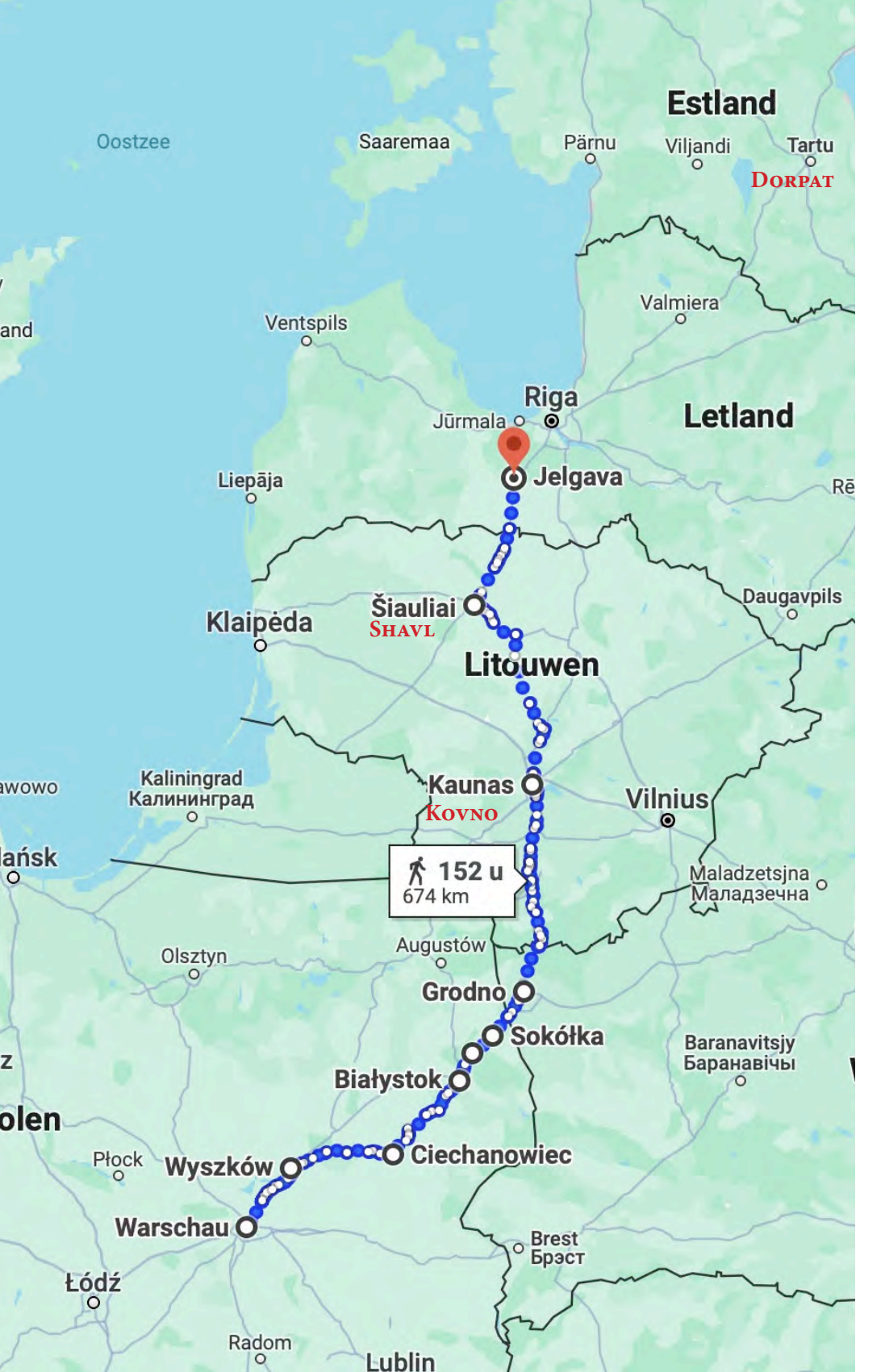
Giżycko

Mragowo

Pisz

Olsztyn

Łódź

Oostzee

Estland

Saaremaa

Pärnu

Viljandi

Tartu

DORPAT

Ventspils

Valmiera

Riga

Jūrmala

Letland

Liepāja

Jelgava

Klaipēda

Šiauliai
SHAVL

Daugavpils

Litouwen

Kaliningrad
Калининград

Kaunas
KOVNO

Vilnius

Maladzetsjna
Маладзечна

152 u
674 km

Augustów

Grodno

Sokółka

Białystok

Baranavitsjy
Баранавічы

Olsztyn

Wyszaków

Ciechanowiec

Warschau

Brest
Брэст

Łódź

Radom

Lublin

SHAVL IN LITOUWEN, 29 APRIL

Hier ben ik weer bij de Samogeten,⁸³ huiver van de kou, terwijl jij misschien luistert naar de nachtegalen in de Rozenvallei. Vorig jaar op dezelfde dag was ik op de besneeuwde Schneekuppe (Sněžka): hier beneden in de Blachfelde (velden rond Blachta) heeft het vandaag ook flink gesneeuwd, en men loopt stevig over het bevroren pad.

Ik realiseer me nu met de Perzische⁸⁴ dat ik twee hoofdzielen heb; de Platonische derde⁸⁵ is nog enigszins gedempt. De ene drijft me weg naar de Kaukasus en de Baikal; en de andere trekt me zachtjes terug naar de vaderlandse eiken. Welke Confucius⁸⁶ zal mij arme Araspes⁸⁷ vertellen welke de goede is? De tweede zal waarschijnlijk de betere

83 Šiauliai (Shavl, Litauen) De Samojeedse volkeren (ook: Samodiërs) zijn die volkeren die tegenwoordig of in het verleden Samojeedse talen spreken of spraken. Samen met de taalkundig verwante Fins-Oegrische volkeren spreekt men van Oeraalse volkeren. Het endoniem Saamod of Saamid (vergelijk ook Saami en Suomi) werd door Russische volksetymologie tot Samojed, wat zoveel als “zelf-eter” betekent. Mogelijk hierdoor worden de Samojedden in een reisverslag uit 1670 als kannibalen beschreven. Vanwege deze negatieve associaties is het gebruik van de naam enigszins omstrepen, en gebruikt men soms de naam Hasava.

De Samojeedse volkeren waren oorspronkelijk nomaden die van rendierhouderij, visvangst en jacht leefden. Tegenwoordig zijn ze echter voor het grootste deel sedentair. Hoewel ze deels al vanaf de 16e eeuw door de Russisch-orthodoxe Kerk en de oudgelovigen gekerstend werden, hebben zich sjamanistische gebruiken en voorstellingen tot het heden kunnen handhaven.

84 Rumi is de beroemdste Perzische dichter en mysticus (1207-1273). Of verwijzing naar leermeester van Rumi, namelijk Ibne Arabi. Gedicht op volgende pagina. Via *Wat je zoekt, zoekt jou* dat Kader Abdola over Rumi schreef.

85 Zie voetnoot vorig hoofdstuk.

86 Confucius was een Chinese filosoof en politicus tijdens de Zhou-dynastie. Hij wordt gezien als “Wanshishibiao”, een voorbeeld voor alle leraren. 551-479 v.Chr.

87 Araspes, een Meder en een vriend van Cyrus de Grote vanaf zijn jeugd, beweert met Cyrus dat liefde geen macht over hem heeft, maar spreekt zichzelf kort daarna tegen door verliefd te worden op Pantheia, aan wie Cyrus zich had verbonden. Seume heeft een relatie gehad met een getrouwde vrouw – wie niet? - zie *Mijn leven*, zijn biografie.

zijn, omdat die rustiger is en de stem van de plicht aan haar kant heeft. Dus ik zal haar volgen. Mijn reis is tot nu toe goed verlopen. Uit mijn literaire, statistische, kosmologische en esthetische reis-notities verwacht ik niet veel.⁸⁸

Ibne Arabi had geen interesse in vrouwen gehad... Tijdens zijn eerste bezoek aan Mekka werd hij voor het eerst verliefd... op een beeldschone jonge dochter van een collega filosoof en mysticus. Dat was de aanleiding tot het schrijven van zijn revolutionaire boek *De vertolker van de liefde*. De liefde voor een vrouw is hetzelfde als de liefde voor het universum. Dus wanneer je een vrouw aanraakt, raak je eigenlijk de kosmos aan (p69). In een donkere tijd voor vrouwen waarin ze geen rechten hadden, schreef Ibne Arabi dit gedicht:

Ik heb een zwak voor mooie meisjes
en ben gefascineerd door hun schoonheid
Ze komen uit de plek van den beginne
en zijn de eeuwige essentie van het bestaan,
dus neem me niet kwalijk dat ik van ze hou
en dat ik via hen naar mijn eigen oorsprong verlang
En onder al die meisjes heb ik mijn eigen meisje erg lief,
want zij is mijzelf
We zijn twee zielen in één lichaam;
wanneer je naar me kijkt zie je eigenlijk haar,
en wanneer je naar haar kijkt, zie je eigenlijk ons allebei...
En wat haar pijn doet, doet mij pijn
want zij is mij.
Ik ben niet bang voor de dood.
Mijn enige angst is om te sterven
en haar morgen niet meer te mogen zien
Want dan wordt mijn contact gebroken
met de eeuwige essentie van het bestaan.

88 citaten en eigen gedichten, land- en reisbeschrijvingen, bespiegelingen, musea, concerten. Enige ironie merkbaar.

Ik weet niet of de oorzaak in of buiten mij ligt, maar ik heb de indruk dat van Dan tot Berseba⁸⁹ alles woest en ledig is. In alle ernst, ik geloof dat een reis door Polen nu met ere als geen geringe veldtocht kan worden beschouwd. De gemakken voor reizigers zijn aanzienlijk afgenomen, vooral sinds de laatste verandering of vernietiging van de staat.⁹⁰ Dat lijkt misschien onmogelijk, maar het is waar. Ik kan de vergelijking heel goed maken, omdat ik ooit onder Stanislaus Poniatowsky⁹¹ door het land heb gereisd in verschillende richtingen bij verschillende aangelegenheden.⁹²

In het bijzonder de lijn van Wartenberg naar Warschau, met uitzondering van Petrikau en Rawa (Rawa Mazowiecka), is arm en vies tot het punt van medelijden, zowel voor christenen als voor joden; bij de christenen, mogelijk nog het meest: in de ware zin van het woord, zonder enige overdrijving, in de meeste Poolse huizen op het platteland, en niet zelden ook in de steden, is de mestbult de schoonste plek waar men nog kan staan zonder walging. Warschau en een paar plaatsen hier en daar zijn een paar uitzonderingen.

Nadat we uitgehongerd waren en hoopten op een paar stops, werd ons eindelijk thee beloofd van het postkantoor⁹³ in Wielki (Kraszew Wielki). Ze brachten ons een oud geplet, vies koperen blad, dat sinds de revolutie een zigeunermenage leek te bevatten zonder te zijn schoongemaakt, en eruitzag alsof het met onze thee was gekookt.

Onze Huronische⁹⁴ eetlust en de omringende woestijnen waren nodig om de drank drinkbaar te maken. Het posthuis in Rawa kan

89 'Van Dan tot Berseba.' Na de vestiging van Israël in het beloofde land wordt Berseba steeds aangeduid als het meest zuidelijke deel van land, zoals Dan wordt aangewezen als het meest noordelijke punt. Daarom was "van Dan tot Berseba" de gewone uitdrukking voor het hele grondgebied, zelfs in de dagen van Salomo, die een uitgestrekt rijk regeerde:

1Kon 4:25 En Juda en Israël woonden onbezorgd, ieder onder zijn wijnstok en onder zijn vijgenboom, van Dan tot Berseba, al de dagen van Salomo.

90 Met de Poolse Delingen (1772, 1793 en 1795) verdeelden Rusland, Oostenrijk en Pruisen onderling in drie stappen het sterk verzwakte Pools-Litouws Gemenebest, dat daardoor in 1795 van de Europese kaart verdween.

91 Stanislaus Anton Poniatowski was van 1764 tot 1795 als Stanislaus August de laatste koning van het zelfstandig Polen en Litouwen.

92 Seume was in dienst van het Russische leger. Zie zijn biografie *Mijn leven*.

93 Stopplaats van de postkoets. Ook vaak herberg. Posthuis.

94 Huron; indianenvolk in Canada. Zie *Wandeling naar Syracuse en Mijn leven*.

alleen maar beschreven worden als een uitstekend en goedkoop etablissement.

Het is jammer dat Buchhorn⁹⁵ en zijn gezelschap niet bij ons in Shavl zijn; want zo'n *quodlibet*⁹⁶ van Hogarthiaanse figuren⁹⁷ en groepen is zelden zo rijkelijk te zien als vanaf mijn Poolse jaarmarkt. Duitsers, Polen, Russen, Hebreërs; allemaal met de meest gevarieerde en prominente karakters: in vergelijking daarmee lijkt de Brühl van de Leipziger Messe⁹⁸ op een amphictyonische vergadering.⁹⁹ Neem nu

95Karl Ludwig Bernhard Christian Buchhorn (geboren 18 april 1770 in Halberstadt (district Harz, Saksen-Anhalt); † 13 november 1856 in Berlijn) was een Duitse schilder en graficus. Onder invloed van Franz Krüger en Johann Gottfried Schadow vond Buchhorn al snel zijn eigen stijl en werkte hij in zijn latere werken steeds meer "volgens de natuur". Na verloop van tijd werd Buchhorn, naast Schadow, een van de belangrijkste tekenaars in Berlijn.

96wat dan ook.

97William Hogarth (10 november 1697 - 26 oktober 1764) was een Engelse schilder, graveur, picturaal satiricus, sociaal criticus, cartoonist en af en toe een schrijver over kunst. Zijn werk varieert van realistische portretten tot stripachtige fotoseries die "moderne morele onderwerpen" worden genoemd. De kennis van zijn werk is zo wijdverbreid dat satirische politieke illustraties in deze stijl vaak "Hogarthiaans" worden genoemd. Beïnvloed door de Franse en Italiaanse schilderkunst en graveerkunst, zijn de werken van Hogarth meestal satirische karikaturen, soms schunnig seksueel, meestal eerste klas realistische portretten.

98Heinich von Brühl (1700 - 1763) trouwde op 29 april 1734 met gravin Franziska von Kolowrat-Krakau. Vier zonen en een dochter overleefden hem. Zijn oudste zoon, Alois Friedrich von Brühl, was ook een Saksische politicus, soldaat en toneelschrijver. Zijn dochter Maria Amalia trouwde met de Poolse graaf Jerzy August Mniszech van Dukla. Zijn jongste zoon, Hans Moritz von Brühl (1746-1811), was vóór de revolutie van 1789 kolonel in Franse dienst en daarna algemeen inspecteur van wegen in Brandenburg en Pommeren. Door zijn vrouw Margarethe Schleierweber, de dochter van een Franse korporaal, en bekend om haar schoonheid en intellectuele gaven, was hij de vader van Carl von Brühl die als Intendant-generaal van de Pruisische koninklijke theaters van enig belang was in de geschiedenis van de ontwikkeling van drama in Duitsland. (Deze laatste is misschien door Seume bedoeld).

99Amphictionie was in het oude Griekenland een religieus verbond van stammen of staten, buurlanden (amfictionen = letterlijk zij die nabij wonen), die rondom een belangrijk heiligdom woonden en zich verenigden ter bescherming daarvan, meer bepaald om elkaar te steunen bij de verdediging van de materiële belangen van het heiligdom (schatten, tempelgebied, ander eigendom). De bekendste en invloedrijkste was die van Delphi.

mijn persoonlijkheid zelf, want ik moest eindelijk mijn zes dagen lange baard eraf laten halen. De scheerbaas was een oude, lange, magere, spookachtige Israëliet met een baard tot aan zijn riem en een enorme Streichriem¹⁰⁰ op zijn toga. De man zag eruit als de profeet Elisa uit Hübners bijbelse geschiedenissen,¹⁰¹ maar zijn zeep rook als een aftreksel van Thales Gehenna.¹⁰² Ik zat op een driepotige, schommelende leunstoel zonder rugleuning, een gigantisch grote Fin hield de lantaarn vast, en het scheerbekken. Waspan de Sarmatiër¹⁰³ hield me aan de praat en de chagrijnige Donna van het huis kroop door de kamer, mopperend dat ze gestoord was in haar oude gezellige indolentie.

Het zou lastig zijn om te bepalen of verweesdheid groter was in Pruisen of in Rusland. Overigens is het land niet arm, maar alleen miserabel en ellendig. De mensen hebben zakken vol goud, maar ze leven bijna in de stront en het ontbreekt ze aan de meest elementaire levensbehoeften, een soldaat uit Leipzig zou zichzelf in dergelijke omstandigheden zeker doodschieten.

Eergisteren konden we geen druppel bier vinden in een aardig dorp van bijna honderd huizen met een dozijn ramen en zelfs een paar schoorstenen, en waar het water geel en kleiachtig was. In een ander dorp was het bier versneden met pruimen en brandewijn en was er een heerlijke stygische¹⁰⁴ drank van gemaakt.

Ik had gehoord van allerlei soorten dopen in de kerkgeschiedenis, waaronder de doop van koren, maar dit was de eerste keer dat ik er een zag met Pasen. Iemand daalde de velden af met een groot vat vol wijwater en bevochtigde het jonge zaad ermee, en stak van tijd tot tijd iets in de grond, waarvan ik later hoorde dat het gewijde houten kruisen waren, en prevelde zijn formules. Als het veld nu goed

100 'strijkriem' om het scheermes aan te wetten, af te strijken.

101 De bijbelse studieboeken uit Seumes jeugd; zie *Mijn leven*.

102 Een van de verschillende hellen in de Abrahamitische religies, zijnde de hel waarin zondaars na oordeel worden geworpen voor eeuwig lijden.

103 De Sarmaten waren een perzischstalig nomadenvolk, dat tussen ca. 300 v.Chr. en ca. 270 n.Chr. de steppen ten noorden van de Zwarte Zee beheerste.

104 Wellicht van Styx, onderwereld. Tunke; duik. Hier borrel. Ook: stijlvolle drank. Ik vermoed ironie.

bewerkt is en er volgt goed weer, dan kan de goddelijke handeling tenminste geen kwaad. Overall werden belachelijke paasfeesten¹⁰⁵ in het openbaar gehouden, vooral in Petrikau (Piotrków, Polen).

Ik kwam in Warschau aan op de zeventiende april, dezelfde avond dat ik elf jaar geleden afwisselend hier en daar het Kartätchenfeuer¹⁰⁶ over me kreeg. Het waren twee hete dagen, Bloedige Groene Donderdag¹⁰⁷ en Goede Vrijdag.

Ik vond mijn hele tabernakel¹⁰⁸ in puin, net zoals het was op die heilige Paasdagen. Geen steen was opnieuw gelegd en de mensen leken weemoedig bij het zien van het monument voor de laatste nationale macht. De namen van Russen en van Igelström¹⁰⁹ werden nog steeds gemompeld door voorbijgangers.

Onze eetzaal is een ruïne, het wachthuis een wasserij, de oorlogskanselarij is een smederij, en mijn kamer in het achterste gebouw van het paleis hangt in het ongewisse zonder trap. De tijd dat ik alleen met herinneringen zal moeten leven is aanstaande: dus stond ik op de hoek van de poort waar we op die hete dag de ingang hadden gebarricadeerd met bebloede lijken en dode paarden en memoreerde de verwickelingen van mijn lot. Daarboven stond mijn bed, daar was de kroonlijst waarop mijn zakhomerus¹¹⁰ en *Musarion*¹¹¹ lagen; daar

105 In Barger-Oosterveld worden jaarlijks brommers en motoren gezegend. Drenthe telt naar verhouding de meeste motorfietsen en (?) het minste aantal katholieken. In de tekst staat *Tauf*. Wellicht is *zegening* een passender vertaling.

106 geweevuur. Zie *Mijn leven* voor indringend verslag. Ook tijdens de paasdagen.

107 Seume schrijft Grüne Donnerstag (Hoogduits), waar in Nederland sprake is van Witte Donderdag. Er zijn diverse afleidingen van Grüne Donnerstag.

108 De plek waar hij schuilde.

109 Legeraanvoerder en meerdere van Seume.

110 pocketboek met Homerus.

111 *Musarion* of de filosofie van de Gratiën. Een *Gedicht in drei Büchern* is een filosofisch versverhaal van Christoph Martin Wieland. Hij werkte eraan tussen 1764 en 1767, maar publiceerde het pas in 1768 bij de Reichsuitgeverij in Leipzig, nadat zijn uitgever Geßner in Zürich de tekst had afgewezen vanwege gevreesde problemen met de censuur. De tekst werd herhaaldelijk herzien voor volgende edities; De laatste editie verscheen in 1795 in het 9e deel van Wieland's Verzameld Werk. Daarin bekritiseert Wieland *Schwärmerei* (kinderlijke passie) en dogmatisme en pleit hij in plaats daarvan – in de geest van de Verlichting – voor een gematigde, wereldgerichte manier van denken en leven.

werkte ik aan lange notulen voor organisaties waar tegenover men eerder geen boodschap aan had; daar roosterde ik mijn kastanjes met Strik en Stenbock en Stakelberg¹¹² en dronk mijn bier, dat men nu tot medium van mijn helderziendheid wil maken.

Ich wiederhohlte alle Angriffe im Geifte noch einmahl und zählte alle bedeutende Ringeln, die mir glücklich nahe am Schädel vorbey geflogen waren und dören Merkmale sich noch in der Mauer zeigten.¹¹³

Ik herhaalde een laatste keer de hele tragedie in eenzaamheid.

*Dara satis miseris memoratio prisca malorum.
Et grauius summo culmine missa ruunt;*¹¹⁴

staat er geschreven op de ruiten van meneer Schulz in Petrikau. Welke litanie stel ik u voor vanaf de banken¹¹⁵ uit Olims tijd?¹¹⁶ Mijn stem is tegen de *Fuimus Troes*¹¹⁷ van de Sarmaten een druppel in de emmer.

De Polen klampen zich melodramatisch en kinderachtig vast aan de herinnering aan vroegere tijden en grijpen elk sprankje hoop op de wederopstanding van hun vaderland aan.¹¹⁸ De gemoedstoestand van

112 maten, medesoldaten.

113 Ik liet alle aanvallen in mijn hoofd nog eenmaal voorbijkomen en telde alle belangrijke kogels die tot mijn geluk langs mijn hoofd waren gevlogen en waarvan de sporen nog zichtbaar waren in de muur.

114 Dara geeft je een heel goede herinnering aan het oude kwaad. En de massa snelt hoger en hoger naar de top.

115 Bänkellieder (ook wel Bänkelsang of Bänkelgesang) waren verhalende liederen met vaak een dramatische inhoud. Bänkelsang was een pan-Europees fenomeen van de middeleeuwen tot de 19e eeuw. In die tijd waren bankzangers belangrijke nieuwsverzamelaars; in Italië werden ze cantastorie genoemd. Om beter gezien te worden, bijvoorbeeld op het marktplein, gingen ze op een houten bank staan terwijl ze moraal, ballades en liederen voordroegen. Ter illustratie van de gebeurtenis werden borden gebruikt waarop de beschreven scènes waren geschilderd. Om de spanning te vergroten waren deze beelden niet chronologisch gerangschikt; de zanger wees met een stok naar de juiste.

116 In de dagen van Olim toen de kraaien nog geen kont hadden en ze door de ribben scheten: heel lang geleden

117 We waren in Troje. Rampen.

118 Polen herwon zijn onafhankelijkheid na afloop van de Eerste Wereldoorlog

de mannen verdient respect, ze rouwen om het graf van datgene wat voor de pure mens het heiligste van de aarde is. *Manum de tabula!*¹¹⁹ Dit gaat me te ver en ik dreig een rapsodie te worden.¹²⁰

Ik twijfel er niet aan dat de landbewoner meer profijt heeft van de Pruisische regering dan van de Russische; want het Pruisische regeringssysteem is zeker iets liberaler voor de lagere klassen van het volk dan het Russische, omdat het gebaseerd is op persoonlijke vrijheid en daar naartoe werkt. Om deze reden staat de aristocratie meer aan de Russische kant, omdat het overal de onderdrukker en vriend van de slavernij is. Ondanks alle inspanningen van de regering is het goed mogelijk dat de neiging ten gunste van de Russen gevoeld wordt door alle andere klassen van de natie: want de herinnering aan de bedoeling van Lucchesini¹²¹ en het feit dat hij die vasthield, zit nog steeds in de harten van iedereen.

Daarnaast is er de snelle en onmisbare invoering van de strenge Pruisische regelgeving, vooral de Accise,¹²² die niet zonder reden als onderdrukkend en gehaat wordt beschouwd en waarin het bestuur niet altijd even humaan is; bovendien is er meer verwantschap tussen

in 1918, in de vorm van de Tweede Poolse Republiek. Er werd een nieuw, groter Polen opgericht, dat zijn onafhankelijkheid tegenover de Sovjet-Unie succesvol verdedigde tijdens de Pools-Russische Oorlog van 1919-1921. In die oorlog stond Polen lange tijd met de rug tegen de muur. Uiteindelijk wonnen ze toch, o.a. na de Slag bij Warschau. De nieuwe grenzen werden vastgelegd na de Vrede van Riga (1921). Dit is slechts een deel van de bewogen geschiedenis.

119 Geef het bord af! Blijf van mijn land af!

120 Ik dreig door te draven in mijn relaas.

121 Girolamo Lucchesini (geboren op 7 mei 1751 in Lucca; † 20 oktober 1825 in Florence) was een Pruisische diplomaat en de laatste lezer en vertrouweling van Frederik de Grote.

Lucchesini werd onder Frederik Willem II politiek actiever. In 1787 was hij op een politieke missie in Italië, waar hij kennis maakte met Goethe. In 1790 kwam met zijn deelname de alliantie tussen Pruisen en Polen tot stand, en in 1791 nam hij deel aan het Congres van Reichenbach, wat leidde tot verzwakking van het beleid gericht tegen Oostenrijk en Rusland. Er zijn verschillende berichten over zijn rol in de oorlog tussen Pruisen en Frankrijk in 1806. Hij keeg ruzie met de Pruisische koning Friedrich Wilhelm III toen de koning een wapenstilstand die Lucchesini na de slag bij Jena en Auerstedt had gesloten, niet bekrachtigde. Lucchesini wilde vrede, hij kreeg niet wat hij wilde.

122 accijns, btw.

de Polen en de Russen, omdat het volkeren van één en dezelfde stam zijn en zich onmiddellijk redelijk voor elkaar te begrijpen verklaren en elkaar al snel als broeders beschouwen. Het heimelijke verlangen om onder één scepter te staan is misschien bij velen van hen een deel van het verlangen één volk te zijn, want dan wordt de hoop op de heropleving van de staat om vele redenen groter.¹²³

Warschau zakt langzaam weg naar de status van een gouvernementele stad van een groter rijk. De rijken vertrekken naar Berlijn of Petersburg, afhankelijk van hun verschillende mogelijkheden, of gaan naar het buitenland. Alleen diegenen wier familieomstandigheden zulke grote veranderingen niet toelaten, of die uit principe en geneigdheid aan hoeve¹²⁴ gebonden zijn, blijven daar. Het leger is nu sterker dan in de tijd dat de Russen de baas speelden; dit kan gemakkelijk worden verklaard om verschillende politieke redenen.

De wachtparades zijn in de zogenaamde Saksische hoven, waar ik vroeger in de kazerne Suworow¹²⁵ zelf het commando zag voeren over de Russen in een ontbloot hemd.

In het park wordt het grote paviljoen in het midden, waar vroeger het buffet voor het de elite was, afgebroken, ik weet niet uit welke noodzaak. Veel paleizen staan leeg of worden omgebouwd tot herbergen, waarvan het beste het paleis van de familie Von Borch is, waar de Russische vorsten woonden, onder de nieuwe naam Hotel de Prusse.

De heer Boguslawseky,¹²⁶ een man die het misschien verdient om na

123 heroprichting van Polen duurde tot 1918, na WO I. Vandaar Warschau als gouvernementsstad, niet langer hoofdstad. Ook in *Mijn leven*.

124 Hufe: hoeven (in de middeleeuwen) hoeveelheid land gemeten naar de behoeften van een gemiddeld boerengezin (oude akkergrootte van 7 tot 15 hectare)

125 Aleksandr Vasiljevitsj Soevorov, prins van Italië, graaf van het Heilige Roomse Rijk (Moskou, 24 november 1729 - Sint-Petersburg, 18 mei 1800) was een Russisch generaal, die in Rusland beroemdheid vergaarde omdat hij nooit een veldslag verloor. Ook genoemd in *Wandeling naar Syracuse*.

126 Wojciech Romuald Bogusławski (Glinno bij Poznań, 9 april 1757 - Warschau, 23 juli 1829) was een regisseur, hoofdrolspeler, operazanger, schrijver, vertaler, oprichter van theaters en van de opera van Kalisz. Hij wordt wel 'de vader van het Poolse theater' genoemd. Hij werkte samen met toneelontwerpers en muzikanten.

Kosciusko¹²⁷ de laatste Pool te worden genoemd, heeft nog steeds zijn theater en lijkt alleen te leven om de doden van zijn vaderland te herdenken, om vervolgens in en met hen te willen sterven. Hij is in zijn eigen beroep zeker een van de eerste artiesten van het tijdperk, en in veel toneelrollen verdient hij het volledig om naast Iffland¹²⁸ geplaatst te worden; in sommige rollen misschien zelfs aan zijn rechterhand. Al zijn uitwerkingen zijn van de hoogste fijngevoeligheid en de fijnste smaak. Hij is nog leerling van Stanislaus Poniatowsky,¹²⁹ van wie bekend is dat hij de eerste *arbiter elegantiarum*¹³⁰ was. Ik zeg dit openlijk en onpartijdig, zonder minder Ifflands vriend te zijn, en zonder bang te zijn dat hij mij zijn vriendschap zal ontnemen.

Hoewel alles in Laschenka¹³¹ verlaten en leeg is, is het toch behoorlijk

Ook schreef hij een leerboek over dramaturgie.

Hij schreef meer dan 80 theaterstukken, vooral vertalingen van komedies van West-Europese schrijvers. In 1811 liet Bogusławski zijn publiek voor het eerst kennismaken met Hamlet van William Shakespeare, in een Poolse vertaling. Als theaterdirecteur verbeterde hij het beroep van toneelspeler van entertainer tot erkende podiumkunstenaar. Laatste Pool: na herverdeling bestond Polen niet meer. 127 Andrzej Tadeusz Bonawentura Kościuszko (Mereczowoszczyzna, thans Wit-Rusland, 4 februari 1746 - Solothurn, Zwitserland, 15 oktober 1817) was een Poolse vrijheidsstrijder die in 1794 in verzet kwam tegen de Poolse delingen.

Met een leger dat voor een belangrijk deel uit met zeisen bewapende boeren bestond bracht hij de Russen enkele nederlagen toe in de Slag bij Raclawice en nabij Warschau. Uiteindelijk moest hij echter in hetzelfde jaar nog capituleren tegen de Russische overmacht. Reeds eerder had hij als vrijwilliger meegevochten in de Amerikaanse Vrijheidsoorlog. Seume was ook in Amerika.

128 August Wilhelm Iffland (geboren 19 april 1759 in Hannover; † 22 september 1814 in Berlijn) was een Duitse acteur, regisseur en toneelschrijver. Een grootheid. 129 Laatste koning van Polen.

130 scheidsrechter van elegantie.

131 Het Łazienkipark (Park van de baders) is met 80 ha. het grootste park in Warschau. De tuinen werden in de 17e eeuw aangelegd door Tylman van Gameren in barokstijl voor de eigenaar van Ujazdów Stanisław Herakliusz Lubomirski. De naam van het park komt van een zwempaviljoen dat destijds werd gebouwd. In 1764, het jaar van zijn verkiezing tot koning van Polen, verwierf Stanisław August Poniatowski de paleistuinen. De aanleg van de nieuwe classicistische tuin werd het levenswerk van Stanisław II August. Het park is aangelegd door Dominik Merlini, Johann Christian Kamsetzer en de tuinarchitect Johann Christian Schuch. De belangrijkste gebouwen zijn ontworpen rond het Łazienki-meer en de rivier, zoals het Paleis aan het Water, het Theater op het Eiland en het Sobieski-monument.

Het Theater op het eiland (Pools: Teatr na Wyspie) werd in 1790 gebouwd door

geordend. Twee jonge mensen zaten in het amfitheater aan het water half hardop van bladmuziek een oude lievelingsaria uit de Krakauer¹³² te zingen; maar ze hielden onmiddellijk op en verborgen hun noten toen ik naderde.

Als ik de muziek niet had gekend, zou de luit magisch droevig voor me zijn geweest, maar meer ook niet. Ik wil hen niet storen in hun toewijding.

Het standbeeld van Sobiesky¹³³ staat tegenover de voormalige kamers van Poniatowsky:¹³⁴ de goede man had geen betere satire van zichzelf kunnen maken. De voormalige Litouwse kazernes, waar je het mooiste uitzicht hebt, zijn zo mogelijk nog smeriger dan voorheen. Op het grote plein ervoor werden rekruten opgeleid. Een paar uur lang heb ik van alle kanten toegekeken, en ik moet met genoegen bekennen dat de

Jan Chrystian Kamsetzer op de plaats van een ouder theater op een kunstmatig eiland in het zuidelijke Łazienki-meer, gebaseerd op het model van het oude theater van Herculaneum. Het podium, versierd met oude ruïnes en beelden, ligt aan het water en wordt door het Łazienki-meer gescheiden van het classicistische ronde theater, dat is ingebed in het groen van het park

132 De Krakauer komt ook voor in *Wandeling naar Syracuse*.

Via Delpher: Krakauer Oper: Adalbert Boguslawski¹) (1760-1829), directeur van het Nationaal Theater van Warschau, aangezien hij naast zijn talrijke originele werken, waaronder de komedies, ook de geschiedenis van de Poolse theater (werken, deel I.). Hij schreef de eerste dramaturgische instructies voor acteurs. Zijn meest populaire drama is getiteld “*Die Krakauers und Goralen*”. *Geschichte der Poesie Europas und der bedeutendsten außereuropäischen Länder vom Anfang des sechzehnten Jahrhunderts bis auf die neueste Zeit* von Dr. Johann Georg Theodor Gröbe. 1848. p. 1032.

133 Johannes III Sobieski (Poolse Jan III Sobieski, Litouwer Jonas Sobieski; geboren op 17 augustus 1629 in Olesko, vandaag de oblast Lviv, Oekraïne; † 17 juni 1696 in Wilanów) was een Poolse aristocraat, staatsman en vanaf 1674 koning van Polen en groothertog van Litouwen de gekozen heerser van de staat Polen-Litouwen uit de adellijke familie Sobieski. Hij wordt beschouwd als de redder van Wenen tijdens de Tweede Turkse belegering van Wenen, toen hij met zijn Hussaria de beslissende aanval op de Turken leidde als opperbevelhebber van de Katholieke Liga bij de Slag bij Kahlenberg op 12 september 1683. Hij is de tweede van de latere Piast-heersers.

134 Stanisław II August (geboren Stanisław Antoni Poniatowski; 17 januari 1732 - 12 februari 1798), ook bekend onder zijn Latijnse regeringsnaam Stanislaus II Augustus, en als Stanisław August Poniatowski, was koning van Polen en groothertog van Litouwen van 1764 tot 1795, en de laatste monarch van het Pools-Litouwse Gemenebest.

mensen met grote hartelijkheid en vriendelijkheid werden bejegend.

Bij Praag stond ik destijds een minuut stil bij de plek waar koning Poniatowski door zijn tedere vrouwen werd tegengehouden toen hij het leger in moest. Er is geen lettergreep verdichting in mijn verzen over zijn dood; ik ben ervan overtuigd dat alles pure historische waarheid is. Ieder het zijne zonder vrees of hoop.¹³⁵

Het water was erg breed; we moesten met de koets tweemaal over de Bug¹³⁶ en voor elke keer tien gulden betalen, zonder dat er iets gespecificeerd werd. Ik kreeg de indruk dat er helemaal niet aan de politie was gedacht. We hebben vandaag een hele dag stroomopwaarts langs de Bug gereisd. De weg kent hier wat minder gemak dan voor Warschau.

Op veel plaatsen aan de overkant van de rivier kan men het Oostenrijkse grondgebied¹³⁷ zien. Er is een aanzienlijke handel in hout vanaf de Bug, vooral in Broch (Brok), waar een enkele huzaar in garnizoen was, die zich voordeed als de hele legerleiding.

Tussen Wischkow (Wyszków) en Brock,¹³⁸ waar we stopten, kwam een soldaat naar me toe bij de wagen, met een papier in zijn hand en een verzoek om hulp. De papieren waren zijn ontslag en een brief van de adjudant-generaal van de koning, de heer von Kleist. De soldaat heette Joseph Haacke, van het regiment Owstien in Altstettin. Hij vertelde dat zijn kapitein, ene Herr von Schenk, hem tijdens een oefening met een sponton¹³⁹ tegen de borst had geslagen en daarbij het bot had gebroken. Hij lag lange tijd in het ziekenhuis en had veel geleden, en werd later zonder meer ontslagen als ongeschikt voor dienst. Zijn

135 Uit Latijnse lijfspreuk van Seume. Geen verdichting; niets verzonnen.

136 De Westelijke Boeg is een zijrivier van de Narew en loopt door Oekraïne, Wit-Rusland en Polen. De rivier vormt een groot deel van de Poolse oostgrens, eerst met Oekraïne en dan met Wit-Rusland.

137 Door de opdeling van Polen. Andere grenzen.

138 Aan de Bug, nabij Treblinka.

139 Een sponton is een korte lans die gebruikt werd als rangonderscheiding door officieren, onderofficieren en korporaals gedurende de 17e en 18e eeuw. In de 17e eeuw was het gebruikelijk officieren, onderofficieren en korporaals te bewapenen met een degen en een lans, piek of hellebaard.

borstbeen, dat hij ontblootte, zag er erg deerniswekkend uit. Hij had bij de koning een pensioen of een invaliditeitsuitkering aangevraagd, moest veertien dagen wachten en de koning had hem toen twee Friedrichsd'or¹⁴⁰ gestuurd als *Gnadengeschenk* voor zijn terugreis naar zijn vaderland bij Dubno in Rusland, ongeveer honderdtachtig mijl van Berlijn. Dit stond echt allemaal letterlijk in de brief van de heer Von Kleist. Natuurlijk zou ik in een soortgelijke situatie liever twee kogels¹⁴¹ hebben gehad dan zo'n *Gnadengeschenk* van barmhartigheid, en ervan uitgaande dat het verhaal waar is, zou ik op dat moment noch de koning, noch Kleist, en nog het minst Schenk geweest willen zijn.

Beter voor iedereen als het anders en beter is. De twee goudstukken waren helemaal op, en mijn florijn kon hem waarschijnlijk niet veel verder brengen, vooral omdat hij zwaar ademde onder zijn verbrijzelde borstbeen. Tot zover de ziel van Joseph Haacke uit Dubno.

In Chechanowice (Ciechanowicz), heel dicht bij de Bug, hoopte de Pruisische wervingsofficier¹⁴² op een rijke oogst op de kermis die de volgende dag zou plaatsvinden. Er is goede Zwickel¹⁴³ tussen het Russische en het Oostenrijkse, waarmee op zo'n dag menigeen uit alle windstreken zijn vrijheid verdrinkt. Het verschil in het eten was opvallend. Ik wijs erop dat we een gouden dukaat betaalden voor een overnachting in een lege kamer met kapotte ramen, zonder bedden of het minste comfort; en voor een redelijk goed ontbijt, bestaande uit warm bier en brood met boter, in een salon die nog redelijk schoon was, slechts zes goede groschen.

Bialastock (Białystok), het favoriete vakantieoord van de laatste koning van Polen, is nog steeds de vriendelijkste plaats op de route van Warschau naar Grodno. Hier en in Rawa en Widawa (bij Wrocław) wordt flink gebouwd, en ook in sommige andere plaatsen zie je op zijn minst het begin van verbetering.

—Vanaf Buckstell (Buksztel) gaat de route bergopwaarts naar Sokolka, 140 d'or. Frans: van goud. Gouden munten.

141 Een kogel om de ander dood te schieten, daarna zichzelf met de tweede.

142 Ronselaar van soldaten. Zo kwam Seume ook in het leger.

143 soort bier. De dronken mannen worden geronseld voor het leger en zijn hun vrijheid kwijt.

waarvan de naam Valkenberg betekent, en verder bergopwaarts naar Kusnitsa (Kuzpleskau); en dan weer bergafwaarts naar Grodno. Bij de eerste Russische grens werden we ongeveer een uur opgehouden om de passen te laten controleren, en de Kozakken vroegen meteen om een fooi zonder ons daarna te laten vertrekken. De bevelvoerende officier moet beter zijn geweest in het hanteren van een sabel dan de veer,¹⁴⁴ want er had een stapel strafdossiers geschreven kunnen worden voordat we verder konden. In het douanekantoor bij de grens ging het net zo langzaam, maar alles gebeurde heel fatsoenlijk en vriendelijk.

Het Russische weer maakt je snel. De eerste keer dat ik in Pleskow (Pskow) was in een erg koude winter, ging ik na een feestje erg snel naar huis. *Bosche moi, kak skorro on beschit!*¹⁴⁵ “Mijn God, wat rent hij snel!” een klein meisje rende achter me aan. Ik moest daarna nog lang het *Bosche moi*¹⁴⁶ horen bij elke snelle wandeling. Hier in Grodno, in het douanekantoor, waar ik lange tijd moest blijven, haalde ik mijn zakboekje tevoorschijn en schreef over de gebeurtenis: *Bosche moi, kak skorro on pisshit!*¹⁴⁷ “Mijn God, wat schrijft hij snel!” zei een van de dienstdoende sergeanten, terwijl hij tegelijkertijd naar de traagheid van de ambtenaar keek.

We werden naar meneer Harbatowsky gestuurd, zogenaamd naar de beste herberg, waar de kamers echt heel geschikt waren. Voor het avondeten openden ze een vrij grote zaal met een tafel waarop een rijk, weelderig *Ofterfchmaus*¹⁴⁸ stond. Het was het feest van de Russen. Pracht en verspilling werden hier gecombineerd. Des te kariger was de tafel van de gastheer de volgende dag.¹⁴⁹ Het bewijs dat dit huis echt de beste herberg van de stad moest zijn, leverde een Russische majoor die zijn voorname reizende gasten, bekende Koerlanders,¹⁵⁰ naar deze

144 Feder, ganzenveer, pen om te schrijven.

145 *Bossche moi, какашка на сухарях!* *Bossche moi*, roep op paneermeel! Zegt translate. Zie volgende voetnoten.

146 Russisch: Mijn God! uitroep. God nog aan toe!

147 Mijn God, wat schrijft hij snel! *Боже мой, как быстро он пишет!*

148 paasfeest. f = s

149 Nu volgt ironie. Het tegendeel.

150 Koerland is een historische regio in Letland, gelegen tussen de Oostzee, de Golf van Riga en de Westelijke Dvina. Het gebied is genoemd naar de oorspronkelijke

herberg bracht om hen te laten verzorgen; en hij, zijn gasten en ik waren de enigen aan tafel, waar weinig werd gegeten en veel werd gevloekt in vreemde talen. De terrine was gebarsten, geen bord was heel en geen fles had de volle hals. Als bewijs van goede orde kreeg onze poedel zijn eten in dezelfde kom als waaruit wij hadden gegeten.

Grodno is er ook niet beter op geworden. Van het kasteel tot aan de hutjes zie je verval. Ik bezocht opnieuw de herberg waar de laatste Reichstag¹⁵¹ werd gespeeld, waar zoveel vreemde dingen werden gedaan, waarover achteraf nog meer leugens werden verteld.

Van Grodno naar Kovno (Kaunas) reisden we met Joden, die daar bekend staan als de beste voerlui, omdat ik vergeten was een *podorosjka*¹⁵² of een postkaart¹⁵³ te kopen en niet nog een dag wilde wachten.

Je moet weten dat je hier niet per postkoets kunt reizen met een gewoon paspoort, hoe diplomatiek het ook is: daarvoor moet je een zogenaamde *podoroshe*¹⁵⁴ hebben van de Russische gouverneur van de hoofdplaats van waaruit je reist. Hoewel het paspoort de *majus* is en de *minus*¹⁵⁵ – de *podoroshe* – overbodig zou moeten maken, is dit niet het geval: en het grootste ongemak is dat je met het postpaspoort meestal een beetje vertraging oploopt. Wie op de dag zelf te laat in Grodno of een andere gouvernementstad aankomt, kan niet verder reizen tot de politieadministratie de *podoroshe* heeft vrijgegeven, en men wordt daarom vaak gedwongen een nacht te blijven waar men niet zijn wil. Dit kleine kwaad van de samenleving moet worden verdragen omwille van de rest van het goede. Het komt bijna overal voor, ook in Warschau.

In Rusland is de afhandeling daardoor lastiger, want als je je paspoort

bewoners, het Baltische volk der Koeren, dat in de Letten is opgegaan. Zij werden in de dertiende eeuw onderworpen door de Duitse Zwaardbroeders. In 1561 werd Koerland met het naburige Semgallen een hertogdom onder Pools leenheerschap. Het werd in 1795 een Russisch gouvernement en is sinds 1918 een deel van Letland.

151 Parlement.

152 *подорожка*. pad. route.

153 identiteitsbewijs/vervoerbewijs.

154 *подороже*. 'laissez passer'. Doorlaatbewijs.

155 belangrijkste en ondergeschikte.

terugkrijgt, betaal je meteen het tolgeld volgens de afstand die op de *podoroshe* vermeld staat.

Nu reisden we naar rechts langs de Memel. Het gebied voor en na Olita (Alytus) is best mooi, maar de (landbouw)cultuur is niet beter dan in Pruisen aan de andere kant van de rivier. De postweg is veranderd, en men kan niet meer rechtstreeks naar Kovno (Kaunas), zoals vroeger, maar moet een omweg van twaalf mijl nemen via Vilnius; en de nieuwe postvestiging op Russische bodem veroorzaakt nog steeds veel moeilijkheden.

Half mei was alles hier nog kaal en zonder gebladerte. Slechts een enkele struik, soms vrij hoog, had een vroege prachtige bloesem die eruitzag als perzikbloesem en enigszins naar viooltjes rook. Het hout¹⁵⁶ leek een beetje op dwergamandelen, maar rook onaangenaam als je erover wreef en rook meer naar vuilboom.¹⁵⁷

Met het verschil tussen augurkenblad en aardappelloof, ben ik al aan het einde van mijn kennis van plantkunde; dus ik wist niet wat ik ervan moest denken totdat een slimme man me vertelde dat het daphne¹⁵⁸ was. De struik groeide in overvloed en de prachtige bloesem gaf het kale bos vaak een magische gloed.

De Russen hadden hun opslagplaatsen her en der in de eerste de beste schuren; een maatregel die, zelfs als er niemand gewond raakt, op zichzelf erg ongelukkig is. Elke vonk slaat over; en hoe gemakkelijk heeft er zich geen nalatigheid voorgedaan? De Pruisen daarentegen hebben tenminste met militaire precisie voor deze voorziening gezorgd en hebben hier en daar langs de Bug prachtige stenen voorraadschuren gebouwd. Beneden aan de Memel was onze grootste beloning de prachtige snoek uit de rivier; en ik kan me niet herinneren

156 das Holz; de struik.

157 Faulbaum. Vuilboom is een geslacht van struiken of kleine bomen uit de wegedoornfamilie. Wereldwijd er zijn ongeveer 150 soorten indien de soorten zonder doorns, zonder knopschubben, altijd verspreide bladstand en met vijftallige bloemen niet in een afzonderlijk geslacht *Frangula* worden geplaatst. Eivormige bladeren met gladde randen en groenwitte bloemen, waaruit zwarte steenvruchten ter grootte van een erwt ontstaan.

158 Seidelbast. Plant die groeit als een struik met rode, geurige bloemen die vóór de bladeren verschijnen en giftige steenvruchten ter grootte van een erwt

dat ik die ergens anders beter heb gegeten. In Kovno (Kaunas) kregen we een soort vis genaamd zerben,¹⁵⁹ die eruitzag en smaakte als haring. Overal waar we kwamen, vonden we de vernielingen door de kozakken en jagers uit de laatste oorlog.

De drang naar vernietiging is iets oneervols in de menselijke natuur, waar en hoe dan ook. Peter de Eerste, wiens menselijkheid niet de hoogste was, liet de soldaten strafexercities lopen en ontsloeg op oneervolle wijze de officier die als enige wandaad zonder bevel een boom hadden omgehakt; en nu worden hele bossen en tuinen verwoest en het toch al dorre land nog desolater gemaakt.

Het water had hier ook veel schade aangericht en de Verkhnyaya¹⁶⁰ had de hele brug meegenomen en de oevers vernield. Er was nog niets geregeld om over te steken en er konden zelfs geen voetgangers naar de overkant. We hadden stroomopwaarts een omweg van minstens twee mijlen moeten maken; dat zou vervelend en jammer zijn geweest. Op dat moment kwamen een paar voetgangers naar de overkant over een paar handig neergelegde planken en boomstammen en gaven daarmee aan waar het mogelijk zou zijn om met de wagen door de rivier te gaan, een eindje stroomafwaarts van de molen. Dat ging met veel moeite en niet zonder gevaar. Maar uiteindelijk stond de wagen op het molenerf en kon er niet vanaf, want de toegangspoort was niet opgemeten en die was minstens een voet te laag, zelfs nadat de kap van de wagen naar beneden geschoven was. Wat moest er gebeuren?

Een tiental Sarmaten stak onmiddellijk de handen uit de mouwen. Ze haalden snel en in opperbeste stemming de wielen eraf, maakten een slee en brachten zo, met veel inspanning, de rijtuigbak netjes weer naar de overkant van de rivier. Er heerste vreugde alsof het vaderland was gered, want de zwaar beladen kist stond weer in een veilige positie. Zoveel snelle service is zelden te vinden in ons lieve Duitse vaderland.

In Kovno (Kaunas) moesten we van voerlui wisselen en dus moesten we een tijdje blijven. Voor de zekerheid had ik de wagen steeds laten bewaken omdat er spullen van waarde in zaten. De herbergier wilde

159 Zerben. Latijnse naam niet gevonden. Er zijn plaatsen met vergelijkbare naam. Zerb betekent ook: pittig, scherp. Etymologiebank.nl

160 Верхняя betekent Boven, analoog Bovenrijn.

geen moeite doen om voor een bewaker te zorgen en zei dat dat een zaak voor de politie was. Toen ik de politie berichtte en een korporaal met drie man in slagorde kwam opdraven, kwam de waard naar buiten en bewaakte de wagen volgens de regels. De korporaal had het moeilijk met een van de mannen, die nogal dronken leek te zijn. “Kerel, in hemelsnaam,” snauwde hij hem toe, “je bent al vier dagen dronken.”

“Slava bogu, Sudar, ceboclni pjaetoi,”¹⁶¹ antwoordde de soldaat met heldhaftige filosofische kalmte. “Godzijdank, meneer, vandaag is het de vijfde.”

Buiten de stad wordt een groot, mooi nieuw klooster gebouwd, dat, naar ik mag hopen, ooit een school met verstandige voorzieningen zal worden; want wat monniken hier geacht worden te doen, kan ik niet begrijpen, alle godsvrucht inbegrepen.

Nergens vind je meer de papieren eeuw¹⁶² dan in Rusland. Toen ik met de nieuwe joodse voerlui een overeenkomst sloot tot Mitau (Jelgava), liet de Gorodnitsj,¹⁶³ de keizerlijke stadhouder die voor de stad zorgt, of zich door haar laat verzorgen, meteen een schriftelijke overeenkomst opstellen, waarvoor ik een zilveren roebel moest betalen. Ik was ooit samen met de Joden in harmonie naar Irkoetsk gereisd, zonder schriftelijke overeenkomst. Maar de man moest voor onze veiligheid zorgen en de Joodse voerman kreeg de opdracht om vanuit Mitau (Jelgava) een door mij ondertekend bewijs te brengen waarop stond dat de voerman tot mijn tevredenheid aan al zijn verplichtingen had voldaan.

De omstanders wilden niet de meest verheffende dingen zeggen over de Russische generaal Zapolsky in Kovno (Kaunas). Hij reed over de markt in een grote koets met een verschrikkelijke satrapenuitdrukking¹⁶⁴ en met een groot, trots gekleed gevolg. Mensen

161 Godzijdank, meneer, vandaag is het de vijfde. Слава богу, сэр, сегодня пятое. Slava bogu, ser, segodnja pyatoye.

162 bureaucratie. Estland, Letland, Litauen, een deel van Finland waren Russisch.

163 Gorod = stad. Stadhouder/beheerder/burgemeester.

164 Een vervelende bureaucratistische ambtenaar. Een satraap was de gouverneur van een satrapie. Deze bestuursvorm ontstond in het Perzische Rijk onder de

die iets van de wereld met aandacht hebben gevolgd, weten wat er soms aan volk in die koets zit.

Enige tijd geleden was er brand in de stad en de generaal liet de eerzame burger *ex plenitudine auctoritatis de facto*¹⁶⁵ driehonderd stokslagen geven, omdat de kerel in het gedrang van de menigte een misdaad tegen de majesteit had begaan door iets naar een van de dienaren van de generaal te roepen. De burgers klaagden hierover bij de magistraat, maar de generaal zei dat ze niets beters verdienden en dreigde met nog zwaardere straffen voor hun vermetelheid.

Nu wilden de burgers de keizer om gerechtigheid vragen, maar ze vreesden zijn toegeeflijkheid en vriendjespolitiek tegenover de soldaten. Overigens maakten ze hun opmerkingen over de generaal zeer vrijmoedig en merkten op dat het regiment nog nooit zoveel zieken en weglopers had gehad: meer dan tweehonderd lagen in het ziekenhuis en vluchtelingen liepen of zwommen voortdurend de rivier over naar de overkant, en bijna alle oude, dappere officieren namen uit woede afscheid.

Zelfs als de burgers, zoals mag worden aangenomen, enigszins overdrijven, kan niet worden ontkend dat het trotse, beledigende, barbaarse, gewelddadige despotisme van de militairen een diepgewortelde ziekte is in Rusland, meer nog dan in andere staten. Ik heb hier zelf schrijnde voorbeelden van gehoord en gezien. Het is niets nieuws om te horen over deze of gene officier die zonder scrupules een paar weken in zijn kwartier¹⁶⁶ doorbrengt, zijn soldaten veel ongemakken bezorgt, en wanneer hij vertrekt – als de waard zo moedig is om betaling te verlangen – de gastheer met slaag mishandelt

Achaemeniden, maar werd ook later nog toegepast, zoals onder de Sassaniden, en in andere rijken zoals de Helleense na Alexander de Grote. Volgens Herodotus, de voornaamste bron voor de Perzische provincies, deelde koning Darius I zijn rijk op in 22 provincies, met elk een vertrouweling aan het hoofd. De satrapen moesten elk jaar tribuut brengen (belasting betalen) aan de Perzische koning. Omdat een satraap betrekkelijk vrij en autonoom was, kon hij, indien het gezag van de koning zwak was, gebruikmaken van de situatie en vrijwel onafhankelijk fungeren. Hierdoor werd het Perzische Rijk verzwakt. Enkele van deze zelfstandige satrapen waren Maussollos en Mazaios.

Na de verovering van het Perzische Rijk door Alexander de Grote bleef het satrapiestelsel min of meer intact.

165 vanuit de volheid van het *de facto* (feitelijk) gezag.

166 in de herberg logeert (kwartier maakt), en daarna zonder betalen vertrekt.

en triomfantelijk wegloopt na zijn heldendaad. Zelden komt zoiets voor de autoriteiten en nog minder zelden wordt het naar behoren bestraft.

De militaire autoriteiten behandelen vooral de inwoners van de kleinere steden, en zelfs van de grotere, met zo'n kneveling en vernederende wreedheid dat alle eergevoel wordt gedood en alle rechtvaardigheid wordt gesmoord. Menig gouverneur, en na hem menig stadsgouverneur, is de schrik van zijn district met alle trucs van de chikane,¹⁶⁷ vooral in de meer afgelegen gebieden.

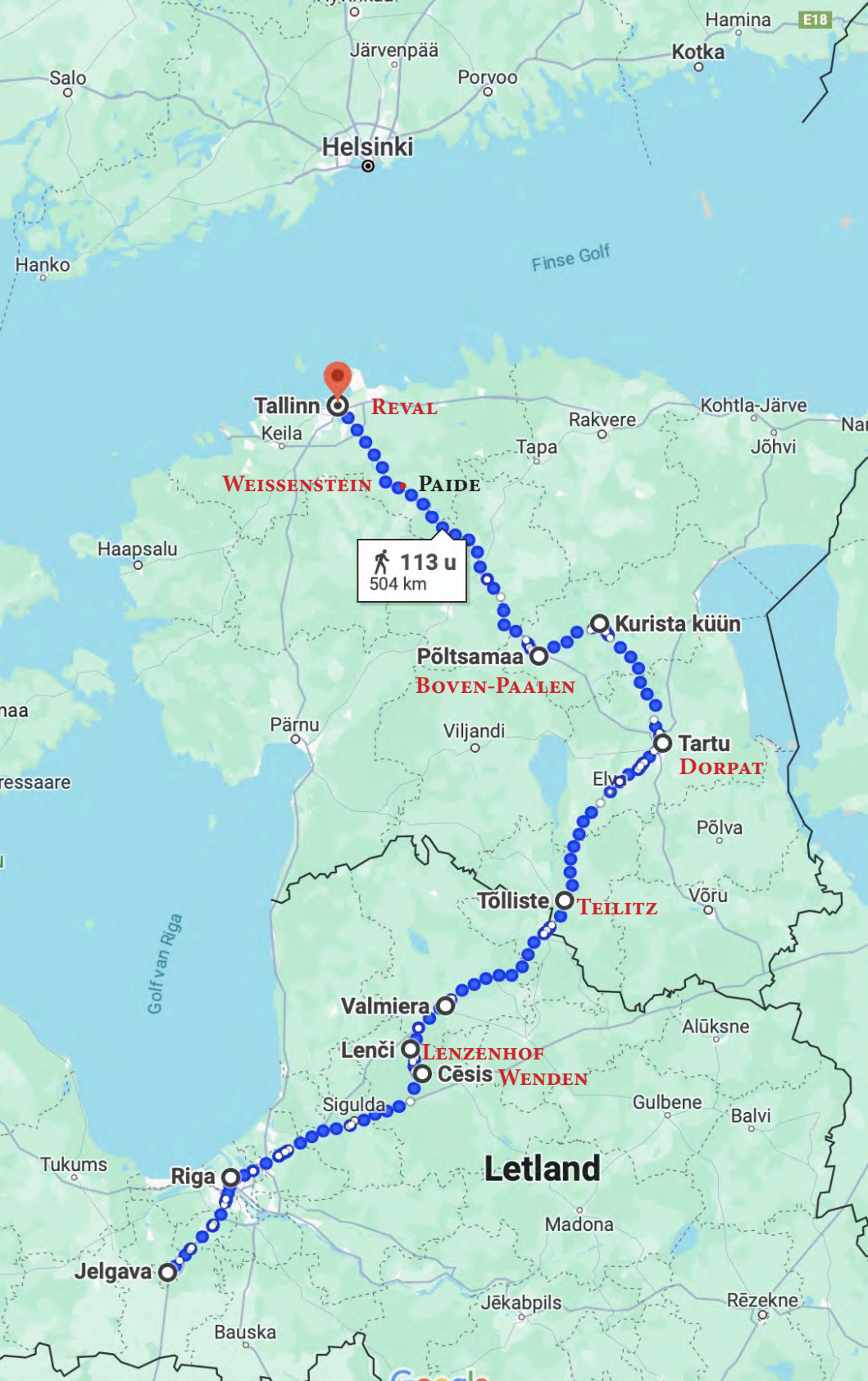
De hemel is hoog en de keizer woont "ver weg",¹⁶⁸ zegt het Russische spreekwoord; en de vaagheid van de wetten geeft kwaadaardigheid een lange hand.

Vaarwel; als ik nu niet afsluit, krijg je jeremiades¹⁶⁹ te horen die erg waar en erg nutteloos zijn.

167Chicaneren komt van het Franse chicaner in de betekenis 'ruziën over pietluttigheden' of 'lastigvallen met onbelangrijke zaken'. De herkomst van dat werkwoord is niet bekend; mogelijk is het een samensmelting van ricaner 'kwaadaardig lachen' en chic in de oude Franse betekenis 'handig'. Kibbelen.

168 Небо высоко, а император живёт «далеко». Nebo vysoko, a imperator zhivot «daleko»,

169klacht, treurlied, aldus genoemd naar de Klaagliederen van Jeremia, waarin de profeet de verwoesting van Jeruzalem betreurt. Overdrachtelijk: vervelende klacht.

REVAL, 13 MEI

Ga door Polen en eet met de Joden en slaap onder het geknor van de varkens, en je zult voelen hoe weldadig, wat voor een gezellige wedergeboorte het is als je in Koerland¹⁷⁰ een schone, vriendelijke kamer binnenstapt, en verwelkomd wordt door een keurig verzorgd netjes gekleed meisje en getrakteerd wordt op een goede maaltijd. Dat was ons geval toen we stopten voor de lunch aan de grens in Medemkrug (Medemciems, nu Riga) en de avond doorbrachten in Mitau (Jelgava) in HOTEL PETERSBURG van meneer Morelli. In Mitau zag ik geen van mijn oude bekenden, omdat ik 's avonds aankwam en 's ochtends vertrok. Wat een aangename verandering van de laatste Poolse Jood in Kaydan naar de werkelijk prachtige herberg MELLOPKRUG!

Je zult denken dat ik in Agrigento¹⁷¹ een Sybariet¹⁷² ben geworden. Dat is niet zo. Een goede aardappelschotel is me nog steeds even dierbaar als een wildpastei, ook al heeft Potemkin¹⁷³ die per koerier uit Parijs laten komen. Maar ik kan niet ontkennen dat ik hou van een schone kamer, een gewassen servies en een gepoetste vork. De extremen zijn hier, net als overal elders, heel vervelend. Van onreinheid

170 Koerland is een historische regio in Letland, gelegen tussen de Oostzee, de Golf van Riga en de Westelijke Dvina. Het gebied is genoemd naar de oorspronkelijke bewoners, het Baltische volk der Koeren, dat in de Letten is opgegaan. Zij werden in de dertiende eeuw onderworpen door de Duitse Zwaardbroeders. In 1561 werd Koerland met het naburige Semgallen een hertogdom onder Pools leenheerschap. Het werd in 1795 een Russisch gouvernement en is sinds 1918 een deel van Letland.

171 Plaats op Sicilië. *Wandeling naar Syracuse.*

172 Dandy, levensgenieter.

173 Grigori Aleksandrovijsj Potjomkin (ook: Potemkin, Russisch: Григорий Александрович Потёмкин) (24 september (OS: 13 september) 1739) – 16 oktober (OS: 5 oktober) 1791) was een Russische prins, maarschalk, staatsman en favoriet van Catherina II de Grote. Hij is vooral bekend om zijn pogingen de steppen van de Zuid-Oekraïne te koloniseren, die na het Verdrag van Küçük Kaynarca (1774) naar Rusland waren overgegaan. Steden gesticht door Potjomkin zijn onder andere Cherson, Mikolajev, Sebastopol, en Jekaterinoslav (nu Dnipro).

walg je, van overreinheid word je angstig en niet zelden krijg je na het eten een misselijk gevoel als toegift.

In de zanderige verte zag ik met waar genoeg weer de hoge torens van Riga, waarvan de naam al melodieus klinkt. De rijkdom heeft door de weldadigheid van de rivier vaste voet op de armoedige grond gekregen: met deze wijsheid weet de natuur het ontbreken van de ene gave – de arme grond – door een andere – de rijke rivier – te vervangen; zelfs als men niet met de eerwaarde pastoor in Hamburg als bewijs van het bestaan van de Voorzienigheid aanneemt dat zij de grote rivieren welwillend langs de grote steden leidt.¹⁷⁴

Diep in mei was de scheepsbrug hier nog niet geplaatst¹⁷⁵ en het was het nog bibberend koud. Pas in Dorpat (Tartu)¹⁷⁶ kwamen er een paar warme dagen die de lente aankondigden. Mijn vrienden aan de oevers van de Düna (Dunga) ontvingen me met open armen en vriendelijke, stralende ogen en dirigeerden me van het ene huis naar het andere.

Het nieuwe leven werd verbonden met het oude en herinneringen kwamen weer tot leven, waardoor de geest van het moment werd versterkt. Het is een prachtige mix van Duitse soberheid en Noordse vertrouwde gastvrijheid. Pracht en praal verblinden de ogen nog niet, maar vol voorspoed, vriendelijkheid en welwillendheid spreken ze tot het hart. Activiteit en zegeningen zijn op elke hoek van de straat te zien.

Een van de beste en meest hoogstaande theatergezelschappen hier terplekke zorgt hier voor een aangename diverdatie die ontegenzeggelijk in de behoeften van de geschoolde klasse voorziet. Sta me toe om te zeggen dat ik het prettig vind dat er naast voeding voor de geest ook eten en drinken voor het lichaam is. Mensen komen naar het theater om lichaam en geest te verkwikken.

Ik vind het niet prettig als ik na het lezen van een goed boek of het voeren van een pittig gesprek ergens anders moet gaan eten. Kortom: ik heb bijna altijd de gewoonte om niet naar plekken te gaan waar ik

174 Ironie, wellicht sarcasme, van Seume. De pastoor uit Hamburg is inmiddels in de hemel.

175 Een brug bestaande uit platbodemschepen. In de winterperiode niet in gebruik. De rivier is dichtgevroren. Blijkbaar was in mei het ijs nog niet verdwenen.

176 Halverwege Riga en Sint Petersburg. Nu opgegaan in Tartu.

niet kan eten, betaald of onbetaald, niet anders dan wanneer het niet anders kan; en dat komt zelden voor. Tijd is schaars; en ik zoek liever tijdbehoud dan tijdverdrijf. Waarom zou ik de beste uren nog meer verspillen? De hemel beware me hopelijk dat ik veel aandacht aan mijn maaltijd moet besteden; mijn stoutmoedigheid en de volgende aardappelboer voorkomen die obsessie met eten: volgens mij is een boterham geen slechte afsluiting van een aangenaam samenzijn. Als ik vrees die boterham niet aan te treffen, steek ik liever mijn Lucian of Plautus¹⁷⁷ in mijn zak, dwaal door het bos en stap voor vier groschen bij de oude Schmidt in Nimptschen¹⁷⁸ naarbinnen.

Het theater in Riga staat goed bekend en kan waarschijnlijk de vergelijking met de betere in Duitsland doorstaan. Madam Taube, de vroegere Demoiselle Brückl, en Madam Oehme, de vroegere Demoiselle Koch, worden beschouwd als de beste actrices, en dat is ook zo; maar beiden missen nog een grote precisie en vastberadenheid in hun kunst. Arnold is nog steeds de favoriete zanger van het publiek; en als hij eenmaal de schoolmeesterlijke verlegenheid van de eerste scène heeft overwonnen, is zijn optreden niet zonder leven en gratie.

Het theaterpubliek was niet erg blij met de satrapische vertolking van de gouverneur-generaal Buxhövdén,¹⁷⁹ waar enkele Kozakken met de

177 Lucianus of Loukianos (Oudgrieks: Λουκιανός) van Samosata (ca. 125 – ca. 180) was een Griekstalige schrijver in het Romeinse Rijk. Hij schreef ruim zestig werken van uiteenlopende omvang, die voor het grootste deel tot de retorica en tot het satirische genre gerekend mogen worden. Lucianus was de belangrijkste prozasatiricus uit de Oudheid.

Titus Maccius Plautus (Sarsina, 251 v.Chr. – Rome, 184 v.Chr.) was een Latijns blijspeldichter. Het gebied van de komedie kent twee belangrijke Romeinse vertegenwoordigers, Plautus en Terentius. Plautus staat bekend om zijn krachtige, humoristische en levendige, origineel Latijnse stijl. Plautus betekent ook platvoet. 178 Niemcza (Duits: Nimptsch; Tsjechisch Němčí) is een stad in de provincie Dzierżonowski, in Neder-Silezië, Polen. In 1805 was het verkleinwoord van toepassing, een gehucht. Немецкий Nemetskiy is Russisch voor Duits.

179 Friedrich Wilhelm Graf von Buxhoevden (14 september 1750 - 23 augustus 1811) was een Russische generaal van de infanterie en regeringsfunctionaris. Buxhoeveden voerde het bevel over de Russische legers tijdens de Finse oorlog. De Buxhoevedens, een Baltisch-Duitse familie uit Estland, vonden hun wortels in Behhövede in Nedersaksen.

De vrouw van Buxhoevden, gravin Natalia Alexejeva, was de onwettige dochter

lans niet erg vriendelijk en vaak met geweld in herhaling in de smalle straten en in grote haast, overhaastig zou je kunnen zeggen, ruimte moesten maken voor de gouverneur-generaal. Regisseurs Browne en Repnin zouden bij hun toneeluitvoeringen dergelijke scènes hebben geschrapd – daarom vielen ze me op – ook al zijn dit soort gedragingen ook in Rusland niet ongewoon.

Het gesprek van de dag was nog steeds het proces tegen de superintendent-generaal Sonntag,¹⁸⁰ een man die zich altijd heeft onderscheiden door zijn ijver voor het ware en het goede, en die daardoor slechts een zeer problematische welwillendheid van de edelen heeft gewonnen. Het zou moeilijk zijn om iets zwakker en onsamenhangender te lezen dan de beschuldigingen van de generaal tegen hem; en zijn verdediging ertegen was licht en beknopt, en werd gedaan met moed en openhartigheid.

De vorst en het ministerie deden hem al het recht dat hij kon verwachten; en de partijgeest en zijn volgelingen slaagden er niet in om de onschuldige, ongegeneerde onpartijdigheid in de goede zaak van Grigory Orlov (1734–1783) bij een dame van het hof, maar haar moeder was – in tegenstelling tot wat sommigen beweren – niet keizerin Catharina, maar een lid van de familie Apraksin. Buxhoevedens kleindochter Varvara Nelidova was 17 jaar lang (1832–1855) een minnares van Nicolaas I van Rusland (1796–1855). In 1805 nam Buxhoeveden als commandant deel aan de Slag om Austerlitz, wat bijdroeg aan het onvermogen van de Derde Coalitie om Napoleon te verslaan door dronken te zijn tijdens de slag. In 1808 diende hij als opperbevelhebber bij de Russische verovering van Finland en leidde hij Russische troepen tijdens de eerste veldslagen van de Finse oorlog (1808–1809).

Buxhoeveden ontving het kasteel en de landerijen van Koluvere in het westen van Estland nadat hertogin Augusta van Brunswijk-Wolfenbüttel daar in 1788 onder verdachte omstandigheden was overleden. Hij was ook eigenaar van de villa en het landhuis van Ligovo, nabij Sint-Petersburg.

180 Karl Gottlob Sonntag (geboren 22 augustus 1765 in Radeberg; † 17 juli 1827 in Riga; Lets Kārlis Gotlobs Zontāgs. Duits ook als Carl, was een Duitse protestantse theoloog.

Sonntag werkte vanaf 1788 als senior pastor en schooldirecteur in Riga en vanaf 1803 als algemeen hoofdinspecteur van Lijfland. Zijn bijzondere verdiensten liggen in de spirituele, maatschappelijke en sociale eenwording van het grote aantal etnische groepen in Livonia en de ontwikkeling en verspreiding van een uniforme Letse taal als basis van de huidige officiële taal van Letland. Hij was lid van de *Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst* en redakteur van *Rigaschen Stadtblätter*.

onderuit te halen. Hier en daar vroeg men zich zelfs hardop af in de geest van de vorst hoe graaf Buxhövden, na zo'n problematische uitkomst van zo'n slecht proces, nog steeds zo'n post kon bekleden in de residentie, die het onvoorwaardelijke vertrouwen van een zuiver en onberispelijk karakter vereiste.

De algemene opinie wordt niet bepaald door een oekaze.

Een nieuwe kleine curiositeit in Riga was het werk van een timmerman uit Lemsal, wiens naam ik ben vergeten. Hij kan waarschijnlijk nog niet tippen aan Röntgen, maar ik heb in Saksen of Berlijn nog niets gezien dat zijn werk qua degelijkheid en schoonheid overtreft. De man verdient zeker aanmoediging en beloning; zijn leerlingen worden al gezocht en een van hen werkt in Dorpat (Tartu) op de academie, waar hij zeer populair is. Een van zijn mooiste werken is een tekening in hout, ingelegd met gekleurd hout, van de drie Zwitsers die het eerste verbond¹⁸¹ aanroepen. De figuren zijn, gezien de aard van het werk, zeer correct, zonder grote hardheid en abruptheid, en doen in niets onder voor het beste nieuwe mozaïek. Ze hebben de verdienste dat ze met grote nauwkeurigheid op een aanzienlijke diepte zijn ingelegd en dat hun oppervlak op verschillende tijdstippen zonder beschadigingen glad kan worden geschaafd en hun glans kan worden vernieuwd.

Op een van mijn wandelingen vanaf de nieuw gebouwde brug naar de keizerlijke tuin en vandaar naar de buitenwijken van Petersburg, werd ik verrast door oorlogsmuziek die het karakter had van de meest verschrikkelijke Sturm,¹⁸² zonder enige andere bijmenging van passie. Zelfs als er despotische muziek moet zijn, is pure energie zonder dof en overdreven sentiment nog steeds mijn favoriet. Het effect van twee stukken muziek van heel verschillende aard, de marsen van Marengo¹⁸³ en de Consulaire Garde, kwam zo levendig bij me terug

181 De bondsstaat Zwitserland is ontstaan doordat drie staatjes, Uri, Unterwalden en Schwyz, de oerkantons, in 1291 hun samenwerking bevestigden. In de loop van de eeuwen zijn er meer kantons bijgekomen en zijn de indeling en de staatsrechtelijke verhoudingen tussen de kantons vaak gewijzigd.

182 Sturm: oorlogsgeweld.

183 De Slag bij Marengo was een veldslag op 14 juni 1800, tijdens de Tweede Coalitieoorlog. De veldslag vond plaats in het plaatsje Marengo nabij Alessandria,

dat ik ze niet uit mijn gedachten kon bannen; en onwillekeurig ging ik thuis bij een raam zitten dat de weerklink bovenhaalde en ik noteerde in mijn aantekenboek de parallel.

So hat Tyrtäus sich der Sparter Kraft bemeistert,
Und, wenn sie rund der Feind umdrang,
Durch seinen göttlichen Gesang
Das Heldenvolk zu Schlacht und Sieg begeistert.
Der Lanzenwald ging furchtbar seinen Gang
Durch das Gefühl der Männerwürde;
Und Waffen waren keine Bürde,
Weil man sie kühn und ohne Zwang
Für seiner Enkel Freiheit schwang.
Ihm hat der Franke nach gesungen.
Und führt mit Ernst und hohem seilen Sinn
Sein Heldenvolk zum Kampfplatz hin:
So hat sein Geist der Krieger Geist durchdrungen.
Doch Fruchtlos war, was man zuletzt erwarb:
Die Freiheit siegte hier und starb.
Dort wälzet nun in vollem Taumel sich.
Von des Kozytus Dunst umgossen.
Ein Tongewirre Fürchterlich,

in Piëmont (Noordwest-Italië), tussen Franse troepen (onder bevel van Napoleon Bonaparte) en Oostenrijkse troepen.

Hoewel de veldslag ternauwernood door de Fransen werd gewonnen, presenteerde Napoleon de slag als een glorieuze overwinning die de oorlog in het voordeel van Frankrijk besliste. In werkelijkheid was het generaal Moreau die met de Slag bij Hohenlinden op 3 december 1800 de doorslaggevende overwinning op Oostenrijk behaalde.

In de opera *Tosca* van Puccini, die in het jaar 1800 speelt, worden in de eerste akte voorbereidingen getroffen om Napoleons nederlaag bij Marengo te vieren. In de tweede akte blijkt dat Napoleon de veldslag niet verloren heeft, maar gewonnen. Napoleons paard Marengo was vernoemd naar de veldslag. Ook het Franse departement Marengo (1802-1814) werd vernoemd naar de veldslag. Het departement lag in wat nu de Italiaanse provincies Alessandria en Asti zijn.

Het gerecht Kip Marengo is ook vernoemd naar de Slag bij Marengo. Napoleon zou tijdens de veldslag om een snelle maaltijd hebben gevraagd. De kok improviseerde daarop een gerecht met wat voorhanden was: kip, eieren, tomaten, uien, knoflook, kruiden, olijfolie en rivierkreeft. Volgens de overlevering zou de kok zelfs de kip met een sabel in stukken hebben gesneden.

Und stürmt und bäumt, gleich ungezähmten Rossen.
 Die Ordnung ist: darin verloren,
 Und wild bacchantisch kocht das Blut,
 Und statt des Zornes bricht die Wut
 Wie Erinnyen aus des Orkus Tor en,
 Und stürzt sich wie des Waldstroms Flut.
 Das ist das Rauschen stolzer Ballen,
 Die aus dem Grabe der Vernunft
 Des Aberglaubens Wiederkunft
 Durch die Trabanten ihrer Zunft
 Im Stralentanz der Dolche feiern lassen.
 Die Schwärmerci durchglüht den Zug;
 Und mächtig spricht in jeder trunknen Note
 Des neuen Sultans schlauer Bote,
 Und hebet mit allmächtigem Betrug
 Die Fittiche zu immer kühneren Flug.
 Die Kechenäer stehen da,
 Erstaunt ob allem was sie waren.
 Begreifen kaum wie es geschah.
 Und tanzen schnell mit ihren neuen Schaaren,
 Urania, Volgivaga;
 Marengo und die Konsularen.

Vanuit Riga gaan we een paar stops door droefgeestig zand, waar als je voldoende Muße¹⁸⁴ hebt, en je hersenen genoeg op temperatuur zijn, je ondertussen een uitstapje met Mahumed¹⁸⁵ kunt maken.¹⁸⁶

Om een bijdrage te leveren aan de kritiek op geografie en statistiek, wil ik erop wijzen dat mijn reisgids, het reisboek uit Gotha,¹⁸⁷ enkele nogal vertekende fouten bevat in de naamgeving van de halteplaatsen in deze buurten, die mij als vertrouwde reiziger in deze regio onmiddellijk opvielen. Eén stopplaats heet niet Lenzendorf,

184 freie Zeit und [innere] Ruhe, in der man seinen eigenen Interessen nachgehen kann. Vrije tijd en [innerlijke] rust waarin u uw eigen belangen kunt nastreven

185 Mohamed in de woestijn.

186 Von Riga aus geht es einige Stationen durch gar traurigen Sand, wo man Musse genug hat, wenn das Gehirn heiss genug dazu ist, unterdessen eine Reise mit Mahumed zu machen.

187 Seumes studieplaats onder Leipzig.

maar Lenzenhof (bij Wolmar, Valmiera); een ander niet Tepliry, maar Teilitz (Tölliste); een derde niet Kuikar, maar Kuikatz. Zulke Quisquilien¹⁸⁸ vind je hier en daar nog meer in het boek, en hoewel het van geen belang is, is het niet prettig.

Van Lenzenhof (Lenči) maakte ik een omweg naar Lindenhof, rechts door de buurtschap Wenden (Cēsis).¹⁸⁹ Alleen al de naam¹⁹⁰ geeft aan dat het gebied niet onaangenaam kan zijn; en inderdaad zijn er langs de Aa (Gauja)¹⁹¹ gedeelten met dalen en heuvels, die een heel charmant contrast vormen met de zanderige hoogten bij Riga. Vanaf Lindenhof sloegen we weer linksaf de weg op naar Wolmar (Valmiera)¹⁹² en verder naar Dorpat (Tartu). Van Wolmar tot Gulbin (Gulbiniškiai) is er weer veel zand en bos, maar vanaf Teilitz (Tölliste) via Kuikatz (Bukatz) is er een aangename afwisseling door redelijk vruchtbaar, goed gecultiveerd gebied.

Het is enigszins verbluffend als je een prachtige rustplek voor je neus ziet, er bij wijze van spreken al voet aan de grond zet, en vlak voor de bestemming door een schok hardhandig tot stilstand wordt gebracht. De koets raasde zeer Russisch over de zeer gladde chaussee, toen door een val de ijzeren as brak, het grote hoge voertuig omsloeg en al mijn poëzie¹⁹³ in een boog van vele vaders naar rechts in de greppel slingerde. De paarden bleven – heel verstandig – stilstaan, en veilig en wel werkte ik me met mijn jonge protegé uit de bagage en kwam met slechts een lichte kneuzing overeind. De knecht echter, die kort daarvoor nog genadeloos met de zweep had gezwaaid, klaagde, ondanks een Homerische¹⁹⁴ voerman, luid, met zijn vingers op de ribben, die nogal ruw waren geraakt door het ijzeren beslag van de koets, en moest worden overgedragen aan de helende hand van de heer Kauzmann in Dorpat (Tartu).

188 kwinkslagen, missers, trivia.

189 Wenden, ook naam van eerdere volkeren in Lijfland, Lyfland, Leefland; het huidige Litouwen. Cēsis ligt ca. 15 km. ten zuiden van Valmiera.

190 Lindenhof, hof met lindebomen.

191 Aa staat voor water, stroom. Analooq Drentse Aa. Awater.

192 aan rivier Gauja. Misschien de Aa.

193 poëtische mijmeringen.

194 Een schaterend, onbedaarlijk gelach: 'Er steeg een homerisch gelach op uit de zaal.' In Homerus' Odyssee is sprake van een onuitblusbaar gelach.

In Dorpat (Tartu) hervond ik mijn vertrouwde vrijheid, want hier leverde ik met veel genoegen mijn jonge reisgenoot af in de schoot van zijn familie. Men is nooit onbevangen en gerust met zo'n opdracht, want als men het kind onder zijn hoede neemt, verplicht men er zich natuurlijk toe om het jonge menskind veilig naar lichaam en geest af te leveren.

Je weet hoe bezorgd mijn vrienden thuis waren toen ik besloot op deze manier te reizen, maar hun bezorgdheid was overdreven. Opvoedkundig ging alles heel goed. De vader had het jongetje te ongelijk behandeld en verwend; de latere leraar had, overigens met de beste bedoelingen, de zaak onhandig en onpsychologisch aangepakt. Ik hoefde geen zielenknijper te zijn om met ernst, moed en vastberadenheid op het juiste spoor te blijven.

Wilt u iets horen over het Athenaeum aan de Embach?¹⁹⁵ Rome is niet in één dag gebouwd; maar volgens mij gaat het goed: verschillende betrokken mannen werken eerlijk met al hun kracht om het herboren instituut prestige en stabiliteit te geven. De botsing met de adel – want waar probeert de adel niet het kwade van zijn privileges op te leggen? – is in wezen opgelost: de rest zal naar omstandigheden door tijd en behoefte zijn weg vinden.

De monarch heeft voor een solide basis gezorgd; zodat een Russische universiteit nooit helemaal slecht kan zijn als ze niet helemaal verwaarloosd wordt. Onder toezicht van Krausen worden de bouwwerkzaamheden krachtig en consciëntieus uitgevoerd; en de wetenschappelijke colleges hebben een goede start gemaakt en beloven te bloeien.

Een van de belangrijkste punten van kritiek op de Russische universiteiten is meestal dat er nog steeds een gebrek is aan scholen, dat er eerst meer basisscholen en scholen voor voortgezet onderwijs moeten komen en dat ze universiteiten niet verder kunnen ontwikkelen

195 De Emajõgi is de langste rivier van Estland. De Emajõgi heeft haar oorsprong in het Pühajärvmeer en stroomt aanvankelijk naar het Võrtsmeer. Daarvandaan doorkruist ze de provincie Tartumaa om uiteindelijk in het Peipusmeer uit te monden. Daarbij passeert ze de stad Tartu. De naam Emajõgi betekent Moederrivier. Nu: Atheneum in Tartu. Dorpat is opgegaan in Tartu.

zonder een stevig fundament. Dit klinkt verstandig, en misschien is het elders ook zo, maar in Rusland is dat niet van toepassing. Daar moeten de kleine scholen worden opgericht door de grote om enige hoop te krijgen op een algemeen betere opleiding.

De onmisbare voorwaarde voor een steviger en mooiere cultuur is de persoonlijke vrijheid van iedereen; en het palladium¹⁹⁶ van de adel is boerenslavernij.¹⁹⁷ De lagere scholen zullen nooit worden opgericht en vooruitgang boeken zolang de gemene burgerij¹⁹⁸ en de plattelandsbevolking de noodzaak van onderwijs niet voelen en het nut niet inzien, en niet in staat zijn hun steentje bij te dragen. De aristocratie zal er nooit iets aan doen zonder tegelijkertijd haar eigen bedoelingen te realiseren, waardoor het algemeen belang weer op de achtergrond komt. Dat ligt in de aard van de zaak.

Het zou onzin zijn om te geloven dat er onder de edelen helemaal niemand is die het eerlijk meent: maar de *esprit de corps* is in strijd met alles wat beter is, en doet alle verheffing van de rede en rechtvaardigheid teniet. Rechtvaardigheid en adel, zoals we dat in de geschiedenis zien, staan altijd tegenover elkaar; en een edelman is als zodanig rechtvaardig en redelijk; maar hij trekt zijn grens. Van een hogere cultuur is in dit opzicht in Rusland de komende eeuwen weinig te verwachten, net zomin in Duitsland. Zelfs de Fransen konden gelijkheid en rechtvaardigheid nog niet verdragen. Het lijkt erop dat de professoren terecht aristocratisch nepotisme vrezen in het beheer van academische landgoederen en de keuze van banen onder het aristocratische curatorschap. Maar je hoeft geen edelman te zijn om geobsedeerd te zijn door familiebevoorrechtting.

De vrees dat professoraal nepotisme ook in Rusland zou ontstaan, als het hoofd van het bestuur niet streng zou opletten, is daarom niet ongegrond. De gymnasia en districtsscholen, die onder toezicht van de academies staan, zullen echter ondanks de ondervonden moeilijkheden geleidelijk een goede voet aan de grond krijgen. De gehate overheidsinspectie van de nieuwe academies zal ophouden als er een liberaal klimaat komt, en wanneer de zaken op orde zijn. Wie zou anders goede vooruitzichten hebben? Het feit dat de zaak hier en

196 Beschermerschild.

197 Horigheid.

198 het gewone volk.

daar onzorgvuldig en onliberaal wordt behandeld, doet niets af aan het goede dat in de regeling schuilt.

Misschien ligt de grootste moeilijkheid wel in het feit dat de professoren de inspectiereizen niet kunnen uitvoeren zonder afbreuk te doen aan hun eigenlijke functie, en dat sommigen niet de pedagogische tact hebben die nodig is voor zo'n onderneming. Tijdens de vakantie heeft de docent rust nodig om zich voor te bereiden op toekomstig werk. Misschien zou het doelmatig zijn voor de vorst om aan elke universiteit een man voor dit doel aan te stellen, wiens bekwaamheid en activiteit zou worden beproefd en getest, en die, als inspecteur, het schoolsysteem onder zijn bevoegdheid zou hebben en volgens bepaalde regels, verslag uitbrengt aan de professoren als geheel, die dan een gepast verslag voor henzelf en hem zouden maken voor de hogere schoolcommissie. Zo'n man zou alleen de verplichting hebben om gedurende een korte periode van het jaar een voordrachten te geven over een onderwerp van lichamelijke, morele of wetenschappelijke opvoeding.

Zelfs de vorst zal nog niet in staat zijn om – stichting van – de parochiale scholen af te dwingen, zoals Parrot en andere goedbedoelende enthousiastelingen hem voorhouden. De vorst is niet in staat om voor de financiering te zorgen; de adel geeft niets; de boer kan niets geven en voelt nog lang niet de algemene behoefte aan beter onderwijs. Alles wat de keizer tot nu toe ten gunste van scholen heeft geprobeerd, is tevergeefs geweest of heeft weinig effect gehad.

Slavernij gaat niet samen met gerechtigheid; en het is de slavernij die de hele aristocratie zo dierbaar is; namelijk *het ding*, want het gehate woord probeert men te vermijden.

De zogenaamde nieuwe boerenrechtbank is een middel waarmee de edelman zoveel orde onder zijn horigen handhaaft als hij nodig heeft voor zijn doeleinden. – Waar ik de assessoren kies en ze naar eigen goeddunken benoem en ontsla, heb ik ook de controle over de rechtbank. – Het resultaat is dat sommige burgers al hardop hebben gewenst dat ze alles liever bij het oude willen laten.

Natuurlijk is het moeilijk om geschiedenis en natuurrecht onpartijdig te onderwijzen vanuit een academie waar zulke *ons*lagen, want je kunt ze geen *grond*slagen noemen, overall worden toegepast. Al het goede – over gerechtigheid – wordt op die manier vergif – voor het feodale systeem –. Waar men niet het hoogste kan bereiken, moet men zich richten op wat haalbaar en plaatselijk mogelijk is. Waar is dat niet het geval? We hebben nog zoveel te maken met allerlei onzekerheden dat het nog lang zal duren voordat we de praktische rede in het staatsrecht hebben ingevoerd.

Het academische gebouw op de heuvel buiten de stad, op de plaats van de oude kathedrale kerk, zal er statig uitzien en zijn doel vervullen als kerk, bibliotheek en museum. Er is al veel goeds te zien; verschillende braakliggende gebieden eromheen worden veranderd in tuinen en bebouwd met huizen. Kenners kunnen beoordelen of het andere gebouw aan de overkant zijn doel als anatomiemuseum en observatorium zal vervullen. De bibliotheekcollectie is al behoorlijk talrijk en moet binnenkort uitmuntend worden als het aanzienlijke jaarlijkse bedrag van vijfduizend roebel met zorg wordt besteed.

Morgenstern¹⁹⁹ leeft erin als in zijn eigen ontworpen speeltuin; en

199 Johann Karl Simon Morgenstern ook Karl von Morgenstern (28 augustus 1770 Maagdenburg - 15 september 1852 Dorpat) was een Duits filoloog en eerste bibliothecaris van de Keizerlijke universiteit van Dorpat. Hij introduceerde de term “Bildungsroman”.

Karl Morgenstern was de tweede zoon van stadsarts Friedrich Simon Morgenstern en Johanna Katharina Morgenstern (meisjesnaam Brömme), auteur van het later als *Magdeburger Kochbuch* bekende boek *Unterricht für ein junges Frauenzimmer, das Küche und Haushaltung selbst besorgen will, aus eigner Erfahrung ertheilt von einer Hausmutter*. Zijn broer August Morgenstern is later bekend geworden als koopman en parlements lid. Op tienjarige leeftijd verliet hij de kosterschool St. Ulrich om verder te studeren aan de kathedraalschool van Magdeburg onder rector Gottfried Benedict Funk die zijn mentor werd.

Vanaf 1788 studeerde hij aan de Universität Halle, waar hij filosofie volgde bij Johann August Eberhard en filologie volgde bij Friedrich August Wolf. In mei 1794 promoveerde hij en in 1797 werd hij buitengewoon hoogleraar filosofie. In 1798 trok hij naar Danzig als hoogleraar in de retorica en poëzie.

In 1802 startte hij aan de heropgerichte Kaiserliche Universität zu Dorpat in Lijfland (huidige Estland), waar hij als professor esthetiek, eloquentie en oudklassieke filologie was aangesteld.

In 1833 ging Morgenstern op emeritaat, maar hield nog tot 1836

de hemel schenke hem veel mooi genot voor zijn inspanningen. Het museum wordt ook steeds belangrijker, waar Germann²⁰⁰ druk bezig is met het verzamelen en ordenen van zeldzaamheden. Natuurlijk is het niet te vergelijken met de schatten in Moskou.

Plantkunde is het favoriete tijdverdrijf van verschillende rijke edellieden in de omgeving. Onder andere de rijke Lord von Liphardt uit Rathshos²⁰¹ geeft er jaarlijks een aanzienlijk bedrag aan uit; en van graaf Münnich uit Lunia²⁰² wordt gezegd dat hij veel meer is dan een gewone dilettant. De geest van de universiteit en haar faciliteiten zijn goed; en ze kan rekenen op alle actieve steun van haar curator Klinger: dus het is te hopen dat ze, ondanks de moeilijkheden, snel iets wezenlijks zal bereiken voor het koninkrijk en voor de wetenschappen.

vervangingscolleges. Tegelijkertijd was hij tot 1839 de eerste directeur van de universiteitsbibliotheek, waarvoor hij ruimte in de Domruïne liet inrichten. Na zijn dood liet hij zijn omvangrijke privébibliotheek met ongeveer 12.000 banden na aan de universiteitsbibliotheek.

200 1794-1804 Domsch. Riga; AAKUD: Germann, Jakob Friedr. Theod., a. Livl., geb. 30. Oct. 1786, jur. 6—9. 1809—10 Notar des Kämmereigerichts, 1810—15 Secretär der Criminal-Deputation, 1815—27 Secretär des Waisengerichts zu Riga, 1827—48 Rathsherr, als solcher 1830—39 Präses der Criminal-Deputation u. 1839—48 Präses des Vogteigerichts, 1848 bis 1849 Bürgermeister zu Riga, als solcher Präses des Waisengerichts, auch 1833—49 weltl. Beisitzer des Stadt-Consistoriums u. 1849 Präses desselben; lebte in Riga. + zu Riga 29. Juli 1856. x Juliane Catharina v. Schröder

201 Baron Karl Eduard von Liphart of Carl Eduard von Liphart (16 mei 1808 - 15 februari 1891) was een bekend kunstexpert en verzamelaar uit Estland. Het familiehuis lag in de buurt van Dorpat (nu Tartu). Dit is de zoon van de Liphart waar Seume op bezoek wil. Over de vader heb ik geen nadere informatie gevonden. (Zoon) Liphart werd geboren in Kambja Parochie in de Kreis Dorpat van het gouvernement Lijfland in 1808. Hij was een van de drie kinderen van Carl Gotthard von Lindhardt en Annette von Loewenwolde. Hij kwam uit een adellijke familie gevestigd in Raadi Manor, die lid was van de Estse intelligentsia en een aanzienlijke kunstcollectie bezat. Lipharts vader had zijn eigen strijkkwartet onder leiding van Ferdinand David, een begenadigd violist en componist; David vertrok in 1836 om met zijn vriend Mendelssohn in Leipzig te gaan werken, maar keerde later terug om te trouwen met Lipharts zus Sophie.

202 Buchard Christoph Graaf van Münnich (1683-1767) Hij is overleden op 28 oktober 1767 in Gut Lunia, Tartu (Dorpat), Estland, hij was toen 84 jaar oud. Hij is begraven in St. Petersburg. Een kind van Anton Wouter van Münnich Heer van Neuen-Huntorf en Sophia Catharina van Oetken.

Vanaf Dorpat (Tartu) nam ik met frisse moed mijn Siciliaanse zeehondentornister²⁰³ weer op mijn schouders en maakte een pittige pelgrimstocht langs de Embach, linksaf naar Boven-Palen (Pölsaama), waar ik thuis in Leipzig al beloofd had om op bezoek te komen.

Ik breek liever mijn been dan mijn woord; dus liep ik naar Boven-Palen, en het ging me heel gemakkelijk af. De lenteson scheen aangenaam warm, zonder me het wandelen lastig te maken; en ik danste vrolijk door een paar favoriete passages van Vergilius.

Man fühlt sich nie mehr in feiner Kraft, als wenn man geht; und fo möchte ich einmahl ganz abtreten. Es mufs kein herrlicheres Ende feyn, als der Tod in dem Gefühl feiner Kraft.²⁰⁴

Het zag er nogal triest uit in herberg DE RODE KRUIK; maar ze waren zo vriendelijk om een ossenoog voor me te maken als lunch; meer kon er niet gedaan worden. Omdat ik niet erg thuis ben in de Estse culinaire nomenclatuur, had ik geen idee wat voor gerecht het zou zijn. Maar er zou wel iets eetbaars komen, dacht ik, en zonder verdere vragen te stellen bestelde ik de ossenoog.

Het was wat je in het Duits een soort pannenkoek zou noemen, waar ik veel meer van genoot dan van de beroemde Estse bierkaas, die ik nooit kan zien zonder aan kaasbier te denken, zoals het waarschijnlijk correcter zou heten. Ze brachten me ook een bord rivierkreeft, en nu was ik gelukkiger dan aan de tafel van de aartsbisschop van Agrigento.²⁰⁵

Als een *Spaziergänger*, liep ik onbekommerd in rap tempo verder, totdat de avond me verraste en ik op een paal zag dat ik zevenenvijftig werst²⁰⁶ had afgelegd. Naar rechts of naar links of naar voren of naar

203 Tornister: de rugzak van Seume is van zeehonden huid. Dezelfde knapzak als van zijn *Wandeling naar Syracuse*.

204 Je voelt je nooit krachtiger dan wanneer je aan het wandelen bent; en dus zou ik graag zo helemaal uitstappen. Er is geen wonderlijker einde dan de dood in het gevoel van zijn kracht.

205 *Wandeling naar Syracuse*.

206 De werst (Russisch: верста, wersta) is een oude Russische lengtemaat uit tsaristische tijden. Een werst meet 1066,78 meter en is verdeeld in: 500 sazjen

achteren zag ik geen enkel huis dat op een herberg leek, en ik was enigszins verbaasd toen een Russische voerman me vertelde dat ik veel te ver naar rechts was gegaan via Kurristan (Kurista) en zes werst terug zou moeten via Kawa (Kaavere) om in Oberpalen (Boven-Palen, Pölsaama) te komen. Kurristan (Kurista) klonk mij erg Perzisch in de oren en Kawa erg Italiaans. Wat moest ik doen? Ik had tenslotte al vijftig werst moeheid in de benen en het was avond. Ik had me in de weg vergist. Dus maakte ik een gelijk een afspraak met de voerman dat hij me via Kurristan (Kurista) naar Kawa (Kaavere) zou rijden. Dat deed hij, en hij gaf me een enorm gewicht aan koper terug voor een blauw briefje.²⁰⁷

Kawa in Italië is een prachtige plaats tussen Napels en Salerno, met de mooiste wegen van heel Hesperia.²⁰⁸ Als je in Napels bent en niet minstens één keer via Pompeii en Kawa naar Salerno gaat, vind je nooit meer een muze.

Hier in Estland is Kawa een triest verlaten gebied, zo onvriendelijk als het maar kan zijn met de Anti-Hesperiden.²⁰⁹ Mijn voeten deden een beetje zeer van de eerste wandeldag, de ietwat buitensporige inspanning, zodat ik de volgende ochtend graag het vriendelijke aanbod aannam van een geleerde Est om me naar Boven-Palen (Pölsaama) te brengen.

(сажень): 2,1336 meter; of in 1500 arsjin (аршин): 0,7112 meter; De Russische vorm is верста met de klemtoon op de laatste lettergreep. Afhankelijk van de werst heeft Seume bijna 60 kilometer afgelegd.

207 blauw bankbiljet en koperen munten als wisselgeld.

208 Hesperia is een mythisch land uit de Griekse mythologie, waar de tuin van Hera te vinden is. Hier groeit de boom met gouden appels (die de eter ervan onsterfelijk maken). De boom wordt bewaakt door de Hesperiden, de dochters van Nyx. Analoog aan het Aardse Paradijs met Adam, Eva en de slang.

209 De mensen in deze regio zijn volgens Johan Meerman zeer lelijk.

En waarlijk men behoeft op de afschuwelijke troniën, en het draaderige niet aan één geschakelde vloshair der boeren slechts het oog te werpen, om de Russische Finnen van de streken van Frederikshamn en Wiburg terstond te herkennen, en er een Menschenras, van de Russen zoo wel als van de Letten, die op hen volgen wanneer men verder Westelijk op deeze Route voortreist, geheel onderscheiden, in te ontdekken; de Vrouwen zijn iets minder lelijk van aangezicht dan de Mans. *Eenige berichten omtrent het noorden en noord-oosten van Europa*. Deel 4(1805)–Johan Meerman. dbnl.org

De man sprak naast zijn eigen taal Russisch, Duits en Zweeds, was in Parijs geweest en had als knecht veel kwaliteiten opgedaan die hij als mijn voerman niet meer kon gebruiken. Hij bracht een lichte koets mee, volgens de gewoonte van het land, zonder ijzer, voorzien van veel hooi, om me een comfortabele zitplaats te geven. Ik probeerde links en rechts, maar het lukte me niet om comfortabel te zitten. Het beste wat ik kon doen was op de bok plaats te nemen en mezelf een taak als menner te geven.

Mijn knapzak was goed vastgemaakt aan de onderkant van de laadbak en zo reden we op een kleine wagen het bos in. Mijn gids vermaakte me, zo goed als zijn pijp het toeliet, met verhalen over zijn reizen en zijn ervaringen en zijn vele vaardigheden als knecht.

‘Kerel, waar ruikt het hier naar?’ zei ik en bekeek het kleine voertuig van alle kanten. Hij keek, zag niets, rookte verder en praatte verder. Maar de geur werd sterker, en nu kwam de felle vlam uit het hooi waar we op zaten.

‘Help, mijn hemel, help!’ riep mijn Vetturino²¹⁰ uit Kawa.

‘Als Hij het vuur heeft aangestoken met Zijn verdomde pijp, kan Hij het blussen,’ zei ik, en reikte naar mijn knapzak.²¹¹ Maar helaas zat die onderaan stevig vastgesnoerd, het vuur laaide op en ik kon in mijn haast geen mes vinden. Ik rukte uit alle macht en scheurde de riemen in tweeën, en was blij dat ik mijn hemden en mijn Aristophanes²¹² had gered.

Ik had – tijdens mijn wandling naar Syracuse – de douane-inspecteur in Fondi de reistas niet voor een paar goudstukken willen verkopen; het zou vervelend zijn geweest als hij hier in Estland was verbrand.

‘Help, hemel help!’ de Vetturino bleef maar schreeuwen en zag zijn koets in brand staan, jammerend.

‘Maar zie je dan niet dat er water in de sloot staat?’

Toen pakte hij zijn leren pet, schepte tientallen keren water in zijn pet en goot het water over het vuur. Ik sloeg hard met mijn stok en hoed op de vlammen zodat het vuur snel gedoofd was. Als het in het open veld was geweest, waar geen water was, zou de Telege²¹³ finaal uitgebrand zijn.

210 reisgids in Italië. Vaak met (muil)ezel vervoer.

211 Hij, Zijn, Hij kan verwijzen naar de Almachtige (niet Seumes held).

212 Aristophanes, Atheense schrijver van blijspelen (5e/4e eeuw v.Chr.)

213 Telege is (ook) Russisch voor winkelwagen. Boerenkar.

In Boven-Palen (Põltsamaa) werd ik patriarchaal²¹⁴ welkom geheten door een vriendelijke familie, in een vriendelijk huis in een zeer vriendelijke buurt, en een paar dagen lang genoot ik van de weldaden van het pure plattelandsleven en van een intellectueel gezelschap, onder wie de oude liberale, eerbiedwaardige Hupel,²¹⁵ een man vol aanstekelijke vrolijkheid, met het kenmerk van oprechte menselijkheid. Vervolgens werd ik naar Weißenstein (Paide Järvamaa) gereden, een naam zonder plaats, waar de voorouders van de huidige erfpachters ooit ellende en slavernij brachten onder een vrij volk, onder de dekmantel van een religie die – hoe verzin je het – broederliefde onderwijst. In het verleden kon de plaats door het omringende moerassige gebied alleen in de zomer als vesting worden beschouwd en alleen tegen semi-barbaren, zoals de Esten en een paar eeuwen later tegen de Russen.²¹⁶

De regering doet veel om weer een stad te creëren, maar dat is niet zo gemakkelijk in de omstandigheden daar. Een paar overheidsgebouwen, een paar handelslui en handwerkslieden is alles wat er te zien is tussen de overblijfselen van de heilige onderdrukking.

214 Vaderlijk, in het gezin opgenomen.

215 August Wilhelm Hupel (25./14. II 1737 - 07. II / 26. I 1819) was een in Duitsland geboren theoloog, taalkundige en figuur uit het verlichtingstijdperk. In de Estse cultuur is hij vooral bekend als uitgever van het eerste Eststalige tijdschrift *Lühhike Öppetus* ['Een korte leer'].

Hupel werd geboren in Buttstedt in het hertogdom Saksen-Weimar in een pastoorsfamilie. Hij studeerde aan het Weimar Gymnasium, waarna hij van 1754-1757 voornamelijk theologie studeerde aan de Universiteit van Jena. In 1757 aanvaardde hij de functie van huisleraar ergens in de provincie Viljandi of Tartu. Vanaf 1758 werkte hij in de parochie Äksi. In 1760 werd hij predikant van Äksi en in 1764 van Põltsamaa. De decennia die Hupel in Põltsamaa doorbracht, gaven hem de kans om naast zijn administratieve carrière actief wetenschappen te beoefenen en te publiceren. Hij was de organisator van een leesclub voor lokale intellectuelen in Põltsamaa, die meer dan 30 jaar actief was. Hupels vriend, uitgever en boekverkoper, Johann Friedrich Hartknoch, hielp Hupel en zijn kring van intellectuelen op de hoogte te blijven van de Europese cultuur door hem van nieuwe literatuur te voorzien. In 1805 verhuisde Hupel naar Paide, waar hij zijn clericale activiteiten voortzette en ook bijdroeg aan het tijdschrift *Beiträge zur genauern Kenntniß der ehstnischen Sprache* van JH Rosenplänter (gepubliceerd van 1813-1832), dat gewijd was aan het bestuderen van de Estse taal. Hupel ligt begraven op de Reopalu-begraafplaats in Paide, de exacte graflocatie blijft onbekend, maar er is een gedenksteen.

216 In de winter was het moeras bevroren en toegankelijk.

Ik nam ik vanaf Weißenstein (Paide) de weg naar Reval (Tallinn), want ik was ongeveer halverwege en de hoofdweg was te ver naar rechts. Hier hield echter alle menselijke beschaving op en in de herbergen was er meestal niets anders dan lege muren. Afgezien van de hoofdweg was er zelden iemand op reis die zijn voedselmand en drankvoorraad niet bij zich had, zodat de arme kroegbaas niet eens iets konden inkopen zonder waarschijnlijk een groot verlies te lijden.

Reizen is hier onbegrijpelijk geestdodend, maar ook onbegrijpelijk slecht. De boerenhuizen zijn ware troglodietenholen.²¹⁷ In de herbergen heeft men meestal een zogenaamde Duitse salon, met donkere geflickte Fenster²¹⁸ als toegift: maar verder is er niet het minste comfort; en wat men meebrengt kan met zuur bier worden gegeten. Een Lijflander eet meestal niets in zo'n herberg; hij is van alles voorzien, en geeft alleen een kleine fooi van een paar kopeken voor zijn verblijf; en zelfs dit niet elke keer.

Voor het avondeten kreeg ik niets anders dan een stuk oud, hard, ongekookt pekelvlees,²¹⁹ waar ik niet zo dol op was na de heerlijke maaltijden die ik sinds mijn tocht in Polen had gehad; en het bier hier was nectar vergeleken bij het bier dat in Polen met pruimen en brandewijn werd gemaakt.

Maar ik had mijn eigen kamer en een paardendecken om me warm te houden, want de nachten waren nog erg koud. In het andere compartiment sliepen de slager Elring uit Reval (Tallinn) en een kleermaker en ex-koster uit Karkoea (Kärkölä, Finland). De kleermaker en ex-koster²²⁰ had door zijn kennis en vlijt de volgende ochtend honderd krabben meegebracht voor tien kopeken, die natuurlijk op mijn rekening kwamen, en waarmee ik vervolgens

217 Als Troglodytae (troglodieten, "holbewoners") worden verschillende, als op lager ontwikkelingsniveau staand dan het eigen beschouwde, etnische groepen benoemd. Verschillende auteurs in de oudheid noemen volkeren van Troglodytes of Trogodytes, waaronder Herodotos, Hanno, Agatharchides.

218 eine sogenannte deutsche Stube, welche zur Auszeichnung duster geflickte Fenster hat. Geflickt: van stoplappen voorzien, pleisters, gerepareerd.

Johan Meerman schrijft: de Posthuizen zijn alle naar één ontwerp gebouwd: met een paar goede Vertrekken naamentlijk en Cabinetten aan beide zijden. Van het eerste Posthuis af ziet men ook hier reeds de Deutsche wijze van timmeren, vooral ten opzicht der vensteren.

219 In Drenthe: nagelholt uit de wieme.

220 Exküster.

het driemanschap; de slager, de ex-koster en mijzelf, royaal kon bedienen.

Je kunt het krediet van vrijgevigheid nergens anders zo goedkoop kopen;

en de rivierkreeftjes behoorden echt tot de beste die ik in mijn leven heb gegeten.

De kwaliteit van het avondeten van gisteravond had waarschijnlijk ook geen invloed op het ontbijt van vandaag. De slager bleef achter met zijn gehoorde gezelschap,²²¹ en meneer Exkoster slenterde met me mee en vertelde me in een paar uur tijd een paar dozijn plaatselijke schandalen uit zijn rijke voorraad. In het bijzonder beklaagde hij zich over pastoor Seebürg, graaf Dunden en de heer Von Siewers, die ik, te oordelen naar de toon van zijn beschuldiging, onmiddellijk in het gelijk stelde.

De kerel zoop brandewijn als drie Kozakken, kakelde koeterwaals Latijn als een ontslagen koster, sprak als een onwillige en domme man, en was als tuinman onderweg naar een klus om van een terrein een Engels park te maken. Zijn verdediging van zijn ontslag was bijzonder koddig, want uit het hele verhaal bleek duidelijk dat de kerel af en toe met jonge Estse vrouwen had geslapen, een adellijk voorrecht dat de adel met geen enkele koster wilde delen.

In Woit (Vaida?), waar ik de tweede nacht sliep, was de grote, ruime herberg weer net zo woest en ledig; en het zou me weer net zo slecht zijn vergaan als ik daar niet toevallig een van mijn oude kennissen had ontmoet, ene meneer Von Stakelberg. Die zich ridderlijk over mij ontfermde. Vervolgens reed ik, omdat ik mijn voet had bezeerd in een rotsachtig gebied, enigszins kreupel met een voerman Reval binnen en liep, of liever hinkte, naar meneer Stolzenwald. Een goede kamer en een goede maaltijd deden me goed. Mijn uitrusting met mijn rugzak moet de mensen wat problematisch hebben geleen; ze lieten me daar achter zonder zich ook maar iets van mij aan te trekken. De voorkamer was een biljartzaal waar voortdurend veel lawaai was van mensen van allerlei slag.

221 Vee. Koeien.

Je moet weten dat ik al meer dan tien jaar een kneuzing aan mijn linkervoet heb, waardoor de gewrichtsbanden een soort zwakte hebben gekregen die me gevoelig maakt voor elke misstap.

Wandelen is het beste medicijn en ik heb de gewoonte om – echt waar – soms te zeggen, dat ik maar een paar honderd kilometer kan lopen omdat ik kreupel ben. Verstuiken is echter een ramp. Mijn voet was erg gezwollen en deed vreselijk pijn. Ik had een paar keer een warm bad besteld; niemand kwam opdagen. Ik maakte veel lawaai, ik rammelde, ik schreeuwde zelfs; niemand luisterde. Zo ging het door, of liever gezegd zo bleef het, van zeven uur 's ochtends tot een uur of vijf 's avonds; toen hees ik me op aan mijn wandelstok, hinkte met grote moeite mijn kamer uit *und hielt in meinem Aerger eine etwas starke Epanorthose der Humanität*.²²²

'Ben ik onder de Irokesen²²³ beland, dat een eerlijke zieke in een

222en in mijn ergernis schulde een enigszins sterke epanorthose van de menselijkheid. Epanorthosis (zelfverbetering) is een stijlfiguur waarbij de spreker zichzelf bewust corrigeert door het gebruik van een krachtiger synoniem. Door het gebruik wordt de feitelijke betekenis versterkt. Ik houd van je, wat zeg ik, ik kan je wel opvreten.

223 Lid van een inheems volk dat in Noord-Amerika leeft.

Voorbeelden:

* De Iroquois, deze tribale confederatie van eerst vijf en later zes zogenaamde naties in New York en Ontario, werden, in tegenstelling tot honderden andere inheemse volkeren in het Westen, juist vanwege hun rol in de koloniale conflicten bekend: als geveesde strijders, maar ook als diplomaten die tussen de Fransen en de Engelsen werkten.

* De Iroquois-snit, populair bij punkers, waarbij het haar aan de zijkanten van het hoofd wordt geschoren en het middengedeelte naar boven wordt gestyled, dankt zijn Duitse naam aan de Noord-Amerikaanse Iroquois. Dit was eigenlijk een groep van zes inheemse stammen die een aangrenzend gebied bewoonden dat zich ook uitstrekte tot wat nu Pennsylvania is. Eén van deze stammen, de Mohawk, gaf zijn naam aan de Engelse naam voor het kapsel. De Mohawk droegen traditioneel de Mohawk-snit met weinig haar.

* Met behulp van mesheften van steen of obsidiaan sneden de Iroquois rijkelijk versierde schalen en pijpenkoppen

* De naam [van de sequoiaboom] gaat terug naar de Iroquois Se-Quo-Yah (1770–1843). Se-Quo-Yah vond het eerste Indiase alfabet uit en introduceerde het schrijven bij de Noord-Amerikaanse Indianen.

*Persoon met geschoren hoofd, op een (hoge) middenstreep na. Punkkapsel.

Zo'n kapsel, dat al lang bekend is in de cultuurgeschiedenis, was populair bij de Mowhawk Iroquois-stam, van waaruit de naam zich verspreidde.

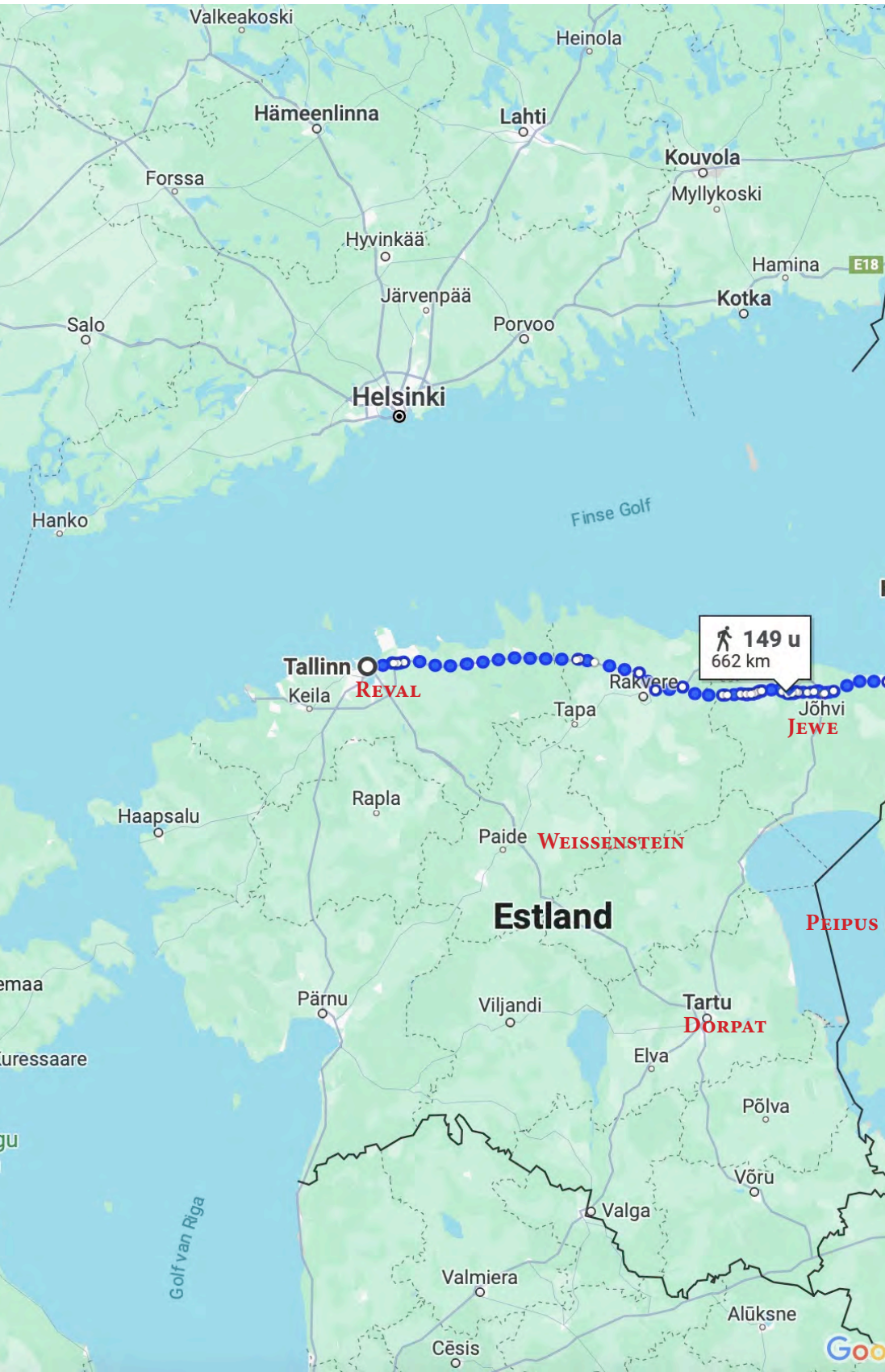
herberg niet de noodzakelijk levensbehoeften kan krijgen voor verlichting van zijn toestand? Zal ik tien, zal ik twintig dukaten borg stellen voor voedsel? Ik wil wel, maar laat vreemden me tenminste bedienen als er niemand in huis is. Het is onverantwoordelijk gedrag, het is onmenselijk.’ In mijn woede drukte ik me nog heftiger uit.

Het gezelschap had uit mijn woorden en de manier waarop ik ze uitsprak kunnen opmaken dat ik niet helemaal een Burlak²²⁴ was. Ze hielpen me met wat ik nodig had en ik had niet langer reden tot klagen.

Het was helemaal niet de schuld van meneer Stolzenwald. Hij was druk bezig in zijn tuin; en zijn mensen dachten waarschijnlijk dat ik niet het soort persoon was waar je veel tijd mee moest doorbrengen. Zo gaat dat vaak in herbergen. De dagen daarna ontving mijn naam enkele complimenten uit de stad, en mijn persoon kreeg daardoor een aanzienlijke toename van beleefdheid in de herberg.

224Scheepsjager. Jagen is het voortbewegen van een schip door trekken aan een touw. Een burlak (Russisch: бурлак) was een rivierboot of binnenschip trekker in het Russische rijk. Het was een seizoensberoep.

Burlaks verscheen als beroep in Rusland aan het einde van de 16e eeuw en het begin van de 17e eeuw. Met de uitbreiding van het vrachtvervoer nam het aantal burlaks toe. Met de toename van het aantal stoomschepen nam de vraag naar burlaks af en tegen het einde van de 19e eeuw verdwenen ze feitelijk. Bekend van onder meer Ilja Repin: De Wolgaslepers.

Valkeakoski

Heinola

Hämeenlinna

Lahti

Kouvola

Forssa

Myllykoski

Hyvinkää

Hamina

Järvenpää

Kotka

Porvoo

Salo

Helsinki

Hanko

Finse Golf

E18

149 u
662 km

Tallinn

REVAL

Keila

Rakvere

Tapa

Jõhvi

JEWEL

Haapsalu

Rapla

Paide

WEISSENSTEIN

Estland

PEIPUS

Pärnu

Viljandi

Tartu

DORPAT

Elva

Põlva

Võru

Valga

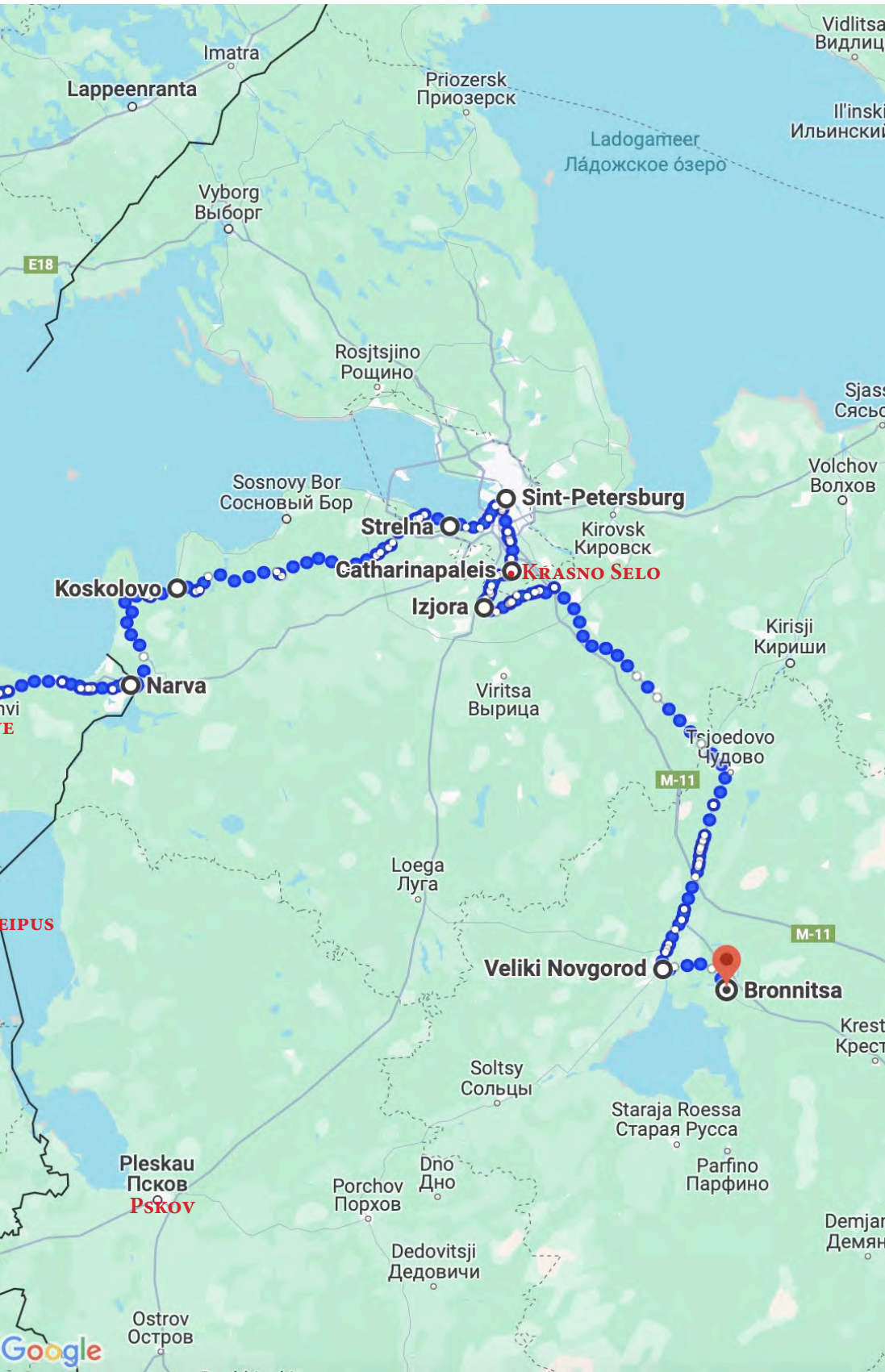
Valmiera

Alüksne

Cēsis

Golf van Riga

Google

Lappeenranta

Imatra

Priozersk
Приозерск

Ladogaermeer
Ладожское озеро

Vyborg
Выборг

E18

Rosjtsjino
Рощино

Sosnovy Bor
Сосновый Бор

Strelna

Sint-Petersburg

Kirovsk
Кировск

Catharinapaleis

KRASNO SELO

Izjora

Koskolovo

Narva

Viritsa
Вырица

Kirisji
Кириши

Tsjoedovo
Чудово

M-11

Loega
Луга

Veliki Novgorod

Bronnitsa

M-11

Soltsy
Сольцы

Staraja Roessa
Старая Русса

Pleskau
Псков
Pskov

Porchov
Порхов

Dno
Дно

Parfino
Парфино

Dedovitsji
Дедовичи

Ostrov
Остров

BRONNITSA, 8 JUNI

Opdat je niet tevergeefs een dozijn aardrijkskundigen raadpleegt, zal ik je meteen vertellen dat Bronnitsa de eerste post is, vijfendertig werst achter Novogorod naar Moskou; een nest waar je na zwoegen en uitputting een nacht kunt uitrusten. Dat is nu mijn geval. Want je moet weten dat toen ik 's avonds Novogorod verliet, alle poorten van de hemel opengingen en de regen vanuit mijn oostelijke postkoetshalte naar beneden kwam stromen, koud tot op het vriespunt. Ik lag op een handvol stro boven de as van de rammelende kar, het eerste kwartier al doorweekt tot op het bot, en rillend en nukkig en uitdagend liet ik de zondvloed over me heen komen. Een onstuimige regenachtige nacht nog in deze maand juni, zoals hier in maart of de late herfst regelmatig voorkomt. Wat kan elegiseren²²⁵ betekenen? Ik wil alleen de draad weer oppakken en mezelf redden en je hierin meenemen.

Als je een wat langere reis maakt, moet je rekening houden met slechte gebeurtenissen. Het weer in Reval (Tallinn) was onvriendelijk en mijn voet was niet in conditie, dus liet ik me een paar keer in een koets rondrijden om de omgeving en vooral de haven te bekijken. Er is geen enkele haven zonder gebouwen, want zonder gebouwen zou er enkel sprake zijn van een rede:²²⁶ en hoewel de gebouwen enigszins beschermd zijn tegen de kracht van de storm door de vooruitstekende landtong links van de stad, zou het juist op dit punt nog erg lastig kunnen worden als de noordwester storm aanhoudend woedt. De situatie is vergelijkbaar met die van Catania op Sicilië tegen de noordoosten wind: alleen wordt Catania niet zo goed beschermd door de pier als Reval, en zal het nauwelijks een veilige haven hebben,

225 Elegie; treurdicht.

226 Ohne Bau ift in Reval kein Hafен, sondern nur eine Rhede: und obgleich der Bau durch die hervorfpringende Landfpitze links an der Stadt etwas vor der Macht des Sturms gefchützt wird, fo möchte doch eben diefer Punkt noch immer fehr mifslich feyn. (f = s)

gelukkig of helaas, tenzij zijn buurman Etna er een maakt.²²⁷ Met Russische inspanning en Russische betrokkenheid lukt het misschien in Reval, maar op Sicilië gaat dat niet lukken.

Het bescheiden eikenbos bij Riga aan de rode Duna (Dvina) was voor mij altijd een aangename wandeling als aanplanting van Peter de Eerste; in Reval (Tallinn) was dat nog meer het geval bij Katharinenthal,²²⁸ dat niet zo ver van de stad ligt en een vriendelijker uitstraling heeft. Het is ook de gebruikelijke en, zoals het mij lijkt, de enige plaats van ontspanning en vermaak voor de goeude stand van Reval.

Bij ons vertrek uit Reval (Tallinn), ik meen de eenentwintigste mei, sneeuwde het hevig en was het heel koud. Iedereen klaagt hier over de late en slechte lente; en ik ben nu niet in de stemming om advocaat van de hemel te spelen.

Mijn voerman was dezelfde met wie ik Reval binnenreed; en zijn grote wagen met kap in Britse stijl was, ondanks de lading goederen, nog behoorlijk comfortabel. Mijn metgezellen waren een jongeman uit Reval, die naar Petersburg ging om in een handelshuis te werken en die me sterk was aanbevolen door zijn vader, een oude hofraad en schoolmeester, en een houtdraaier uit Kopenhagen, die ook naar het Eldorado²²⁹ aan de Neva ging.

Der Bruder Kopenhagener Drechsler hatte sein Bischen Sittsamkeit vermuthlich schon am Sunde gelassen und in Reval nicht viel davon wieder gewonnen: seine Reden waren also für den jungen Menschen freilich wohl unterrichtend, aber nicht aus die beste Weise, und gar nicht erbaulich. Er schlug einige Mahl mit Zötchen an und aus. Ich schwieg, und blickte dann ernst, und brummte dann; und sagte ihm

227 Zelfde mijmering in *Wandeling naar Syracuse*. Catania ligt naast de Etna.

228 Katharinenthal kasteel (oudere spelling: Catherinethal; est. Kadrioru loss) is een paleis gebouwd in de Petrine-barokstijl dat werd gebouwd door Peter de Grote voor Catherine I nabij Reval in het toenmalige Russische rijk (tegenwoordig het Kadriorg-district van Tallinn). Het paleis werd na de Grote Noordelijke Oorlog gebouwd door Gaetano Chiaveri en Michail Semstov volgens de ontwerpen van Nicola Michetti. Het herbergt momenteel het Kadriorg Kunstmuseum, een afdeling van het Eesti Kunstimuseum, dat buitenlandse kunst uit de 16e tot de 20e eeuw toont.

229 El d'orado" Goudland. Or = Au, aurore.

dann so katonisch als ich konnte, dass er über seine Gesinnung und sein Leben selbst richten möchte nach seiner Ueberzeugung, dass er sich aber hüten sollte, seine Sittenlosigkeit vor jungen Leuten zur Schau zu tragen, wodurch er schlecht und verächtlich würde. Nach einigen Alltagsremonstranzen ergab er sich denn der Wahrheit und blieb die ganze Zeit über in den Gränzen des Anständigen.²³⁰

Het *Nonplusultra*²³¹ in zijn vrijheid in deze stijl was de herhaalde herhaling van de melodie:

Du weisst es nicht, wie gut ich bin;
Mein Herz hegt zarten Liebessinn.²³²

230 De broer van de Kopenhaagse houtdraaier (meubelmaker) had waarschijnlijk zijn beetje bescheidenheid achtergelaten op de Sont en had er in Reval niet veel van teruggevonden: zijn verhalen waren zeker leerzaam voor de jongeman, maar niet op de beste manier, en helemaal niet opbouwend. Ik zweeg, keek ernstig, mopperde; en zei hem zo katonisch (streng) als ik kon dat hij zijn eigen geest en leven moest beoordelen volgens zijn eigen overtuigingen, maar dat hij moest oppassen niet met zijn onzedelijkheid te pronken tegenover jonge mensen, wat hem slecht en verachtelijk zou maken.

Na een paar voor de hand liggende tegensputtingen gaf hij zich over aan de waarheid en bleef de hele tijd binnen de grenzen van het fatsoen.

231 ultieme.

232 Du, du liegst mir im Herzen
du, du liegst mir im Sinn.
Du, du machst mir viel Schmerzen,
weißt nicht wie gut ich dir bin.
Ja, ja, ja, ja, weißt nicht wie gut ich dir bin.

So, so wie ich dich liebe
so, so liebe auch mich.
Die, die zärtlichsten Triebe
fühl' ich allein nur für dich.
Ja, ja, ja, ja, fühl' ich allein nur für dich.

Doch, doch darf ich dir trauen
dir, dir mit leichtem Sinn?
Du, du kannst auf mich bauen
weißt ja wie gut ich dir bin!
Ja, ja, ja, ja, weißt ja wie gut ich dir bin!

die hij echt zong met een expressie van zijn innerlijk dat ik me met hem verzoende en met Schikaneder,²³³ maar dat was waarschijnlijk meer de verdienste van de muziek.

Der Mensch war übrigens nichts als ein ehrlicher etwas liederlicher Handwerksburfche, dem zum Gutseyn nur etwas ernßhafte Ueberlegung und gute Gefellfchaft fehlte.²³⁴

In Reval had ik gedacht naar alle waarschijnlijkheid meneer Von Kotzebue²³⁵ aan te treffen. Hij was er de dag ervoor geweest, maar

Und, und wenn in der Ferne,
mir, mir dein Bild erscheint,
dann, dann wünscht ich so gerne
daß uns die Liebe vereint.
Ja, ja, ja, ja, daß uns die Liebe vereint.

Volksliedje Noord-Duitsland, auteur onbekend.

233 Emanuel Schikaneder, eigenlijk Johann Joseph Schikaneder (1 september 1751 – Wenen, 21 september 1812), was een veelzijdige Duitse artistieke figuur, die vooral bekendheid geniet door zijn libretto van *Die Zauberflöte*, de opera van Wolfgang Amadeus Mozart.

Schikaneder kwam uit een arm gezin. Als jongetje van vier jaar verhuisde hij met zijn moeder mee van Straubing naar Regensburg, waar zijn moeder, toen reeds weduwe, een winkeltje in devotionalia (vrome prullaria) dreef. Als kind heeft Emanuel op straat of in herbergen viool gespeeld om bij te verdienen. Hij mocht het gymnasium te Regensburg bezoeken en was koorknaap bij de beroemde Regensburger Domspatzen.

Schikaneder trok vanaf 1773 met diverse theatergezelschappen langs vele theaters in Zuid-Duitsland en Oostenrijk. Hij was van 1785 tot 1786 werkzaam aan het Wiener Nationaltheater en werd directeur van het Weense Freihaustheater vanaf 1789. Onder zijn leiding vond daar de première van *Die Zauberflöte* plaats. Alhoewel er lange tijd over werd getwijfeld of Schikaneder de enige librettist van deze opera was, wijst recentere literatuur duidelijk uit dat het libretto van zijn hand is, eventueel met de assistentie van zijn directe medewerkers. Er zijn in ieder geval ook aanpassingen gedaan door Mozart. Schikaneder speelde de rol van Papageno in een opvoering onder zijn regie. Hij was net als Mozart vrijmetselaar, maar geen lid van dezelfde loge als Mozart.

Hij richtte in 1799 het bekende Theater an der Wien op. Hij overleed in armoede in Wenen. Uitgaanscentra in Wenen dragen zijn naam.

234 Overigens was de man niets anders dan een eerlijke, ietwat losbandige vakman, die alleen een beetje serieus nadenken en goed gezelschap nodig had om goed te zijn.

235 August Friedrich Ferdinand von Kotzebue (Russisch: Август Фридрих

was naar het platteland vertrokken. Ik had niet genoeg tijd om uitstapjes te maken, dus vertrok ik zonder hem gezien te hebben. Onderweg kwamen we in verschillende herbergen de ene koets na de andere tegen met reizigers die, naar ik hoorde, kooplui uit Reval waren. Het ene woord leidt naar het andere. Er werd ook gesproken over Kotzebue, en een van Mercurius²³⁶ beschermelingen zei heel oprecht en geloofwaardig dat Kotzebue naar Königsberg wilde gaan en daar drie maanden wilde blijven om een Pruisische geschiedenis te schrijven. Over drie maanden, zei ik. Ja, over drie maanden, zei hij: hij Фердинанд фон Коцебу) (Weimar, 3 mei 1761 - Mannheim, 23 maart 1819) was een Duitse toneelschrijver en diplomaat. Kotzebue was de meest gespeelde auteur van zijn tijd en door het volkse karakter van zijn werk was hij veel populairder dan Schiller en Goethe. Kotzebue wordt beschouwd als de grootste criticus van Goethe en Schiller.

August von Kotzebue was de zoon van een ambtenaar. Hij richtte als student te Weimar een amateurtoneelgroep op, waarvoor hij drama's en komedies schreef. Hij ging na beëindiging van zijn juridische studies in 1781 naar Rusland, maakte carrière als schouwburgdirecteur en is door Catharina de Grote in de adelstand verheven. Hij was lid van vrijmetselaarsloges in Tallinn (destijds Reval) en Moskou. Na de dood van zijn vrouw in 1790 reisde hij rond in Europa. In 1795 hertrouwde hij, met Christiane von Krusenstern. In 1800 werd hij gevangengenomen in Rusland en dreigde op transport naar Siberië te worden gesteld. In 1806 publiceerde hij satires op de overwinning van Napoleon Bonaparte. In 1813 werd hij consul en Geheimraad in Koningsbergen.

In 1817 terug in Weimar werd hij om zijn reactionaire houding en pen verdacht gemaakt als Russische spion en met dedain beschouwd als veelschrijver. Als monarchist bepleitte hij beperking van de academische vrijheid. Kotzebue week uit naar Mannheim, alwaar hij door de student theologie Karl Ludwig Sand werd vermoord.

De stukken van Kotzebue trokken veel publiek. Zijn taalgebruik was toegankelijk en zijn kracht was, dat hij kleine mensen in grootse, dramatische omstandigheden plaatste. Daarmee raakte hij een gevoelige snaar bij het publiek, dat zich gemakkelijk kon verplaatsen in de personages, die in eenvoudige lijnen geschetst werden. Zijn komedies werden geestig gevonden, met aardige motieven en vlotte dialogen. Ze waren gemakkelijk geschreven en handig in elkaar gezet. Kotzebue beschreef vrijmoedig erotische zaken in een voor die tijd ongewoon natuurlijke taal. In zijn stukken werd recht gedaan aan de zwakke in de samenleving. In Amsterdam zijn 120 toneelstukken van hem opgevoerd tussen 1790 en 1813, waaronder in 1796 *De Negers* (opnieuw uitgegeven door Ter Verpoozing). In 1791 werd de nieuwe Hoogduitse schouwburg in Amsterdam ingewijd met *Kind der Liebe*. In 1800 schreef Hendrik Tollens het toneelstuk *Iets van Kotzebue*, tooneelstukje, in één bedryf.

236 God van de handel.

heeft al veel materiaal verzameld en veel voorbereidend werk gedaan.

Over drie maanden zou hij een Pruisische geschiedenis willen schrijven, maar niet de Pruisische geschiedenis. Ik heb deze onnozele anekdote verschillende keren horen herhalen en ik kan niet begrijpen hoe het hoofd van Kotzebue zo iets kan denken. Waarschijnlijk wil hij in de loop van de drie maanden een aantal documenten met betrekking tot dit verhaal nader bestuderen en gebruiken. Volgens mij moeten noch Kotzebue noch Müller een Pruisische geschiedenis schrijven, juist omdat ze Pruisische historici zijn. Hoe kunnen ze de botsingen vermijden die noodzakelijkerwijs moeten ontstaan, of ontsnappen aan de beschuldiging van eenzijdigheid?

Müller kan in Berlijn de Zwitserse geschiedenis schrijven. Helaas kun je niet in een land zijn om de waarheid over dat land te vertellen; je mag in elk geval geen relatie met het land hebben. Dit is natuurlijk geen lofzang op onze vrijzinnigheid: maar het is nu eenmaal zo, aan de Spree en de Elbe en de Seine en de Neva. Londen is misschien, maar wellicht enkel misschien, nog de enige plek waar onpartijdigheid zonder consideratie naarvoren kan komen. Karamzin²³⁷ zal ons ook geen Russische geschiedenis leveren; en zeker niet de geschiedenis van het recente tijdperk. Karamzins geest heeft, voor zover ik weet, ook niet de diepe ernst van een historicus.

237 Nikolaj Karamzin. Nikolaj Michajlovitsj Karamzin (Russisch: Николай Михайлович Карамзин) (Michajlovka, 1 (12) december 1766 - Sint-Petersburg, 22 mei (3 juni) 1826) was een Russisch schrijver, criticus en historicus.

Karamzin werd geboren als zoon van een militair officier en grootgrondbezitter in de buurt van Simbirsk. Hij werd opgeleid door een huisleraar. In 1789 maakte hij een lange reis door Duitsland, Frankrijk, Zwitserland en Engeland, waarvan hij later verslag deed in zijn *Brieven van een Russische reiziger* (1791-1792).

Karamzin is vooral bekend geworden door zijn *Geschiedenis van Rusland* (1818), feitelijk de eerste omvattende geschiedschrijving van het land. Het werk droeg sterk bij aan de nationale bewustwording in Rusland na de overwinning op Napoleon in 1812. Als historicus benaderde Karamzin (als eerste in Rusland) de geschiedenis op een wetenschappelijke en methodische manier, meer dan louter kronieken over het tijdsgebeuren te verzamelen. Karamzin toont zich in zijn werk een duidelijk voorstander van de autocratie en keert zich tegen de Franse Revolutie.

Karamzin heeft als schrijver ook veel invloed gehad op de Russische taal, omdat hij er tal van oud-Slavische archaïsmen uit verwijderde en nieuwe, vaak aan westerse talen ontleende, woorden invoerde.

Ik had mijn warme rok²³⁸ in Dorpat (Tartu) achtergelaten, omdat die nu overbodig zou zijn, en moest een paar maal bibberen in de vrieskou vanwege mijn arrogantie.

De herbergen zijn ongewoon slecht, bijna net zo slecht als de Poolse en Litouwse herbergen, en onze voerman bracht ons blijkbaar naar herbergen waar zijn vee beter verzorgd werd dan zijn passagiers. Onder deze omstandigheden viel ik terug – volgens kontrakt – op de proviant van de jongeman, die zijn lieve moeder als quasi-hofmeester had meegegeven; en ik deed mijn best, naar eer en geweten, met het toezicht en met het eten.

In Jewe (Jöhvi) bezocht ik een klein uur Provoost Koch, de mentor van een paar van Kotzebue's kinderen, maar kon niet langer blijven om alle oude en nieuwe curiositeiten van de buurt in me op te nemen. De omgeving is niet erg veelbelovend en de oude verhalen over de onveiligheid van het bos daar maakten mijn stemming niet vrolijker. Kolonel Eckermann met zijn solide paardenstal, die vele eeuwen na de jongste dag nog steeds overeind zal staan, mag dan een heel grappige, geniaal onderhoudende man zijn voor de mensen daar, maar ik kon hem noch zijn stal verdragen.

Ik liep opgewekt verder, en was in het bos gaan zitten om mijn voeten te wassen in een beekje.

‘Wat doe je daar, lieve vader!’ riep een oude bebaarde Rus naar me toen hij langreed.

Ik kon niet meteen het antwoord in het Russisch bedenken; en toen ik erover nadacht, zag mijn gezicht er vreemd uit terwijl ik mijn voeten in het koude water bewoog.

‘Mijn God,’ zei hij tegen zijn metgezel, ‘de arme man is gek geworden.’

Maar het bad was uitstekend voor mijn voeten en ze werden steeds beter.

Het Waimar landgoed en buitenpost, niet ver van Narwa (Narva: stad en rivier), dat toebehoort aan Baron Arps,²³⁹ die in zijn tijd bij de noordelijke heren bekend stond als een rijke geldverdiener, is een mooi
238 jas.

239 Karl Georg Freiherr (Baron) von Arpshofen * 19 oktober 1742 in Narva † 29 september 1804 in Narva; koopman, baron Wenen 28 juli 1791; getrouwd met Dorothea Elisabeth von Arpshofen (née Gnospelius) * 4 juli 1764 † 9 maart 1841 in Narva; 5 kinderen.

en goed gecultiveerd gebied. Niet ver daarvandaan sliepen we in een eenzame herberg, vlakbij een oude kerk, die Kerk van de heilige Petrus of gewoon de Zweedse kerk werd genoemd. Er werd daar gebouwd en het hele huis zat vol met Russen die aan de bouw werkten. Ze zongen en dronken allemaal en praatten met elkaar met de grootste jovialiteit en goed humeur tot het punt van vergetelheid. Twee broers vielen in het bijzonder op, van wie de ene vanuit een superieure houding de voordelen van brandewijn aan de andere opdrong. “Je bent mijn broer niet,” zei hij, “je bent een slechte kerel, een nietsnut; ik klaag je aan bij je moeder; je kunt helemaal niet drinken.” De arme stakker was al naar bed gegaan met zijn volle lading drank, maar zijn broer, de grotere held, haalde hem weer van de brits en achtervolgde hem met het glas in zijn hand tot het laatste punt van heftige gelukzaligheid.

Als typering van de wettelijke omstandigheden en de mooie vrijzinnigheid²⁴⁰ van de heersers in Liefland,²⁴¹ heb ik vaak een grote zweep aan de muur zien hangen. Dit zijn de wetten van ons land, zeiden ze, toen ik het instrument met enige aandacht bekeek, verder hebben we kleintjes, en meer hebben we niet nodig. Alles komt zo'n beetje uit de ziel van de zweepdragers, die eigenlijk zouden willen dat er geen wetten meer waren, en meestal doen alsof het zo is.

Ik heb de waterval bij Narwa²⁴² niet gezien omdat we te veel haast
240 Liberalität.

241 Livonia, ook verouderd Liefland en Eifland, Livonia, Līvõmō, Liivimaa, Livonija, Ливония, Inflanty, is de naam van een historisch landschap in de Baltische staten. Het is afgeleid van de naam van het Fins-Oegrische Liv-volk, dat verwant is aan de Esten en de Finnen.

Lijfland in bredere zin omvatte het grondgebied van de voormalige Livonische Confederatie in het Lijflandse Meesterschap van de staat van de Duitse Orde en dus het hele gebied van de huidige staat Estland en het grootste deel van de huidige staat Letland (exclusief Latgale). De Livonische taal stierf uit met de dood van de laatste moedertaalspreker in 2013

242 De Narva (Estisch: Narva jõgi; Russisch: Нарва) is een rivier in Noordoost-Europa, die de verbinding vormt tussen het Peipusmeer en de Finse Golf en tevens het noordelijkste traject van de grens tussen Estland en Rusland. De rivier meet 75 kilometer en is de waterrijkste van Estland. Op de linkeroever ligt de gelijknamige stad. De Narva vormt de enige afvoer van het Peipusmeer. Ze verlaat dit meer in het noordoosten, bij het plaatsje Vasknarva, waar zich een middeleeuwse burchtruïne bevindt.

hadden. Dat gebeurt er als je niet alleen bent²⁴³ en niet op eigen benen loopt. Achteraf had ik er wel een beetje de smoor in, want volgens de beschrijving en het algemene beeld van het gebied moet het erg mooi zijn. Het is bekend dat de Narwa via de rivier de Peipus uitmondt in de Baltische Zee of de Finse Golf. Te oordelen naar de locatie, moeten er meerdere van dergelijke onbevaarbare delen van de Narwa of natuurlijke kanalen zijn: en het zou de gedachte waard zijn om te overwegen of de hele rivier bevaarbaar kan worden gemaakt voor vaartuigen door kanalisatie en baggeren. Tot nu toe is het alleen tot Narwa bevaarbaar. De bevaarbaarheid van de rivier zou het minste zijn wat er gewonnen zou worden. Volgens mij daalt door het wegbreken van de rotsachtige hoogten het waterniveau in de richting van de zee, en links en rechts van de Peipus. In Liefland en richting Pleskow, zouden aanzienlijke stukken land worden verkregen door de drooglegging, die ook gebruikt zouden kunnen worden.

Het moeras rond het meer zou in ieder geval grotendeels verdwijnen. Het meer zou nog steeds groot genoeg blijven om in te vissen, wat het enige voordeel is voor de omgeving. In natte jaren moet de verzanding aanzienlijk zijn, aangezien er maar twee forse rivieren in uitstromen, namelijk de Embach bij Dorpat (Tartu) en de Welika bij Pleskow (Pskov). In Rusland zijn waarschijnlijk al grote werken ondernomen en gerealiseerd. Ik geef dit slechts als een idee, waarvan de haalbaarheid eerst moet worden vastgesteld door een nader onderzoek.

Ondanks alle inspanningen van de vorige regeringen en ondanks

Even ten zuiden van de stad Narva bevond zich tot 1955 een waterval, maar in dat jaar werd hier een stuwdam voltooid, waardoor deze ooit beroemde 200 meter brede waterval nog maar zelden te zien is. Het Stuwmeer van Narva, dat grotendeels op Russisch grondgebied ligt, wordt gebruikt voor de energievoorziening van Sint-Petersburg. In dit stuwmeer mondt ook de Pljoessa uit, de voornaamste zijrivier van de Narva.

De stad Narva vormt samen met het Russische Ivangorod op de rechteroever een dubbelstad, waar aan weerszijden historische fortificaties staan. Hier bevinden zich weg- en een spoorbrug over de rivier.

De Narva mondt bij het kuurbadplaatsje Narva-Jõesuu (de naam verwijst naar de monding) uit in de Finse Golf. Narva-Jõesuu was in de negentiende eeuw een geliefd reisdoel van de Petersburgse elite.

243 Seume had zijn pupil...und nicht auf feinen eigenen Füßen geht. Niet je eigen gang kunt gaan.

de gunstige ligging aan de rivier, wil Gamburg niet verrijzen. De omgeving is nogal dor; en hoe kunnen steden gedijen in een woestijn? Steden groeien alleen in verhouding tot de cultuur van het land, tenzij er andere ongewone oorzaken zijn. De strengheid van het douanesysteem lijkt ook overal een belemmering te zijn voor de groei van dit soort jonge kolonies²⁴⁴ of voor hun heropleving. Ik ben ervan overtuigd dat Rusland haar handel nog minstens honderd jaar volledige vrijheid zou moeten geven om er zeker van te kunnen zijn dat het altijd in het voordeel zou uitpakken.

Wat ze op één terrein zou verliezen, zou ze op andere terreinen dubbel zoveel winnen; en zo'n vrije handel zou alleen maar gunstig zijn voor de algemene cultuur.²⁴⁵ Ook de kroon zou weinig of niets van haar inkomsten verliezen: en voor het welzijn van het geheel zou zelfs een klein offer niet te veel zijn voor de regering. De belangrijkste voorwaarde zou waarschijnlijk zijn dat alle buitenlandse goederen zoveel mogelijk in Russische schepen zouden worden aangevoerd. Maar een bloeiende scheepvaart is weer ondenkbaar zonder vrijheid van arbeid. In andere staten, die een verder ontwikkelde (landbouw) cultuur hebben en moeite hebben om hun bevolking te voeden, gelden andere overwegingen voor de handel.

Koskolowa is de enige goede herberg tussen Narva en Petersburg, met uitzondering van een paar posthuizen. Ingermanland is iets armer dan Liefland,²⁴⁶ maar in feite iets welvarender. De huizen zijn niet meer zulke sombere, trieste rookholen; ze hebben meestal vriendelijke, heldere raampjes, die hier en daar ambachtelijk uitgesneden en geschilderd zijn, en het is niet ongewoon om schoorstenen aan te treffen. Deze verbeterde omstandigheden spreken in het voordeel van de plaatselijke adel, maar de belangrijkste reden is waarschijnlijk dat hier al veel Russen wonen; en de Rus is overal actiever en laat zich nooit zo vernederen als de Let en de Est.

244 Pflanzungen. Gamburg is wellicht een mislukte kolonie.

245 Seume lijkt met Kultur voornamelijk landbouw te bedoelen, vooral met het oog op diverse hongersnoden.

246 Leefland. Baltische staat. Ingermanland ligt zuidzuidwest van Sint-Petersburg.

Overall waar je in Liefland een schoorsteen ziet, vind je zeker de herberg of brandewijnstokerij van de edelman.²⁴⁷ We gingen via Ropscha en Strelna, en niet via Krasno Selo.

Strelna, waar het kasteel van Groothertog Konstantin²⁴⁸ staat, ligt prettig gesitueerd tussen Kronstadt en Petersburg. De landbouwcultuur begint vanaf hier te verbeteren. Vanaf Strelna zie je aan de rechterkant al een groot aantal landhuizen van de Petersburgse adel; en over de helft, vooral de laatste zes werst, gaat de rij landhuizen onafgebroken links en rechts verder. Voor zover ik weet heeft geen enkele grote stad in Europa zo'n fraaie buurt als aan deze kant van Petersburg. Maar het is alleen van deze kant; de andere zijden zijn veel minder bebouwd. De entree tot de stad zelf is vanaf land niet zo mooi als je op grond van de prachtige villa's zou denken. Maar de aankomst over water is echt groots en verrassend, en misschien wel uniek; vanaf de galeiwerf stroomopwaarts en hetzelfde geldt stroomafwaarts vanaf het Stückhof. Wie de Neva op en neer is gevaren en een paar wandelingen langs de kade en de oevers heeft gemaakt, kan met zekerheid zeggen dat hij het mooiste en in alle opzichten opmerkelijkste in Petersburg heeft gezien. Dus ik denk niet dat de Engelsman, die in Londen over Petersburg heeft gelezen, op een boot is gestapt, is overgevaren, de kade en de balustrade bij de Zomertuin heeft bekeken, op de boot is gestapt en weer over het water is vertrokken, de grootste Grillenfänger²⁴⁹ is.

Om de nieuwe, vreemde, machtige hoofdstad echt in haar grootste pracht te zien, moet je per schip komen; en ik kwam niet per schip.

247 Wo du in Liefland einen Schornstein siehst, ist es sicher des Edelmanns Krug oder Branntweinsküche.

248 Familiehuis van de Konstantinovichi-tak van de Romanovs. Oorspronkelijk bedoeld als zomerverblijf van tsaar Peter de Grote.

In 1797 werd Strelna toegekend aan groothertog Konstantin Pavlovich (tweede zoon van Paul I) en zijn vrouw groothertogin Anna Feodorovna (tante van koningin Victoria). Ondanks een grote brand in 1803 werd het Konstantin-paleis in 1807 voltooid. Na de dood van Konstantin ging het paleis over op zijn neef, en de Konstantinovichi-tak van de Romanov-dynastie behield zijn eigendom tot aan de revolutie in 1917.

249 Grill: sehr sonderbarer, schrulliger Gedanke, Einfall: "sie hat nichts als Grillen im Kopf." Grillenfänger = droevige pessimist. Milt (Eng. spleen), melancholicus. Zo'n Engelsman is niet gek. Hij heeft een juiste keuze gemaakt.

Maar ik had het voordeel dat de stad me altijd al voor me innam, wat misschien niet het geval is bij degenen die vanaf een boot in Petersburg aankomen. Me verwonderen over steden en streken en mensen en hun pracht en praal is niet mijn ding, zoals je weet: maar waar ik grote en goede dingen zie, sta ik met eerbied stil.

*Bis zur Bewunderung steigt meine Seele nur selten.*²⁵⁰

Hier verwonderde ik me als ik eraan dacht dat waar paleizen en monumenten staan die gerust tot de grootste gerekend kunnen worden, waar mensen samenstromen en in pracht en weelde leven, waar een imponerende macht nu zijn propylaea²⁵¹ heeft opgericht, dat op die plek honderd jaar geleden niets anders was dan een uitgestrekt moerassig gebied met verspreid enkele vissershutten. Dat is grootsheid. Of het ook goedheid is, is een andere vraag. Misschien zal Alexander erin slagen om de grootheid goed te maken: dan zal hij groter zijn dan de anderen. Petersburg is meer dan Berlijn en Wenen; en is dat in een eeuw geworden. De Rus in zijn vurig patriottisme denkt ook dat Petersburg beter is dan Parijs en Rome. Daar heeft hij gelijk in, maar alleen als het over details gaat; hij zal helemaal gelijk hebben als het geheel af is.

Het is jammer dat de grote schoonheid van het gebouw niet altijd is geëvenaard door een grote schoonheid en zuiverheid van smaak in de uitvoering. Er is geen enkele mooie kerk in Petersburg, zoals men mag verwachten van dergelijke gebouwen.

Van de buitenkant oogt de Isaac kerk als een zwaar, misvormd, hoekig marmeren blok, waar geen kunst iets aan kan verbeteren. De nieuwe Kazankerk, die momenteel wordt gebouwd, heeft het nadeel dat hij te dicht bij de grachten staat en een vochtige ondergrond heeft, zelfs als de kerk ruimte en daglicht krijgt door de naburige gebouwen te verwijderen. Van wat ik van het complex heb gezien, wordt het groots en prachtig, maar ik heb nog geen schoonheid of

250 Mijn ziel stijgt zelden tot het niveau van bewondering.

251 Voorhal bij een Grieks heiligdom die de bezoeker door de temenos naar de naos voerde. Dit soort voorhal zou later ook gebruikt worden voor andere openbare gebouwen.

375 m

Saint Peter and Paul Fortress

Koriouchka

NEVA

Palace Square - Peterhof

Neva River

Marmerpaleis (Sint-Petersburg)

TRINITY BRIDGE

A46

E18

Birzhevoi skver

Rostrazulen

BIRZHEVAYA SQUARE

PALACE BRIDGE

Champ de Mars

MUNITSIPAL'NIYY OKRUG DVORTSOVYY OKRUG

Konyushennaya Ploshchad

Pushka INN

Paleisplein

PALEISPLEIN

Admiraliteit

ADMIRALITEIT

Aleksandrovskiy-park

NEVSKY PROSPEKT

DLT

Pyshechnaya

Stroganov-paleis

Pkhali-Khinkali

Stolovaya # 1

SPb GUT

KAZAN KERK

Kazankathedraal

A.I. Herzen Russian State Pedagogical University

Merchant House Esders & Skheyfals

ISAAC KERK

St.-isaakkathedraal

Исаакиевская площадь

Hostel Novaya Gollandiya

Mansarda Restaurant

MUNITSIPAL'NIYY OKRUG ADMIRALTEYSKIY OKRUG

MUNITSIPAL'NIYY OKRUG № 7

Moika

ГОРОХОВАЯ УЛИЦА

КАЗАНСКАЯ УЛИЦА

Griboyedov Canal

SADOVAYA STREET

ДУМСКАЯ УЛИЦА

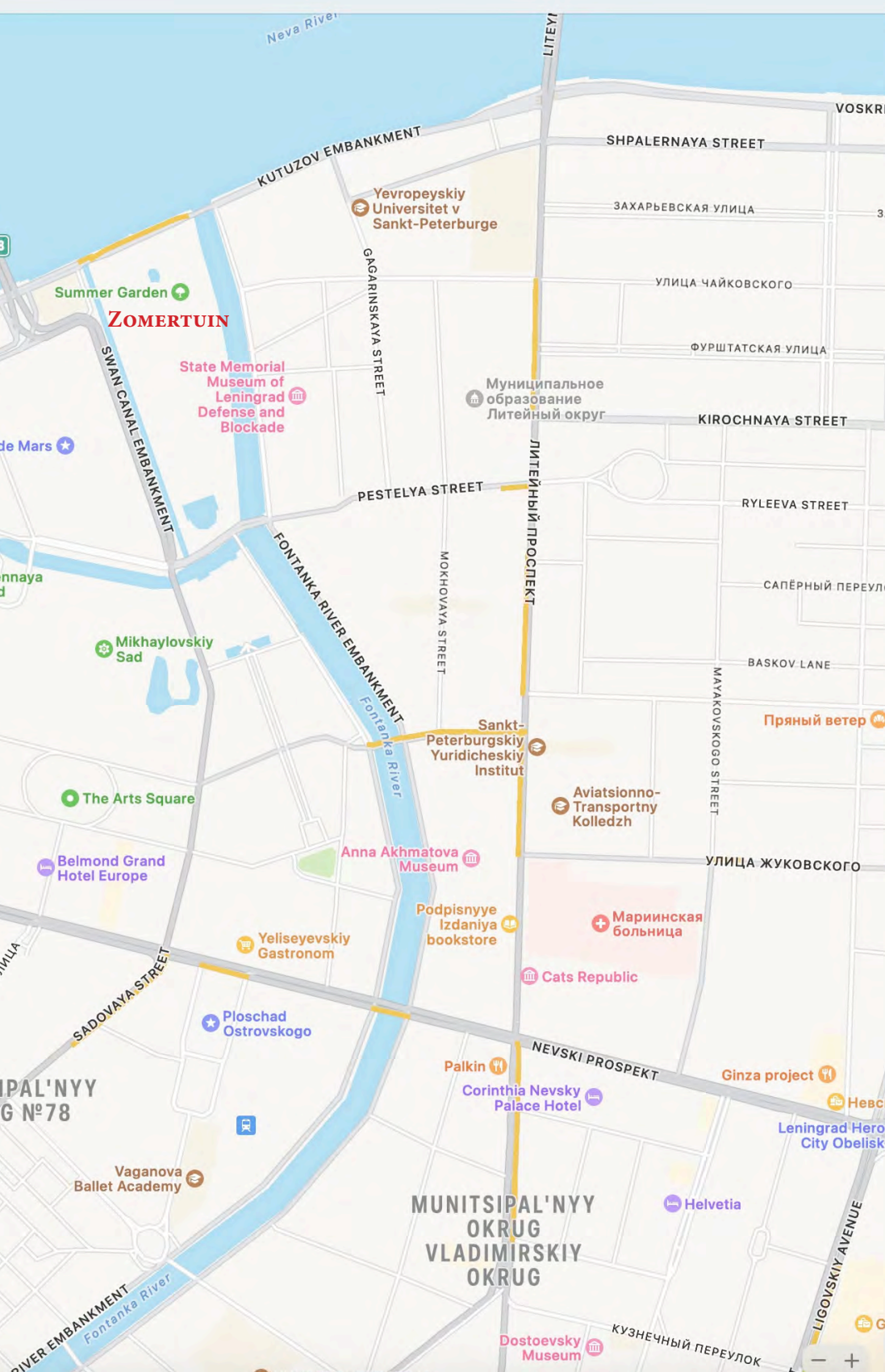
APRAKSIN LANE

TokyoCity

DEKABRISTOV STREET

VOZNESENSKIY AVENUE

RIVER EN

ZOMERTUIN

State Memorial
Museum of
Leningrad
Defense and
Blockade

Yevropeyskiy
Universitet v
Sankt-Peterburge

Муниципальное
образование
Литейный округ

SWAN CANAL EMBANKMENT

FONTANKA RIVER EMBANKMENT
Fontanka River

PESTELYA STREET

ЛИТЕЙНЫЙ ПРОСПЕКТ

Mikhaylovskiy
Sad

The Arts Square

Belmond Grand
Hotel Europe

Sankt-
Peterburgskiy
Yuridicheskiy
Institut

Aviatsionno-
Transportny
Kolledzh

Anna Akhmatova
Museum

Podpisnyye
Izdaniya
bookstore

Мариинская
больница

Yeliseyevskiy
Gastronom

Ploschad
Ostrovskogo

Palkin
Corinthia Nevsky
Palace Hotel

НЕВСКИЙ ПРОСПЕКТ

Ginza project

Vaganova
Ballet Academy

MUNITSIPAL'NYY
OKRUG
VLADIMIRSKIY
OKRUG

Helvetia

Dostoevsky
Museum

КУЗНЕЧНЫЙ ПЕРЕУЛОК

LIGOVSKIY AVENUE

grote eenvoud kunnen ontdekken. Alleen een blinde vaderlandsliefde kan zich inbeelden dat de kerk kan wedijveren met de Sint Pieter in het Vaticaan.

De kade langs de Neva van het Stückhof naar het Galeihof is uniek, voor zover ik heb gezien; en de zuilen op de balustrade van de Zomertuin worden, in oude en nieuwe kunst, misschien alleen overtroffen door de zuilen van het Pantheon in Rome. Hier en daar is de zuil uit één stuk. Dit is niet het geval bij de zuilen in Agrigento of Paestum. Alleen de zuilen in de kathedraal van Messina, die afkomstig zijn uit de oude tempel van Neptunus in Pharos aldaar, kunnen er waarschijnlijk aan tippen.²⁵² Ik heb het alleen over wat ik heb gezien.

Ik weet niet wat er in dit opzicht nog meer aan groots en moois is te zien in Griekenland en Azië. Parijs kan niets laten zien dat de twee bovengenoemde stukken in Petersburg zou kunnen evenaren, maar dat maakt niet dat ik Petersburg beter en mooier vind. In details is Petersburg groter, wat het geheel aangaat is Parijs groter. Rome overtreft beide in de grootsheid door wat het uit de oudheid heeft.

Het is jammer dat de zomertuin niet passend afgesloten is vanaf de andere twee kanten, want het Mikhailov Paleis sluit het fraai af vanaf de tegenover liggende zijde, ook al is het niet helemaal als op de manier aan de Neva-kant.

Het paleisplein in Petersburg is onbetwistbaar het mooiste en grootste van Europa, ondanks zijn onregelmatigheid. De grote parade op het plein is in elk opzicht beter dan de grote parade voor de Tuilerieën in Parijs, zowel in aantal, schoonheid van de troepen en van de stoet, als ook in houding; als er betere soldaten naast de Seine zijn, worden ze alleen beziel door een betere geest.²⁵³ Ik heb beide met aandacht gezien en spreek zonder vooroordelen uit overtuiging.

Ik vond het prachtig toen keizer Alexander, de knappe, beminnelijke jongeman, zonder angst of dwang de lange weg van en naar de parade aflegde door de dicht opeengepakte menigte van alle rangen, standen en naties, op een open en vriendelijke manier, zonder dat iemand toestemming nodig had om zo dicht bij hem te komen als de openbare orde toeliet.

252 Vergelijking met plaatsen op Sicilië. *Wandeling naar Syracuse.*

253 Napoleon.

Hoewel het paleisplein een aanzienlijke ruimte heeft verloren door de aanleg van de promenade en de Admiraliteit, is het nog steeds het grootste plein dat ik ken in welke stad dan ook; het Sint-Pietersplein in Rome niet uitgezonderd. De bouw alleen al is een onderneming die hoe dan ook bewondering moest oproepen. Alleen al het opvullen, egaliseren en ophogen van de grond, zelfs over kanalen heen, een goed kwartier breed,²⁵⁴ was een klus die in andere hoofdsteden niet zonder grote inspanning geklaard zou zijn: en ik kan nu nauwelijks begrijpen hoe zo'n groot aantal van de mooiste jonge lindebomen met hun stevige takken zo snel bij elkaar zijn gebracht in een stad als Petersburg. De stammen zijn allemaal hoog ingepakt met mos tegen de ontberingen van het weer, stevig gestut en ze worden met grote zorg behandeld.

Als het gedurende een paar jaar zo verzorgd en bloeiend blijft, zal het zeker een van de mooiste wandelingen opleveren die je je kunt wensen. Als je voor de Admiraliteitspoort staat, de beste plek om je te oriënteren, en naar voren kijkt naar de drie belangrijkste doorkijkpunten, zie je een uitzicht dat misschien wel ongeëvenaard is in heel Europa. De Newsky Prospekt²⁵⁵ is de grootste en mooiste. Deze hoofdstraat is zo breed dat keizer Paul in het midden een prachtige lindenlaan heeft aangelegd op een verhoogd terrein voor voetgangers, en aan elke kant kunnen nog steeds drie grote koetsen heel comfortabel naast elkaar rijden.

Sommige andere straten zijn niet veel minder breed. Het ooit zo beroemde Million wordt nu nauwelijks nog tot de hoofdstraten gerekend, hoezeer het ook wordt gekenmerkt door de pracht van individuele gebouwen. Natuurlijk zijn de inwoners van Petersburg, net als alle patriottische enthousiastelingen, nog trotser op deze schoonheden dan er reden voor is. Is het niet het grootste en prachtigste denkbaar? werd mij gevraagd. Ja, was mijn antwoord, als het af is. Ze keken me aan en ik moest uitleggen dat de ongelijksortigheid en vaak barokke onregelmatigheid van de gebouwen niet spoorde met de

254 Lengtemaat in aantal wandelminuten.

255 De Nevski Prospekt (Невский проспект) is een van de bekendste straten van Sint-Petersburg. De straat (> 4 km) begint bij de Admiraliteit en eindigt bij het Alexander Nevski-klooster. *Nevski Prospekt* (Невский Проспект) is een kort verhaal van Nikolai Gogol, geschreven tussen 1831 en 1834 en gepubliceerd in de collectie *Arabesques* in 1835.

pracht van het geheel. Men vroeg mij waar dit dan wel te vinden was. De Toledo in Napels, was mijn antwoord, bestaat volledig en bijna geheel uit bijna alle gebouwen die hier het mooist zijn, en heeft nog veel mooiere gebouwen. En de havenkant in Messina, zelfs met zijn ruïnes, is net zo mooi en groots als de beste straat in Petersburg.

Dat was natuurlijk niet galant opgemerkt, maar het was de waarheid. Maar misschien is er in heel Italië wel geen weg te vinden die kan tippen aan wat er nog steeds te zien is aan de havenkant van Messina. Het zogenaamde Marsveld tussen het marmeren paleis, het Mikhailovsky Paleis en de grote en kleine zomertuinen, is een miniatuur van het Parijse, maar het heeft het voordeel dat het in het centrum van de stad ligt.

Het bronzen beeld van Suvorov²⁵⁶ staand op de voet, aan het eind, is geen goed kunstwerk naar de maatstaven van de ouden,²⁵⁷ maar het kan ook niet helemaal slecht genoemd worden, zoals de critici roepen. Het was een misgreep, zoals vele anderen, van keizer Paul om naast een beeld van Catharina nog een standbeeld van Peter de Eerste toe te voegen, waar hij het karakter van kalme grootsheid wilde uitdrukken, maar eindigde met hardheid, kilte en stijve dwang. De inscriptie bij zijn standbeeld steekt net zo geforceerd af tegen de hoge eenvoud van de anderen. Hij heeft geschreven: AAN DE VADER DER VOORVADEREN; daar staat, zoals bekend: Peter de Eerste Catharina de Tweede.

Ik was net verwickeld in een gezellig en intiem gesprek met mijn gastheer en vriend, toen een lange, serieuze karaktervolle man binnenkwam, met een donker, bijna nors gezicht, die zijn gevederde hoed en stok achteloos op een bijzettafeltje gooide, en enkele malen in stilte door de kamer ijsbeerde. De man was Klinger,²⁵⁸ hij kwam

256 Aleksandr, graaf Suvorov, (geboren 24 november 1729, Moskou, Rusland - overleden 18 mei 1800, Sint-Petersburg), Russische legeraanvoerder. Hij ging op 15-jarige leeftijd bij het leger, werd officier in 1754 en diende in de Zevenjarige Oorlog. Hij schreef een handboek voor gevechtstraining dat Rusland hielp het Russisch-Poolse conflict te winnen. Seume heeft veel met Suvorov te maken gehad.

257 Grieken en Romeinen.

258 Dichter, * 17.2.1752 Frankfurt/Main, † 25.2.(9.3.)1831 Dorpat. (evangelisch) Friedrich Klinger (1752-1831) werd geboren in Frankfurt am Main en groeide

van de keizerin. Kinderen, zei hij op een toon van diepe mannelijke ontroering, Schiller²⁵⁹ is dood.

Klinger had voor mij niet meer op Werther²⁶⁰ kunnen lijken dan

op in bescheiden omstandigheden. Door tussenkomst van een geleerde kon hij een passende opleiding volgen en vanaf 1772 bewoog hij zich in de kringen van jonge schrijvers in Frankfurt. Hij kreeg financiële hulp van Goethe om een juridische studie in Giessen te kunnen volgen. Hij bewees al snel zijn talent als toneelschrijver en gaf in 1776 zijn studie op om een literaire carrière te beginnen. In 1776 schreef hij het toneelstuk *Sturm und Drang*, waarvan de titel de naam werd van een bekende stroming in de Duitse literatuur die een reactie markeerde op de rationaliteit van de Verlichting en de overgang naar de Romantiek. Een andere exponent van deze beweging was Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832), die zijn vriend was in zijn jeugd en opnieuw na 1811 na een periode van vervreemding. Nadat het literaire succes was weggeëbd, sloot hij zich aan bij het leger en kwam in dienst van prins Paul in Sint-Petersburg, met wie hij in 1781-1782 een reis door Europa ondernam. Later vocht hij in het Russische leger tegen de Ottomaanse Turken. In 1787 trouwde hij met de dochter van Grigorij Orlov, de hoffavoriet van keizerin Catharina II. Mede door zijn toneelstuk *Sturm und Drang* werd Klinger een van de belangrijkste exponenten van de Sturm und Drang-beweging. Hij werd beïnvloed door de ideeën van Jean Jacques Rousseau en Immanuel Kant, en moet samen met Christoph Martin Wieland worden beschouwd als een vertegenwoordiger van de Duitse Late Verlichting (Spätaufklärung). Zijn werken bestaan uit verschillende periodes en genres; naast serieus drama schreef hij triviale romans en toneelstukken en (vanaf 1791) filosofische romans. Verschillende van zijn werken zijn geïnspireerd door het Oosten in het algemeen, of door Duizend-en-een-nacht meer in het bijzonder, waaronder *Der Derwisch* (komedie; 1780), *Geschichte Giafars des Barmeciden* (roman; 1791-1793) en *Der Faust der Morgenländer, oder Wanderungen Ben Hafis* (roman; 1797).

259 Friedrich von Schiller (10 november 1759 - 9 mei 1805) was een van de bekendste Duits dichters. Daarnaast was Schiller ook filosoof en toneelschrijver. Hij was goed bevriend met Johann Wolfgang von Goethe, een andere beroemde Duitse schrijver. Schiller schreef het gedicht *Ode an die Freude* (Europees volkslied). Door Ludwig van Beethoven op muziek gezet. Negende symfonie.

Freude, schöner Götterfunken,
Tochter aus Elisium,
Wir betreten feuertrunken,
Himmlische, dein Heiligthum.
Deine Zauber binden wieder,
Was die Mode streng getheilt,
Alle Menschen werden Brüder,
Wo dein sanfter Flügel weilt.

260 Verwijzing naar droefgeestige Werther uit Goethes roman *Die Leiden des jungen Werthers*. Na een mislukt liefdesavontuur schiet Werther zichzelf dood

op dit ene moment door deze toon; hoewel hij me geen droeviger nieuws had kunnen brengen. Het was de toon van ware deelneming waarmee een man van waarde spreekt over een man wiens waarde hij met oprechte vreugde recht deed.

De groothertogin Maria van Weimar had haar moeder in Petersburg onmiddellijk van het overlijden op de hoogte gesteld, met de minste omhaal en met de uitdrukking van een zuivere ziel; en nergens werd er om een nationale dichter zo universeel gerouwd als aan de Neva om Schiller. Hoe groot moet niet de ontsteltenis en het verdriet zijn van zijn naasten en van zijn hele dankbare vaderland!

Afgelopen zondag was ik in een plaatselijke katholieke kerk, die door keizer Paul met alle groffe onbeschaamdheid, niet zonder verwijt van onrechtvaardigheid, van de gemeenschap werd afgenomen en aan de jezuiteten werd gegeven. Qua architectuur is het waarschijnlijk de enige mooie kerk in Petersburg.

Es predigte ein Pater Jesuit deutsch mit großem Feuereifer gegen die Gräuel der Verführung durch die Aufklärung; natürlich durch die falsche. Aber welche ist diesen Herren wohl die rechte? Er führte dabei einige nichts beweisende Beweissprüche an. So lange man als die reinste Quelle göttlicher Wahrheit und als die heiligste Norm der vollendetsten Moral ein Buch ausstellt, dessen Inhalt dunkel und widersprechend, dessen auf das Leben bezogen und voll moralischer Inkonsequenzen ist, und dessen wahres brauchbare Gute auf unhaltbaren Gründen eines finstern theosophischen Enthusiasmus beruhet, wird die wahre wohlthätige Aufklärung weder in der Kirche noch im Staate feste Wurzel schlagen.²⁶¹

met het pistool van zijn rivaal (en echtgenoot van de vrouw die Werther niet kon krijgen). Romanisch getint zelfmedelijden.

261 Een pater jezuïet preekte in het Duits met veel verve tegen de gruwelen van de verleiding door de Verlichting; door de verkeerde natuurlijk. Maar welke van deze heren had het bij het rechte eind? Hij haalde een aantal bewijskrachtige uitspraken aan die niets bewezen. Zolang een boek gepresenteerd wordt als de zuiverste bron van goddelijke waarheid en de heiligste norm van de meest volmaakte moraal, waarvan de inhoud obscuur en tegenstrijdig is, waarvan de verwijzingen naar het leven vol morele inconsistenties zitten en waarvan het ware nuttige gebaseerd is op de onhoudbare gronden van een duistere theosofische bevolgenheid, zal de ware - heilzame - Verlichting noch in de Kerk noch in de Staat vaste voet aan de

Zelfs nu nog ken ik verschillende mensen wier kleine beetje intellect apocalyptisch ten onder is gegaan aan profetische theologie: en er is geen gemakkelijker en gewonere sprong dan van kardinaal naar atheïst: er wordt zelfs gezegd dat die twee het soms heel goed met elkaar konden vinden, zoals het verhaal gaat.²⁶²

Lot pleegde ontucht met zijn dochters in een roes van druiven; hij was de vroomste man in zijn stad. Dat kan nog steeds, want de anderen werden vernietigd vanwege hun goddeloosheid.²⁶³

Abraham duwde zijn eigen hoopvolle zoon en zijn moeder het onhandelbare in uit de roef van gebrek en angst, om een nakomeling te verwennen wiens afstamming zeer problematisch was. Hij was een stamvader van gelovigen.²⁶⁴

Jakob bedroog zijn schoonvader met de schapen en zijn dappere, eerlijke broer met de liefde van zijn ouders. De broer groeide en bloeide door de grootsheid en zuiverheid van zijn natuur en vergaf de bange pluimstrijker grootmoedig. Hiervoor is hij de uitverkorene, en de ander moet voor eeuwig met zijn zaad op het bevel van de Heer worden afgesneden.²⁶⁵

grond krijgen.

262 In *Wandeling naar Syracuse* schrijft Seume ook over vrome kloosterlingen die niets geloven van wat de kerk leert, en zich vooral wentelen in hun luxe-levens. Nee, ook kardinalen geloven niet meer in de geest van hun voorzaten. Er volgt een opsomming van fragmenten uit de Bijbel om een en ander te adstrueren.

263 Met zijn twee dochters woonde Lot in een grot nabij het stadje Zoar. De dochters waren kinderloos en hadden geen man. Daarom besloten zij hun vader dronken te voeren en hem te gebruiken als zaaddonor; dit was dus incest. Beiden werden hierop zwanger en baarden een zoon. De zoon van de oudste dochter heette Moab, de stamvader van de Moabieten. De jongste dochter noemde haar zoon Ben-ammi; hij werd de stamvader van de Ammonieten.

De moeder van de dochters verandert in een zoutpilaar als ze tijdens de vlucht uit Sodom omkijkt. Genesis 19.

264 Een centraal verhaal in het leven van Abraham is wat in de joodse traditie bekend staat als de “binding van Isaak” – op het brandofferaltaar. In dit verhaal moest Abraham als test van zijn geloof zijn zoon Isaak aan God offeren. Toen hij op het punt stond om dit te doen, weerhield een engel hem ervan en stond er een ram gereed om de plaats van het mensenoffer in te nemen. Genesis. 22.

265 De vreemdheid schuilt hem in het feit dat Jakob de zegen krijgt ondanks

Jozef, het vleiene moederschootkind, is het voorbeeld van aanklagers en tirannieke manipulators: ik weet niet of Narcissus²⁶⁶ en Sejan²⁶⁷ hem evenaarden in intriges, als ik de waarheid van de overleveringen aanneem. Het prijzenswaardige verhaal over de dame Potifar is voor velerlei uitleg vatbaar.²⁶⁸

Hij (Jozef) werd minister (vazal?) door toeval of door het talent dat hij in het huis van zijn vader had opgedaan en in de wereld had geoefend. In de vette jaren bouwde hij voorraadschuren,²⁶⁹ een zeer prijzenswaardige voorzorgsmaatregel, die helaas alle prinsen en hun vazallen vandaag de dag hebben opgegeven, misschien met een

dat hij niet de eerstgeborene of lieveling van zijn vader Isaak is. De overlevering verhuult niet dat Jakob misleidde en bedrog pleegde. Genesis. 25. De broer is voor eeuwig verdoemd.

266 God van de eigenliefde.

267 Lucius Aelius Seianus (vermoedelijk Volsinii, 20 v.Chr. - Rome, 18 oktober 31), beter bekend als Sejanus, was een ambitieus soldaat, vriend en vertrouweling van de Romeinse keizer (princeps) Tiberius. Van geboorte afkomstig uit de stand der equites bereikte Sejanus de machtige positie van pretoriaanse prefect (commandant) van Romeinse keizerlijke lijfwacht. Deze lijfwacht stond bekend als de pretoriaanse garde. Sejanus bekleedde de positie van pretoriaanse prefect van 14 n.Chr. tot op het moment van zijn dood in 31 n.Chr. Vanwege verraad en intriges ter dood gebracht.

268 Potifar was volgens Genesis hoveling en bevelhebber van de lijfwacht van de farao. Hij kocht Jozef als slaaf nadat zijn broers hem hadden verkocht (Genesis 39:1). Jozef klom al snel op tot persoonlijk bediende van Potifar en uiteindelijk beheerder van al Potifars bezittingen.

Jozef was een aantrekkelijke verschijning en de vrouw van zijn meester wilde hem verleiden, maar Jozef weigerde dat. Ze herhaalde haar vraag vaker, en op een bepaalde dag, toen zij met hem alleen was, greep de vrouw hem bij zijn kleding vast. Jozef vluchtte weg, maar zijn kleed liet hij achter.

Vervolgens riep de vrouw haar bedienden en beweerde over Jozef dat hij haar kamer zou zijn binnengedrongen en haar wilde verkrachten. Na deze valse beschuldiging stopte Potifar Jozef voor ongeveer tien jaar in de gevangenis (Genesis 39:2-20).

269 Een van de zeven zonen van vader Abraham, Jozef, is door de vrouw van Potifar verleid en door de farao gevangen gezet. Als twee jaar later de farao een droom heeft, adviseert de schenker Jozef te roepen. Jozef moet vervolgens ook de dromen van de farao uitleggen. Jozef voorspelt dat er zeven jaren overvloed zullen komen en daarna zeven jaren schaarste en hij adviseert om een man aan te stellen die ervoor zal zorgen dat er tijdens de eerste zeven jaar graanvoorraden aangelegd worden. De farao vindt dat Jozef de juiste man is en benoemt hem tot grootvizier. Hij krijgt een nieuwe naam - Safenat-Paneach - en een vrouw - Asnat. Genesis.

beter vertrouwen in de Voorzienigheid. Maar wat deed Joseph met de voorraden? Redde hij het land en werd hij zijn weldoener? In één woord, hij bracht het volk in slavernij. Eerst betaalden ze geld voor koren, toen nam hij hun roerende goederen, toen verkochten ze hun land en toen verkochten ze zichzelf aan de koning als slaaf. Dat noem ik ware dienaren en financiers van een vorst. In de annalen van de mensheid vind ik nauwelijks een grotere schurk: en hij wordt voor anderen tentoongesteld als een voorbeeld voor de jeugd en het volk.

Saul,²⁷⁰ de hoge, grootmoedige koninklijke man, wordt verworpen omdat hij menselijk was, omdat hij niet wilde instemmen met het schandelijke systeem van de gruwel van de priester Samuël.²⁷¹ Natuurlijk was de jongen Jesse/Isias²⁷² gehoorzamer en vromer dan Samuël die vrouwen verleidde en hun mannen in een hinderlaag liet vermoorden. Maar hij werd een man naar Gods hart. De hemel verhoede dat ik ooit op deze manier een man naar zijn hart zou worden.

Zo gaat het maar door met voorbeelden die in de handen van het gemene volk worden gelegd, ik weet niet of ze bedoeld zijn ter stichting of ter verwarring.

270 Het verhaal over Saul wordt beschreven vanaf 1 Samuel 9, waar Saul en zijn familie worden voorgesteld, tot 1 Samuel 31, waar de dood van Saul en drie zonen in een strijd tegen de Filistijnen en zijn begrafenis worden beschreven. Terwijl in het eerste deel Saul, zijn familie en prestaties als koning centraal staan, staan de verhalen vanaf 1 Samuel 16 in de schaduw van de verhalen over de opkomst van David, totdat ze zich in 1 Samuel 28 en 31 weer op Saul richten.

271 Samuel was een zoon van Elkana en Hanna. Hanna was lange tijd kinderloos en bad God om een zoon. Als Hij haar gebed zou verhoren zou Hanna haar zoon aan God teruggeven. Toen Samuel oud genoeg was bracht zij hem naar de priester Eli in Silo om dienst te doen in de tabernakel (1 Samuel 1:24-28).

1 Samuel 3 vertelt hoe Samuel 's nachts door God geroepen wordt om dienst te doen voor Hem. Na de dood van Eli en zijn zonen ging Samuel in Rama wonen, waar ook zijn ouders woonden (1 Samuel 7:15-17).

Toen Samuel oud geworden was stelde hij twee van zijn zonen aan als richters over Israël: Joël en Abia (1 Samuel 8:1,2). Zij waren corrupt en het volk wilde een koning (1 Samuel 8:3-5). Na wat tegenstribbelen (1 Samuel 8:6) zalfde Samuel daarop Saul tot koning van Israël (1 Samuel 10:1). Omdat Saul Gods gunst verspeelde, droeg God Samuel op om David tot koning te zalven (1 Samuel 16:1-13).

272 Isai wordt in de verhalen over de opkomst van David veelvuldig genoemd, maar zijn enige handelingen die worden vermeld zijn het voorstellen van zijn zonen aan Samuel en de opdracht aan David om zijn broers voedsel te brengen in het legerkamp van Saul (1 Samuel 16 en 17).

Die schöne Moral Christi, obgleich mit mystischen Nebel umhüllt und durchweht, gewann durch die Schlechtheit und Verdorbenheit der damaligen Sitten und Begriffe einen Einfluss, der nach und nach die alte Volksreligion beträchtlich veränderte. Man muss die Kirchengeschichte gar nicht und die politischen Händel nicht sehr genau studieren, wenn man nicht voll Bitterkeit gegen das sogenannte Christentum werden soll. Die Helden der Partei trennen mit Wärme, Eigensinn und Hartnäckigkeit immer den Missbrauch von der Sache. Den Missbrauch sieht man überall; wo ist denn aber die vorzügliche Wohltat der Sache?

Der Herr Abt Henke will auch mich sogar noch aus Gnaden selig werden lassen. Ich bin ihm sehr verbunden für seine Großmut, die er auf Kosten des Himmels übt; denke aber, wenn ich die Seligkeit nicht selbst und rein verdienen kann, so werde ich wohl verdammt werden, wenn gleich nicht sogleich in Ewigkeit. Ich kann seine Begriffe nicht fassen. Der erste Akt des Himmels war Weisheit; alle folgende sind nur Gerechtigkeit; und ich wiederhohle es: die Vergebung der Sünden ist das Palladium der Bösewichter und der Schwachköpfe. Ich glaube die Polemik hat mich bei den Jesuiten in Petersburg angesteckt. Weg damit! ²⁷³

Nu ontstond er een conflict in mij over wat ik met de rest van mijn zomer zou doen. Ik had graag rond de Botnische Golf gereisd om het

273 De prachtige moraal van Christus, hoewel gehuld en doortrokken van mystieke nevelen, kreeg invloed door de slechtheid en verdorvenheid van de gewoonten en opvattingen van die tijd, waardoor de oude volksreligie geleidelijk aan aanzienlijk veranderde. Als men niet vol bitterheid wil worden tegen het zogenaamde christendom is het onverstandig om de geschiedenis van de kerk te bestuderen, of om de politieke zaken van dichtbij te onderzoeken. Met passie, koppigheid en hardnekkigheid laten de helden van de partij altijd het misbruik van de zaak buiten beeld, het misbruik is overal te zien; maar waar is hde weldadige goedheid van de zaak te vinden?

Abt Henke wil zelfs dat ik door genade gered word. Ik ben hem zeer erkentelijk voor zijn edelmoedigheid, die hij omwille van de hemel uitdraagt; maar ik denk dat als ik niet zelf de zaligheid en redding kan verwerven, ik waarschijnlijk veroemd zal zijn, al is het niet meteen voor de eeuwigheid. Ik begrijp zijn uitgangspunten niet. De eerste daad van de hemel was wijsheid; alles wat volgt is slechts gerechtigheid; en ik herhaal het: de vergeving van zonden is het palladium van de goddelozen en de imbecielen. Ik denk dat bij de Jezuieten in Petersburg de polemie me heeft besmet. Weg ermee!

spektakel van de zon aan de hemel om middernacht bij Torneo²⁷⁴ eind juni te zien.

De middernachtzon was misschien, net als een wandeling op de Etna, de moeite waard geweest. Maar het was te vroeg in het jaar voor mij; ik zou te vroeg afscheid hebben moeten nemen van de Neva; en bovenal zou ik de omweg naar Moskou niet hebben kunnen maken om mijn vrienden te zien. Mijn vrienden in Moskou waren me dierbaarder dan de zon om middernacht in Torneo. Dat houdt de lieve zon tegoed: misschien kan ik haar daar een andere keer mijn respect tonen. Dus pakte ik zoveel van mijn *Siebensachen*²⁷⁵ in mijn oude, halfverbrande zeehond,²⁷⁶ nam een Podoroshne²⁷⁷ en nam een postkoets via Tsarsko Selo (Tsarskoye Selo)²⁷⁸ naar Sofja. Ik was vanuit Petersburg de verkeerde kant opgestuurd; ik had zes kilometer eerder linksaf moeten slaan; de postmeester in Sofja wilde me wel paarden naar Klein-Rusland²⁷⁹ geven, maar niet naar Moskou. Mijn jemchik, of gehuurde voerman, wilde me niet verder brengen dan het eerste posthuis op de weg naar Moskou en vroeg uiteindelijk vier roebel voor elf wersts voor zijn broodmagere paard en een nogal wankele koets. De exorbitante *Jüdeley*²⁸⁰ die ik moest betalen was ergerlijk, en de mensen leken te denken dat ik aan hen was overgeleverd en voor alles moest betalen.

Maar dat was niet het geval, want ik gooide mijn knapzak uitdagend over mijn schouders en liep bruusk de laan af, achter Tsarsko (Tsarkoye Selo), richting Ishora: een fenomeen dat de Hyperboreanen²⁸¹ nogal vreemd leek. Hier inspecteerde de postmeester mij en mijn koets van alle kanten, maar gaf me desondanks zonder bezwaar meer paarden voor mijn podoroshne.

274 Tornio (Finland) vormt een dubbelstad met zijn Zweedse buur Haparanda aan de overzijde van de rivier Torne, die hier uitmondt in de Botnische Golf.

275 Sachen, die jemand für einen bestimmten Zweck braucht, bei sich hat; Habseligkeiten. Omgangstaal: Dingen die iemand voor een specifiek doel nodig heeft, bij zich hebben; bezittingen.

276 Tornister, knapzak van zeehonden huid.

277 Подорожное.

278 Tsaren (selo) plek. Ten zuiden van Petersburg.

279 Wellicht een plaats halverwege Petersburg-Moskou. malen'kaya rossiya. маленькая россия. Wellicht zelfdeals Oud-Rusland.

280 Europese Russische Joden(prijs).

281 Noord-Europeanen, Germanen.

Nu begon een ware hellevaart, die waarschijnlijk zonder veel onderbrekingen zou doorgaan tot Moskou. De weg bestaat uit het stevigste, ruigste, enigszins ingereden stenen plaveisel en heeft met enige regelmaat Knüppelbrücken;²⁸² hoewel de koets als een postkibitz²⁸³ wordt beschouwd, is het niet meer dan een open, zeer massieve, trogachtige kar, een telege²⁸⁴ genaamd, die stevig op zijn as ligt en bij elke hobbel door al mijn pezen dreunt. Ik vroeg om hooi of stro, maar er was zelden iets te krijgen; dus zat ik in de gemakkelijkste houding in de bak boven de as, en ik kon het me enkel af en toe prettiger maken door korte tijd een andere houding aan te nemen. Nu ijlt de gewone Rus met zijn stalen botten over kleine en grote stenen met een snelheid waar de haren van wapperen, en vraagt niet wat de borst en dijen van de reiziger te verduren hebben. De rit gooit, stoot, en dreunt het lichaam van het staartbot tot aan de pijnappelklier heen en weer, zodat Gall²⁸⁵ wis en zeker niet in staat zou zijn om één van zijn organen een paar minuten later in de hersenpan te identificeren.

Tijdens zo'n rit zou je breukbanden moeten dragen. Ik zette mijn handen met al mijn kracht in mijn zij en hield mijn borstbeen zo stevig mogelijk vast om mijn borstkas niet te breken. Als je eenmaal gepokt bent en een paar etappes van de dij tot de schouderbladen bent gemazeld, is het daarna iets gemakkelijker – op een paar kapitale

282 bruggen van balken/boomstammen, analoog veenbruggen in Drenthe.

283 Afleiding nog onduidelijk. Kibitz betekent kievit en ook: praatjesmaker/roddelaar.

284 open boerenkar.

285 Franz Joseph Gall (Tiefenbronn, 9 maart 1758 – Montrouge, 22 augustus 1828) was een Duits hersenonderzoeker en arts. Hij was een pionier in de studie van het lokaliseren van psychische functies in het brein en een grondlegger van de frenologie.

Rond 1800 ontwikkelde Gall de Cranioscopie (van kranion: schedel, skopeo: bekijken), een methode om de persoonlijkheid en de psychische en morele ontwikkeling vast te stellen op basis van de vorm van de menselijke schedel. Cranioscopie werd later omgedoopt tot frenologie (phren: geest, logos: studie) door Galls collega Johann Spurzheim.

Galls idee over de lokalisatie van persoonlijkheidstrekken in de hersenen waren revolutionair en veroorzaakte veel protest van andere wetenschappers en religieuze leiders. De Katholieke Kerk beschouwde zijn theorie als contra-religieus. De geest was door God gemaakt en kon daarom niet fysiek te lokaliseren zijn in de hersenen. De gevestigde wetenschap wees op het gebrek aan wetenschappelijk bewijs voor zijn theorie. Zie ook Lavatar.

stoten na – omdat je beter hebt leren lijden. Qua veerkracht kan ik nu wedijveren met de beste leerlooier²⁸⁶ van Shakespeare en door de kwaliteit van mijn huid zal ik waarschijnlijk een paar jaar langer meegaan dan hij. De Russische koeriers, zo heb ik gehoord, zijn ook niet een beetje bang voor deze weg, en noemen de route kortweg het trillend gat, of in hun eigen idioom *le tremblement de cul*;²⁸⁷ een uitdrukking die alleen de fijnzinnige de Franse taal toestaat, als men er geen Aristophaans Grieks woord aan wil geven, waar het misschien met dezelfde betekenis *pygisma*²⁸⁸ zou luiden. De koeriers hebben echter brede, sterke riemen tegen de stoten en een leren apparaat om op te zitten, dat ze aan de telege vastbinden en dat je voor tien roebel kunt kopen in de stalletjes in Petersburg. Ik kwam hier pas achter toen ik terugkwam, toen de heren met de tip kwamen.²⁸⁹

Al in Ischora (Izjora), kwam een oude vrouw bij me in de koets en

286 Gerber (Du); leerlooier, Tanner (Eng.) Verwijzing naar Hamlet, Prince of Denmark van Shakespeare. via Delpher.nl

Ham. How long will a man lie in' the earth ere he rot?

First Clo. I'faith, if a' be not rotten before a' die- as we have many pocky corses now-a-days, that will scarce hold the laying in- a'will last you some eight year or nine year: a tanner will last you nine year.

Ham. Why he more than another?

First Clo. Why, sir, his hide is so tanned with his trade that a' will keep out water a great while; and your water is a sore decayer of your whoreson dead body. Here's a skull now: this skull has lain in the earth three and twenty years.

Ham. Whose was it?

Prince of Denmark

Komt tweemaal voor. (u is soms v)

ow long will a man lie in the ground before hee rots?

Clowne I faith sir, if hee be not rotten before He be laide in, as we haue many pocky corses,

He will last you, eight yeares, a tanner will last you eight yeares full out, or nine.

Ham. And why a tanner?

Clowne Why his hide is so tanned with his trade, That it will holde out water, that's a parlous deuourer of your dead body, a great soaker.

Looke you, heres a scull hath bin here this dozen year, Let me see, I euer since our last king Hamlet.

287 de kont schudden.

288 boksen.

289 Das erfuhr ich erft bey meiner Rückkunft; da kamen die Herren vom Rathhaufe.

kletste zolang ik maar een lettergreep kon verstaan boven het gekletter uit. De goede Maritorne²⁹⁰ klaagde vreselijk over de dure tijd en dronk een hele fles cognac in grote teugen om zich tijdens de reis te troosten.

Op het volgende station ontmoette ik een jongeman die dezelfde reis maakte en mij voorstelde om met hem de kosten te delen, wat erg aangenaam was. Hij was toch gezelschap en dus reisden we elk met anderhalf paard, want samen hadden we er maar drie nodig. Zijn bagage gaf bovendien een iets betere zitplaats. Hij bleef in Novogorod en met hem verliet het mooie weer mij.

290 Matrone. Oude, wijze, vrouw.

HALTEPLAATSSEN PETERSBURG - MOSKOU

ST. PETERBURG

Sofia

Tosna

Ljubani

Tschudowo

Spaskaja Polest

Podberesje

Novgorod

Bronnizy

Saizowo

Krestzy

Jashelbizy

Waldai

Jedrowo

Chotilow

Wyschni Wolotschok

Wydropusk

Torshok

Mednoje

Twer

Gorodnja

Sawidowo

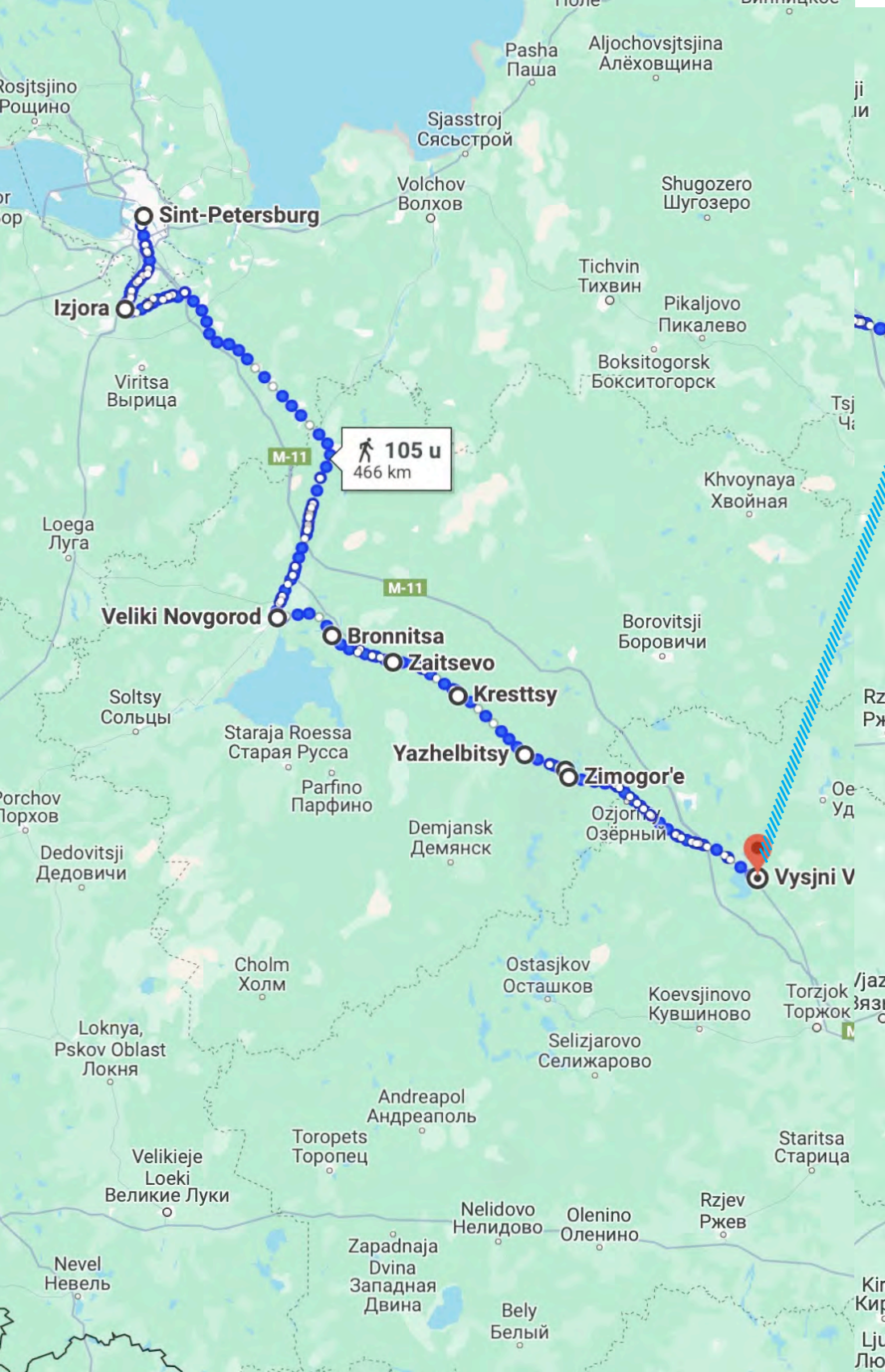
Klin

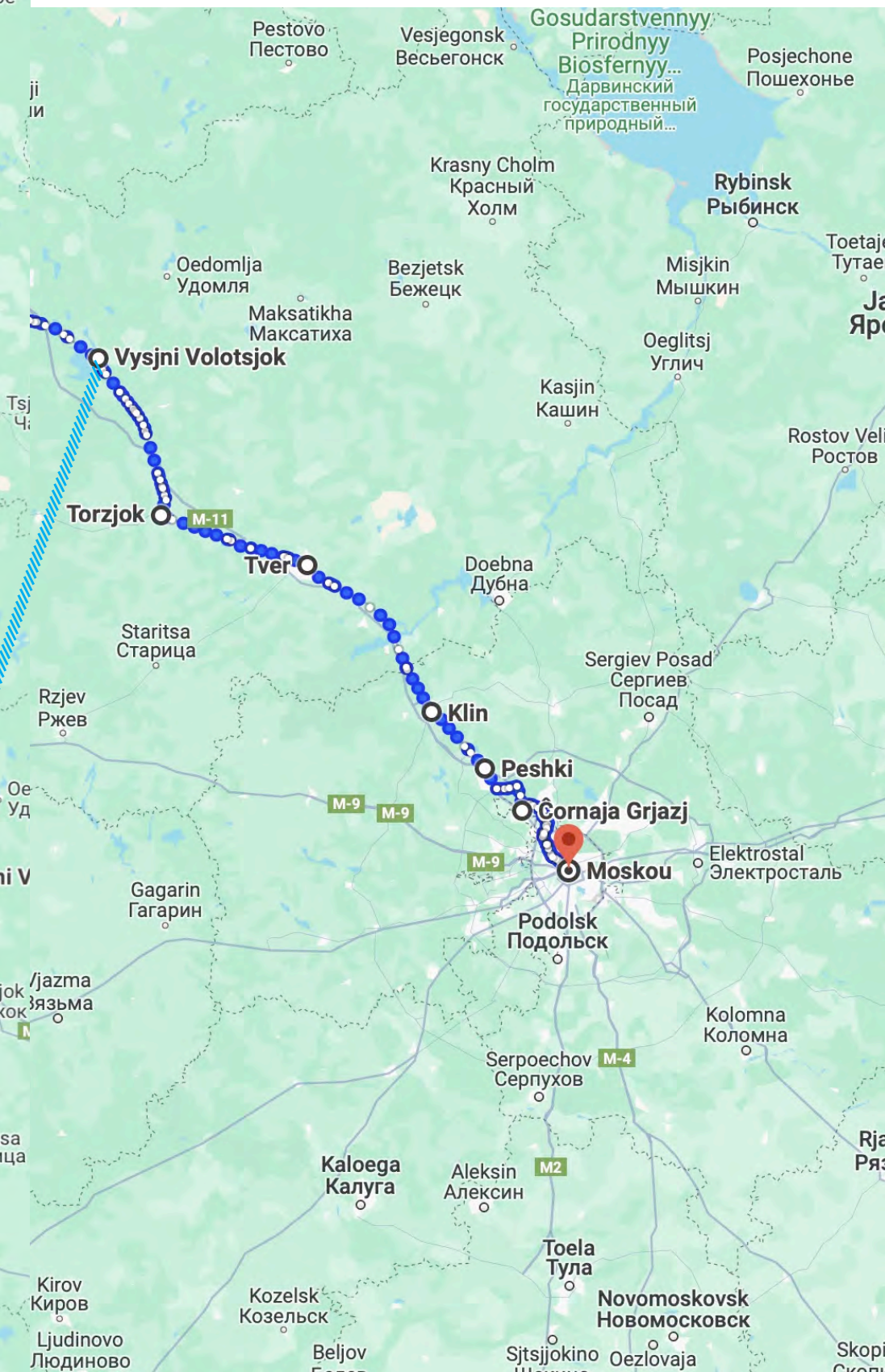
Peschki

Tschornaja Grjas

MOSKVA

Bron: *Die Casanova tour* Pablo Günther

Vysjni Volotsjok

Torzjok

Tver

Klin

Peshki

Cornaja Grjazj

Moskou

Podolsk
Подольск

Serpoechov
Серпухов

Kaloega
Калуга

Aleksin
Алексин

Toela
Тула

Novomoskovsk
Новомосковск

ji
и

Tsj
Ч;

Ое
Уд

ni
V

jok
зязьма
кок

sa
ца

Kirov
Киров

Ljudinovo
Людиново

Kozelsk
Козельск

Beljov
Белжов

Sjtsjokino
Щыцжокино

Oezlovaja
Оезловая

Skopi
Скопи

Pestovo
Пестово

Vesjegonsk
Весъегонск

Krasny Cholm
Красный
Холм

Bezjetsk
Бежецк

Oedomlja
Удомля

Maksatikha
Максатиха

Kasjin
Кашин

Misjkin
Мышкин

Oeglitsj
Углич

Rybinsk
Рыбинск

Toetaj
Тутае
Ja
Яр

Rostov Vel
Ростов

Sergiev Posad
Сергиев
Посад

Doebna
Дубна

Rzjev
Ржев

Staritsa
Старица

Gagarin
Гагарин

Elektrostal
Электросталь

Kolomna
Коломна

Rja
Рязь

Gosudarstvennyy
Prirodnyy
Biosfernyy...
Дарвинский
государственный
природный...

Posjehone
Пошехонье

PETERSBURG, 13 JULI

Al weer terug uit Moskou en ook al weer op het punt om Petersburg te verlaten: dat is natuurlijk een beetje snel voor een goed geplande reis. Maar ik kan er verder niets aan veranderen; en misschien ben je zelf ook wel blij als ik klaar ben met mijn verhaal.

In Novgorod (Velikiy Novgorod) kun je alleen maar uitkijken over het grote veld van vroegere pracht en praal. Het kasteel lijkt te dateren uit de tijd van de Hanze²⁹¹ en is buitengewoon groot. Van een afstand ziet de stad eruit alsof ze nog veel te bieden heeft, maar de binnenstad is nogal kaal en leeg. Er is geen gebrek aan kerken, maar des te meer aan goede, aantrekkelijke straten. Er zijn zoveel grote lege plekken aan alle kanten dat ik bijna geloof dat de burgers hun brood kunnen bakken en al hun eten in de stad kunnen verbouwen zonder de poort te verlaten. Waar zijn de dagen dat Novgorod de tsaren deed beven en toen het gezegde opkwam: Wie kan God en Novgorod weerstaan?²⁹²

291 Het Hanzeverbond was van oorsprong, in de middeleeuwen, een samenwerkingsorganisatie van kooplieden uit Duitse steden rond de Oostzee en aan de Noordzee, verder waren steden in de Lage Landen (het huidige België en Nederland), Denemarken, Noorwegen Zweden en Polen aangesloten. De grote Hanzesteden, Gemeene of Principaalsteden genoemd, streefden er naar hun machtsbereik uit te breiden over kleinere steden en dorpen in hun achterland. De voor die tijd modern georganiseerde handel was gebaseerd op door het Hanzeverband aan steden verleende exclusieve rechten op het verhandelen van bepaalde producten en het opleggen van verplichtingen, de juridische vorm daarvoor waren overeenkomsten (handelscontracten). Voor het toezicht op een juiste uitvoer van de afspraken waren er rechtbanken opgericht die bij de handelscontracten werden erkend. Er ontwikkelden zich verschillende modelcontracten met rechten zoals het Lübecker Recht of het Maagdenburger Recht (beide varianten vielen binnen het plaatselijk geldend Duits Recht). Steden die rechten kregen toegekend moesten bij geschillen het hoogste beroep indienen bij het gerechtshof van hun 'moeder'stad. Er was een eigen marine die het recht op de wateren handhaafde, maar ook met militair geweld steden dwong lid te worden of mee te werken. Stedenlijst op wikipedia.

292 Wer kann wider Gott und Nowgorod! - Sprichwörterschatz, 65; Berckenmeyer, 376; Reinsberg VI, 72.

In de 15e eeuw was Novgorod het centrum van de Hanzehandel, de handel met de

Een Duitser moet nu bijna uitsluitend leven in de herinnering aan zijn natie. Hier een oosterling, daar een Pruis; hier een Saks, daar een Beier; hier een Hessiër en zo verder tot aan het legioen van kleine prinselijke kinderen: maar nergens een Duitser.

Wat maakt me dat uit; dat patriottische gedoe aan de Wolga?²⁹³

Vanaf Bronnitsa reisde ik – inmiddels opgedroogd – verder. Bij Krestzy (Kresttsy) ontmoette ik een Kozakkenofficier die naar de Kaukasus was gestuurd met zijn bebaarde vriend en broer, een gewone Kozak; en we reisden nu in één gezelschap, hoewel in twee kibitzers. De kozak probeerde me angst aan te jagen vanwege de toestand van de wegen. Hij was de Russen helemaal niet goed gezind. Telkens als hij iets slechts zag of dacht te zien, zei hij heel plechtig: zo zijn de Russen nu eenmaal. En volgens hem bestonden rechtvaardigheid en rede, vrijheid en eerlijkheid, en het paradijs in het algemeen, alleen in zijn vaderland. Zijn bebaarde bediende, de gewone man, bevestigde dit altijd heel eernschtig. Trouwens, hij kende het leger en de generaals; en zo delibererend reisden we naar Noten. Ik moet hem recht doen, zijn oordelen leken me eerlijk en goed doordacht; en de hele man leek me zeer humaan en dapper. Zijn gezondheid was een beetje zwak, dus reisde ik een beetje langzamer met hem: en toch, ondanks het verblijf

Noormannen, West-Azië en Byzantium. Het gezegde kan heel goed rond deze tijd zijn ontstaan, hoewel de basis voor de grootsheid die Novgorod verwierf zolang het een vrijstaat was al eerder werd gelegd. Onder Ivan III de Verschrikkelijke (Vasilyevich I), aan wie het zich in 1478 onderwierp, werd zijn welvaart gebroken. Maar zelfs nu is deze bakermat van het Russische rijk, deze ooit zo machtige stad, zo bevolkt dat mensen letterlijk zeggen: je kunt al het water uit de Wolga niet opdrinken en je kunt niet iedereen in Novgorod doodslaan. (Reinsberg VI, 73.)

Im 15. Jahrhundert war Nowgorod der Mittelpunkt des Hansahandels, des Handels mit den Normannen, mit Westasien und Byzanz. Um diese Zeit mag wol das Sprichwort entstanden sein, wenn auch schon früher der Grund zu der Größe gelegt wurde, die Nowgorod erhielt, so lange es Freistaat war. Unter Iwan III. (Wasiljewitsch I.), dem es im Jahre 1478 sich unterwarf, wurde seine Wohlfahrt gebrochen. Aber noch jetzt ist diese Wiege des russischen Reichs, diese einst so mächtige Stadt, so volkreich, dass man sprichwörtlich sagt: Aus der Wolga kann man das Wasser nicht austrinken und in Nowgorod die Leute nicht alle todschlagen. (Reinsberg VI, 73.) Delper.nl

Dansk: Hvo formaar mod Gud og den store Nygorod. (Prov. dan.. 531.)

Novgorod – Nieuw - Stad – ligt zuidoost van Petersburg, richting Moskou.

293 Was foll mir die patriotifche Aufwallung an der Wolga? f=s.

in Bronnitsa, maakte ik de hele reis van Petersburg naar Moskou, meer dan honderd mijl,²⁹⁴ in minder dan vijf dagen.

Van Petersburg tot Ischora (Izjora) is het gebied behoorlijk bebouwd. Daarvandaan, via Tosna naar Podborre (Podbereze), is er links en rechts ongeveer honderd werst bijna alleen maar bos, en de weg is zonder bebouwing en saai. In Podborre (Podbereze), waar een paar heuvels zijn, is er links en rechts steeds meer een open landschap; en in de buurt van Novgorod wordt het heel aangenaam, vooral naar links langs de rivier. Was het maar zo dat niet enkel de kloosters het land een schijn van cultuur geven. Het is vermoeiend en niet prettig om zoveel mijlen rechtdoor te rijden over de hoofdweg zonder dat er een zijweg te bekennen is: dat is vast en zeker een teken dat de cultuur aan de linker- en rechterkant over een flinke afstand armoedig moet zijn. Ik geef nog steeds de voorkeur aan vrijstaande arme hutjes boven rijke kloosters die van de hutjes profiteren.

Bij Saizowa (Zaitsevo) en Krestzy (Krestsy) is de landbouwcultuur beter, maar nergens goed te noemen. Goede, grote en mooie dorpen liggen met enige regelmaat langs de weg, maar er is weinig landbouwgrond en aan beide kanten begint al heel snel het bos. Als bewijs voor het gebrek aan landbouwcultuur neem ik altijd het feit dat er geen landwegen aftakken van de hoofdweg.

Ik had het voorrecht om in een niet onaardig gebied relatief welvarende plattelandsbewoners hun Pinksterfeest te zien vieren. Iedereen was vrolijk, opgewekt en uitbundig; en de Russische levendigheid kwam hier helemaal tot zijn recht.

Ik zag nergens onzedelijkheid of ongemanierdheid, als ik enkele vloeken op het platteland buiten beschouwing laat. De kleding was heel schoon en licht en smaakvol; en niet zelden heel kostbaar. Er is ontegenzeggelijk geen kleding ongemakkelijker en onsmakelijker dan de kleding van de plattelandsvrouwen in de meeste provincies van Duitsland. De jongkerels kwamen allemaal goed gekleed voorbij en vol van het trotse gevoel van hun kracht, alsof ze zonodig meteen een batterij wilden innemen. Natuurlijk is dit een ras van mannen

²⁹⁴De mijl varieert. De afstand is 700 kilometer.

waarmee tsaar Peter via Poltava goede vrienden kon maken in Narva. Je komt deze mannen in andere landen zelden zo levendig en moedig en vol kracht tegen.

Iedereen gaf zich over aan natuurlijke vreugde, en de nationale drinkgelagen waren nog opvallender dan gewoonlijk, maar zonder de kwalijke gevolgen die men gewoonlijk vreest. Ik heb geen vechtpartijen gezien of ruzies gehoord.

In Podborre (Podbereze) brachten twee jonge jongens een oude grijsaard, die geen baas meer was over zijn voeten, vriendelijk naar huis.

“Maar vadertje, jij bent vandaag ook dronken,” zei een van de jongelui heel goedmoedig, alsof hij de oude schoolmeester graag iets wilde geven, maar het heel voorzichtig wilde doen.

“Ik dronken, broeder?” de oude man keek hem silenisch²⁹⁵ aan, leunend op zijn andere metgezel en zijn lange baard strelend, “ik ben niet dronken, broeder.”

“Maar je kunt niet lopen, vadertje.”

“Niet lopen, broertje? Zie je, vandaag is een grote feestdag; je mag best een beetje waggelen, maar ik ben niet dronken.”

En zo, tot groot vermaak van de anderen, waggelde het *Kleebättchen*²⁹⁶ vrolijk verder.

Het is een verademing om weer onder mensen te zijn die de moed hebben om zich als mens te gedragen.²⁹⁷

De huizen hier zijn allemaal van hout, maar ze zijn mooi en groot, en je zou kunnen zeggen heel vriendelijk en welvarend. De gevels zijn meestal naar de straat gericht en de ramen zijn helder; de nokken zijn bijna allemaal bewerkt en geschilderd; de daken steken naar buiten als bescherming tegen het weer. Ik heb verschillende boerderijen gezien met acht mooie ramen op een rij, waarvan de helft met witte gordijnen. De meeste hebben een vriendelijk balkon op de eerste verdieping

²⁹⁵ Selene; Griekse god van de maan. Beetje gestoord, maanziek.

²⁹⁶ Gruppe von drei (oft auch vier) Personen, die als zusammengehörig angesehen werden und gemeinsam auftreten, handeln. Groep van drie (vaak vier) mensen die gezien worden als bij elkaar horend en samen optreden en handelen.

²⁹⁷ Es ist eine Wohlthat, wieder unter Menschen zu feyn, die den Muth haben sich als Menschen zu fühlen.

verdieping, wat de hele voorkant een vrolijke, mooie uitstraling geeft. Ik zag de buste van de huidige keizer en zijn vrouw op sommige van deze balkons staan.

Jaschelbiza (Yazhelbitsy) ligt al vrij hoog, en nu gaat de route verder naar Simogore (Zimogor'e) of Winterberg bij Walday (Valdaj), in de eerder genoemde bergen. Het Walday-gebergte is het meest bewoonde gebied tussen Petersburg en Moskou. Er waren mij slechte dingen verteld over de regio en ik heb goede dingen gevonden.

Meteen aan de voet van de bergen werd ik begroet door rietmussen, kwartels en nachtegalen, en ik moet bekennen dat de aangename mengeling van vaderlandse vogels, die ik zelden eerder had gehoord, me meteen thuis deed voelen. Er was ook overal goed water, wat ik in Petersburg niet had gevonden. Boven in de bergen was het natuurlijk kouder, maar de dorpen waren naar alle kanten talrijk en helemaal niet slecht. Ik kan me verschillende plekken herinneren waar ik acht dorpen zag, wat ik nog nooit eerder in Rusland had gezien.

Van de meisjes in Walday (Valdaj) wordt gezegd dat ze de beste Russische hetaeras²⁹⁸ zijn, misschien omdat er monniken zijn. Ik heb geen immoraliteit gezien, maar ook geen buitengewone schoonheid bij de vrouwen. Ik was het meest ontroerd door de menselijkheid van mijn voerman, uit Simogore (Zimogor'e).²⁹⁹ Het was een koude snijdende ochtendlucht; de naam zegt genoeg, Winterberg; iets hoger dan onze vaderlandse Winterberg bij Dresden. Ik had niets anders aan dan mijn gewone kleding, want ik had te veel vertrouwd op de warmte in Dorpat (Tartu). Ik sprak trots geen woord uit en ademde zo hard ik kon; maar mijn goede Rus uit Simogore, die mij en mijn adem op de juiste waarde schatte, bracht me veel stro en een grote warme nieuwe schapenvacht. De vriendelijkheid van de man verwarmde mijn ziel van binnen net zoveel als mijn lichaam van buiten, en we reisden snel naar beneden naar Jedrowa (Yedrovo) langs een aantal meren.

298 Hetaere (Oudgrieks ἑταῖρα / hetaira; vrouwelijke vorm van ἑταῖρος hetairos, wat makker, kameraad, vriend betekent) was een eufemisme voor courtesanes, die hun beroep voornamelijk uitoefenden in Korinthe en Athene. Het waren gecultiveerde gezelschapsdames die betaald werden om symposia te verlevendigen met hun sprankelende conversatie en om na afloop seksuele diensten te leveren. Vergelijk gheisa.

299 зима, zima = winter. гора, gora = berg.

Van Krestzy (Kresstsy) tot Simogore (Zimogorè) en verder liggen een aantal kleine kegelvormige bergen, zoals die hier en daar in Duitsland te vinden zijn. Ze zijn duidelijk door mensenhanden gemaakt en de inheemsen zeggen er alleen over: de oude grote mensen liggen eronder. Bij de Russen zijn ze dus ongeveer wat onze zogenaamde megalithische graven³⁰⁰ zijn, waarschijnlijk de grafmonumenten van een enkele commandant of van meerdere krijgers die samen in de strijd waren gebleven. Zelfs in recentere tijden was het soms de gewoonte om tijdens veldslagen krijgers op deze manier te begraven.

In Rusland reisde men alleen met papier en koper.³⁰¹ Hoe handig het eerste ook is, het laatste is lastig, vooral voor iemand die niet altijd even goed oplet. Ik liet een briefje van vijftientig wisselen in Krestzy (Kresstsy), en kreeg een zware zak met elf roebel koper. Mijn telege was alleen bekleed met bast³⁰² en er was stro op gelegd. Met mijn toestemming had de postiljon een oude kerel uit Petersburg en een jong meisje uit Torschok (Torzjok) meegenomen. Het ging met halsbrekende toeren, en toen ik op het volgende station wilde betalen, was de grote zak met koper weg.

Eerst was ik een beetje boos, en had wat argwaan tegen mijn gezelschap; maar toen ik het grote gat in de schorsbedekking zag, dat mijn belangrijke mammon³⁰³ had gemaakt, en de eerlijkheid van mijn metgezellen had gered, was ik al tevreden, en lachte hartelijk om het ongeluk, dat zo uniek was en meer niet: en mensen keken met verbazing naar me dat ik over zo'n pech met mijn knapzak grapjes kon maken. Zulke dingen kunnen nog steeds worden weggelachen; en de postiljon kreeg vijf kopeken meer fooi na zijn tirade over de slechte telege.

Wischny Wolotschok³⁰⁴ staat bekend als handelsstad vanwege het kanaal: Torschok (Torzjok) is ook geen onbelangrijke plaats. Alle stations zijn van daaruit niet geheel onaangenaam.

Tver heeft het voordeel van een zeer goede herberg bij het posthuis,
300 hunebedden.

301 geld.

302 boomschors.

303 duivel, ook: geld.

304 Vishney Volochek. Вишней Волочек. Vysjni Volotsjok Vyshny: klein.

en het is tegelijkertijd zeer goedkoop; een zegen die in die streken veel groter is dan je zou denken. De Wolga geeft hier al heel goede vis; en je kunt geloven dat ik die heb gekregen.

Klin is een heel mooie streek van valleien en heuvels, misschien wel de beste van de hele route. Hier at ik met grote trek het laatste stuk van een paar gebraden korhoenders die mijn goede hospita in Petersburg in mijn rugzak had laten stoppen. Een van de bijzonderheden die ik hier aantrof waren kleine paarden en zelfs onbeslagen karren,³⁰⁵ zoals de karren van de Litouwers, Letten en Esten.

Na Pesky, dat op een koude hoogte ligt, wordt het pad weer afwisselend vriendelijk tot het laatste station Czernaja Grähs (Chernaja Golova), dat wordt gekenmerkt door zijn naam, Schwarzkopf.³⁰⁶ Het weer en de weg bevestigden meteen de naam.

De binnenkomst in Moskou is het mooist vanaf de andere kant van Pleskow over de bergen, waar je de hele oude, grote, vreemde hoofdstad kunt zien. Vanaf de kant van Petersburg is alles vlak, en links en rechts, op korte afstand, verhinderen bossen het uitzicht. Links, een paar kilometer voor de stad, ligt het nieuwe keizerlijke kasteel in het bos; maar het lijkt meer op een groot ridderkasteel dan op een keizerlijk paleis.

Bij de poorten van de stad nam ik afscheid van mijn goede vrienden, de Kozakken, die nu hun weg vervolgden. Omdat ik een paar roebels voor hen had uitgegeven, dacht ik ietwat voorbarig dat ik op de kozakkenmanier betaald zou krijgen,³⁰⁷ en ik wilde er verder geen acht op slaan: maar de kordate kerel betaalde me heel vriendelijk, zelfs met een vriendelijke korting in zilveren munten. Mijn postbode reed me voor een eeuwigheid rechtdoor tot het einde van de straat naar het Kremlin, en vandaar linksaf de Nikolaistraat in, waar hij me via

305 Geen ijzeren banden om de houten wielen.

306 Zwartkop. черная голова. Chernaja Golova.

307 Seume dacht dat hij geen geld van de Kozakken zou krijgen. Het is me niet helder hoe de wisselkoers voor Seume uitpakt.

Da ich für lie einige Rubel in Auslage gewefen war, dachte ich etwas voreilig, das wird nun wohl kofakifich quittiert werden; und war schon Willens weiter keine Notiz davon zunehmen: aber der wackere Mann bezahlte mich fehr freundlich, fogar mit billiger Reduktion in Silbergelde.

het Griekse klooster naar een Duitse herberg bracht, waarvan ik op de laatste stop al een aantekening had gevonden, maar waar niemand Duits sprak behalve de heer des huizes en de hoofdkelner.

Voor en na Wischny Wolotschok (Вишней Волочек) is het zanderig; verder is er langs de hele route van Petersburg naar Moskou land waar ijver iets van kan maken.

De volgende morgen zocht ik mijn oude vrienden op, en een enkele keer ook nieuwe: en hun gastvrijheid was zo vaderlands dat ik gedurende de acht dagen van mijn verblijf in mijn herberg niets anders dan een paar maaltijden voor mijn ontbijt tot mij nam:³⁰⁸ en zo leek het alsof ik ook zo zou zijn weggegaan als ik er acht weken was gebleven; want de kring werd steeds groter.

Met Küttner³⁰⁹ heb ik de gewoonte om waar ik maar kan de hoogte op te zoeken voor uitzichten; en zo namen Buhle³¹⁰ en Goldbach³¹¹ me 's middags meteen mee naar de Ivan Veliky-toren in het Kremlin, waar je een uitzicht hebt dat je niet hebt vanaf het Pantheon en Montmartre in Parijs. Moskou is aanzienlijk groter dan Parijs, ook al heeft het veel minder inwoners. Het Kremlin ligt op een kleine

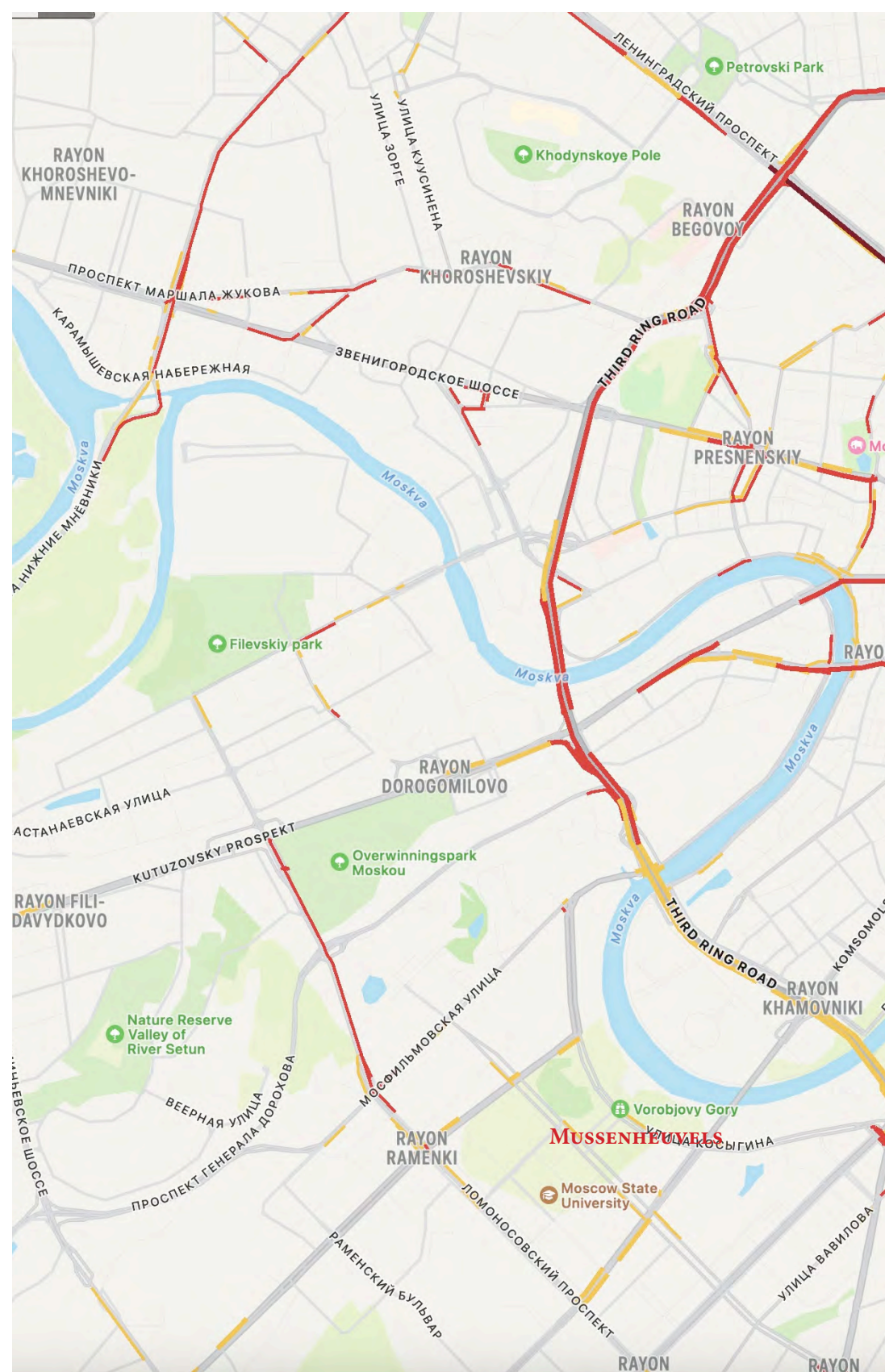
308 Seume was voortdurend bij anderen op bezoek.

309 Carl Gottlob Küttner (geboren 15 februari 1755 in Wiedemar, keurvorstendom Saksen; † 14 februari 1805 in Leipzig) was een Duitse leraar en schrijver van reisverhalen.

310 Johann Gottlieb Buhle (1763 - 1821) schreef als een der eerste filosofiehistorici uitvoerig over Spinoza.

Buhle groeide op in Braunschweig als zoon van een medicus en natuurwetenschappelijk auteur Christian August Buhle (1734–1807). Hij studeerde filosofie en filologie in Helmstedt en Göttingen, waar hij in 1787 professor in de filosofie werd en vanaf 1804 werd hij dat aan de nog pas opgerichte universiteit van Moskou. Vanaf 1811 werd hij daarnaast bibliothecaris van de privébibliotheek van Katharina Pawlowna, de grootvorstin van Rusland. Na zijn terugkeer werd hij in 1815 tot zijn dood in 1821 professor aan het Collegium Carolinum in Braunschweig.

311 Christian Friedrich Goldbach werd geboren op 20 maart 1763 te Taucha (D) en overleed in Moskou (RU) in april 1811. Na zijn studie werkte hij eerst als rekenmeester in Leipzig. In deze fase van zijn leven publiceerde Goldbach in 1799 de *Neuester Himmels-Atlas*. Na zich verder bekwaamd te hebben in de astronomie werd Goldbach curator aan de universiteit van Moskou en diens sterrenwacht.

RAYON KHOROSHEVO-MNEVNIKI

RAYON BEGOVOY

RAYON KHOROSHEVSKIY

RAYON PRESENSKIY

RAYON DOROGOMILOVO

RAYON FILI-DAVYDKOVO

RAYON RAMENKI

RAYON KHAMOVNIKI

MUSSENHOVELS

Moscow State University

Petrovskiy Park

Khodynskoye Pole

Filevskiy park

Overwinningpark Moskou

Nature Reserve Valley of River Setun

Vorobjovy Gory

ПРОСПЕКТ МАРШАЛА ЖУКОВА

УЛИЦА КУСИНЕНА

THIRD RING ROAD

ЗВЕНИГОРОДСКОЕ ШОССЕ

АСТАНАЕВСКАЯ УЛИЦА

KUTUZOVSKY PROSPEKT

ПРОСПЕКТ ГЕНЕРАЛА ДОРОХОВА

ПРОСПЕКТ ГЕНЕРАЛА ДОРОХОВА

МОСВИЛЬМОВСКАЯ УЛИЦА

РАМЕНСКИЙ БУЛЬВАР

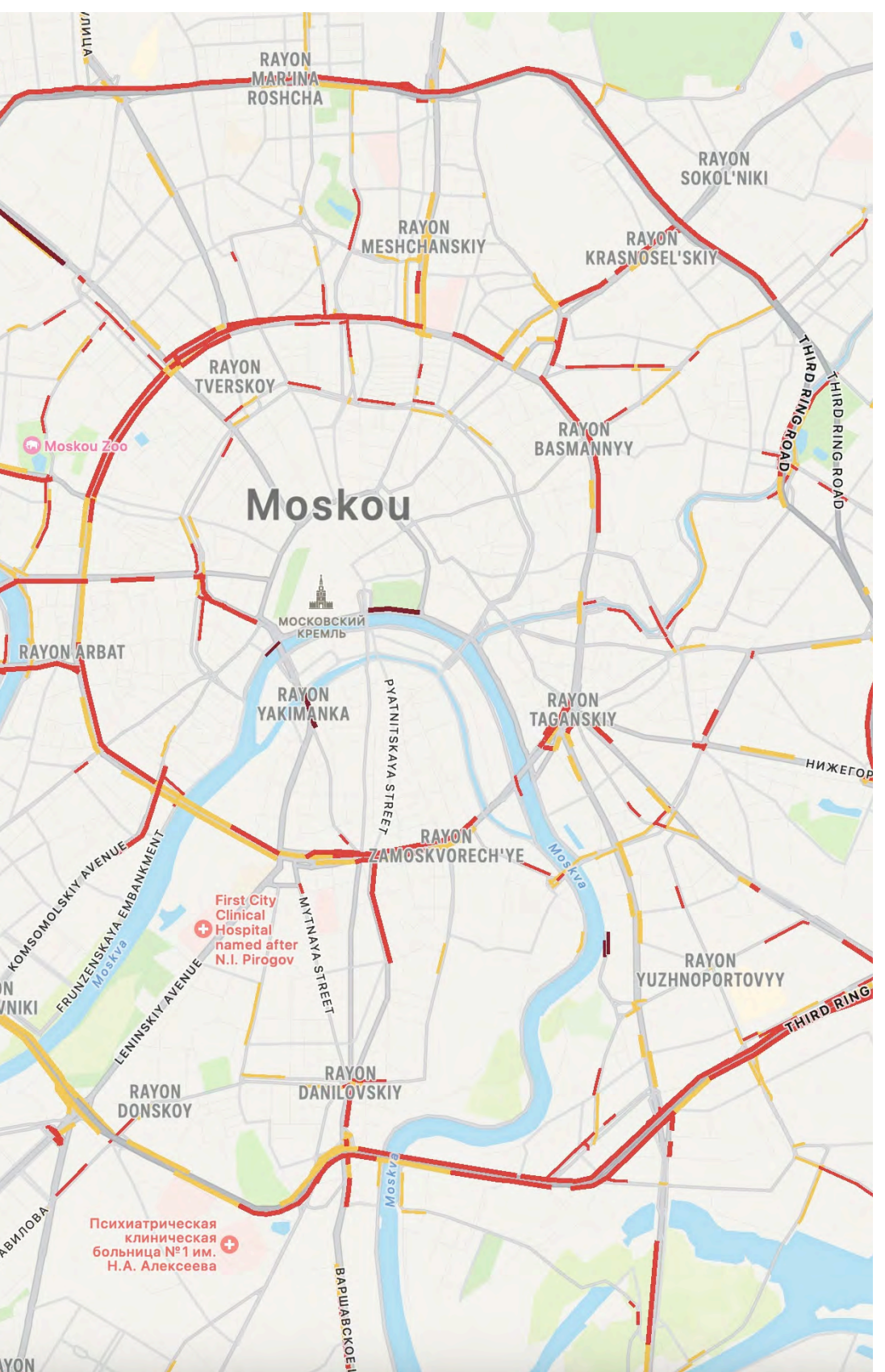
ЛОМОНОСОВСКИЙ ПРОСПЕКТ

КОМСОМОЛЬСКАЯ УЛИЦА

УЛИЦА ВАВИЛОВА

RAYON

RAYON

RAYON
MARINA
ROSHCHA

RAYON
SOKOL'NIKI

RAYON
MESHCHANSKIY

RAYON
KRASNOSEL'SKIY

RAYON
TVERSKOY

RAYON
BASMANNYY

Moskou

Moskou Zoo

МОСКОВСКИЙ
КРЕМЛЬ

RAYON ARBAT

RAYON
YAKIMANKA

RAYON
TAGANSKIY

РАТИЦКАЯ УЛИЦА

RAYON
ZAMOSKVORECH'YE

НИЖЕГОР

First City
Clinical
Hospital
named after
N.I. Pirogov

RAYON
YUZHNOPORTOVYY

КОМСОМОЛЬСКИЙ АВЕНЮ
FRUNZENSKAYA EMBANKMENT
МОСКВА
ЛЕНИНСКИЙ АВЕНЮ

МУЛТАНСКАЯ УЛИЦА

RAYON
DONSKOY

RAYON
DANILOVSKIY

THIRD RING

Психиатрическая
клиническая
больница №1 им.
Н.А. Алексеева

ВАРШАВСКАЯ

heuvel bij de rivier, in het centrum van de stad; en deze toren is ook de grootste van allemaal, zodat je alle vreemde pracht en praal eromheen kunt zien. Het is permanent en open voor iedereen, en heeft boven slechts één bewaker, die van onder wordt afgelost.³¹²

Het moet wel een heel zeldzaam en prachtig schouwspel zijn geweest, toen vorig jaar op een dag een grote donkere onweersbui van de linkerkant van de stad richting de keizerlijke tuin trok, en in dat deel van de stad drie keer insloeg, en tegelijkertijd aan deze kant van het Kremlin Garnerin³¹³ zijn parachutesprong maakte in een stralende magische zon voor een menigte van honderdduizenden toeschouwers.

Vlak onder, aan de voet van de toren, tamelijk diep in de aarde, ligt de bekende³¹⁴ grote (toren)klok, en een paar honderd passen daarvandaan, onder een afdak tussen andere, staat het bekende grote kanon; een kamerstuk dat een arts uit Göttingen, die nog dieper Rusland introk naar de landgoederen van prins Koerakin,³¹⁵ zo geweldig opmerkelijk vond dat hij de aanblik ervan beschouwde als het gelukkigste moment

312 und hat oben nur eine Schildwache, die von unten abgelöst wird.

313 André-Jacques Garnerin (Parijs, 30 januari 1769 – aldaar, 18 augustus 1823) was een Frans luchtvaartpionier. Hij was de eerste die een succesvolle sprong met een parachute zonder raamwerk uitvoerde.

Garnerin was een leerling van uitvinder en ballonbouwer Jacques Charles. Garnerin werd als commissaris van het noordelijk Franse leger gevangengenomen door Oostenrijkse troepen bij gevechten bij Marchiennes. Hij bracht enkele jaren in krijgsgevangenschap door. Tijdens die periode werkte hij de ideeën van Jean-Pierre Blanchard uit en berekende hij hoe groot een parachute moest zijn om een val uit een ballon van grote hoogte te kunnen overleven. Op 22 oktober 1797 steeg hij vanaf het Parc de Mousseaux (huidige Parc Monceau) op in een mandje dat onder een luchtballon was gebonden. Op een hoogte van 900 meter sneed hij het koord dat hem verbond door en opende de parachute zich met een klap. Ook al slingerde de parachute hevig, toch landde hij veilig. Later herhaalde hij dit experiment regelmatig, in Frankrijk en in het buitenland.

Hij huwde met Jeanne Geneviève Labrosse, die de eerste vrouw werd die een parachutesprong uitvoerde. Ook zijn broer en zijn nicht Élisabeth Garnerin voerden sprongen met zijn parachute uit.

314 Tsarenklok; gegoten door Ivan Motorin en zoon Michail in 1733–1735. Wiki.

315 Aleksandr Borisovitsj Koerakin (Russisch: Александр Борисович Куракин) (Moskou, 18 januari 1752 - Weimar, 24 juni 1818) was een Russische prins, aristocraat en staatsman. Hij was na 1810 lid van de Russische Staatsraad en bekleedde de rang van een werkelijk geheimraad 1e klasse.

van zijn leven; waaraan hij toevoegde dat hij zojuist zijn naam op de grote klok had geschreven. Zo, zo, dacht ik, en op dat moment had ik geen goede hoop voor de ziekte van prins Koerakin.³¹⁶

Wat je hier in Moskou ziet is een mengeling van oude neo-Griekse semi-oriëntaalse verschijningen en betere, nieuwere architectuur uit Italië. Het meest bijzondere is waarschijnlijk de kathedraal, die misschien wel alle andere kerken in het christendom overtreft op het gebied van goud en edelsteen. Alle versieringen in de kathedraal zijn van zwaar, massief goud. De meeste afbeeldingen kun je natuurlijk het beste met goud omringen tot eer van de kunst; maar er zijn er ook verschillende, waarvan ik het jammer vond dat je je neus nauwelijks goed kon zien door het goud.³¹⁷

Als dit nimbus³¹⁸ is, ligt het er nergens zo dik op als hier. De Sint Pieter in Rome is een arme man vergeleken met deze heiligen. De andere – betere – schatten van het Kremlin, namelijk de oudheden van de natie, waren gesloten omdat er verbouwd werd; en het vereiste een buitengewone toestemming van de gouverneur-generaal om ze te zien, die ik niet wilde proberen te krijgen.

316 IJdeltuit. Aleksandr Koerakin heeft zich vaak laten portretteren. Onder andere door Richard Brompton, Aleksandr Roslin en Madame Élisabeth Vigée-Le Brun. Hij komt ook voor op de achtergrond van schilderijen die de ontmoeting van Napoleon I en Alexander I bij Tilsit voorstellen.

In 1810 stond Napoleon op het toppunt van zijn macht en in Parijs wedijverden de diplomaten om de beste koks en de meest geslaagde diners en feesten. Prins Koerakin veranderde de tafelmanieren in Frankrijk en daarmee in heel Europa door het *Service à la russe* populair te maken. Het gangbare *Service à la française* schreef voor dat men alle gerechten tegelijk serveerde en dat de hoogste gasten “boven het zoutvat”, dat wil zeggen op de betere plaatsen, de lekkerste of duurste gerechten kregen. De Russische wijze van dineren betekende dat de maaltijd uit meerdere gangen bestond die de een na de ander werden geserveerd. Borden werden verwisseld en er was meer bestek en meer bedienend personeel nodig. De populariteit van het opdienen van gangen maakte ook het moderne restaurant mogelijk, in Parijs werden tijdens de regering van Napoleon de eerste specialiteitenrestaurants geopend waar men een bord van een gerecht op de menukaart kon bestellen. Vóór die tijd had men op de volgeladen tafels een plattegrond van de gerechten in de schalen en terrines nodig.

317 dass man vor Gold kaum die Nase ordentlich sehen konnte. Door de schittering, de pracht en praal verdween het kunstwerk.

318 stralenkrans om een (heiligen)hoofd. Wolk.

Ik had er echter één in het bijzonder willen zien, namelijk de klok van Novgorod, die mij belangwekkender zou zijn geweest dan de andere grote klokken in Moskou en Erfurt, of waar ze ook hingen en hangen. Dit was de stormklok waarmee de heren van het grote Hanzeverbond in Novgorod ooit de wapenoproep luidden, en waarvan het geluid de Russen lange tijd doodsangsten heeft aangejaagd. Dat was de tijd van het spreekwoord: *Wie kan noch God noch Novgorod weerstaan?*

Na de uiteindelijke inname van de stad werd deze klok natuurlijk naar Moskou gebracht als teken van de overwinning, waar het nu een van de eerste attracties van de natie is. Er werd mij geloofwaardig verteld dat aan het begin van de regering van de huidige keizer Alexander een bevel was gekomen van de gouverneur-generaal om de oude nutteloze en logge dingen, die alleen maar de rommelkamers vulden, te verkopen om er plaats voor te maken.

Ook de klok van Novgorod moest dit lot ondergaan, maar de commandant van het Kremlin verzette zich er met hand en tand tegen en dreigde hem met zijn grenadiers te verdedigen tot er een specifiek bevel van de vorst kwam; en zoals te verwachten viel, beval de keizer dat de klok niet verkocht en omgesmolten mocht worden, maar moest blijven waar hij was. Een moedig en dapper man, de commandant, die iets goeds durfde te doen, zelfs met het risico van verkeerde interpretaties. Als de klokken geluid zouden worden, zouden er geen klokken uit Novgorod nodig zijn; Alexander weet dat, en hij handelt op zo'n manier dat niemand het in zijn hoofd haalt om tegen hem te luiden.

Het vondelingenziekenhuis hier is een instelling waarmee waarschijnlijk geen enkele andere in zijn soort kan worden vergeleken; en zo uitgebreid als de voorzieningen zijn, zo ver als ik kon beoordelen tijdens mijn korte bezoek, zijn ze in de meest voorbeeldige orde. De gebouwen liggen vrij en voor een grote stad in een gezonde omgeving. Een van de toezichthouders verzekerde me dat het instituut nu twintig miljoen bezat en meer dan zesendertig miljoen omzet had: en het geheel was gevormd uit particuliere instellingen. Het ziekenhuis van de familie Golizin³¹⁹ is misschien wel een te overdreven instelling

319 Het Huis van Golitsyn (Russisch Голицын, Duits vaak Galitzin) is een Russische koninklijke familie van Litouwse afkomst.

voor dit doel, waar de zieken werkelijk prachtig worden verzorgd. Er verblijven er ongeveer honderd, maar het lijkt erop dat het vooral de voornamere mensen te zijn.

Mensen van een lagere klasse zouden hier echt verwend worden en het idee kunnen krijgen dat ze de rest van hun leven niet meer beter willen worden. De apotheek is uitstekend ingericht, overzichtelijker dan ik ooit ergens anders heb gezien, en de kerk wordt gekenmerkt door smaak en functionaliteit. Het zou moeilijk zijn om ergens anders een privé-instelling van deze omvang te vinden.

Vanaf de koepel van de kerk, die een rondgang is, heb je een van de mooiste vergezichten en het geheel ligt op een zeer vrije en gezonde plek. De beheerder van het huis was een heel aardige man, maar het gebrek aan geheugen van de dokter leek me nogal groot: want toen we vroegen wat voor soort zieken er in deze kamer waren, vroeg hij dat eerst aan de beheerder. Ik hoop dat het slechts een gebrek aan geheugen was.

Een andere dag staken we de rivier de Moskva over naar het zogenaamde Mussenheuvels,³²⁰ waar de vegetatie erg rijk is en het landschap niet onderdoet voor sommige Zwitserse streken. Het hele amfitheater van de vallei, waarin en waaromheen de grote stad is gebouwd, is te overzien vanaf deze bergen. Het is een van de meest opvallende uitzichten die je kunt hebben. Als je de locatie goed kunt zien, kun je alles onderscheiden van de andere kant tot de keizerlijke tuin en de Duitse buitenwijk. Het hele Kremlin trekt de aandacht.

Voor mijn eigen gevoel had ik een andere beleving, dat je zelden hebt. Mij is verteld dat er ongeveer zeshonderd kerken in Moskou zijn. De kerken hebben veel torens en de torens hangen vol klokken. Ik

320 Воробьевы горы. Vorob'yevy gory.

De Vorobjovy Gory (Russisch: Воробьевы горы; mussenheuvels), tussen 1935 en 1999 Leninskie Gory (Ленинские горы: Leninheuvels), zijn een hoogte ten zuidwesten van het centrum van Moskou en zijn daarmee een van de hoogste punten van de stad. De hoogte ligt op 220 meter boven zeeniveau; de relatieve hoogte ten opzichte van de Moskva bedraagt ongeveer 65 meter.

De heuvels spreken een belangrijke rol in de roman *De Meester en Margarita* van Michail Boelgakov. Ik schreef een pastiche *Robin en de meesteres* met de Emmer dierentuin als decor.

heb bij veel kerken zeven torens geteld; en in Rusland zie je er zelden minder dan drie: daarom roken de orthodoxen ketterij, want de Sint-Isaakskerk in Petersburg heeft maar twee torens.

Het was een mooie, heldere, rustige, vriendelijke middag, met de wind die zachtjes over de stad blies. De ochtend erna was een feestdag, die de avond ervoor was ingeluid met alle klokken. Stel je het gegalm nu eens voor; uit sommige torens luiden meer dan twintig klokken.

Ik heb nog nooit in mijn leven zo'n magische, emotioneel verdovende, geestontregelende kakafonie van geluiden gehoord als hier en in Warschau elf jaar geleden op Groene Donderdag³²¹ en Goede Vrijdag. Je herinnert je waarschijnlijk nog wel de periode waarin klokken en kanonnen samenklonken. Hier begreep ik in één minuut meer van kerkelijke tactieken dan vele jaren van reflectie en studie van de geschiedenis me hadden geleerd.

Beheers de kleine hartstochten van anderen met je grote passie en je bent hun meester:

de shiboleth van geestelijk en wereldlijk despotisme. Van rede en moraal bewaar je alleen de namen, zodat heilige sofisterij ze kan kneden en verdraaien in wat het nodig heeft.³²²

De Moskva is hier ongeveer even breed als de Tiber bij Rome, of iets breder dan de Saale bij Bärenburg.³²³ In ons gezelschap was ook Staatsraad Schubert, die als astronoom met de delegatie naar China reist. Ik heb lange tijd geen jongeman gezien die zoveel van zijn goede

321 In Nederland: Witte donderdag. Zie ook Seume's biografie *Mijn leven*. Dramatische gebeurtenissen in 1794. Oorlogsgeweld.

322 Ich habe in meinem Leben kein so magisches, gefühlbetäubendes, vernunfttödtendes Tongewirre gehört, als hier und in Warfchau vor elf Jahren den grünen Donnerstag und Charfreytag. Du erinnerst dich wohl der Periode, wo Glocken und Kanonen konzertierten. Hier begriff ich in einer Minute mehr von der Kirchentaktik, als mich viele Jahre Nachdenken und Studium der Gefchichte gelehrt hatten. Bemeifere dich mit deiner großen Leidenchaft der kleinen Leidenchaften anderer, und du bist ihr Herr: das Schiboleth der geiftlichen und weltlichen Despotie. Von Vernunft und Moralität behält man fodann nur die Nahmen, damit die heilige Sophißik daraus machen und drehen kann, was sie nöthig hat.

323 Nabij Leipzig, rivier de Saale.

kennis combineerde met zoveel van zijn manieren en bescheidenheid als zijn zoon, die officier van de generale staf is en zijn vader vergezelt, en die onder zijn leiding een zeer dapper man belooft te worden.

Over de heftigheid van de beweging op onze reis vanuit Petersburg kan ik u vertellen dat niet alleen de veer van mijn horloge gesprongen was; dat zou geen wonder zijn, aangezien ik in een postkoets reisde: maar hetzelfde was Schubert en een van zijn officieren overkomen; en zij hadden in een Engelse koets met veren gezeten.

Men kan geen goede berichten melden over de toestand van de wegen, vooral niet in de buurt van Moskou. De horlogemaker in Moskou zei eerlijk dat hij vreesde dat de veer zeker weer zou springen op de terugreis, en adviseerde me mijn horloge in Petersburg te laten repareren, welk advies ik opvolgde.

De oude gebouwen van het Kremlin worden beetje bij beetje afgebroken en er worden andere, smaakvollere gebouwen neergezet. Het huis van de gouverneur, waar de dicasterieën³²⁴ zich bevinden, laat op de achtergrond al de contouren zien.

De enige gebouwen die waarschijnlijk nog vele eeuwen mee zullen gaan zijn de Ivan Veliky³²⁵ toren en de kathedraal. Er is geen sprake meer van dat het Kremlin een vesting is, ook al kan het nog steeds gebruikt worden als een goede post in het geval van een opstand, omdat het op een heuvel ligt.

Sinds de laatste pest zijn er geen rellen meer geweest in Moskou; en zelfs die laatste kwamen, zoals bekend, meer voort uit fanatisme over het ongeluk van die tijd dan uit onvrede met de regering.

Het publiek hier is onbetwistbaar een van de rijkste en meest liberale ter wereld. Er zijn hier, zoals we weten, verschillende families die een

324 Een dicasterie is binnen de Katholieke Kerk de benaming van alle onderafdelingen van de Romeinse Curie. De Congregaties, Pauselijke Raden en de Pauselijke Rechtbanken worden dicasterie genoemd. Ook de pauselijke commissies en alle andere onderdelen van de Curie, zoals ook het staatssecretariaat zelf zijn een dicasterie.

325 Ivan III Vasilevitsj (Russisch: Иван III Васильевич) (Moskou, 22 januari 1440 – aldaar, 27 oktober 1505), bijgenaamd de Grote, was van 1462 tot 1505 grootvorst van het Grootvorstendom Moskou. Veliky betekent Groot.

jaarlijks pensioen hebben van ongeveer vijfhonderdduizend roebel; sommigen hebben zelfs meer. Het hof heeft weinig invloed op de oude hoofdstad. Men kan er tevreden mee zijn of niet, het maakt van geen enkele kant veel uit, want alles gaat zijn gewone gangetje en van geen enkele kant valt er een extremiteit te verwachten. Mensen in Moskou besteden meestal niet veel aandacht aan wat er in Petersburg gebeurt, behalve in de families die betrokken zijn bij een of andere tak van de regering. De plaatselijke universiteit is net zo ontluikend als Dorpat (Tartu), ook al is ze aanzienlijk ouder.

Buiten Rusland wordt alles overdreven, zowel het slechte als het goede. Moskou krijgt meer steun dan Dorpat, want de Russische adel is veel humaner en liberaler dan de Lieflandse adel zich tot nu toe in de confrontatie heeft betoond.

Demidov³²⁶ en Urussov³²⁷ hebben hun prachtige collecties aan het universiteitsmuseum geschonken, en Fischer³²⁸ is nu bezig ze te

326 Demidov of Demidoff (Russisch: Демидовы) was een invloedrijke Russische familie van industriëlen in de 18e en het begin van de 19e eeuw, die tot de rijkste van het land behoorde. In Toela bevindt zich het familiegraf van de Demidovs, dat nu een museum is.

327 Alexander Mikhaylovich Urusov (1766–1853) — De president van het gerechtshof van Moskou.

328 Johann Gotthelf Fischer von Waldheim (Russisch: Григорий Иванович Фишер фон Вальдгейм, Grigorij Ivanovitsj Fischer von Waldheim) (Waldheim, 13 oktober 1771 - Moskou, 18 oktober 1853) was een Duits-Russische natuuronderzoeker.

Hij werd geboren in Waldheim, een klein dorp in Saksen, in 1771 als zoon van een linnenwever. Hij ging in Mainz naar de middelbare school. Daarna ging hij geneeskunde studeren in Leipzig. Daar promoveerde hij in 1798. Kort daarna keerde hij terug naar Mainz en werd daar docent in de Natuurlijke historie en bibliothecaris aan de Centralschule. Daarnaast was hij actief in de plaatselijke politiek. Hij was een vriend van Alexander von Humboldt met wie hij Wenen en Parijs bezocht. Hij studeerde in Parijs bij Georges Cuvier, de grondlegger van het vak paleontologie.

Fischer had vooral belangstelling van zoölogie. Hij schreef verhandelingen over onder andere de zwemblaas bij vissen en de anatomie van halfapen (maki's). Dankzij al deze studies werd hem in 1804 een leerstoel in de natuurlijke historie aangeboden in Moskou. Daar werd hij later directeur van het natuurhistorisch kabinet van de academie. In 1805 richtte hij het keizerlijk natuurhistorische genootschap van Moskou op (Russisch: Московское общество испытателей природы). Hij bleef daarvan lange tijd de vicevoorzitter.

ordenen. Ze bevatten schatten en zeldzaamheden van allerlei aard, en zijn vooral rijk aan slangen. De dubbele exemplaren zullen met voordeel worden geruild, en daarom zijn er connecties naar alle kanten gelegd. Fischer is al bekend uit Mainz als een bekwaam man in zijn vakgebied en het zal hem niet ontbreken aan activiteit en ijver. Goldbach moet natuurlijk eerst zijn eigen observatorium bouwen, waarvoor de locatie zeer passend en aangenaam is in de zogenaamde apothekerstuin of in de botanische tuin.

Oude en jonge professoren werken samen, zoals ik heb gemerkt, in goede overeenstemming, en de rector, die zichzelf persoonlijk had bevooroordeeld door vriendjespolitiek, moest zijn functie neerleggen na de nieuwe orde, die nu jaarlijks wordt bepaald door verkiezing in overeenstemming met de grondwet.

De oude heer, die het krediet heeft een goede pedagoog te zijn en nogal koddig Latijn schrijft, trok een ietwat zuur gezicht en verdedigde zijn bezittingen niet slecht met de opmerking dat geen enkele wet *vim retroactivam*³²⁹ kon hebben: maar hij werd gedwongen zich over te geven aan de eensgezindheid van de anderen, aan de reputatie van de curator en aan de (ontslag)brief.

Er is een Russisch literair tijdschrift opgericht,³³⁰ waaraan de nieuwe professoren nu hun artikelen in vreemde talen bijdragen, die vervolgens onder toezicht van deskundigen worden vertaald. Omdat iedereen verplicht is om zelf Russisch te leren, geven de meesten hun oordeel over de vertaling voordat deze wordt gedrukt. Maar het kan toch voorkomen dat er af en toe *Quidproquos*³³¹ in komen te staan,

329 terugwerkende kracht

330 Ten tijde van Catharina de Grote, in de 18e eeuw, had de Russische literatuur te lijden onder zware censuur. Diverse maatschappijkritische toneelschrijvers werd gearresteerd. Alleen Fonvizin was zo populair dat hij een redelijke mate van vrijheid genoot.

De literatuur uit deze periode was vaak moeilijk toegankelijk, onder meer vanwege het ontbreken van een adequate versvorm en een algemeen beschaafde schrijftaal. Bovendien stond het taalgebruik sterk onder invloed van het Kerkslavisch. Eerste stappen in een taalvernieuwing werden gezet door Tredjakovski, Lomonosov en later Karamzin. De meest populaire schrijver van de 18e eeuw en feitelijk de enige die nog steeds wordt gelezen is Derzjavin, die een stuk minder classicistisch was dan de eerder genoemde schrijvers.

331 Waarom? Onhelderheden.

zoals we die ook in het Frans en Engels hebben. Maar we kunnen er om lachen en ze worden vergeten. Maar er gebeurt wel iets en er is plezier en activiteit.

De universiteit telt nu ongeveer tweehonderdvijftig studenten, waaronder veel onderzoekers met een beurs;³³² toegegeven, een erg klein aantal voor de hoofdstad van zo'n reusachtig rijk. Het is echter beter dan twintig jaar geleden, toen er minder dan de helft van dat aantal betrokkenen was, hoewel Moskou toen de enige universiteit in het rijk genoemd kon worden. De nieuwe professoren zijn heel tevreden met de voorkennis van de jongeren, die zich allemaal goed genoeg uitdrukken in het Latijn.

Buhle vertelde me dat hij zestig mensen als toehoorders had. Maar misschien had hij wel het grootste aantal, want zijn lezingen werden soms ook bijgewoond door burgers die niet tot de universiteit behoorden. Iedereen luistert graag naar filosofie en filosofische geschiedenis, vooral als ze goed gepresenteerd worden.

De professoren die uit Duitsland komen, roemen over het algemeen de vriendelijke integratie en de goede ontvangst die ze er meemaken, zowel van Russen als van Duitsers die er al lang wonen en van alle rangen en standen. Ook kunnen ze, zoals ze zelf benadrukken, comfortabel, fatsoenlijk en royaal leven van hun salaris van tweeduizend roebel, aangezien in Moskou de meeste levensbehoeften vrij goedkoop zijn, goedkoper dan in Dorpat (Tartu), waar het aantal toehoorders klein is en tegelijkertijd zeer rijk of zeer arm, en waar de wat luxere artikelen ofwel helemaal niet verkrijgbaar zijn of extreem duur.

Karamzin³³³ was in het land op reis, dus kon ik hem niet ontmoeten.

332 Stipendiänten.

333 Nikolaj Michajlovitsj Karamzin (Russisch: Николай Михайлович Карамзин) (Michajlovka, 1 (12) december 1766 – Sint-Petersburg, 22 mei (3 juni) 1826) was een Russisch schrijver, criticus en historicus.

Karamzin werd geboren als zoon van een militair officier en grootgrondbezitter in de buurt van Simbirsk. Hij werd opgeleid door een huisleraar. In 1789 maakte hij een lange reis door Duitsland, Frankrijk, Zwitserland en Engeland, waarvan hij later verslag deed in zijn *Brieven van een Russische reiziger* (1791-1792).

Karamzin is vooral bekend geworden door zijn *Geschiedenis van Rusland* (1818), feitelijk de eerste omvattende geschiedschrijving van het land. Het werk droeg sterk bij aan de nationale bewustwording in Rusland na de overwinning op Napoleon in 1812. Als historicus benaderde Karamzin (als eerste in Rusland) de

Hoewel hij geen historicus is, is hij een interessante, krachtige persoonlijkheid en een goede dichter: hij zal misschien altijd een historiograaf blijven. Ik heb er twee andere prettige mannen leren kennen: het lid van het lid van het college³³⁴ Pause, een bekwaam wetenschapper en letterkundige, en Heym,³³⁵ die bekend staat als kenner van de Russische taal en hier het orakel is voor buitenlanders, om nog maar te zwijgen van de Russen zelf. Beiden zijn tegelijkertijd vrolijke en gezellige metgezellen.

Vandaag ging Klinger naar Dorpat (Tartu), en morgen ging ik naar Moskou: vandaag reisde Schubert met zijn afdeling naar Kazan, en morgen ging³³⁶ ik terug naar Petersburg.

Nu begon de rollebolrit in de koets opnieuw, en het enige voordeel dat ik had was dat de horlogeveer niet meer kon springen omdat ik hem niet had laten repareren om nog aanspraak te kunnen maken op het eeuwige leven van Shakespeare's leerlooier.³³⁷ Deze keer reisde ik zoverre alleen dat meestal enkel een grijsaard of een oude vrouw met mijn toestemming in de koets stapte.

In Gorodnaja, waar ik erg dorstig was, brachten de mensen me een kan bier met de naam Freybier, dat ze zelf hadden mogen brouwen, met een gejuich alsof ieder van hen in een paradijs terecht was gekomen. Zo zie je maar weer: de mens is een goedaardig, dankbaar schepsel, als hij voor één keer, met een vreemd vertoon van rechtvaardigheid, toestemming krijgt zijn oorspronkelijke natuurlijke krachten te gebruiken. Het hoogste bestuur van de staat kan echter belangrijke redenen hebben, ingegeven door het concept van de staat zelf,

geschiedenis op een wetenschappelijke en methodische manier, eerder dan louter kronieken over het tijdsgebeuren te verzamelen. Karamzin toont zich in zijn werk een duidelijk voorstander van de autocratie en keert zich tegen de Franse Revolutie.

Karamzin heeft als schrijver ook veel invloed gehad op de Russische taal, omdat hij er tal van oud-Slavische archaïsmen uit verwijderde en nieuwe, vaak aan westerse talen ontleende, woorden invoerde.

334 Kollegienrath.

335 Wellicht J. Heym, auteur van woordenboek Russisch-Frans-Duits (1804)

336 toekomstige verleden tijd. De volgende dag zou ik naar Moskou (en later op de dag) naar Petersburg reizen.

337 verwijzing naar eerdere opmerking. Hamlet.

om individuele beperkingen op te leggen in bepaalde takken van nijverheid, waarvan de onbeperkte uitoefening schadelijk zou kunnen zijn voor het geheel; er kan zelfs worden aangenomen dat brouwen zo'n onderwerp is. Maar om, zoals hier en daar in Duitsland gebeurt, hele gemeenschappen te dwingen hun drank bij deze en geen andere brouwerij te halen – waar ze dan door de regels de meest ellendige brij fabriceren en de prijs willekeurig vaststellen – is een onderdrukking die grenst aan slavernij, en die al gewetenloos en onverantwoord is vanuit diëtistisch oogpunt. Maar wie denkt er in zulke gevallen nog aan geweten, verantwoordelijkheid en moraal?

De kastengeest eist, de bajonet flitst en de rede zwijgt.³³⁸

Toen ik Tver binnenkwam, zong een jongeman, die bij een zeer respectabel gezelschap niet ver van de Wolga zat, met een melodieuze, heldere stem de oude Franse melodie: *O Mahomet; ton paradis des femmes est le séjour de la félicité*.³³⁹ Ik weet niet of je de muziek kent;

338 Der Kaftengeift will, das Bajonnet blitzt und die Vernunft fchweigt. Kaste, sociale groep.

339 Diverse uitvoeringen op <http://mvmm.org/c/docs/prof/mahomet.html>

O Mahomet, ton paradis des femmes, etc. 1798.

Dit deuntje genoot duidelijk een grote en langdurige populariteit.

We vinden de woorden (hoe verschillend ook van de tekst hierboven: zie weblink) bijvoorbeeld in *Historie van den heer Willem Leevend, een briefroman* (in 8 delen van Betje Wolff (1738-1804) en Aagje Deken (1741-1804), een roman die dateert uit 1784-1785 en waarin wordt vermeld dat een van de personages dit deuntje vaak zingt.

ô Mahomet, ton Paradis des Femmes

Nous rend heureux, même après le trepas;

Tu savois bien, pour subjurer nos ames,

Sans ce plaisir que tu n'y viendrois pas.

Que Mahomet est un grand personnage,

D'avoir ainsi peuplé son Paradis!

Il savoit bien que l'homme le plus sage

Se voit toujours tenté par des Houris.

O Mohammed, jouw paradijs voor vrouwen

Maakt ons gelukkig, zelfs na de dood;

Je weet heel goed, om onze zielen te onderwerpen,

Zonder dit plezier zou je er niet komen.

het is een van de levendigste en vrolijkste die een Fransman ooit heeft gemaakt. De noten ervan waren nauwelijks weggestorven op mijn trommelvliezen toen ik bij de poort kwam, waar de bewaker een even levendige tegenhanger gaf en een lied zong in puur Russisch, heel luid en hoorbaar, waarvan het refrein koddig genoeg was om heel vaak in koor te worden herhaald: J Ja schenilsa kak durak,³⁴⁰

Ik nam een vrouw en was een dwaas.

Van Tver naar Medno deed ik bijna niets anders dan op het zandpad de ongelijksoortige melodieën herkauwen die ik zojuist had gehoord. Frans moet erg bekend en populair zijn in Rusland, want ik hoorde het vaak van de jonge beoefenaars van galanterie.³⁴¹ Het Russisch is al voldoende gekarakteriseerd door deze ene passage.

Het is jammer dat ik het je niet in zijn geheel kan geven, want het is nogal een barok werk; we hebben iets in onze Duitse literatuur dat er inhoudelijk op lijkt, behalve dat de vorm niet zo goed geschikt is om te zingen. Ik zal het piakel niet vastleggen en het hier in het kort opschrijven uit mijn geheugen van zes Olympiaden. Het begint: De duivel kwam vele jaren geleden; en nu kun je de rest zelf opzoeken in Lessing of Schiebler:³⁴² want een van hen is zeker de auteur, je zult

Dat Mohammed een geweldig karakter is,
Om zo zijn paradijs te hebben bevolkt!
Hij wist heel goed dat hij de wijste man was
Ziet zichzelf altijd verleid door Houris.

Populair tot eind 18e en begin 19e eeuw. Zie ook pag. 336 van dit boek.

340 Я взял жену и как дурак. Ya vzyal zhenu i kak durak

341 jongelui op zoek naar een partner.

342 Wellicht: Daniel Schiebler 1741-1771. *Musikalische Gedichte* 1769. en Johann Schiebler. Het lijkt een vrouwonvriendelijk gedicht. Piakel is verwant aan pissen. Daniel Schiebler (geboren 25 maart 1741 in Hamburg; † 19 augustus 1771 aldaar) was een Duitse schrijver en protestantse hymneschrijver.

Hij studeerde rechten in Göttingen (vanaf 1763) en Leipzig (vanaf 1765) zonder enige echte interesse, en in 1768 promoveerde hij in de beursstad op het proefschrift *De modo poenarum*. In hetzelfde jaar vond Schiebler een baan als juridisch kanunnik bij het kathedraalkapittel in Hamburg. Zijn leven werd echter gekenmerkt door toenemende ziekte, die de mensen om hem heen afdeden als hypochondrie. Toen hij nog maar dertig jaar oud was, werd hij het slachtoffer van tuberculose.

er ontegenzeggelijk de meest gesublimeerde geniale kwaadaardigheid tegen het geslacht in vinden, waaraan ik me niet schuldig wil maken door het te herhalen.

Omdat ik toch niet als koerier hoefde te reizen, maakte ik het mezelf gemakkelijk en verbleef in LEIPZIG ZU TORSCHOCK³⁴³ (Torzjok). Het bord van de stad Leipzig leek me daar zo vriendelijk dat ik al had besloten om te blijven slapen, dat ik dan ook deed. Volgens het bord was het restaurant Duits, maar ik hoorde geen enkele Duitse lettergreep. Maar dat leverde geen nadeel op, want een Rus, die een soort ober of marktmeester was, gaf me zo goed en goedkoop te eten dat ik in de hele stad Leipzig aan de Pleisse³⁴⁴ nauwelijks iets van beide had kunnen verwachten.

In Wydropusk leed ik een klein verlies, waar ik veel plezier aan beleefde. Ik heb een heel mooi, goed gemaakt zegel, door Döll in carneool gegraveerd, dat me met de zetting dertig Saksische thaler kostte.

Het was losgeraakt van het horlogebandje en ik was het kwijtgeraakt in de laadbak van de koets. Natuurlijk kon het verlies me niet helemaal onverschillig laten vanwege de waarde van het metaal en mijn liefde voor kunst. Ik zocht alles af en vond niets. Zoals gewoonlijk stond er een menigte vrolijke, gediensstige Russen om me heen. Ik geef twee zilveren roebels als iemand het zegel voor me vindt, zei ik, en ging het posthuis binnen. De baarden maakten lawaai en zochten en wroetten en draaiden alles om, slaakten uiteindelijk een vreugdekreet en kwamen binnen met het zegel en namen hun twee zilveren roebels in ontvangst.

Het vermelden waard zijn zijn komische romances, die in 1767 werden gepubliceerd in *Romanzen mit Melodien*. Deze liggen heel dicht bij het *Singspiel* en kunnen vooral worden gezien als een tussenfase tussen bankliederen (soort wagenspeluitvoering vanaf een bank) en balladen. Hij was een van de eersten van zijn tijd die pastiches schreef op antieke stukken. Twee jaar na de dood van Schiebeler verscheen de bundel *Auserlesene Gedichte* met enkele van zijn gedichten. Gezin deze achtergrond lijkt Schiebeler kandidaat voor het scabreuze gedicht.

343 naam van de herberg.

344 De Pleiße is een rivier in Duitsland. De rivier stroomde oorspronkelijk met een lengte van ongeveer 115 kilometer door Saksen en Thüringen en kwam bij de stad Leipzig in de Weiße Elster uit. De bron ligt bij Lichtentanne ten zuidwesten van Zwickau. Goed en goedkoop.

Ik weet heel goed dat er veel psychologische argumenten tegen hun volmaakte eerlijkheid in te brengen zijn, maar ik vond het geweldig en bij zulke gelegenheden voel ik me zo thuis tussen de mensen alsof ik meteen bij hen zou blijven logeren. Het was dubbel zo prettig dat het heel gewone Russen waren, van wie de eerlijkheid meestal niet in vooraan in de Panegyrikus³⁴⁵ staat.

Maar ik had niets van mijn zak met koperen geld teruggevonden toen ik terugkeerde naar de buurt.

De postmeesters worden hier meestal gewoon postiljons genoemd, en de koetsier heet postkerel.³⁴⁶ De ene is een boer en de andere is een keizerlijke officier en vaak, zo lijkt het, ook een boer. De koetsier is erg blij met een fooi van tien kopeken. Wat mij echter het meest bevreedde, was dat de postmeester ook een fooi voor zichzelf vroeg. Dit begon in Novogorod en ging bijna regelmatig door tot Moskou. Ik moet ze nageven dat ze tevreden waren met vijftien en tien kopeken, maar het strookte niet met mijn opvattingen over fatsoen en eer dat ik de postmeester een fooi zou moeten geven.

Tussen Novogorod en Petersburg vroegen ze niets, wat me erg dierbaar was, zowel voor mij als voor hen;

want ik weet helemaal niet hoe ik zulke armzalige kleinzieligheid moet rijmen met fijnere gevoelens.

Als het nodig is, zou het beter zijn om de tarieven te verhogen en hen bij wet een voordeel te geven; want zelfs nu zal geen enkele buitenlandse reiziger in Rusland klagen over buitensporige vervoerskosten.

In Tosna ontmoette ik twee jonge mensen van het posthuis die in een grote, mooie Engelse koets de weg wilden afleggen die ik zou

345 Een Panegyricus of panegyriek is een formele publieke toespraak uitgesproken ter meerdere eer en glorie van een persoon of object, in het algemeen een vergaand bestudeerde en onderscheidende eulogie, gespeend van elke kritiek. Het is afgeleid van het Grieks, waar het een toespraak “geschikt voor een algemene vergadering” betekent. De ‘dieven’ hebben het kleinood gevonden?

346 Die Pofimeifter nennt man gewöhnlich hier nur Pofillione, und den fahrenden Mann den Pofkerl. (f=s)

afleggen. De koets was vernield door onhoffelijk schudden, dus de heren moesten wachten op de reparaties, die de werklui natuurlijk belangrijker maakten dan ze in werkelijkheid waren.

In de tussentijd troostten ze zich met wijn en de mand met eten, en een van hen speelde viool, en beiden zongen om beurten van alles in verschillende talen, maar meestal Jenaische Burschenlieder.³⁴⁷ Ze leken me te beschouwen als de meest doorsneepersoon in de hele buurt, en ze leken niet de minste belangstelling voor mij te hebben. Dat was allemaal prima. Maar omdat de heren niet helemaal zeker van hun zaak leken te zijn, neuriede ik zo goed als ik kon een paar delen Italiaans uit de opera *Axur*,³⁴⁸ gluurde zo bescheiden mogelijk op hun grote kaart en liet, toen ze lang tevergeefs naar een plaats zochten, met mijn wijsvinger weten dat het geheel ook voor mij niet helemaal op Boheemse dorpen leek. Nu waren ze merkbaar stiller, zeiden geen woord meer in vreemde talen en spraken over gewone dingen in het gewone Duits.

Het duurste deel van de hele reis van Petersburg naar Moskou is waarschijnlijk de koffie, die ik een paar keer dronk als dieet omdat ik in de koude nacht reisde. De mok kostte meestal een roebel, en enkele keren een roebel en tien kopeken. Soms hadden de postmeesters, zoals ze zeiden, geen koper om wisselgeld terug te geven, en moest ik met mijn papiergeld naar kruideniers; en daar moest ik elke keer tien kopeken betalen voor wisseling van een briefje van vijf roebel. Ik heb gehoord dat dit onwettig is, maar het gebeurt, zoals zoveel onwettige dingen, en het kan niet gemakkelijk voorkomen worden.

Bij mijn terugkeer hier in Petersburg kreeg ik het verwijt traag te zijn; in Rusland legt men immers enorme afstanden af in een ongelooflijk korte tijd; maar in mijn langzame beweeglijkheid vond ik desondanks geen reden om met de heren op snelheid wedijveren.³⁴⁹

347 Knapenliederen uit Jena.

348 *Axur, re d'Ormus* (*Axur*, koning van Hormuz) is een tragikomische opera (dramma tragicomico) in vijf bedrijven van Antonio Salieri, de aspirant-hofdirigent van keizer Jozef II, een bewerking van het libretto van dat van Pierre-Augustin Caron de Beaumarchais naar Tarare, de originele Parijse versie van het werk. De première vond plaats op 8 januari 1788 in het Burgtheater in Wenen.

349 Bei meiner Zurückkunft hier in Petersburg war ich doch ziemlich in den

Klinger³⁵⁰ was ook teruggekeerd uit Dorpat (Tartu); en je zult gemakkelijk geloven dat ik gebruik maakte van zijn toestemming om zo vaak als mogelijk en passend was bij hem te zijn, dat er genoeg filosofische, literaire en politieke wrijving was tijdens deze bezoeken en dat ik deze uren tot de beste van mijn leven reken. Het spreekt voor zich dat we niet altijd dezelfde mening hadden; en dat ieder van ons dan nogal koppig zijn eigen mening verdedigde.

Als goede mannen het eens zijn over de hoofdzaak, is het een deel van de kruiderij en misschien wel van het geluk van het leven als ze verschillend denken over de kleine nuances.

Klinger was zeer tevreden met zijn reis naar Dorpat, dat me erg dierbaar is vanwege hem en vanwege het Instituut en zijn menselijkheid in het algemeen.

Op Sint-Jansdag³⁵¹ in Rusland, of dit ook volgens onze kalender is, mag u het zelf opzoeken, want ik ben niet erg accuraat op dit punt, was ik in Pavlovsk (Petersburg) met mijn gastheer en oude vriend, Staatsraad Beck, speciaal om Storch³⁵² te bezoeken.

Misskredit der Langsamkeit geraten; denn in Russland macht man ungeheure Strecken in unglaublich kurzer Zeit; und ich hatte trotz meiner Beweglichkeit doch eben keine Ursache gefunden, mit den Herren dort wegen Geschwindigkeit in die Schranken zu treten. Schranke: ook spoorbiels.

350 Dichter, * 17.2.1752 Frankfurt/Main, † 25.2.(9.3.)1831 Dorpat. (evangelisch) Friedrich Klinger (1752-1831) Meldde eerder de dood van Schiller.

351 Christelijk feest op 23 en 24 juni. Het Sint Jansfeest begint na de zonsondergang van 23 juni, Sint Jansavond: de vooravond van de christelijke feestdag Sint Jansdag. Het is de dag waarop de geboorte van de Johannes de Doper wordt herdacht.

352 Heinrich Friedrich von Storch, in Rusland bekend als Andrej Karlovich Schtorch (Russisch Андрей Карлович Шторх, wetenschappelijke transliteratie Andrej Karlovič Štorch; geboren op 18 februari / 1 maart 1766 in Riga; † 1 november / 13 november 1835 greg. in Sint-Petersburg) was een Duits- Russische econoom; Hij komt uit de adellijke familie von Storch, uit het Bad Doberan. Von Storch kende de economische omstandigheden in Rusland zeer goed. In zijn werken illustreerde hij herhaaldelijk zijn ideeën met praktische voorbeelden uit het Russische leven. Hij bleek een sterke tegenstander van de lijfeigenschap, die hij grotendeels verantwoordelijk achtte voor de achterlijkheid van de Russische economie. Hij bekritiseerde ook de omstandigheden in het Russische rechtssysteem, de verspilling en de schuldenlast van hoogwaardigheidsbekleders.

Beck bracht me naar de hofdame van de keizerlijke familie, gravin Lieven, wier zoon, de generaal,³⁵³ mijn oude vriend uit Polen was, en naar ik hoop nog steeds is, hoewel ik hem al heel lang niet gezien heb. De dame heeft door de opvoeding van de beminnelijke dochters³⁵⁴ van het keizerlijke huis de beste roep in het keizerrijk en in het buitenland verworven; en ik zag in haar eens zoveel mooi, vriendelijk, zuiver vrouwelijk karakter dat ik het hof bijna vergat en alleen nog maar het ideaal van een goede matrone zag.

De gebeurtenissen van de dag waren natuurlijk het onderwerp van gesprek zodra we alleen waren, en de gravin klaagde, met het oog op de toekost, en zoals het leek met echt diep gevoel, over de trieste achteruitgang van verschillende kanten, en schreef het voornamelijk toe aan de neergang van de moraal en de verwaarlozing van alle religie. Niets is nog heilig en religie wordt overal met minachting behandeld.

Gnädige Frau, antwortete ich, der Grund dieser Erscheinung liegt aber auch vorzüglich mit darin, dass man den Nationen überall Dinge als das Wesen der Religion aufdringt, die damit nur in sehr entfernter oder in gar keiner Verbindung stehen. Kalte, sich oft widersprechende und vernunftwidrige Dogmatik, leere Formeln und nichts bedeutende Zeremonien werden den Völkern überall als etwas wesentliches vorgehalten, während man die ersten heiligen Grundsätze der Vernunft, die unwidersprechlich die festeste Base aller Religion ausmachen, nichts achtet.

Die Lehre von Gott und Vorsehung und Tugend und Lader, vorzüglich von Recht und Pflicht und Glückseligkeit und Elend, wird nur in sofern berührt, als man es seinen Absichten gemäß findet. Was dem Menschen am nächsten liegt und ewig liegen

353 Alexander Kristoforovitsj graaf von Benckendorff (Russisch: граф Александр Христофорович Бенкендорф, Graf Aleksandr Christoforovitsj Benckendorf) (Reval (tegenwoordig Tallinn, Estland), 23 juni 1783 – Sint-Petersburg, 23 september 1844) was een Baltisch-Duitse Russisch Generaal der Cavalerie en staatsman (hij was lid van de Staatsraad van het Russische Rijk). Van tsaar Alexander I kreeg hij de titel van graaf.

354 Katharina Alexandra Dorothea von Lieven (Russisch: Дарья Христофоровна Ливен) (Riga, 17 december 1785 - Parijs, 27 januari 1857) was een Russische edelvrouwe die in de eerste helft van de negentiende eeuw een belangrijk personage was in het diplomatieke verkeer.

muss, seine Obliegenheiten und seine Befugnisse, darüber lässt man ihn absichtlich in Unwissenheit, und hält ihm Dinge vor, von denen er durchaus nichts verstehen kann, und die ihm in die Länge nicht ehrwürdig bleiben können, weil sie von der Vernunft nicht genehmiget werden. So machen es alle christliche Parteien, an der Tiber und bei uns und bei Ihnen. Was wirklich rein wahr und ächt ehrwürdig ist, kann nie verächtlich werden. Ich habe selbst noch nie von einem Bösewichte gehört, der die Tugend offenbar verachtet hätte. In diesen oder ähnlichen Worten sprach ich mit Wärme und Teilnahme, vielleicht länger und heftiger, als wohl schicklich gewesen wäre. Die Gräfin schien indessen mit Aufmerksamkeit und sogar mit einiger Rührung zuzuhören.³⁵⁵

Terwijl ik met de familie aan tafel zat in de vertrekken van de heer Von Block en op de gezondheid van de heren Johannes dronk, waaronder de waard en een andere gast en, zoals je weet, je oude vriend, kwam er een bericht dat de moeder van de keizerin me om zeven uur in de Ferme wilde zien.

Dat was geheel onverwacht voor mij, en mijn semi-huronische³⁵⁶

355 Mevrouw, antwoordde ik, de reden voor dit fenomeen ligt ook en voornamelijk in het feit dat overal zaken als de essentie van religie aan naties worden opgedrongen die er slechts een zeer verre of geen verband mee hebben. Kille, vaak tegenstrijdige en irrationele dogmatiek, lege formules en betekenisloze ceremonies worden de mensen overal voorgehouden als iets essentieels, terwijl de eerste heilige principes van de rede, die onweerlegbaar de stevigste basis van alle religie vormen, niet worden gerespecteerd.

De leer van God en voorzienigheid en deugd en ondeugd, in het bijzonder van recht en plicht en geluk en ellende, wordt alleen aangeroerd voor zover het in overeenstemming met zijn bedoelingen blijkt te zijn. Dat wat het dichtst bij de mens staat, zijn plichten en zijn krachten, en wat zijn eeuwige zorg moet zijn, wordt opzettelijk in onwetendheid gelaten, en er worden hem dingen voorgehouden waarvan hij absoluut niets kan begrijpen, en die voor hem niet lang eervol kunnen blijven, omdat ze niet door het verstand worden goedgekeurd. Zo doen alle christelijke partijen, aan de Tiber en bij ons en bij jullie. Wat echt puur waar en echt eervol is, kan nooit verachtelijk worden. Ik heb zelf nog nooit gehoord van een schurk die duidelijk de deugd verachtte. In deze of soortgelijke woorden sprak ik met warmte en sympathie, misschien langer en heftiger dan gepast zou zijn geweest. De gravin leek echter met aandacht en zelfs met enige ontroering te luisteren

356 wilde, naar Indianenvolk: Huron.

persoonlijkheid werd voor een paar seconden aangetast. Het spreekt echter vanzelf dat ik mezelf snel weer bijeen raapte, me zo goed mogelijk aankleedde en op het afgesproken uur op een keizerlijke manier daarheen reisde. Er was me van alles gepredikt over het naleven van de hofregels, maar ik had er weinig van gemerkt en geloofde dat elke stap zou worden afgemeten aan het tempo van de vorige; de keizerin sprak ongeveer een half uur met me, eerst over mezelf, mijn kleine omzwervingen en literaire werken. Ze vroeg me in het bijzonder, omdat ze gehoord had dat ik me ook met Grieks bezighield, waarom ik niet naar Griekenland reisde.

Naar Italië, Frankrijk en Rusland, antwoordde ik, ga je snel en gemakkelijk en veilig; maar naar Griekenland reizen, zoals Griekenland nu is, gaat mijn vermogen in elk opzicht te boven. Ik ben geen oudheidkundige en letterkundige, en voed mij alleen met de Griekse geest voor mijn eigen kracht: en dat kan ik wellicht beter thuis doen, met de oude schatten die we van dat land hebben, dan in Athene en Sparta.³⁵⁷

De keizerin stelde me veel vragen over Schiller, wiens dood nog steeds het gesprek van de dag was, en sprak met grote waardering over zijn geschriften, en over sommige met zulke kritiek dat als Schiller ze ook had gehoord, hij ze zeker gebruikt zou hebben.

Omdat ik altijd op vriendschappelijke voet met Schiller stond, kon ik met echte warmte over zijn karakter spreken.

De betere man in hem stond niet toe dat de minder goede momenten vlekken achterlieten.

Schiller was mij zeer beminnelijk als huisvader, zei ik, en ik vertelde de keizerin hoe zijn bezorgdheid over zijn dochttertje hem er eens van weerhield een paar dagen langer in de kring van zijn vrienden in Chursachsen³⁵⁸ te blijven. Hij haastte zich naar Weimar en toen ik hem

357 Seume leest de klassieke werken. Vergilius, Homerus.

358 Keurvorstendom Saksen 1423-1485 Het keurvorstendom Saksen of Keur-Saksen was een relatief groot land in het Heilige Roomse Rijk. Als een van de zeven keurvorsten hadden de heersers van Saksen het recht om mede de Rooms-Duitse koning te kiezen, waardoor Saksen een van de invloedrijkste gebieden in het Rijk was. Het keurvorstendom Saksen lag in het oosten van het Rijk aan de Saale en de middenloop van de Elbe.

een paar weken later bezocht, kwam hij me voor het huis tegemoet met het mooie ideaal van een meisje in zijn armen en zei: “Zie je, dit is het kleine dwaze schepsel dat me niet bij jou kon laten blijven.”

Het kleine meisje klampte zich vriendelijk aan zijn nek vast en rechtvaardigde wat hij zei. De keizerin leek de anekdote niet onaangenaam te vinden. Ze zei nog veel meer over onze literatuur, en met veel zelfverzekering en helderheid, en met een kennis van zaken die me snel in verlegenheid had kunnen brengen; want het is normaal dat de keizerin meer tijd en middelen had om veel en goed te lezen, en om zichzelf te onderwijzen, dan ik had. Misschien had ze gehoord dat ik voorstellen had gekregen om daar te blijven. Ze vroeg waarom ik dat niet wilde.

Ik vertelde haar meteen naar waarheid de voornaamste reden, dat ik een oude moeder in mijn vaderland had, aan wie ik geen vervanging voor mijn afwezigheid kon geven, en die in haar jaren niet weg wilde van de plaats waar ze oud was geworden. Hare Majesteit zal het gevoel naar waarde weten te schatten, aangezien u zelf een moeder bent. Daar kan ik niets tegen inbrengen, er is helemaal niets tegen in te brengen, zei ze met duidelijke voldoening.

Toen ik wegging, liet ze me een rondje maken langs de gasten en beval ze personeel om me het kasteel te laten zien. Van huizen, of het nu kastelen of huisjes zijn, vind ik de bewoners altijd het belangrijkste, en zo is het hier ook. Ik heb niet veel gevoel voor wat er buiten mensen is. Er wordt terecht geloofd dat er in geen koninklijk huis meer intimiteit en vriendelijke menselijkheid, meer vriendelijkheid en ware verlichting is dan in de keizerlijke familie hier. Zelfs wijlen keizer Paul,³⁵⁹ met zijn grote excentriciteit en zijn vele blunders, zou er, zoals

359 Paul I Petrovitsj (Russisch: Павел I Петрович, [Pavel I Petrovitsj]) (Sint-Petersburg, 1 oktober 1754 – aldaar, 23 maart 1801) was van 1796 tot 1801 tsaar van Rusland.

Na de dood van zijn moeder, in 1796, werd de 42-jarige Paul I tsaar van Rusland. Zijn regeringstijd staat bekend als de strijd tegen de gevolgen van de Franse Revolutie in Rusland en Europa. Sinds deze tijd wordt Rusland de “politieagent van Europa” genoemd.

Binnen een maand na zijn troonsbestijging riep Paul de expeditie naar Perzië, een plan van zijn overleden moeder, terug. Hij liet de resten van zijn vader, die zonder eerbewijzen was begraven, opgraven en overplaatsen, eerst naar de kerk van het winterpaleis en later naar de Petrus-en-Pauluskathedraal in Sint-Petersburg, de

alle onpartijdige personen bevestigen, een uitgesproken gevoel voor hebben gehad en de onverdeelde liefde van de zijnen hebben genoten.

Storch heeft, zoals je weet, de tuinen van Pawlosk³⁶⁰ beschreven en het zou erg aanmatigend van me zijn om hem na te volgen in een uitgebreide beschrijving. Het terrein is vrij groot, de bossen zijn groot, de percelen zijn smaakvol verdeeld en de versiering is niet overdadig.

Alles wat het klimaat aan vegetatie toestaat is met toewijding en inspanning op orde. Het is alleen jammer dat er niet meer of beter water is. Er staan hier nog een paar redelijk hoge Italiaanse populieren, maar die staan in grote houten kisten tegen de strenge kou in de winter

begraafplaats van het Huis Romanov. Hij zou de zestigjarige graaf Aleksej Orlov, die een rol had gespeeld in de val en mogelijk ook de dood van Peter III, voorop voor Peters kist hebben laten lopen.

Paul beschouwde in zijn binnenlandse politiek de Russische adel als decadent en corrupt, en wilde hen omvormen in een gedisciplineerde, trouwe klasse met principes naar het voorbeeld van een middeleeuwse ridderorde. Koetoezov, Araktsjejev en Rostoptsjin gingen hierin mee, maar zeven maarschalken en 333 generaals verloren hun plaats aan het hof.

Hij draaide Catharina's besluit terug om lijfstraffen aan de vrije klassen toe te staan en voerde hervormingen door voor meer rechten voor de boeren en een betere behandeling van de horigen. De adel raakte geïrriteerd en zijn vijanden beraamden een plan om hem ten val te brengen.

Paul liet de resten van Grigori Potjomkin, de befaamde militaire bevelhebber en een van zijn moeders minnaars, uit zijn graf opgraven en verspreiden.

Paul I werd bij een coup in de nacht van 23 maart 1801 in het nieuwe Michailovski-kasteel door een groep Russische officieren vermoord. Onder hen waren graaf en stadscommandant Peter Ludwig von der Pahlen (Grootkanselier van de Maltezer Orde), generaal en graaf Levin Bennigsen uit Hannover (het brein achter de samenzwering), generaal Jasvjil uit Georgië en generaal Nikolaj Aleksandrovitsj Zoebov. Ze kwamen Pauls slaapkamer binnen, trokken hem uit de hoek waarin hij zich achter gordijnen had verborgen en dwongen hem een document van abdicatie te tekenen. Toen Paul weerstand bood, sloeg Zoebov toe met zijn zwaard, waarna de moordenaars hem met een zijden sjaal wurgden en doodtraptten. Vermoed wordt dat wel de coup, doch niet de moord werd gesteund door zijn zoon Alexander I (de favoriete kleinzoon van Catharina), waarna de Indische Mars werd afgebroken. Alexander strafte de moordenaars niet en de hofarts, James Wylie, verklaarde dat de tsaar aan apoplexie was gestorven.

360 Het Pavlovskpaleis (Russisch: Павловский дворец) is een 18e-eeuwse Russische keizerlijke residentie gebouwd in opdracht van Catharina de Grote voor haar zoon, groothertog Paul, in Pavlovsk, in Sint-Petersburg. Na zijn dood werd het huis van zijn weduwe, Maria Feodorovna. Het paleis en de grote Engelse tuin eromheen zijn nu een Russisch staatsmuseum en een openbaar park.

en worden nog steeds beschermd met stro. Het zijn de enige in hun soort die ik zo hoog in het noorden heb gezien, dus ik begrijp niet hoe Acerbi³⁶¹ Italiaanse populieren zag in Kengis,³⁶² ver boven Torneo: hij moet zich vergist hebben in de soort.

De groep Gratiën, als beste van deze soort in de tuin, lijkt van Canova³⁶³ te zijn: ik heb het niet met zekerheid kunnen achterhalen; Von Storch ook niet. Ik weet in ieder geval niet wie van de nieuwkomers uit die tijd nog meer zoiets gedaan zou kunnen hebben.

In het paleis was het belangrijkste voor mij een klein kabinet waarin slechts vier schilderijen hingen: een Belisar,³⁶⁴ een Verloren Zoon, een Madonna³⁶⁵ waarschijnlijk van Rafaël en een Vernet.³⁶⁶ Pauls Familie

361 Giuseppe Acerbi (Castel Goffredo, 3 mei 1773 - 25 augustus 1846) was een Italiaans natuuronderzoeker, ontdekkingsreiziger en componist.

Acerbi werd geboren in Castel Goffredo. In 1798 reisde hij naar Lapland en publiceerde zijn ervaringen in *Reizen door Zweden, Finland en Lapland tot de Noordkaap in de jaren 1798 en 1799* (1802).

Daar verzamelde hij een aantal Finse folk melodieën die hij gebruikte in een Clarinet Concerto. Dit was de eerste keer dat een Finse melodie werd gebruikt in klassieke muziek.

362 Kengis is een dorp binnen de Zweedse gemeente Pajala. Het dorp bestaat uit twee kernen: Kengis en Kengis Bruk. Op de grens van Zweden en Finland.

363 Antonio Canova was een Italiaans beeldhouwer en kunstschilder. Hij was leerling van Toretti in Venetië, in 1773 opende hij zijn eigen atelier. Hij stierf in 1822 en ligt begraven in zijn eigen versie van het Pantheon. Canova's werk is neoclassicistisch, een stijl waarbij goed gekeken werd naar de klassieken. Canova probeerde niet zo zeer de werkelijkheid af te beelden, maar een ideaal.

Seume haalt Canova vaak aan,

364 Wellicht: Belisarius vraagt om een aalmoes (Frans: Bélisaire demandant l'aumône) is een schilderij van Jacques-Louis David uit 1780. Het was het eerste belangrijke neoclassicistische schilderij van de kunstenaar en had een groot succes op de salon van 1781. Sinds 1863 maakt het deel uit van de collectie van het Museum voor Schone Kunsten in Rijsel. Of van een andere schilder.

Flavius Belisarius of ook Belisarios (Grieks: Βελισάριος) (505-565) was waarschijnlijk de grootste generaal van het Oost-Romeinse Rijk c.q. Byzantijnse Rijk. Hij veroverde in naam van Justinianus I van Byzantium een groot deel van het verloren gegane West-Romeinse Rijk terug.

365 er zijn diverse Madonna's van Rafaël.

366 Claude Joseph Vernet (Avignon, 14 augustus 1714 – Parijs, 3 december 1789) was een Frans kunstschilder die door zijn talloze havengezichten bekend werd als een belangrijk marineschilder. Hij was de vader van de kunstenaar Antoine Charles Horace Vernet (1758-1835), die weer de vader was van historieschilder Horace Vernet (1789-1863).

van Kügelgen,³⁶⁷ in een andere kamer, zal misschien ooit een familiestuk van onschatbare waarde worden; het werk van de kunstenaar verdient nu al veel lof. De gelijkenis is buitengewoon, volgens de getuigenissen van iedereen die de hele keizerlijke familie van dichtbij kent.

Storch is me door zijn persoonlijke kennismaking dierbaarder geworden dan hij eerder was in zijn geschriften. Ik had hem verdacht van opzettelijke opsmuk; maar hij gelooft werkelijk met groot enthousiasme alles wat hij zegt; en dat maakt een eerlijk man, als men moreel niets tegen de uitwassen kan hebben. Hij is er echt van overtuigd dat Alexander de paradijzen om zich heen zal creëren die hij in zijn wellicht gepassioneerde bevolgenheid ziet.

Niemand kan dit vuriger wensen dan ik; niemand zal er blijer om zijn, maar tot nu toe is het nog steeds onmogelijk voor mij om alle mooie dingen met mijn eigen ogen werkelijkheid te zien worden. De moeilijkheden zijn immens. Als hij erin slaagt om de oververfijnde natie stevig binnen grenzen van de wet te verankeren, zal hij meer gedaan hebben dan Peter de Eerste.

Ik vond de muziek in de kapel in Pawlowsk bijzonder opmerkelijk. Het is de enige kerkmuziek die ik in mijn leven heb gehoord die het pure karakter had van ernst, waardigheid en hoge toewijding die religie verdient. Af en toe hoor ik muzikale passages in onze kerken die me doen denken dat ik in de opera ben. Ook al nemen velen de kerk misschien voor de opera, ze vergissen zich als ze willen dat het gevoel hier op dezelfde manier wordt behandeld.

Niets is heiliger voor mij dan hoge, zuivere, ware godsdienst; en hoe heiliger hoe zeldzamer ik het vind. De verdienste dat muziek hier zo passend is afgestemd voor het doel van religie behoort toe aan één man, wiens naam me weer is ontschoten: maar hij heeft mijn verering in een mate die even hoog is als Mozart, die ik beschouw als de grootste musicus buiten de kerk.

367 Johann Karl Ferdinand von Kügelgen (6 februari 1772, in Bacharach am Rhein - 9 januari 1832 [OS 28 december 1831], in Tallinn), ook bekend als Carl Ferdinand von Kügelgen, was een landschaps- en geschiednisschilder, een Russisch hofschilder in St. Petersburg, lid van de Keizerlijke Academie van Beeldende Kunsten in St. Petersburg, en lid van de Pruisische Kunstacademie in Berlijn. Hij is de grootvader van Sally von Kügelgen.

De volgende dag kreeg ik een kaartje voor het familietheater van de keizerin, waar een Franse opera werd opgevoerd ter gelegenheid van de verjaardag van groothertog Nikolai. De acteurs kwamen uit Petersburg. De eclecticische muziek was nogal middelmatig en de zang niet zonder uitzondering goed. Wat me het meest beviel was de vriendelijke gemêleerdheid van het publiek, als je het zo kunt noemen. Het was niet meer dan een familiefeest, waarbij het hele keizerlijke huis aanwezig was, met iedereen die aan het hof moest zijn voor officiële zaken, en bovendien zoveel respectabele mensen als gelegenheid had om toegang te krijgen. Alles ademde de sfeer van openheid; alleen de beperktheid van het aantal plaatsen limiteerde het aantal toeschouwers.

De keizer kwam en bleef en vertrok zonder wacht: geen bajonet te zien. Alleen voor de deur stonden de gebruikelijke wachters van de huiswacht. Dat is vertrouwen winnen.

Ik ben niet in Gatchina geweest omdat ik er geen tijd voor had, hoewel het gezien de omgeving misschien wel het interessantste van alle keizerlijke lusthoven is, samen met Peterhof. In Tsarsko Selo is er waarschijnlijk de grootste pracht en praal;

een onderdeel waar ik niet over kan oordelen, omdat ik zelden de passende aandacht heb.

Voor de kunstenaar is dit paleis opmerkelijk omdat het als een soort Portikus³⁶⁸ bijna alles bevat wat de Russische kunst aan kopieën en originelen heeft voortgebracht. Gebouwd door de eerste Catharina en uitgebreid en bewoond door de tweede, is het sinds enkele eeuwen misschien wel de meest opmerkelijke plek in het noorden van Europa, of je het nu antropologisch of politiek bekijkt.

Peterhof³⁶⁹ heeft meer charme voor natuurliefhebbers en zelfs voor idyllische zielen, zelfs als men vergeet dat de grootste man van het noorden van de afgelopen tijd hier zijn creaties bedacht en 368 zuilenhal, als in Rome en Athene.

369 In de stad Peterhof (Russisch: Петергоф, Petergof) ligt een zeer bekend Russisch paleizen- en tuinencomplex. Het werd gebouwd op bevel van de Russische tsaar Peter de Grote en wordt vaak het 'Russische Versailles' genoemd. Peterhof ligt ten zuidwesten van Sint-Petersburg en kijkt uit over de Finse Golf.

verwezenlijkte. Qua locatie zou ik Peterhof sterk verkiezen boven Versailles, als de strengheid van de hemel maar niet zo onverbiddelijk was. Overal waar je kijkt vind je een plek waar Peter de Eerste zijn favoriete toevluchtsoord had, waar hij zijn serieuze zaken deed en genoot van zijn ontspanning, waar hij zijn vloten in Kronstadt van dag tot dag onder zijn eigen ogen zag groeien.

Hier kun je zijn kleine kamers zien en zijn grote plannen volgen, die hij niet alleen bedacht maar ook uitvoerde; of ze echt altijd voor het welzijn van de mensheid en zijn eigen volk waren, zou een zeer problematische vraag zijn.

Dergleichen Dinge fragt immer nur erst die verwegene Nachwelt;
die Götter der Gegenwart wagt man mit solchen Kleinigkeiten nicht
zu behelligen.³⁷⁰

Het belangrijkste overblijfsel van Peters handen is waarschijnlijk het huisje in Petersburg aan de Neva tegenover de zomertuin, waarvoor nog steeds de boot ligt die hij naar verluidt zelf heeft gebouwd. Ik heb nog nooit zo'n mooi schip gezien, zo correct en wonderlijk zijn alle verhoudingen; en het lijkt zo goed te zijn dat het met weinig moeite weer in de vaart genomen kan worden.

Ik had hetzelfde gevoel bij de Hermitage in Petersburg als bij het Kremlin in Moskou. Het was in aanbouw en alles was ingepakt en afgesloten, dus ik kon de kunstschaten niet zien. En toch waren dit voor mij misschien wel de meest bezienswaardige voorwerpen in heel Petersburg, want er zouden prachtige werken te zien zijn, ook al zijn er niet zoveel Raphaëls als de nationale trots ons wil doen geloven. Köhler was zo vriendelijk als verwacht kon worden van een vriend van de Muzen; maar het heiligdom bleef een adyton³⁷¹ voor mij.

De bibliotheek van Voltaire, die ik mocht bezoeken, was niet zo belangrijk voor me. Het zou anders zijn geweest als ik tijd had gehad om het werk te bestuderen: het zou de moeite waard zijn geweest om te zien waar de oude sater van Ferney³⁷² zich vruchtbaar mee bezighield. 370 Zulke vragen worden alleen gesteld door het stoutmoedige nageslacht; de goden van het heden durven zich niet met zulke kleinigheden bezig te houden. 371 Adyton is het ontoegankelijke allerheiligste van de naos van een Oud-Griekse tempel. Het was vaak gereserveerd voor specifiek religieuze functies.

372 Ferney-Voltaire is een gemeente in het Franse departement Ain (regio

De oudheden in het paleis van Tauris³⁷³ lijken niet talrijk en uitmuntend te zijn voor degenen die de Parijse collectie en het beste in Italië hebben gezien. In de grote tuinzaal van hetzelfde paleis, waarvan de ongefundeerde roep echter meer lawaai maakt dan het verdient, waren er enkele goede dingen: maar het was niet toegestaan om ze in alle rust van dichtbij te bekijken, omdat er voorbereidingen werden getroffen voor een grote feest.

Het zou moeilijk zijn voor een vreemdeling om over het prachtige terrein van de tuin te wandelen zonder kennis te maken met de vreemde man die hier lange tijd zijn activiteiten uitvoerde en daarmee de despoot van het noorden was. Potemkin³⁷⁴ is als alle andere markante personages: er zijn er die hem groot en goed tegelijk vinden, en er zijn er die noch het een, noch het ander in hem willen zien. De laatsten vergissen zich ontegenzeggelijk meer dan de eersten. Keizer Paul had helemaal geen reden om van hem te houden; maar zijn gevoeligheid voor hem ging achteraf vaak zo ver dat hij menige goede zaak in het leger vernietigde, alleen maar omdat die onder Potemkin tot stand was gekomen. Potemkin was een

Auvergne-Rhône-Alpes). Nabij Geneve. De gemeente heette aanvankelijke Ferney, en kreeg in 1878 de huidige naam - ter ere van de Franse filosoof Voltaire die er een huis op een landgoed had, dat nu het museum Voltaire is.

373 Het Taurische Paleis (Russisch: Таврический дворец, Tavrisheskij dvorets) is een gebouw in de Russische stad Sint-Petersburg dat vooral bekend is omdat het van 1905 tot 1917 de zetel was van de Doema.

Het Taurische Paleis werd tussen 1783 en 1789 gebouwd naar ontwerp van Ivan Starov in opdracht van tsarina Catharina de Grote. Het neoclassicistische paleis, dat werd omringd door uitgestrekte tuinen met een meertje, werd door Catharina geschonken aan haar favoriet Grigori Potjomkin, die na zijn verovering van de Krim de titel vorst van Tauris droeg.

Na de dood van Potemkin in 1791 verwierf Catharina's zoon, de latere tsaar Paul I, het paleis en verbouwde het tot een kazerne van een cavalerieregiment. Tsaar Alexander I, de zoon van Paul I, liet het gebouw weer ombouwen tot residentie en in de negentiende eeuw werd het bewoond door leden van de keizerlijke familie en gebruikt voor tentoonstellingen en bals.

374 Grigori Aleksandrovijsj Potjomkin (ook: Potemkin, Russisch: Григорий Александрович Потёмкин) (24 september (OS: 13 september) 1739) – 16 oktober (OS: 5 oktober) 1791) was een Russische prins, maarschalk, staatsman en favoriet van Catherina II de Grote. Hij is vooral bekend om zijn pogingen de steppen van de Zuid-Oekraïne te koloniseren, die na het Verdrag van Küçük Kaynarca (1774) naar Rusland waren overgegaan. Steden gesticht door Potjomkin zijn onder andere Cherson, Mikolajev, Sebastopol, en Jekaterinoslav (nu Dnipro).

uitstekende militair. Potemkin was een uitstekend militair eclecticus en zijn artillerie bestond uit het beste wat hij van verschillende naties bijeen had gebracht. Hij had veel geleerd van de Schotten, die zonder meer uitstekende soldaten zijn.

De hartelijke ontvangst die ik van Suchteln³⁷⁵ kreeg, deed me heel goed. Ik dacht: zo neemt een man van respectabele waarde en ware menselijkheid zichzelf.

Ik had me nauwelijks aangemeld of hij kwam met open armen naar me toe: *Ah mon cher camerade de malheur, soyes bien venu! A present nous sommes un peu mieux, qu'à Varsovie il y a onze ans.*

*Beaucoup, beaucoup, V. E, grace au ciel!*³⁷⁶ zei ik en hij leidde me zelf aan zijn handen naar binnen en stelde me voor aan het gezelschap.

Je weet dat dit niet mijn *Eitelkeit*³⁷⁷ is, maar het is goed om zulke vriendelijkheid te vinden.

Het ging niet zo goed met generaal Igelström³⁷⁸ in Riga. Ik liet mijn komst melden alleen om mijn respect te betuigen aan de oude heer als mijn voormalige chef; ik kon geen andere bedoeling hebben.

Hij liet me daar een hele tijd wachten en vertelde me uiteindelijk dat hij ziek was en me wilde zien als hij beter was. Zijn dokter en zijn neef hadden me eerder verzekerd dat hij gezond genoeg was. Ik ging en kwam natuurlijk niet meer terug, want ik was er niet heen gegaan om hem het hof te maken. Het was een tijd waarin hij me alle geheimen van zijn openbare ambten en zijn privé zaken toevertrouwde, een vertrouwen dat ik nooit misbruikte, een tijd waarin ik wekenlang aan zijn bed zat en werkte, waarin hij me als een vertrouwde vriend behandelde en mij vervolgens tegenover de vorst met mijn papieren in bescherming nam. Ik zal nog steeds zijn karakter verdedigen tegenover iedereen, want ik heb nooit enige onfatsoenlijkheid in de man gezien. Nu leek hij thuis niet langer het opperbevel te hebben.

Tot mijn grote verdriet hoorde ik nu in Petersburg openlijk twee

375 Strijdmakker in Warschau. 11 jaar eerder. Geen nadere informatie gevonden.

376 Ah mijn beste kameraad van het ongeluk, je bent welkom! Nu zijn we iets beter uit dan elf jaar geleden in Warschau. – Veel, veel, V.E, godzijdank!

377 trots, ijdelheid.

378 Bevelvoerder, diplomaat en meerdere van Seume tijdens de oorlog in Warschau.

berichten uit mijn vaderland, die me meer en langer verontrustten dan ik in mijn afgezonderde situatie voor mogelijk had gehouden. Het eerste was het grote tekort aan brood; het tweede was dat de keurvorst van de Diet³⁷⁹ de landeigenaren de vrijheid had gegeven om de rechters willekeurig te ontslaan in ruil voor enige bereidwilligheid. Beide zaken veroorzaakten bij mij een mate van onbehagen die ik mezelf niet wil verwijten.

Ik heb vaak en hardop gezegd dat ons staatsbestuur zo weinig rekening houdt met mogelijke tekorten dat we in de eerste jaren van slechte oogst weer in veel grotere nood verkeren en veel meer gevaar lopen te verhongeren dan in de jaren zeventig van de vorige eeuw. Men probeert alleen geld te verdienen en te verdelen; alsof geld alleen de maatstaf is voor het geluk van een volk. Met de dood van Frederik de Tweede zijn bijna alle voorraadschuren leeg onder vroom vertrouwen; ik beschouw deze vroomheid als zeer goddeloos.

De keurvorst van Saksen, zeker een van de meest rechtvaardige en liberale mannen in Europa, is de particuliere eigenaar van bijna een derde van het land, en zou de marktprijs van brood onder zijn controle kunnen en moeten hebben door middel van een weloverwogen, humaan beheer van zijn landgoederen. Maar omdat ze de pachters zo ver uitknippen als ze uitgeknepen kunnen worden, kunnen ze dan natuurlijk geen regels uitvaardigen over de verkoop, omdat ze het kwantum moeten afdwingen; zodat onder dit voorwendsel het grofste eigenbelang vrij spel heeft. Het resultaat kan zonder grote wijsheid worden berekend.

De vorstelijke pachters van Chur worden in hun handelingen gevolgd door alle landeigenaren en grotere plattelandsbewoners. Alles wat verkocht wordt, levert natuurlijk goudgeld; maar de verkopers zijn altijd met weinigen, en het grotere aantal horige mensen van het platteland en uit de steden moet er noodzakelijkerwijs onder lijden. Het resultaat is een wederzijds gehate prijsopdrijving, dat tot trieste botsingen kan leiden. Gelukkig overdreef de algemene opinie in Petersburg, zoals ik al snel leerde, volgens de eigenheid van geruchten, ook het broodtekort in mijn vaderland.

379 parlement.

Het tweede onderwerp over de rechtspraak werd publiekelijk met verdiende afkeuring gehonoreerd, zelfs in Petersburg. In Petersburg werken ze aan een solidere vorm van rechtspraak, en tegelijkertijd werken ze in Saksen aan de vernietiging ervan. Het feit alleen al dat een privé-burger een rechter benoemt, zelfs in zijn eigen zaak, is niet ontleend aan de meest zuivere opvattingen van staat en rechtspraak: maar het feit dat deze privé-burger deze rechter ook naar eigen goeddunken moet kunnen ontslaan, brengt de vrijheid van de Duitse boeren al snel terug naar waar vrijheid nu is onder de Letten en de Esten. Waar willekeur begint, eindigt meestal rechtvaardigheid.

De rechters waren tot nu toe helaas afhankelijk van de beschermheren; nu zijn ze zo'n beetje hun schepsels.

Er is meer dan gewone standvastigheid voor nodig om de macht van de rijkdom en het geweld van het klassensysteem te trotseren, en daardoor misschien zichzelf en zijn familie bloot te stellen aan gebrek. Door deze buitensporigheid wordt de rechtmatigheid van de hogere klassen niet in twijfel getrokken, als ze niet exclusief in beslag zijn genomen door de geest van de klasse: maar men zou de chicanes en slechtheid van de mensen niet kennen, als men zich veilig wil voelen onder hun willekeur.

Deze maatregel is, als hij waar is, ontegenzeggelijk een stap in de richting van zeer harde onderdrukkingen. Zo oordeelden hardop onpartijdige mannen van alle richtingen; en ik sluit me met spijt aan bij hun oordeel. De hemel geve dat het anders en beter mag zijn dan hier is gezegd.

Het was een ontroerend en plechtig bezoek aan de vestingkerk, waar de lichamen van alle heersers van Rusland vanaf de stichter van de stad in de laatste pracht bij elkaar liggen. De kisten staan open en bloot zonder crypte, heen en weer liep ik liep er langs, las de inscripties en ik las bovendien de reusachtige veranderingen sinds Peter vanaf de rivier de Moskva de machtszetel hierheen verplaatste.

Ik ben geen moralist, maar ik kon het bijna niet helpen dat ik huiverde bij de gedachte dat ik hier stond tussen de overblijfselen van de vorstelijke grootsheid van een natie die nog niet zo lang geleden met Herculeskracht uit de chaos van de nacht was opgestaan en nu in vreselijk gisting was over wat het zou worden.

Ik was al een paar keer met mijn eigen gevoelens in het paleis van Michailovski geweest: hier stond ik voor de kist van Paul, de goede, verkeerd begrepen, ongelukkige man, die privé zeker een van de meest beminnelijke mannen zou zijn geweest. en die, met vele anderen, struikelde onder het gewicht van de kroon. Uit alles wat ik van Paul's karakter heb geleerd, blijkt dat hij zeker een prins was die het goede wenste; en zo'n man is zelf goed. Hij was, daar ben ik van overtuigd, lichamelijk en moreel ziek, ondanks alles wat op het tegendeel wijst; al zijn afbeeldingen, niet één zonder zijn interesse en niet een die niet op hem lijkt, zeggen dat.

Hij vertoonde spastische bewegingen bij de levendige gedachte aan wanorde en onrechtvaardigheid; men was zeker van de meest volmaakte rechtvaardigheid zodra hij zelf kon horen en oordelen. De mentale en fysieke spanning, de daaruit voortvloeiende mengeling van tederheid en hardheid, de grenzeloze toewijding, het angstige wantrouwen, en de vele tegenstrijdigheden van zijn aard in het algemeen moeten voor het grootste deel worden verklaard door de omstandigheden van zijn jeugd. Hij had ooit mensen verkeerd beoordeeld en nu volgde de ene verkeerde beoordeling op de andere: de ongelukkige periode van die tijd had een onweerstaanbare invloed en hielp om de fout fataal te maken.

Als hij een paar jaar langer had geleefd, zou het gevaar alleen maar een andere vorm hebben aangenomen: en het zou een probleem zijn geweest welke rol een man als hij dan zou hebben gehad. Onpartijdige mensen ontgaat het helemaal niet om de weldadigheid van zijn strengheid op veel punten te erkennen. Ze vreesden hem en bleven tenminste binnen de grenzen van gematigdheid uit angst voor hem.

Helaas lijkt het erop dat de toegeeflijkheid van zijn zoon opnieuw veel ruimte laat voor de vermetelheid van kleine despoten. Er wordt weer luid gesproken over willekeurig onderdrukking door de militairen, over de invloed van vriendjespolitiek in de rechterlijke macht, over de opvallende slapte en willekeur van de politie.

Plaats en tijd en namen en alle omstandigheden worden genoemd over hoe bepaalde sommen geld worden gebruikt om processen in de Senaat erdoor te drukken; en als je mag geloven wat je hier en daar bijna apodictisch hoort van heel legale mensen, is er een openlijke oneervolle omkoperij in het hoogste gerechtshof die je doet huiveren.

Er kan op deze manier weinig rechtvaardigheid in de wereld van onze staten zijn; en als dit weinige ook nog voor goud te koop is, zou men uit filantropie wel eens willen rondkijken waar de weg naar de tempel loopt.³⁸⁰

Uit de aardige psychologie komt naarvoren dat keizer Alexander nu nog meer de reputatie van zachtaardigheid draagt: want hoe zou de soberheid van een vaak bedrogen, volmaakte wereldwijze er uitzien bij de komst van een jonge man?³⁸¹

Maar het zal nodig zijn, en ik hoop dat het gaat gebeuren, dat hij volhardt met zijn onwrikbare strengheid in de uitvoering van ernstige besluiten. Vriendelijkheid en zachtmoedigheid zitten in het karakter van deze jaren en natuurlijke goedheid: maar de regent zal waarschijnlijk vaak ernstiger en onverbiddelijker moeten worden dan hij en de goede mensen met hem wensen en toch verwachten.

Een van de verhalen van de dag was de veroordeling van de misdadiger van Dago, die, zoals bekend, een aantal jaren als piraat vanaf zijn eiland de cacus³⁸² had gespeeld en veel mensen te gronde had gericht.

380 Seume doelt op rol van de kerk.

381 Es geht aus der schönen Psychologie hervor, dass der Kaiser Alexander jetzt noch mehr das Ansehen der Milde trägt: denn welche Erscheinung wäre beim Antritt eines jungen Mannes die Austerität eines oft getäuschten vollendeten Weltkenners?

382 Cacus was in de Romeinse mythologie een zoon van Vulcanus die woonde op de plaats waar later Rome zou verrijzen. In de versie van de mythe die Livius (I, 7) vertelt, was hij een sterke en ruwe herder, volgens Dionysius van Halicarnassus (I, 39) was hij een rover, maar volgens Vergilius (Aeneis VIII, 190-268) en Ovidius (Fasti I, 543-585) was hij een misdadig vuurspuwend monster. Hij had een hol in de Aventijn. Maar ook de Palatijn, waar zich in de Oudheid een pad bevond dat de Trap van Cacus (Scalae Caci) werd genoemd, wordt wel als zijn woonplaats beschouwd.

De dood van Cacus wordt toegeschreven aan Hercules. Toen deze vanuit Spanje terugkeerde van zijn 10e werk, 'de runderen van Geryones', liet hij de runderen grazen langs de Tiber. Nadat hij in slaap was gevallen, werden er vier door Cacus gestolen. Deze verborg ze in zijn hol. Hij had ervoor gezorgd dat hun sporen niet gevolgd konden worden door ze aan hun staart naar binnen te trekken. Toen Hercules wakker werd, miste hij de runderen, maar kon ze niet vinden. Hij besloot te vertrekken met de rest van de kudde, maar toen hij vertrok werd er in het hol met geloei gereageerd op het geloei van de vertrekkende runderen. Daarop ontdekte Hercules het hol en doodde hij Cacus met zijn knuppel.

Het leven van deze man in onze dagen is een fenomeen dat zelfs in de barbarij van de tijd van Hercules opmerkelijk zou zijn geweest. Het proces dat onder Paul was begonnen, verliep nu nogal traag en men geloofde dat zijn nauwe familieverwantschap in de Senaat hem er wel luchtig vanaf zou laten komen. Er zou al een zeer mild vonnis zijn opgesteld en klaar liggen om te worden gepresenteerd; toevallig werd de monarch gevraagd om een zeer streng vonnis te ondertekenen tegen een jongeman die voor een paar honderd roebel bankbiljetten buit had gemaakt.

“Dat is hard, dat is heel hard,” zou de keizer gezegd hebben toen hij het las: “is dat de wet?”

“Ja, Majesteit,” zei de spreker.

“Dan kan ik hem niet helpen, de ongelukkige man; maar nu wil ik zien welke straf zal worden uitgedeeld aan de schurk uit de Oostzee?”

Naar verluidt durfde de spreker, die de grote ernst van de vorst zag, het vonnis niet op deze manier te presenteren, en uit voorzichtigheid werd het in de Senaat aangescherpt, en vervolgens werd het zo uitgevoerd.

Ik geef de anekdote zoals ik die heb gehoord van enkele niet lichtzinnige personen. Het zou op zijn minst psychologisch waar kunnen zijn, en het hart van de vorst eer aandoen: want genade voor boosdoeners is zeker onrecht.

Wanneer men in het openbaar over de keizerlijke familie spreekt, prijst men vrijuit en blijmoedig haar karakter van mooie menselijkheid en algemene goedheid. Alleen over Groothertog Constantijn wordt hier en daar met luide afkeuring gesproken; en er zijn zelfs mensen die hem als slecht beschouwen. Uit alles wat ik over hem te weten ben gekomen, kan ik dit niet van hem geloven: maar het kan niet worden ontkend dat een ongeëvenaarde hartstochtelijke felheid, die naar men zegt grenst aan onhandelbaarheid, hem soms de schijn van grote verdorvenheid geeft.

Hij was het lievelingetje van zijn grootmoeder vanwege de levendigheid van zijn geest; en het is gemakkelijk te begrijpen hoe

Euander, een wijs uit Griekenland afkomstig man die daar toen regeerde, vernam wat er was gebeurd en bewees Hercules eer door een altaar voor hem op te richten, de Ara Maxima Herculis.

ook moederlijke tederheid menig jeugdige uitbarsting in een veel minder gunstig daglicht ziet dan de strengere rechter in openbare omstandigheden. Zijn familie houdt zonder uitzondering van hem, een bewijs dat hij over natuurlijke goedheid moet beschikken. Voor de rest is zijn moed bijna grenzeloos en heeft hij stappen ondernomen waarvan ik de helft aan de barokke vormgeving van het ongenoegen zou willen wijten.

Het is triest dat de jonge, echt beminnelijke, hoogopgeleide man zijn betere karakter dreigt op te offeren aan de lichtzinnigheid van zijn jeugdijaren. Het effect is al zichtbaar. Men vlucht voor zijn nabijheid, omdat men het spel van zijn ongeremde driestheid vreest.

De mannen die zich aanbieden als metgezellen en uitvoerders van zijn jeugdige ideeën belasten zichzelf en de natie met een zware verantwoordelijkheid. Ze moeten zijn achting verliezen zodra hij tot serieuze bezinning komt; en dit zal zeker gebeuren wanneer zijn betere ziel een kalme blik op de dingen krijgt, en hij zelf de behoefte voelt om de liefde en het pure respect van de verstandigen te bezitten in plaats van het haastige applaus van de enthousiastelingen.

Ik heb hem slechts bij één maaltijd in de buurt gezien, waar hij op zo'n onstuimige manier bevelen gaf aan een officier, zo ongepast voor de aanwezigen, dat ik – als ik die officier was geweest – zeker de volgende ochtend mijn ontslag had geëist. Publiek respect is de meest heilige belofte tussen mannen van eer.

De botanische tuin van de Academie wordt nu beter onderhouden dan voorheen en de tuinman lijkt een kordate en actief man, thuis in zijn tuin en zijn Linneaus. Een bijzondere vorm van zuinigheid, die me opvalt in de rijke Academie, is dat de grootste helft van het tuingrond wordt verhuurd aan tuinders: en zo wordt de wetenschap waarvoor het bedoeld is, beperkt tot een nogal kleine ruimte: en deze huurovereenkomst is zelfs verlengd onder Alexander, zoals ik heb gehoord.

Ik was, zoals je weet, half en half op pad gegaan met de bedoeling hier toegang te zoeken tot de keizer en hem een klein jaarsalaris te

vragen, dat ik dacht verdiend te hebben en met vertrouwen tegemoet te kunnen zien.³⁸³ Ik had het idee onderweg al helemaal uitgewerkt, en hier vond ik de monarch zo belaagd door de kritieke toestand van de openbare aangelegenheden en belangrijke zaken, die op geen enkele manier aangenaam waren, dat het niet in me opkwam om er werk van te maken.

Het was misschien niet zo moeilijk voor me geweest, maar bij nader inzien realiseerde ik me dat het beter voor me zou zijn om zo lang mogelijk voor mezelf te zorgen. Het is beter voor mijn manier van zijn en denken, ook al ben ik zo zeker van mezelf dat geen goud en geen pracht en praal van de aarde me zouden omkopen tot welke mening dan ook.

De bezetting en annexatie van Genua en het terugroepen van de gezant die naar Parijs zou gaan om het geschil te beslechten, zijn al enkele dagen het onderwerp van algemene gesprekken. Dit zal waarschijnlijk het begin zijn van een nieuwe tragedie. Consequent zijn de stappen van de Fransen, die hun kracht aan deze kant en de zwakte van hun burens kennen.

De kwestie is er niet een van rechtvaardigheid; daar wordt gewoonlijk weinig rekening mee gehouden in internationale betrekkingen en het heeft de beleefdheid om zijn waakzame neus overal in de richting te steken waar de bajonetten heen willen.

Eén ding doet me plezier in de hele zaak: de Corsicaan³⁸⁴ heeft zijn vaderland koninklijk gewroken, op de nieuwe en de oude onderdrukkers; en de tijdgeest is zo miserabel dat alles nog steeds als een zegen moet worden beschouwd.

Nu lees ik door de pagina's van mijn aantekenboek en kan ik het niet nalaten u een klein kroongedicht te vertellen, waarvoor ik nauwelijks een ring of een aanbevelingsbrief zal ontvangen, maar dat ik niet

³⁸³Na verlaten van de Russische krijgsdienst kreeg soldaat Seume niet betaald, zoals gebruikelijk was. Zie *Wandeling naar Syracuse* en *Mijn leven*.

³⁸⁴Napoleon Bonaparte.

angstvallig als mijn ongegronde mening wil verbergen. De verzen,
met een kort overzicht van de zaak, luiden als volgt:

Der Bourbonide fiel durchs Beil,
Und ließ zu seines Nahmens Rache
Der Nation entweihte Sache
Den Kühnsten im Verbrechen feil:
Schnell ries die Wuth mit Hohngelache
Im Sturm entfernten Völkern Heil,
Und überzog sie wie ein Drache
Mit neuer Knechtschaft Geisselseil.
Man tönte hoch die hehren Nahmen
Von Freiheit und Gerechtigkeit;
Und alle, die zu nahe kamen.
Sahn in des Himmels schönem Saamen
Der Hölle Unkraut ausgestreut.
Und bebten vor der Folgezeit.
Man drohte rund umher den Thronen,
Als brach' ihr Weltgericht herein;
Und baute Konstitutionen,
Und riss sie trümmernd wieder ein;
Und predigte mit Legionen
Des neuen Glückes Litaneyn,
Und dezimierte Nationen
Ins herrliche System hinein.
Man liess das Volk latemisieren,
Guillotiniern, septembrieren.
Durch Teufen es inizzieren.
Zur Freiheit es zu sublimieren;
Und die Verstockten zu kasteyn
Mit kurzer Hand sie kayennieren:
Und es erschienen lange Reihn
Verfassungen, aus schlechte schlechte;
Und immer kam noch nicht die rechte.
Nun höhlet man den Papst mit seiner Zunft,
Den Erzhschier der Unvernunft,
Den Korsen unbedingt und rein

Zum Autokrator einzuweihen,
Und mit des Glaubens Nebelschein
Zum leidenden Gehörsam alle Frommen,
Die schaaftenweis zur Benedeyung kommen.
Von Licht und Freiheit zu befreien:
Das wird nun wohl die rechte sein.

De Bourbonide viel door de bijl,
En als wraak uit zijn naam
De ontheiligde zaak van de natie
Aan de moedigste in misdaad:
Snel steeg de woede met hoongelach
In de oorlog heil voor verre volkeren,
En bedekte hen als een draak
Met nieuw geseltouw van slavernij.
De nobele namen werden hoog verheven
Van vrijheid en gerechtigheid;
En allen die te dichtbij kwamen
Zagen dat met het mooie zaad van de hemel
Het onkruid van de hel werd verstrooid.
En beefden bij de nasleep.
Ze bedreigden de tronen rondom,
Alsof hun oordeel eraan kwam;
En bouwden grondwetten,
En legden ze weer in puin;
En predikten met legioenen
Van nieuwe fortuinlijke litanie,
En decimeerde naties
In het glorieuze systeem.
De mensen werden geradbraakt,
Gekeeld, opgehangen.
Door de doop lid gemaakt.
Om hen te onderwerpen aan vrijheid;
En om de koppigen te kastijen
Om ze met korte hand te koeien:
En lange rijen verschenen

Grondwetten, uit slechte kwamen slechte;
En nog steeds kwam de juiste niet.
Nu zijn de paus en zijn gilde verheven,
De aartsvader van de onredelijkheid,
De Corsicaan onvoorwaardelijk en zuiver
Tot de alleenheerser in te wijden,
En met de mistbanken van het geloof
Lijdelijke gehoorzaamheid van alle vromen te maken,
Die massaal naar de zegening komen.
Om hen te bevrijden van licht en vrijheid:
Zo zal het nu gebeuren.

*Le peuple n'est rien pour qui le sait mener.*³⁸⁵ Hij bewijst de waarheid van zijn zin onmiddellijk door zijn eigen voorbeeld, een groot voorbeeld inderdaad, dat opnieuw een ernstige rampspoed op de geesten van de mensen schrijft. Ik zal jullie aan deze of gene prins geven! zou hij geantwoord hebben aan de afgevaardigden van de keizerlijke steden op hun nederig verzoek. De natie en haar vorsten zijn nog nooit zo bespot. De gever, de gevers en de nemers staan allemaal in hun eigen licht. Ik moet denken aan een passage uit Plutarchus,³⁸⁶ waar Metellus, de volkstribuun, zich voor de deur van het Aerarium meldde toen Caesar het wilde gebruiken voor zijn oorlog tegen de Senaat. De patriot weigerde absoluut te vertrekken totdat de Caesar hem wegsleepte.

“Bedenk,” zei Caesar tegen hem, “dat het voor mij veel moeilijker zal zijn om iets hard tegen je te zeggen dan om het te doen.”

Iets hard tegen iemand doen was toen een veelgebruikt eufemisme voor de bijl van de lictor³⁸⁷ of een sikar. Ik kon niet anders dan onwillekeurig
385 De mensen zijn niets voor degenen die weten hoe ze hen moeten leiden. Citaat Napoleon.

386 Ploutarchos, Oudgrieks: Πλούταρχος, of Plutarchus, Romeinse naam: L. Mestrius Plutarchus, was een belangrijke historicus en filosoof uit de tijd van het oude Griekenland. Hij leefde van omstreeks 46 tot minstens 120 n.Chr., zijn precieze datum van overlijden is niet bekend.

387 Een lictor was een dienaar die de hoogste Romeinse ambtenaren vergezelde. Lictoren droegen fasces (roedenbundels waarin een bijl zat), symbool van de rechtsmacht van de ambtenaren. De lictor vormde een erewacht voor aanzienlijke personen met een officiële functie in de Romeinse maatschappij.

de parallel trekken. Bonaparte's harde woorden lijken niet zo moeilijk. Ik acht de werkelijk grote man net zo hoog als iedereen; maar ik kan onmogelijk van hem houden, want ik beschouw hem noch als zuiver liberaal noch als rechtvaardig. Hij heeft het mooiste ideaal van mijn leven vernietigd:

und ich bin so stolz zu glauben, meine Ideale sind nicht das Produkt eines spielenden müßigen Gehirns.³⁸⁸

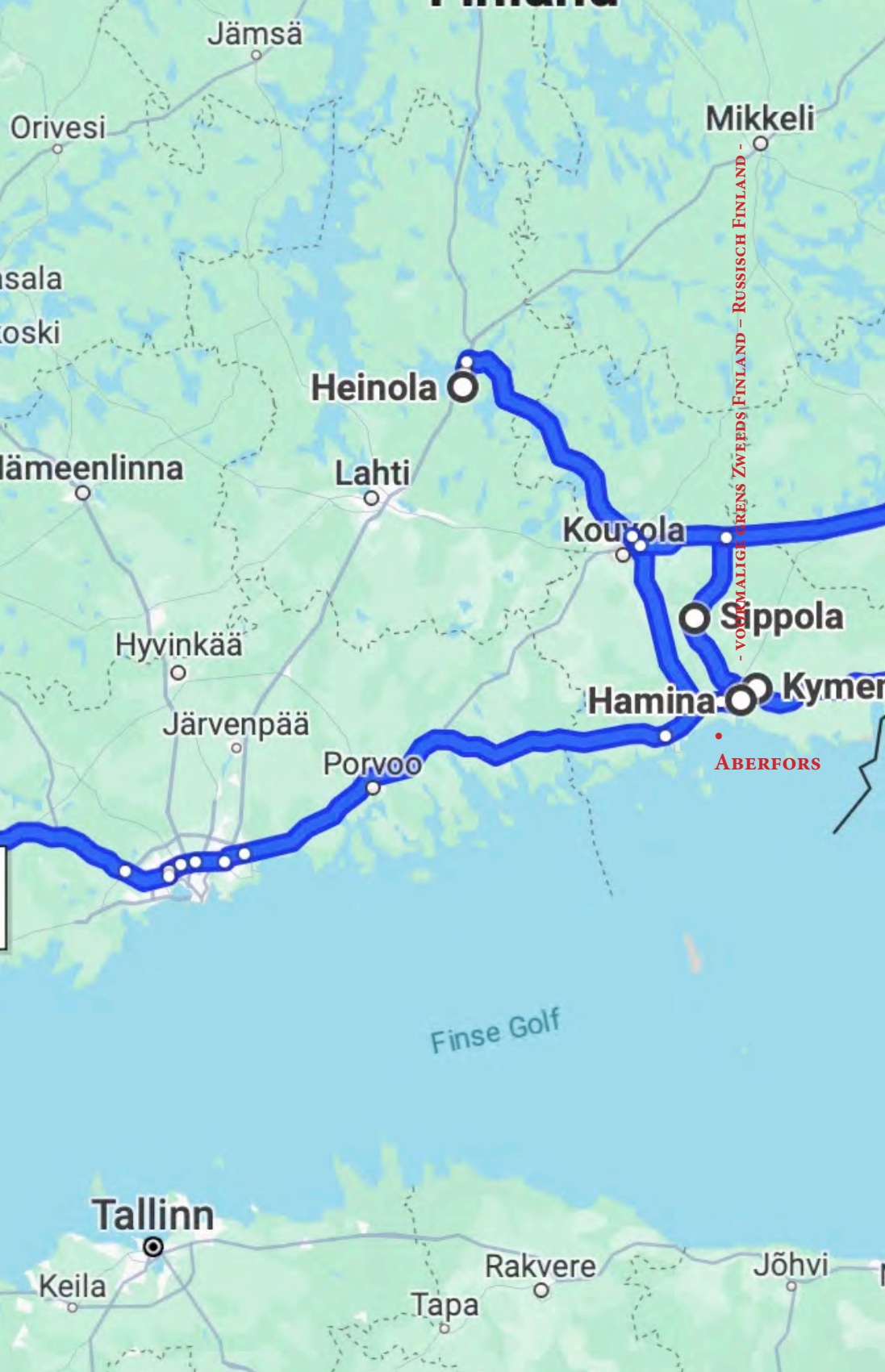
Het lot gaf hem twee namen, een mooie en een verschrikkelijke. Hij droeg de mooie in zijn mooie tijd; nu heeft hij die opgeborgen en alleen de verschrikkelijke bewaard. Maar de eeuwigheid van Bonaparte, de redder, zal zeker beter en mooier zijn dan die van Napoleon, de leeuw van de bergkloof, ondanks zijn bewonderde grootheid.

Ik geef er altijd de voorkeur aan de mooie naam voor mezelf te houden;

Furcht ist quälend und soll nicht in meiner Seele wohnen: den schrecklichen überlasse ich gern den Diplomaten.³⁸⁹

388 en ik ben er trots op dat ik geloof dat mijn idealen niet het product zijn van nutteloze hersenspinsels.

389 Angst is bijtend en mag niet in mijn ziel wonen: het verschrikkelijke laat ik graag aan de diplomaten over.

Jämsä

Orivesi

Mikkeli

sala
oski

Heinola

Hämeenlinna

Lahti

Kouvola

Sippola

Hyvinkää

Järvenpää

Hamina

Kymer

Porvoo

ABERFORS

- VOOMALIGT SWEDES FINLAND - RUSSISCH FINLAND -

Finse Golf

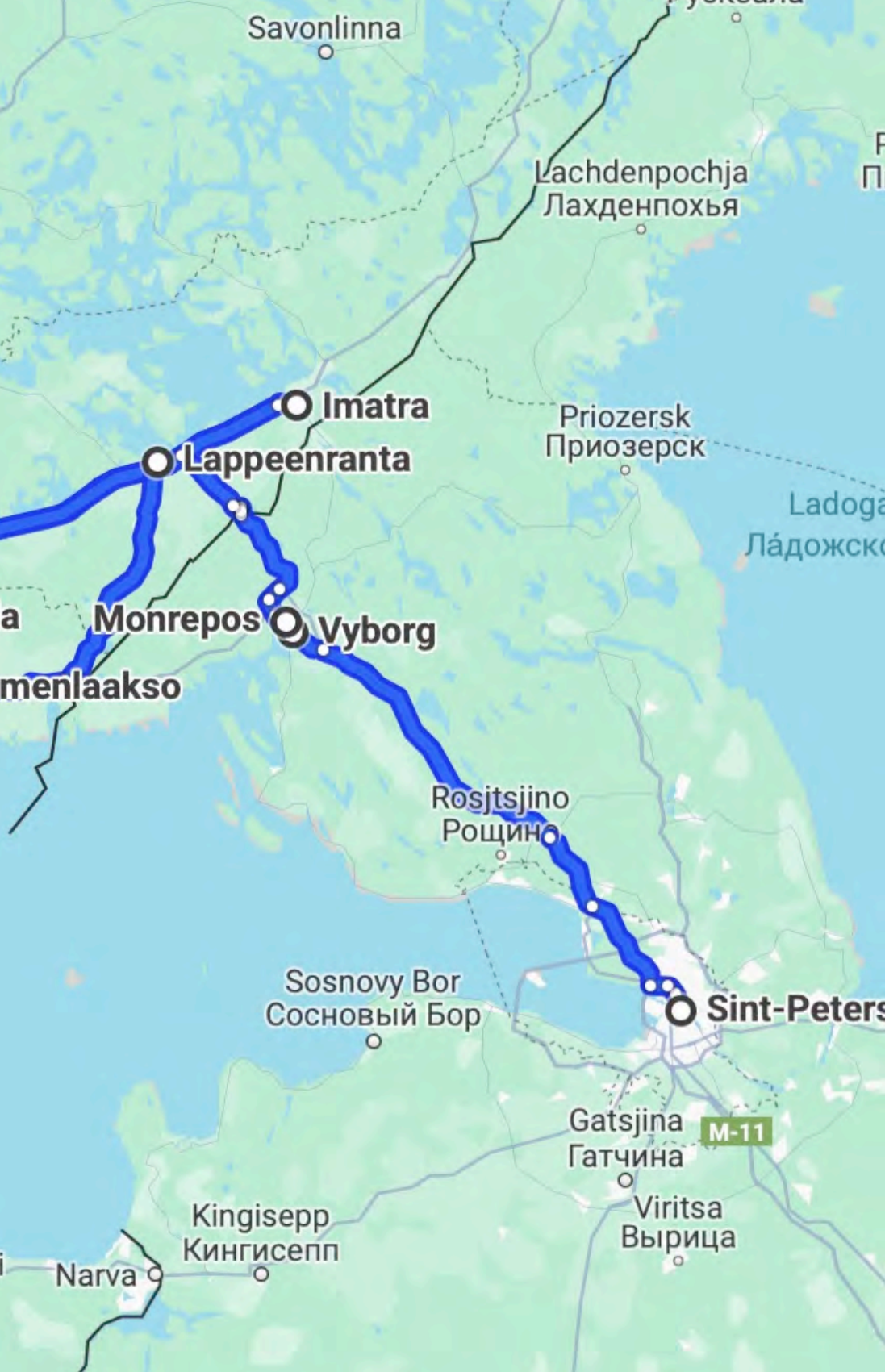
Tallinn

Keila

Tapa

Rakvere

Jõhvi

Savonlinna

Lachdenpochja
Лахденпохья

Imatra

Priozersk
Приозерск

Lappeenranta

Ladoga
Ладожское

Monrepos
Vyborg

menlaakso

Rosjtsjino
Рощино

Sosnovy Bor
Сосновый Бор

Sint-Petersburg

Gatsjina
Гатчина

M-11

Viritsa
Вырица

Kingisepp
Кингисепп

Narva

SIPPOLA, 23 JULI

Ik wed met je om mijn beste stuk zalm uit de Woxa en een hele mand mamurami³⁹⁰ dat je niet weet in welke hoek van de aarde Sippola ligt; en noch Büsching³⁹¹ noch Schlözer³⁹² noch Gaspari³⁹³ kunnen je helpen. Dus luister; Sippola is een klein dorp in het Noordse paradijs van de Lappen van Russisch Finland, een beetje uit de weg naar het noorden, tussen Wilmanstrand (Lappeenranta) en Friedrichsham
390 bessen, bosvruchten.

391 Anton Friedrich Büsching (Stadthagen, 27 september 1724 - Berlijn, 28 mei 1793) was een Duits geograaf. Hij hield zich als een van de eerste, moderne geografen, bezig met de beschrijvende regionale geografie.

Van zijn hand komt o.a. een van de eerste boeken waarin landen in Europa beschreven werden; *Große Erdbeschreibung*. Dit is uitgegeven in 11 delen (10 voor Europa en 1 voor Azië).

392 August Ludwig (sinds 1803 von) Schlözer (Russisch; Август Людви́г Шлётцер) (Gagstatt (Baden-Württemberg), 5 juli 1735 - Göttingen, 9 september 1809) was een Duits historicus. Zijn vader, grootvader en overgrootvader waren predikanten.

Logisch dat hij in 1751 theologie ging studeren in Wittenberg, maar al snel werd hij aangetrokken door de groeiende faam van de universiteit van Göttingen, waar hij antieke geschiedenis studeerde. Na zijn studie werkte hij als huisleraar in Zweden, Lübeck en Petersburg.

Geleidelijk kreeg Schlözer een groeiende reputatie als historicus door publicaties over Fenicische en Zweedse geschiedenis. Na een kort intermezzo als professor aan de Universiteit van Petersburg werd Schlözer in 1769 hoogleraar geschiedenis aan de Universiteit van Göttingen.

393 Adam Christian Gaspari (geboren 18 november 1752 in Schleusingen; † 27 mei 1830 in Königsberg (Pruisen)) was een Duitse geograaf. Adam Christian Gaspari was vanaf 1795 universitair hoofddocent filosofie aan de Universiteit van Jena, vanaf 1797 hoogleraar aan het Oldenburgse gymnasium, vanaf 1803 hoogleraar geschiedenis, aardrijkskunde en statistiek aan de Universiteit van Dorpat en vanaf 1803 hoogleraar geografie en statistiek aan de Universiteit van Königsberg uit 1810. Tijdens de Pruisische onderwijshervorming was hij vanaf 1810 tijdelijk lid van de wetenschappelijke deputatie, die het onderwijssysteem moest hervormen in de geest van het nieuwe humanisme. Gaspari was mederedacteur van de *Allgemeine Geographische Ephemeriden*.

Gaspari was een vrijmetselaar en lid van de Königsbergloge Zum Phoenix van 1814 tot 1821.

(Hamina).³⁹⁴ Ik heb het niet in de lengte en breedte opgemeten, dus ik kan je alleen vertellen dat er prachtige bessen groeien, dat het graan nog steeds hoge golven maakt en dat je er nog steeds een nogal idyllische Haberrohr³⁹⁵ kunt snijden, wat meer is dan je zou verwachten in de buurt van de Lappen.

Van de theaters in Petersburg heb ik alleen het Italiaanse gezien, dat waarschijnlijk het beste is. Er was daar een zanger zoals ik waarschijnlijk nog nooit gehoord heb. Hij schijnt echter veertienduizend roebel per jaar te krijgen; daarvoor kun je enige helderheid en kracht en stembuiging in zijn stem verwachten.

In het theater heb ik de Duitsers niet gezien, omdat al mijn vrienden unaniem verklaarden dat ze niet veel soeps waren. Miré verloor het directeurschap juist door zijn wanordelijke organisatie: nu hoopt men op iets beters van de nieuwe ondernemer, als man van kennis en smaak. De Russen heb ik niet gezien omdat ik overal en nergens was en steeds de tijd uit het oog verloor. Ik heb er nu een beetje spijt van, want ze worden verondersteld uitstekende mimici te zijn en sommige nationale toneelstukken met veel bezieling en levendigheid te vertolken. Meneer Pinnow gaf me een vriendelijk afscheidscadeau met wat goede middelen tegen slecht water, en een gezelschap vergezelde me in een paar koetsen naar Pergola (Heinola?), waar ik mijn laatste avondmaal had met mijn vrienden daar, met een zeer gemengd gevoel van mezelf.

Ich denke immer mit dem unbekanntem Etwas, das man Herz nennt, langst abgeschlossen zu haben; und alle Augenblicke spielt mir der Kobold noch einen Streich.³⁹⁶

394Ca. 150 km ten noordwesten van Petersburg. Hamina. Verdrag van Fredrikshamn. Vredesverdrag van september 1809 tussen Rusland en Zweden. Het Verdrag van Fredrikshamn, of het Verdrag van Hamina, was een vredesverdrag dat op 17 september 1809 werd gesloten tussen Zweden en het keizerlijke Rusland. Het verdrag maakte een einde aan de Finse oorlog en werd ondertekend in de Finse stad Hamina. Rusland werd vertegenwoordigd door Nikolay Rummyantsev en David Alopaeus, terwijl Zweden door infanterie-generaal Kurt von Stedingk en kolonel Anders Fredrik Skjöldebrand. In het verdrag stond Zweden Finse gebieden af aan Rusland.

395haverstro.

396Ik denk altijd dat ik al lang klaar ben met dat onbekende ding dat het hart heet; en zo nu en dan levert de duivel me een strek.

Het geweldige kleine vuurwerk dat sommige officieren hun generaal daar voor zijn verjaardag gaven, hielp me over de sombere stemming van de laatste paar uur heen. Wie weet of ik de goede mensen hier, die me zo broederlijk behandelden, ooit weer zal zien.

De koetsen rolden laat terug naar Petersburg; ik stopte de proviand van de Noordse gastvrijheid in mijn reistas en, aan de hand van mijn laatste metgezel, nam ik mijn intrek bij een volslagen vreemdeling uit Finland.

Mijn geest was heel ongedurig, het was juli en de kamer was verwarmd en vol rook; elk moment dacht ik dat ik een dozijn tarakans³⁹⁷ hoorde en sliep niet zo goed als gewoonlijk. Bovendien was het de tijd van het jaar waarin de nacht nooit lijkt in te vallen op deze noordelijke hoogten; en het lijkt me dat ik iets van de eigenaardigheid heb dat ik alleen 's nachts vrij goed kan slapen. Maar de nachten lijken daar in deze tijd zo op overdag dat we in Petersburg om twaalf uur middernacht in de tuin zonder licht en zonder moeite de Hamburgse kranten aan elkaar hebben voorgelezen.

*Trans Svionas, zegt Tacitus, aliud mare pigrum ac prope immotum, quo cingi cludique terrarum orbem hinc fidas, quod extremus cadentis jam solis fulgor in ortus edurat, adeo clarus in sidera hebetetet.*³⁹⁸

Het verduistert hen zo erg dat ik Myops³⁹⁹ helemaal geen sterren zag. De avondrood vergeleed in het morgenrood. De eerste paar nachten leek me dit heel aangenaam, maar mijn ogen werden al snel moe van het constante licht en ik miste de mooie afwisseling van de vaderlandse zomeravonden.

397 Tarakan, wellicht tarantula (zie ook verderop). Vogelspinnen (*Theraphosidae*) vormen een familie van spinnen binnen de onderorde vogelspinachtigen (*Mygalomorphae*). Veel soorten bereiken een behoorlijke lichaamslengte in vergelijking met andere spinnen. Een aantal soorten wordt wel als huisdier in een terrarium gehouden. In Europa leven twee soorten. Enkel in Spanje en Italië.
398 Aan de overkant van de Sviones, zegt Tacitus, ligt een andere luie en vrijwel bewegingloze zee, waarmee je de hele wereld omringt en omsluit, en je erop kunt vertrouwen dat de laatste zonnestralen de opkomende zon zullen opvreten, zo helder dat de sterren gedimd zullen worden.

399 Bijziendheid of myopie is een ametropie waarbij de persoon (dan een myoop genaamd) voorwerpen ver weg niet scherp kan zien, maar wel nabijgelegen voorwerpen. Vandaar ook de naam (dicht)bijziendheid. Het woord myopie komt van het Griekse μῦψ (muoops) bijziend, kortzichtig.

De volgende ochtend liep ik vol goede moed verder, passeerde de oude schans aan de linkerkant en vervolgde de weg naar Vyborg. De drie dagen van Petersburg naar Vyborg, twintig mijl, waren erg moeilijk voor me, want het was ondraaglijk heet. Het zweet droop meer van mijn hoofd dan destijds, toen ik enkele uren met het bataljon onder het appèl stond en met handen en voeten uitvoerde wat de trommel dirigeerde.

Ik vond het water van de Neva in Petersburg absoluut niet lekker, ik kon zoveel proberen als ik wilde. Het is zo zuiver en helder als kristal, maar onbeschrijflijk zacht; en ik ben altijd gewend geweest aan hard water. De betere bieren zijn te sterk, en de andere zijn bijna allemaal op smaak gebracht met slechte kruiden, vooral wilde rozemarijn. De medische wetenschap⁴⁰⁰ zou meer aandacht moeten besteden aan deze producten van de medische opzichters.

Mijn toevlucht was dus de verschillende soorten kwast,⁴⁰¹ of (een scheut) wijn bij water, waar ik geen kwast of kisslestschie⁴⁰² kon krijgen. Ik verheugde me op Fins water, omdat ik wist dat Finland bergachtig was en daarom dacht ik meteen te kunnen concluderen dat waar bergen waren, er ook veel goed water moest zijn. Maar ik had het helemaal mis. Want hoewel heel Finland bijna één grote aaneengesloten granietlaag is, is water er uiterst zeldzaam. Op de twintig mijl van Petersburg naar Vyborg vond ik slechts één goed beekje, en slechts een paar werst voor de stad zelf een paar hele fijne, rijke bronnen. Deze laatste waren een waar nectarfeest voor mij. De andere rivieren komen allemaal uit moerassen en hebben rood, vies, walgelijk water.

Het graniet is misschien te hard om regenwater op te nemen en het gezuiverd uit bronnen weer naarboven te laten stromen. Het water loopt allemaal rechtstreeks naar de heidevelden, waar het nog meer bederft en volledig onbruikbaar wordt. Soms zweette en zwoegde ik urenlang en had ik dorst, maar soms moest ik besluiten om een zuiveringsmiddel aan het bloedrode water toe te voegen en het dan met dichtgeknepen neus op te drinken, net zoals ik vroeger op de

400 Physikat. Das Physikat sollte billig auf diesen Artikel der medizinischen Polizei mehr Aufmerksamkeit wenden.

401 grog van heet water, citroensap en suiker.

402 Кислестские?

Engelse transportschepen deed.⁴⁰³ Ik heb een keer een half uur in een bergkloof rondgelopen, snakkend naar water, in de veronderstelling dat hier volgens de lokale omstandigheden water moest zijn: want een oude reiziger, zoals Mozes⁴⁰⁴ en Alexander, kan zoiets meteen vanuit de situatie terplekke zeggen zonder formele aanspraken te maken op het profeetschap. Uiteindelijk vond ik een kleine bron onder een holle boomstam, en ik voelde meer blijdschap dan wanneer de Vesuvius me al zijn vrome tranen en Epernay me al zijn kippenogen.⁴⁰⁵ zouden hebben gegeven.

Nadat ik in Wiburg (Vyborg) mijn politiezaken had geregeld, nam ik mijn intrek in de Italiaanse herberg. Er was niemand thuis behalve een klein meisje van een jaar of zes, dat me eerst angstig, toen bezorgd en vervolgens snikkend aankeek en uiteindelijk hardop begon te huilen. Er is niemand thuis, zei ze, mijn vader is in Petersburg, mijn moeder is weggegaan, je mag hier niet blijven, je mag hier niet blijven.

De hemel weet wat een vervloekt gezicht ik moet hebben; ik ben het vaak tegengekomen, en hoe vriendelijker ik dacht naar het meisje te kijken, hoe harder ze huilde; ik zette rustig mijn knapzak in de biljartzaal, gaf de drager zijn fooi en wachtte af wat er zou komen. Toen kwam op het gehuil van het meisje een groot meisje, een soort bediende, die me op mijn verzoek heel vriendelijk een redelijk goede kamer gaf, die, na een wandeling van drie dagen door de Berseba-woestijn,⁴⁰⁶ zonder enig comfort, met slecht water en slecht brood, heel prettig was.

Krasno Selo bij Pergola ziet er anders uit dan Krasno Selo aan de overkant bij Petersburg, de enige plaats die nog een dorp met eer genoemd kan worden: de andere plaatsen zijn meestal niet meer dan een paar verspreide hutten.

In Krasno Selo, waar ik tegen de avond aankwam, was alles in rep en

403 Seumes reis naar de Amerikaanse vrijheidsoorlog. *Mijn leven*.

404 bij de Jordaan. Bijbel. Alexander de Grote, wellicht Bosporus.

405 *Wandeling naar Syracuse*. Epernay ligt tussen Parijs en Straatsburg.

406 Berseba (= put van de eed), ook geschreven Ber-seba, Ber-sheva, Bersjeba is een plaats in het zuiden van Israël, hemelsbreed 70 km van Jeruzalem verwijderd. Berseba was een knooppunt van karavaanwegen in de Negev. Abraham plantte in Berseba een tamarisk en riep er de naam van de HEER, de eeuwige God, aan (Gen. 21:33).

roer, niet vanwege de revolutie, maar omdat er net een beer in de buurt was gezien; en iedereen nam geweren en speren en stokken ter hand om de ruige gast te verwelkomen. Twee soldaten vingden me op om een paar werst met hen mee te gaan naar Nowa Derebna (Neudorf). Hier was naast een kroeg ook een eetgelegenheid; dat klonk goed, en ik vond een kamer die schoon en vriendelijk was naar Finse maatstaven. In Estland zou het een Louvre zijn geweest.

Nadat ik de soldaten pannenkoeken had gegeven en ze bij de kroeg had afgeleverd, ging ik rustig liggen slapen op een matras van schapenvacht, waarvan ik dacht dat die er voor mij lag. Ik kon de deur niet op slot doen, want ze zijn hier erg patriarchaal en hebben geen slot op de deuren. Ik moet een paar uur geslapen hebben, toen iemand me bij de arm pakte, vriendelijk genoeg voor een Fin. Wat wil je, vriend? vroeg ik in het Russisch. Ik wil hier slapen, was het antwoord, maar ik slaap hier al. Maar het is mijn bed, zei de man. Wat moesten we doen? Ik denk dat we als vrienden moesten delen. Ik liet de matras aan hem over, nam de schapenvacht en ging in een andere hoek van de vloer in quarantaine, nadat ik mijn oren goed had afgedekt tegen de vijandige Tarakans.

Tarakans zijn de Scandinavische vogelspinnen, een soort insect waar mensen doodsbang voor zijn, vooral de fijnbesnaarden, de gewone man trekt zich niet veel aan van tarakans. Een grotere soort heet Prussaky, Pruisen, en men gelooft stellig dat ze daar vandaan zijn gekomen met het leger in de Zevenjarige Oorlog. De verhalen zijn avontuurlijk en onderhoudend.

De volgende ochtend had ik alleen zilver om te betalen, en mijn oude hospita wilde alleen de roebel accepteren met een premie van achttien kopeken: en omdat ik zo goedgezind was, gaf ze me er uiteindelijk maar tien, met de verzekering dat ze geen koper meer had, en dat de roebel hier maar vijftien kopeken waard was.

Ik was blij, zelfs als de vrouw loog, want daar twijfel ik niet aan. Keizer Paul wilde het met strengheid en oekaze afdwingen, en de koers van papiergeld werd slechter en slechter. Keizer Alexander liet de zaak rusten en voerde bezuinigingen door; en het papiergeld heeft nu niet meer dan 25 procent aan waarde verloren. In Moskou en omgeving zie je bijna alleen maar zilver en weinig papier; maar het papiergeld is er net zo goed als in Petersburg.

Ik ben verbaasd over de het slaan van koperen munten in Rusland, want het wordt zo goedkoop geslagen dat het overal heel moeilijk is om te voorkomen dat de kopersmeden het opnieuw verwerken. Het zou met veel meer voordeel verkocht kunnen worden dan het geslagen wordt. Ik kan de reden voor deze procedure niet begrijpen. Van de andere kant zijn mensen voorzichtiger met de koperen munt en weten ze beter hoe ze de winst moeten maken. Misschien is het gebruik van muntgeld in de Russische steden dieper in het rijk zo goedkoop dat ze uit overwegingen van kostprijs het muntgeld niet op een andere manier willen maken.

Ik had Wiburg (Vyborg) de volgende ochtend nog niet verlaten toen de heer Tappe, professor aan het nieuw gebouwde gymnasium, me opzocht en me meenam naar zijn woning. Omdat ik van plan was een paar dagen in Wiburg te blijven, om mijn voeten, die ik stuk had gelopen in de hitte, rust te gunnen, nam ik zijn aanbod graag aan en maakte een pelgrimstocht naar een broeder in Apollo.⁴⁰⁷

Wiburg (Vyborg), dat ooit grotendeels uit hout bestond, is sinds de laatste brand bijna zonder uitzondering weer opgebouwd uit steen en heeft een zeer aangename ligging. Het is van alle kanten heel aangenaam gelegen, is klein en gezellig, en maakte meteen indruk op mij door het goede bronwater. De toegang tot de zee door de scheren⁴⁰⁸ naar de stad moet niet zonder problemen zijn, maar des te veiliger is de haven. De handel is sterk afgenomen sinds de Kroon het kappen van hout en het fabriceren van planken aan banden heeft gelegd. Deze maatregel lijkt echter hard nodig, want ik heb nog maar weinig boomstammen gezien. Het huidige hout is allemaal klein en zwak. Maar waar mensen het meest over klagen, en misschien niet zonder reden, is dat je overal nog steeds het volle molentarief moet betalen, terwijl je op de meeste plaatsen helemaal geen planken mag zagen.

407 Apollo was een van de belangrijkste godheden van de Griekse mythologie. Zijn eredienst was van alle goden het wijdst verspreid onder het Griekse volk en genoot het hoogste aanzien. Onder de verlatiniseerde naam Apollo is hij bekend geraakt in Rome.

Door de Griekse dichters wordt hij meestal Phoibos Apollo genoemd. Apollo als de vertegenwoordiger van rationele schoonheid en orde beschouwd. Hier wellicht een hotel. Of: pelgrimstocht met geestverwant. Kunstbroeder.

408 kleine rotseilandjes voor de kust.

Een aparte tak van handel, die ik overal als goed voor de financiën beschouw, maar slecht voor de staatseconomie, bijna net zo goed als tabak, is cichoreikoffie. De plaatselijke Pruisische consul, de heer Hartmann, als ik me niet vergis, verbouwt deze plant al enige tijd met grote inzet en heeft het product goed verkocht. Ik weet niet of de grond niet veel beter graan en aardappelen zou opleveren, vooral omdat het tekort aan brood hier niet ongewoon is en er geen overvloed aan voor landbouw geschikte grond is.

Wat zouden de grootheden van de mooie Griekse galanterie uit de gouden eeuw, Aspasia,⁴⁰⁹ Alcibiades⁴¹⁰ en Aristippos,⁴¹¹ zeggen als ze het zwartbruine drankje – koffie – geserveerd kregen? Ik dacht bijna dat als ze het niet hadden aangezien voor een bedorven soep van Eurotas,⁴¹² ze zouden geloven dat Charon⁴¹³ een monster van de cocktail had gestuurd.

De rijkste geleerde van beroep van het vasteland van Europa is nu waarschijnlijk de dichter en redenaar Nikolai,⁴¹⁴ die vanuit Petersburg 409 Aspasia was de hoogbegaafde Milesische levensgezellin van de Atheense staatsman Perikles, met wie zij in concubinaat leefde. Er zijn maar weinig details bekend over haar leven. Ze bracht het merendeel van haar volwassen leven door in Athene, en ze had mogelijk invloed op Perikles en de Atheense politieke elite. Filosoof.

410 Politicus uit Oude Athene (450v Chr-404v Chr)

Alcibiades was een omstreden Atheens politicus en veldheer uit de tweede helft van de 5e eeuw v.Chr., die een sleutelrol speelde in de afloop van de Peloponnesische Oorlog. Alcibiades werd geboren rond 450 v.Chr. te Athene uit een zeer rijke en aanzienlijke familie.

411 Aristippos de Jongere (Oudgrieks: Ἀριστιππος) was een Grieks filosoof uit de 4e eeuw v.Chr. uit de stad Cyrene. Aristippos de Jongere was de zoon van Arete van Cyrene en de kleinzoon van Aristippos de Oudere van Cyrene.

412 Koning van Laconia, Griekse mythologie.

413 Veerman van de dodenrivier.

414 Ludwig Heinrich von Nicolay (geboren 25 december 1737 in Straatsburg; † 18 november 1820 op het landgoed Monrepos nabij Vyborg) was een dichter en voorzitter van de Russische Academie in Sint-Petersburg.

In 1769 aanvaardde Nicolay een functie aan het hof in Sint-Petersburg en werd hij leraar van groothertog Paul, de latere tsaar Paul. Tegelijkertijd trad hij vanaf 1770 ook op als secretaris van zijn student en vergezelde hem op zijn reizen naar Parijs, Wenen en Versailles. Lange tijd verbleven ze ook in de zomerresidentie van de tsaarfamilie Gatchina.

Toen groothertog Paul na de dood van tsarina Catharina II de regering overnam,

hierheen is verhuisd om zo filosofisch mogelijk van de rustjaren te genieten. *Mon repos*,⁴¹⁵ een landgoed net buiten de stadspoorten, dat hij bezit en bewoont, is misschien wel het mooiste plekje in het noorden. De natuur lijkt het tot de verblijfplaats aan het meer te hebben gemaakt van een vriendelijke Agathodemon;⁴¹⁶ en onder de huidige eigenaar heeft het onmetelijk aan verfraaiingen van allerlei aard gewonnen. De eigenaar leeft er met Noordelijke vrijgevigheid en geniet het respect van de hele buurt: en het is geen klein genoegen om een man als hij te horen spreken over de literaire en politieke fenomenen van het noorden.

Vanaf hier maakte ik een kleine excursie naar de waterval bij Imatra, waar de Woxa over een lengte van een halve werst, hier en daar vreselijk gaf hij zijn vriend en leraar Nicolay de titel van baron (met bijbehorende inkomsten uit het dorp Tambov) en bracht hem in zijn kabinetsraad. Als zodanig werd Nicolay in 1798 benoemd tot president van de Russische Academie van Wetenschappen.

Nadat tsaar Paul in 1801 werd vermoord, werd Nicolay uit zijn ambt ontheven. In 1803 trok hij zich met zijn gezin terug op zijn landgoed Monrepos nabij Vyborg. Hij beschreef zijn leven daar gedetailleerd in zijn gedicht *Das Landgut Monrepos in Finnland* in 1804. Tzarina Maria Feodorovna stelde Nicolay de uitgebreide bibliotheek van zijn overleden vriend LaFermière op zijn landgoed ter beschikking. Op bijna 83-jarige leeftijd stierf Ludwig Heinrich von Nicolay op 18 november 1820 op zijn landgoed.

415 mijn rust(plek). Monrepos (Russisch Монрепо/Monreпо; uit het Frans Mon repos; Mijn rustplaats) is een landschapspark ten noorden van de oude binnenstad van Vyborg in Rusland, vlakbij de Finse grens. Het landhuis dateert uit het begin van de 19e eeuw en was van 1788 tot de Tweede Wereldoorlog eigendom van de baronnen von Nicolay.

Het park in het noorden van Vyborg beslaat ongeveer 180 hectare en ligt in een bos ten zuiden van een zijtak van de Vyborg-baai. Het gebied wordt gekenmerkt door het Precambrium Viborgiet, genoemd naar Vyborg en een variant van het Rapakivi-graniet, dat zeer bekend staat als natuursteen, en door formaties uit de ijstijd die erop liggen. De flora en fauna van het park zijn rijk.

416 Agathodaimon (Oudgrieks: ἀγαθοδαίμων / agathodaimôn) of agathos daimon (ἀγαθὸς δαίμων / agathós daímôn) was in de Oud-Griekse godsdienst de beschermgod van de wijngaarden en het graan.

Agathodaimon werd ook vereenzelvigd met de Egyptische Kneph-slang met een sperwepok, een zinnebeeld van de weldadige kracht van de godheid. Oorspronkelijk werd hij voorgesteld als een slang, later als iemand die in zijn ene hand de hoorn des overvloeds en een weegschaal vasthoudt, en in zijn andere hand papaverbollen en korenaren.

steil, door een smalle granieten bedding stroomt. Het verschijnsel is uniek in zijn soort en maakte een oorverdovend lawaai, meer dan ik in Schafhausen en Terni heb gehoord, hoewel de rivier nog erg laag stond.

De Woxa heeft hier ongeveer net zoveel debiet als de Elbe bij Aussig, hoewel hij iets breder is. De Saima, waar zij en verschillende delen van de Kymen vandaan komen, houdt het midden tussen meer en rivier, en is bezaaid met vele groepen schilderachtige eilanden, die vooral bij Wilmanstrand (Lappeenranta) een uitzicht bieden dat niet onderdoet voor een Zwitsers gebied. De oorsprong is nog niet goed bekend; er wonen Lappen helemaal bovenin en er wordt gezegd dat het uit het uiterste noorden van Noorwegen komt.

Het water is uitzonderlijk helder en zuiver, maar erg zacht, net als het water van de Neva: geen wonder, want het helpt via de Ladoga de Neva te vormen. Er zijn nog enkele watervallen beneden bij de samenvloeiing met de Ladoga, maar niet van hetzelfde belang als hier bij Imatra.

Ik overnachtte met mijn metgezel, de heer Purgold, een kordate, getalenteerde jongeman, op het gymnasium in Wiburg (Viborg), niet ver van de waterval aan de oever van de rivier, en keerde de volgende dag terug via Wilmanstrand (Lappeenranta).

Alle oude steden hier in Russisch Finland zijn forten en het land krijgt daardoor overal een nogal oorlogszuchtige reputatie; waarschijnlijk meer dan goed is.

De Finnen zijn een open, fijne, flinke natie ten opzichte van hun landgenoten, de Esten aan de andere kant van de Golf, maar hun karakter wordt zeker niet gekenmerkt door overdadige energie. Het land heeft meer verloren dan gewonnen sinds de Russische overname, een fenomeen dat gemakkelijk te verklaren is. Toch heerst hier, in vergelijking met de Esten en Letten, nog steeds een mate van cultuur en persoonlijke welvaart die men tevergeefs zoekt in het land aan de Düna en de Embach. De landgenoot aan de overkant van het water zal waarschijnlijk weinig winnen bij alle schijnbaar welwillende en oprecht bedoelde regels van de overheid, net zoals hij hier elke dag meer en meer dreigt te verliezen.

Ook hier worden overal schandalige voorbeelden verteld van de eigenmacht en onderdrukking door de keizerlijke ambtenaren en door de grotere heersers, met alle nodige onderliggende stukken en bewijzen.

Catharina de Tweede heeft de Finse boeren er altijd van verdacht heimelijk Zweeds gezind te zijn. Dat is geen wonder, want ze zijn zeer blootgesteld aan willekeurige onderdrukking. In Zweden heerst menselijkheid en gaat het goed; hier willen ze met de zweep regeren en gaat het slecht. Enige tijd geleden kreeg een boer bijvoorbeeld geen enkel uitstel van zijn verplichte arbeid, terwijl hij alleen zijn vader wilde begraven.

Ärger kann man wohl kaum die Menschlichkeit mit Füßen treten.⁴¹⁷

Zo weinig is zelfs een prins instaat, die overstroomt van welwillendheid.

Hier in Sippola sta ik op een rotsachtige bergtop en kijk uit over vier kleine meren in de vallei onder me, hun oevers omringd door kleine dorpjes, weilanden en glooiende velden met gewassen.

Finland is een immense laag graniet, waartussen hier en daar prachtige vruchtbare, gecultiveerde laaglanden liggen. Dit gaat zo door tot aan de Botnische Golf, behalve dat de Zweden om politieke en psychologische redenen ordelijker en ijveriger zijn. Het land hier in de buurt is het land van de bessen, waarvan er vele zijn, zowel bekende als minder bekende. Onder de laatstgenoemde zijn de eerder genoemde mamurami, een soort kleine roodachtige bessen die beroemd zijn om hun aromatische aard, worden beschouwd als de Noordse ananas en zijn geliefd bij de smulpapen in de residentie. Ze groeien alleen nog in Siberië en de Russen noemen ze liever knäschniky,⁴¹⁸ prinselijke bessen. Je begrijpt waarschijnlijk wel dat ze iets meer zijn dan gewone bramen, waartoe ze overigens ook behoren.

417 Je kunt menselijkheid moeilijk met woede vertrappen. Beter: (Aerger) Erger kan men de menselijkheid nauwelijks met voeten treden.

418 Княшники. Knyashniki. Prinsen.

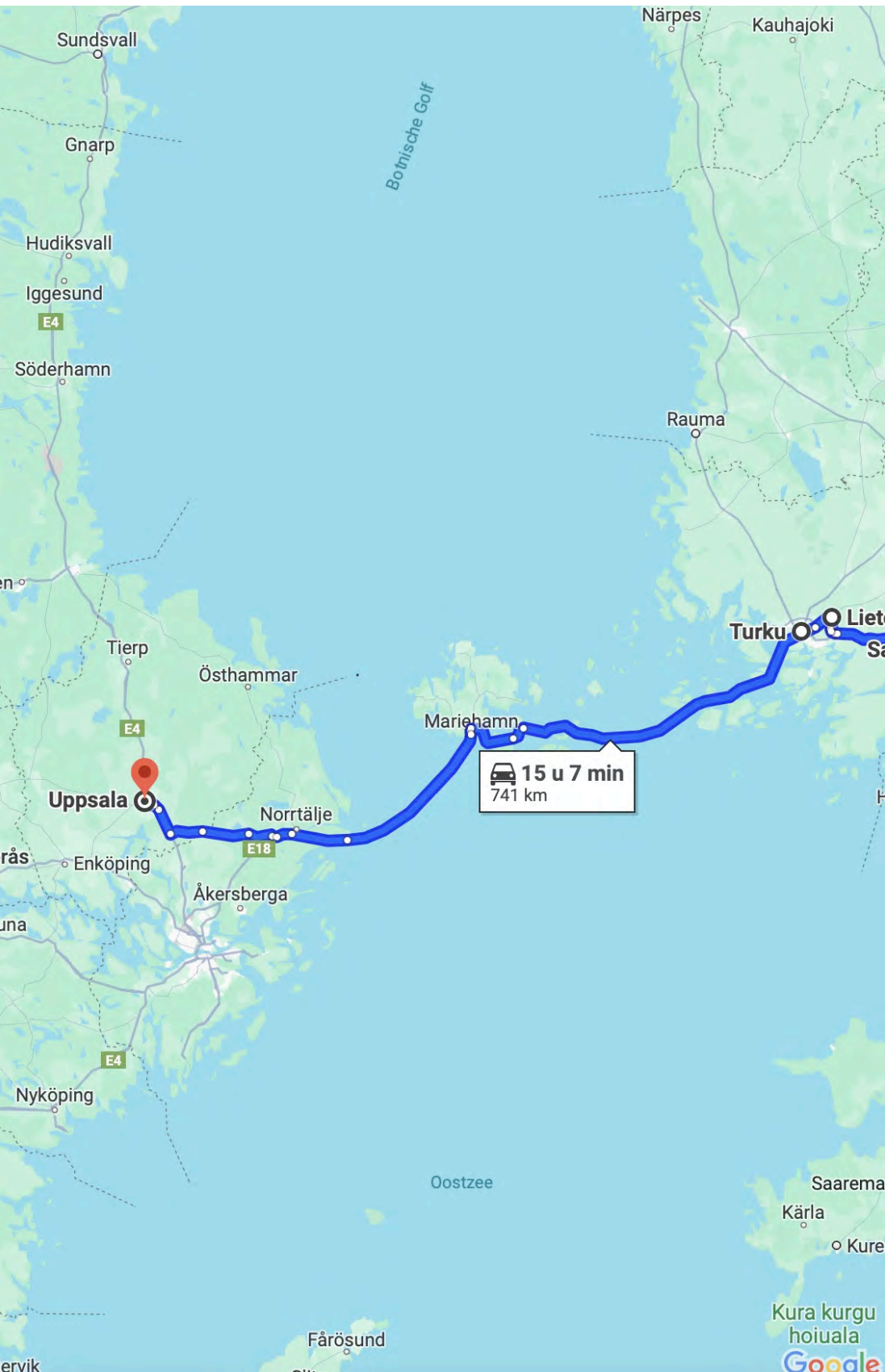
Mijn huisbaas, Hofrath Dähn, schoolinspecteur van het district Friedrichsham, (Hamina) een vriendelijke, zeer goed geïnformeerde man, doet er alles aan om zijn gast tevreden te stellen; en of ik dat ben, kan mijn voldaanheid je vertellen.

Morgenochtend reis ik via Friedrichsham (Hamina) naar het nieuwe Kymengorod (Kymen, Laakso), en zo verder via Aberfors naar Abo (Turku) en Uppsala om in ieder geval de zaal te zien waar Linnaeus⁴¹⁹ les gaf.

Ik breng onze Werner in Freiberg een stuk rode kwarts uit Finland, dat hier als een zeldzaamheid wordt beschouwd: of dat echt zo is, moeten de experts maar uitmaken. De gouverneur-generaal Meyendorff,⁴²⁰ wiens vrouw tijdens haar bezoek aan ons vaderland altijd gewaardeerd is om haar verdiensten, stuurt het via mij als een teken van respect en waardering, en is van plan meer van de lokale zeldzaamheden te sturen. Nu studeer ik Zweeds als een Zweed terwijl ik op doorreis ben. Uiterlijk eind oktober ben ik terug in mijn goede vaderland, dat nog steeds een heel vriendelijk deel van de wereld is, ondanks alles wat men anders zou wensen, groeten en kussen en vriendschap.

419 Carl Linnaeus Zweeds taxonoom en botanicus (1707–1778) Carl Linnaeus of, nadat hij in 1761 in de adelstand was verheven, Carl von Linné was een Zweeds arts, plantkundige, zoöloog en geoloog. Zijn invloedrijkste werken zijn *Species plantarum*, waarvan de eerste druk sinds 1905 geldt als beginpunt van de botanische nomenclatuur, en *Systema naturae*, waarvan de tiende druk geldt als beginpunt van de zoölogische nomenclatuur.

420 De zoon: Georg von Meyendorff kwam uit de Estse tak van de Duits-Baltische adellijke familie von Meyendorff en was de oudste zoon van baron Berend Friedrich Reinhold vom Meyendorff (1762–1836) en zijn vrouw Anna Brigitta (1770–1841), geboren von Stackelberg.

Sundsvall

Gnarp

Hudiksvall

Iggesund

E4

Söderhamn

Tierp

Östhammar

E4

Uppsala

Norrtälje

E18

Århus

Enköping

Åkersberga

E4

Nyköping

Mariehamn

15 u 7 min

741 km

Turku

Lietu

Sa

Oostzee

Fårösund

Saaremaa

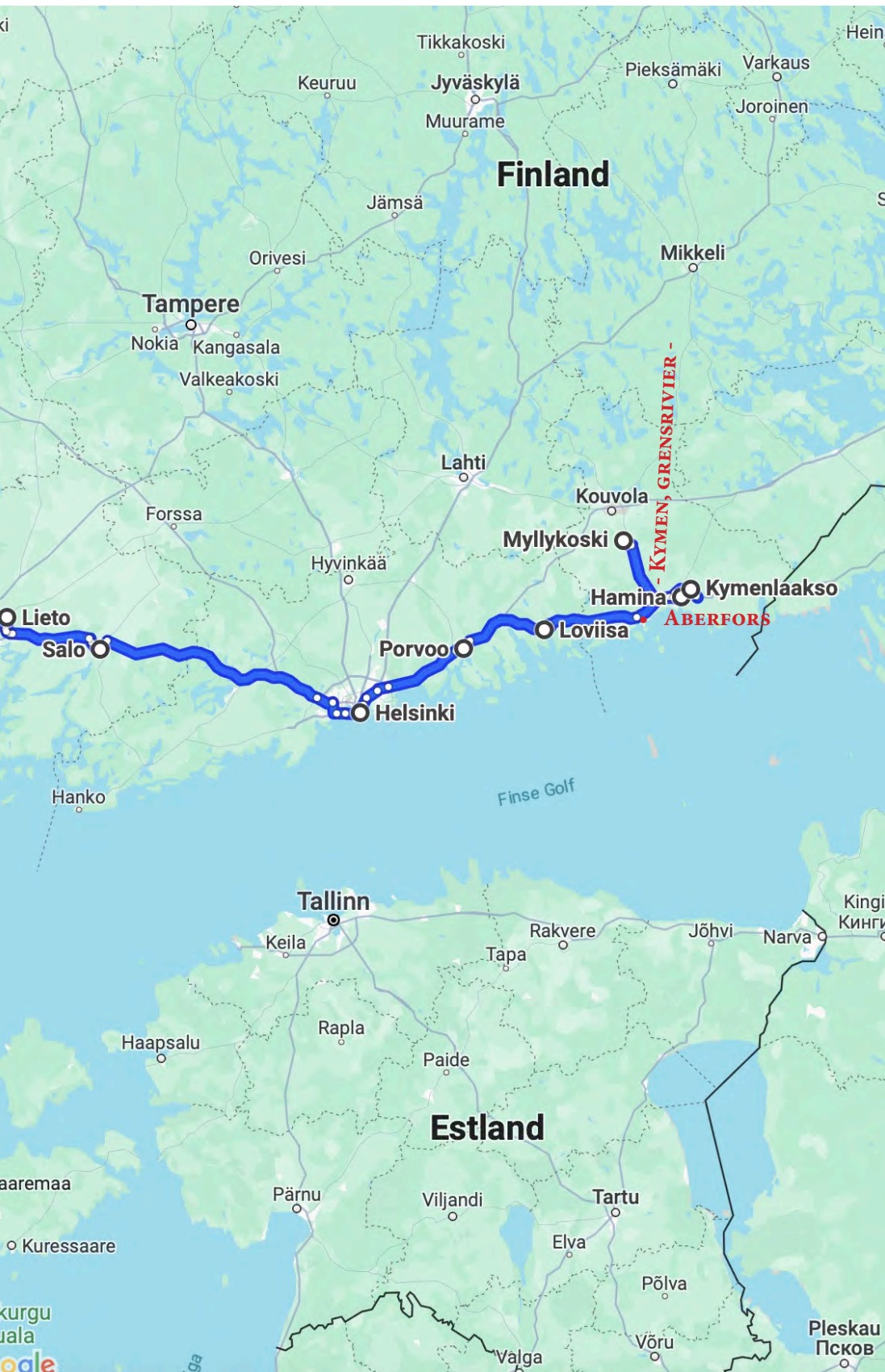
Kärla

Kure

Kura kurgu

hoiuuala

Google

Finland

Tampere

Myllykoski

Helsinki

Estland

Tallinn

Tartu

ABERFORS

KYMEN, GRENSRIVER

ABO, DEN 5, AUGUST

Die Zeit der Dichtung ist vorbei.
Die Wirklichkeit ist angekommen;
Und hat des Lebens schönen May
Unwiederbringlich weggenommen.
Dem Geiste Dank, der mit mir war,
Dass mich mein Traum nicht weit entfernte;
So leb' ich ruhig nun das Jahr,
Wo Vater Kato griechisch lernte.

Sonst hatt' ich noch den hohen Mut,
Trotz den Hyänen und den Wölfen,
Und wollt' in meines Eifers Glut
Die Erde mit verbessern helfen;
Jetzt seh ich die Verworfenheit,
Womit sich alle knechtisch schrauben.
Und lasse sie auf lange Zeit
Der Geißel und dem Aberglauben.

Wohl war es eine schöne Zeit,
Wo mich ein Götterfeuer wärmte,
Dass ich bis zur Vermessenheit
Für Schönes und für Gutes schwärmte.
Jetzt hat der Blick rund um mich her
Die heissern Flammen abgekühlt,
Dass meine Seele sich nunmehr
Nur stiller denkt und leiser fühlet.

Ich habe manche Mitternacht
Mit glühend zehrenden Gedanken
Der großen Rettung nachgedacht;
Nun hat mein Auge seine Schranken.
Man hat die himmlische Vernunft
Blasphemisch in den Koth getreten,
Und lässt der alten Gauklerzunft
Neu ausgelegten Unsinn beten.

Die schändlichste Pleonexie
Mit Kastengeist und Uebermüthe
Zerstört alle Harmonie,
Und tödtet schleichend alles Gute.
Und diese sind, spricht Cäsars Knecht,
Uns unaustilgbar eingegraben:
Da hat die Sklavenseele Recht;
Doch nur für sich und ihre Raben.

Die Pergamente streuen Staub
Anathematisch in die Augen;
Des Dolches Spitze trifft den Raub,
Und lässt dann die Harpyen sangen:
Die Frömmelley lügt für Gewinn;
Der Geldsack drückt nach allen Seiten;
Der Witzler quält den Menschensinn
Und preist die Schande seiner Zeiten.

Nichts gleicht des Einen Gaunerey,
Als nur die Dummheit eines andern;
Bey dieser darf er kühn und Frei
In seinem Nebelnimbus wandern.
Der Bonze brummt, der Zwingherr braust;
Der arme Sünder kniet und beichtet.
Und folgt dem Rauchfass und der Faust,
Und wird begnadigt und erleuchtet.

Man raubet dieses Lebens Lohn
Mit Molochsblick und blankem Eisen,
Und will mit Spottreligion
Nur in das andere verweisen;
So spricht man dem Verstande Hohn,
Doch sprächens tausend Priesterzungen
Mit ihrer Salbung schwerem Ton,
Es blieben Gotteslästerungen.

Verzeih mir, Freund, ich glaube gar,
Dass ich oft wieder jünger werde.
Der Rückfall kommt zuweilen zwar;
Doch heilt ein Blick aus unsre Erde.
Ich bin zufrieden, dass ich mich
Für mich auf meinem Standpunkt halte:
Ein jeder thue das für sich;
Im Ganzen bleibt es wohl das Alte,

Wer blickte mit Besonnenheit
Umher in unsrer Weltgeschichte,
Ganz ohne Furcht, dass nicht im Streit
Ein Dämon ihm den Mut vernichte?
Das Urteil drängt sich mächtig ein.
Als wärs vom Schicksal zugeschworen:
Der Mensch vielleicht kann weise sein;
Allein die Menschen bleiben Thoren.

ABO

De tijd van dichten is voorbij.
De werkelijkheid is aangebroken;
En heeft de mooie mei van het leven
Onherroepelijk weggenomen.
Ik dank de geest die me nabij was,
Dat mijn droom me niet ver van me dreef;
Dus leef ik het jaar in vrede,
Als destijds vader Cato Grieks leerde.

Want anders had ik nog steeds de euvele moed,
Ondanks de hyena's en de wolven,
Om met de vurigheid van mijn ijver
De aarde te helpen verbeteren;
Nu zie ik de verdorvenheid,
Waarmee allen zich knevelen.
En laat hen voor een lange tijd
Onder de gesel en het bijgeloof.

Wel, het was een goede tijd,
Waar een vuur van de goden me verwarmde,
Dat ik zo hooghartig was
Voor schoonheid en voor het goede.
Nu heeft het uitzicht om mij heen
De hete vlammen afgekoeld,
Dat mijn ziel nu slechts
Rustiger denkt en milder voelt.

Ik heb menig middernacht
Met vurige gedachten
Over de grote verlossing nagedacht;
Nu kent mijn oog zijn grenzen.
Men heeft de hemelse rede
Godslasterlijk in de mestvaalt getrapt,
En laat het oude jongleursgilde
Nieuwe voorgezegde onzin bidden.

De meest beschamende pleonexia
Met kaste-geest en overmoed
Vernietigt alle harmonie,
En doodt al het goede.
En deze zijn, zegt Caesar's dienaar,
Onuitwisbaar in ons gegrift:
De slavenziel heeft gelijk;
Maar enkel voor zichzelf en hun raven.

De perkamenten strooien stof
Anathematisch in de ogen;
De punt van de dolk treft de roof,
En laat dan de harpijen zingen:
Vroomheid liegt voor het gewin;
De geldbuidel drukt aan alle kanten;
De grappenmaker kwelt het menselijk gevoel
En prijst de schande van zijn tijd.

Niets evenaart de kromheid van de een,
Meer dan de domheid van een ander;
Hiermee kan hij vrijmoedig en vrij
Dwalen in zijn wazige wolk.
De opschepper moppert, de tuchtmeester brult;
De arme zondaar knielt en biecht.
En volgt het wierookvat en de vuist,
En wordt vergeven en verlicht.

Men rooft de beloning van dit leven
Met Moloch's blik en blinkend staal,
En met schijnreligie
Alleen om naar de ander te wijzen;
Zo drijft men de spot met de rede,
Maar duizend priesterlijke tongen spreken
Met hun zalvende zware toon,
Maar het blijven godslasteringen.

Vergeef me, vriend, ik geloof
Dat ik vaak weer jonger word.
De terugval komt weliswaar;
Maar een blik van onze aarde geneest.
Ik ben tevreden dat ik
Trouw blijf aan mezelf:
Ieder doet het voor zichzelf;
Over het geheel verandert alles in het hetzelfde,

Wie met voorzichtigheid rondkeek
In de geschiedenis van onze wereld,
Zonder angst dat in een strijd
Een satan zijn ziel vernietigt?
Het oordeel dringt zich onweerstaanbaar op.
Alsof het door het lot is ingezworen:
De mens kan wijs zijn;
De mensen blijven dwazen.

Hoe kwam ik in deze rouwstemming in Abo (Turku)? Ik weet het zelf niet precies. Ik ging in mijn eentje door de geschiedenis van mijn ervaringen, keek vooruit en achteruit, dacht dat ik het koud had en werd warm; en de verzen lagen daar voordat ik het in de gaten had. Ik neem ze bij nader inzien niet terug, ik geef ze aan jou en jij kunt ermee doen wat je wilt. Het is niet de schuld van de Zweden, want tot nu toe ben ik best content met ze. Integendeel, het bevalt me hier zo goed dat ik denk dat als ik rijk was, ik minstens een paar jaar in hun land zou rondreizen.

Laat ik de draad van mijn reizen weer oppakken. Van Sippola ging ik terug naar de grote straat in Friedrichsham (Hamina), en na een goede maaltijd ging ik te voet verder. Ik heb de indruk dat alle Russische steden in Finland meer terugvallen dan verbeteren, zonder dat het vlakke land er op vooruit gaat; een duidelijk teken dat ze het verkeerd aanpakken. In Zweden is, tot groot genoegen van iedere rechtschapen man overal het tegenovergestelde het geval. Slavernij en lijfeigenschap zijn de politieke meeldauw⁴²¹ waarin alles verdort en waardoor alleen de morele vliegenschonzen groeien.

De streek, die men misschien enigszins voorbarig met Zwitserland vergelijkt, is overal vriendelijk en aangenaam en ik heb geen enkele plek gevonden waar mijn gevoelens botsen met mijn verstand; met de gedachte: het is hier treurig, ik zou hier niet willen wonen; die gedachte heb in Duitsland al een paar keer gehad.

Een paar werst voor het vestingstadje Kymengorod (Kymen, Laakso) heeft een forse zijtak van de Kymen een prachtige waterval, waar de rivier zich door drie rotsversmallingen in vele cascades naar beneden stort in een prachtig gelegen gebied, niet ver van een kerk. De omgeving is erg schilderachtig en de plek zou in Zwitserland beroemd zijn. In Kymengorod (Laakso) zijn de schansen en militaire werken al goed gevorderd, maar de stad zelf heeft er nog niet veel profijt van gehad: men kan enkel zeggen dat er een begin is gemaakt. Aan de overkant van het water is iets meer gedaan. De positie van het fort lijkt me wat precair, want er is een rotsachtige heuvel niet ver van het fort,

421 schimmel.

waar men behoorlijk ongerust over kan worden, want deze heuvel zelf is niet erg goed te verdedigen vanwege de omgeving. Maar als de stad groeit, is het fort overbodig, immers: en de beste verdediging bestaat altijd uit moedige mannen, die dapper het veld bezet blijven houden met de bajonetpunt naar voren.

Een jongeman die een wandeling maakte, een officier van het fort, voegde zich bij me bij de rivier en vroeg me vriendelijk waarvandaan en waarheen?

Mijn kleding en mijn taal moeten hem vreemd zijn voorgekomen, want ik spreek slecht Russisch en helemaal geen Fins. Hetzelfde gold voor zijn Frans en Duits. Van het ene woord kwam het andere en ik vroeg of Suchteln al aangekomen was? Hij wist niet eens dat hij zou komen. Maar ik vertelde hem dat ik het uit Suchteln's eigen mond in Petersburg had gehoord, en ook van Hochrath Zagel in Wiburg (Vyborg), en dat er daar al onderdak voor hem was geregeld.

De jongeman keek van onder mijn rugzak naar me op toen hij me met grote vertrouwelijkheid over Suchteln en Meyendorf hoorde spreken, en ondervroeg me zo vriendelijk mogelijk over mijn karakter en gedrag. Ik gaf hem een korte schets van mijn huidige route naar huis via Stockholm, en hij vertrok haastig op een zeer vriendelijke manier; vermoedelijk om zijn baas op de hoogte te stellen van de aankomst van zijn baas, want vermoedelijk was de opdracht niet verder dan Wiburg (Vyborg) gekomen.

De zon ging bijna onder toen ik langs Kymengorod (Laakso) wandelde. De armzalige kroeg terplekke zag er treurig uit en ik liep verder in de hoop een betere te vinden, maar tot mijn grote ontluistering hoorde ik dat de dichtstbijzijnde herberg twintig werst verderop was. Ik was vrij laat uit Friedrichsham (Hamina) vertrokken, was moe en werd natuurlijk steeds vermoediger.

Het bos werd dichter en het land woester, de hitte was drukkend geweest en mijn voeten begonnen me in de steek te laten. Ik had honger en de proviand in mijn rugzak was op: ik was blij als ik af en toe wat water kon vinden. Omdat ik niet bij een onderdak kon komen en maar moeizaam verder kon, begaf ik me een stukje van de weg af naar rechts, het bos in, en ging rustig liggen slapen op een granieten

rots. De lucht was prachtig boven me, maar juist daarom was het een beetje koud: want daarboven, althans 's nachts, keert de kou snel terug.

In het noorden reis je zonder gevaar van mensen; het is niet zoals in het heilige land van Italië. Ik had dus niets te vrezen, behalve de wolven, die in de zomer af en toe uit het struikgewas komen en op zoek gaan naar iets. Mijn verlangen om te slapen was echter sterker dan mijn angst voor de wolven en ik sliep een paar uur vredig tot de kou me wakker maakte. Ik ging terug naar de straat en trof al snel een eerlijke, kordate Fin, die me een ontbijt gaf zo goed als zijn huis toeliet, en ik ging met gezwinde spoed op weg naar Aberfors.

Ik had een brief van gouverneur-generaal Meyendorf aan de Russische kolonel die hier het bevel voert en die erg aardig voor me was. Maar dat bespaarde me niet de zeer strenge visitatie bij de douane, waar alles tot en met mijn Aristophanes⁴²² doorzocht werd. Mijn Russische papiergeld had ik in Friedrichsham (Hamina) al omgeruild voor Zweeds en hier kreeg ik papieren Zweedse shillings voor zestig kopeken Russisch zilver.

Bij de douane ontmoette ik een Russisch-Finse geestelijke die naar me toe kwam en me uitnodigde om in zijn koets te komen zitten. *Facundus comes in via pro vehiculo*,⁴²³ zegt een oude man; en hier was het allebei: dus ik stapte in en reisde met hem mee tot Lowisa (Svenskby, Loviisor), de eerste Zweedse stad. Ik had me voorgenomen om de laatste gevechtspost van dichtbij te bekijken, die daar staat als monument voor de laatste oorlog en waarvan gezegd wordt dat er een enorm aantal kogels in liggen. De meeste zouden aan Zweedse kant zijn, om te bewijzen dat de Zweden veel beter schoten, want de strijd was het heetst rond de gevechtspost. Maar ik was de oorlog en zijn broze monument helemaal vergeten. De Kymen, of eigenlijk de arm van Kymen, heeft daar weer twee armen, waartussen een eiland van een paar honderd passen ligt, dat de scheidslijn tussen de twee rijken vormt.⁴²⁴ De Questiönisbrug is daarom een dubbele brug: die over de noordelijke arm is van de Russen en die over de zuidelijke arm is van

422 Aristophanes, Atheense schrijver van blijspelen (5e/4e eeuw v.Chr.)

423 een onderhoudend metgezel onderweg is zo goed als een voertuig, d.w.z. gezelschap bekort de weg (Publ. Syrus, Sent.).

424 Grens tussen Zweeds Finland en Russisch Finland.

de Zweden. *Nun darf keiner seinen Posten über seine Brücke hinaus setzen.*⁴²⁵ Dit is wat de Zweden deden in de laatste schermutseling, die al snel een oorlog zou zijn geworden. De mensen hier zijn erg blij met de overtuiging dat hier in de Kymen de beste zalm ter wereld wordt gevangen. Ik nam met een dankbaar hart afscheid van Rusland, maar ik ging met een opgewekte geest naar Zweden.

Alles krijgt meteen een vrolijkere, vriendelijkere toon als je de grens oversteekt. Ik neem het land altijd als maatstaf voor de *Bildung*⁴²⁶ van een volk: en nergens wordt je door uiterlijkheden meteen correcter en vriendelijker aangesproken dan in Zweden, vooral als je uit naburig Rusland komt.

Er komt altijd een heel vreemd, bijzonder gemengd gevoel in mijn ziel boven als ik aan Rusland denk. Zeker, nergens zijn er betere mensen vergeleken met de andere verder afgelegen delen van dit reusachtige rijk; nergens doet de regering verhoudingsgewijs meer voor de welvaart van de districten; en nergens wordt echter minder gedaan voor menselijkheid, rechtvaardigheid en verlichting. Het grote kwaad is en blijft dat de geest van de grondwet, als je zo iets een grondwet kunt noemen, en tot op zekere hoogte de regering, gebaseerd is op slavernij.

In Rusland is er geen algemene *Bildung*, maar alleen individuele verfijning; geen algemene wettigheid, maar alleen individuele goedheid. De sprong wordt gemaakt van het meest wrede bijgeloof naar de meest ongebreidelde losbandigheid, die niet zelden grenst aan atheïsme en die alle moraliteit beschouwt als niets anders dan de narrenmuts van dwazen.

Er is in Rusland geen welvaart, alleen rijkdom en armoede, pracht en ellende: je springt van het een naar het ander; vaak kom je beide tegelijk tegen; huiselijkheid is zeldzaam. Dat is het gevolg van slavernij. Er is nergens veiligheid, noch in huis noch in de regering: dat is ook een van de gevolgen. Alleen rechtvaardigheid en milde vrijheid bieden veiligheid en algemene welvaart. In Petersburg en Moskou is

425 Nu mag niemand zijn post buiten zijn brug plaatsen.

426 (geestelijke) ontwikkeling.

het niets nieuws om te zien dat een satraap⁴²⁷ twee- of driehonderd bedienden in huis heeft, een echte Romeinse familie, en des te slechter af is vanwege het aantal.

Ik moet altijd denken aan de anekdote van een oude Franse hertog die bij een dichter kwam en zich aan hem ergerde.

“Mijn God, wat is er mis met jou?” vroeg de hertog.

“Wat er is,” antwoordde de dichter nors, “mijn bediende is een deugniet. Ik heb er maar één, en bedenk maar eens dat ik bijna net zo slecht bediend word als jij, want jij hebt er dertig.”

Hoe meer bedienden, hoe groter de wanorde. Zulke mensen worden nutteloos voor elk ander serieus beroep en velen komen om in deze beerput van menselijkheid. Uit deze klasse komen dus de meeste bedriegers en schurken voort; onder hen is de grootste slimmigheid en verdorvenheid van geest, de meeste geestigheid en het minste verstand.

Als de kans op wettelijke vrijheid en vervolgens de hoop op een fatsoenlijk bestaan groter was, zou het nog steeds mogelijk zijn. Maar voor zulke mensen is er zelden verlossing: daarom komen ze zelf meestal aan hun gerief door losbandigheid, waarvoor hun meesters niet nalaten om ruimschoots het goede voorbeeld te geven. Ik heb zelf de gelegenheid gehad om te horen hoe onmenselijk hard zulke omstandigheden soms kunnen worden.

Een jongeman heeft aanleg voor kunst, en met toestemming van zijn meester leert en werkt hij met de beste vooruitgang, zodat hij op de meest prijzenswaardige manier bekend wordt bij het grote publiek en zelfs bij de vorst. Het is nu heel natuurlijk voor deze man om wettelijke zeggenschap over zichzelf te willen hebben. Maar daar is geen sprake van en zijn meester, met wie hij misschien een klein meningsverschil had, beveelt hem het landgoed te verlaten om het zwaarste oogstwerk te doen, dat de goede man al lang vergeten is, misschien wel nooit geleerd heeft. Er is geen bemiddeling voor de kunstenaar. De vorst zelf voelt zich te goed om zijn vermeende rechten van eigendom over de ander met met kracht opzij te zetten; de jongeman moet op de boerderij gaan werken en misschien mest laden, waar hij onder de zweep van de rentmeester ligt, althans volgens de vermeende rechten.

Een menslievend man had in het geheim tot 15.000 roebel geboden voor de vrijheid van de kunstenaar, want de keizer zelf zou hem het

427 heerser.

bedrag niet hebben gegeven; toen wilde de keizer het geld aan de Academie geven.

Er is geen verstandiger gedachte in het hele verhaal dan de grote vrijgevigheid van de vorst, een gedachte die uiteindelijk tot slavernij werd verdraaid. De keizer wilde hem een baan aan de academie geven, maar wilde de positie niet aan de academie geven.

Einen Menschen schenken, ist kein Begriff. Ich würde den dem Tode geben, der mich schenken wollte; oder ich gäbe mich dem Tode. Das begreift freilich kein Mensch, der es in seinem Leben nicht gewagt hat, eine eigene Persönlichkeit zu haben.⁴²⁸

Ik herinner me dat ik eens, in een menslievende uitbarsting, een paar uur lang aan de oude generaal Igelström in Pleskow probeerde te bewijzen dat de Russische cultuur geen vaste voet aan de grond kon krijgen totdat persoonlijke vrijheid onherroepelijk bij wet was vastgelegd. De oude heer gaf dit echt toe en vroeg alleen *Hoe?*

Dat is natuurlijk een moeilijke vraag. Slavernij van boeren werd in Rusland pas een paar eeuwen geleden ingevoerd, ik weet niet onder welke tsaar, en niet bij wet, maar alleen door misbruik. Tijdens een zeer gevaarlijke pest en hongersnood, toen iedereen aan de ondergang probeerde te ontsnappen, werd een tijdelijk decreet uitgevaardigd dat geen enkele boer zijn boerderij mocht verlaten. Wat slechts tijdelijk was, veranderde door misbruik in: voor altijd. Dat is het hele verhaal.

Als een roofdier eenmaal iets in zijn klauwen heeft, krijgt men het het er niet gemakkelijk meer uit. Maar de slavernij van de Russen, als kernnatie zelf, is nooit zo zwaar en onderdrukkend geweest als die van de aangrenzende provincies. Voor Liefland, Estland en Finland is de Russische regering, zoals die tot nu toe is geweest, een ware vloek. In Koerland was het niet beter onder de Polen; en alles is nu verdoemd, tenzij een menselijk genie op een dag de harpijen⁴²⁹ vernietigt.

428 Een mens cadeau geven is geen optie. Ik zou degene die mij als cadeau wil weggeven vermoorden, of ik zou mezelf doden. Natuurlijk begrijpt niemand dit die niet zijn eigen persoonlijkheid in zijn leven heeft durven omarmen.

429 De harpijen waren in de Griekse mythologie eerst de drie zeer mooie, gevleugelde dochters van Elektra en Thaumás. Later werden ze vervaarlijke

Waar slavernij geoorloofd is – *er kan geen sprake zijn van rechtvaardigheid, want we zijn er al aan gewend dat recht en rechtvaardigheid vaak met elkaar in tegenspraak zijn* – waar slavernij geoorloofd is, kan nooit een humanere cultuur gedijen.

Wend je niet tot de Grieken en Romeinen: God behoeft ons voor hun schandelijke vrijheid; daartegenover is zelfs de onzin van het feodale systeem nog verstandig; en Spartacus maakte er een vreselijke opmerking over.

Als ik een Duitse boer was en zes zonen had en geen ander vooruitzicht voor hen dan ze het land uit te sturen naar Rusland, zelfs onder goede omstandigheden; bij de heiligheid van elke deugd, ik zou ze alle zes doodschieten voordat ik ze daarheen stuurde en de stamvader werd van een familie slaven.

Dat de regering hun vrijheid verzekert, geeft geen zekerheid. De edelman zou hen al in zijn klauwen hebben, tenminste in de derde generatie. Waar het systeem slavernij is, is er geen verlossing. Men gaat van slavernij naar despotisme, en van despotisme naar slavernij.

Waar het systeem lijfeigenschap bestaat, is niemand veilig voor de vrijheid van zijn nakomelingen. En wie, zelfs zonder nakomelingen, niets voelt voor nakomelingen, behoort tot het leger van de afgedankten.

Man beschwert sich in Liefland, dass die Bauern so unerträglich faul seien; und ich wundere mich, dass sie nur noch so viel arbeiten. Denn wozu soll ein Sklave mehr arbeiten, als er muss? Wer gibt ihm die Sicherheit seines Gewinns? Soll er ein Haus bauen, von dem er nicht weiß, ob er und sein Sohn darin wohnen dürfen? Einen Baum pflanzen, von dem es nicht wahrscheinlich ist, dass er und seine Kinder die Früchte davon brechen? Man wendet ein, dass ihm nun das Gesetz Sicherheit gebe. Das Gesetz ist längst da gewesen, und immer verachtet worden. Man hat nie einen Menschen verkaufen sollen; und verschachert sie noch jetzt aus allen Märkten schändlich für Jagdhunde; und sogar die Zeitungsblätter auch

wezens, meestal afgebeeld als roofvogels met scherpe klauwen. Zij hadden echter het gezicht van een oude vrouw en een vuil onderlijf.

noch unter dem Freundlichen Alexander sind voll von dergleichen Menschenfeilbietungen. Er ist mein Erbkerl, schnürt ein junger Edelmann, dessen Großvater vielleicht noch Mäkler an der Düna oder der Newa war, mit unsäglicher Impertinenz durch die geschwollenen Nasenlöcher, und zieht den Mundwinkel in eine grässliche Falte; er ist mein Erbkerl, und ich kann mit ihm machen was ich will.⁴³⁰

Hij doet dit soms met een genialiteit die Adramelech⁴³¹ eer aan zou doen.

In Verhältnissen des Völkerrechts und Staatsrechts muss es leider ein Grundsatz der Sicherheit sein; das Böse, das ein Mensch tun kann, wird er wahrscheinlich tun.⁴³²

De geschiedenis heeft er meer bevestigingen dan weerleggingen van. Overall waar iemand anders dan de staat de persoonlijke

430 Mensen in Liefland klagen dat de boeren zo ondraaglijk lui zijn; en ik vraag me af waarom ze nog steeds zoveel werken. Want waarom zou een slaaf meer werken dan nodig is? Wie geeft hem de zekerheid van zijn inkomsten? Moet hij een huis bouwen waarvan hij niet weet of hij en zijn zoon er mogen wonen? Een boom planten waarvan het onwaarschijnlijk is dat hij en zijn kinderen de vruchten – noten – zullen breken? Mensen beweren dat de wet hem nu zekerheid geeft. De wet is er al heel lang en is altijd veracht.

Geen mens was ooit bedoeld om verkocht te worden; en zelfs nu worden ze schandelijk geruild op alle markten voor jachthonden; en zelfs de kranten, zelfs onder de vriendelijke Alexander, staan vol van zulke menselijke koopjes. Hij is mijn erfzoon, zegt een jonge edelman, wiens grootvader misschien nog makelaar – handelaar/beurtschipper – was op de Düna of de Neva, met onuitsprekelijke brutaliteit door zijn gezwollen neusgaten, en trekt zijn mondhoek in een afschuwelijke rimpel; hij is mijn erfzoon, en ik kan met hem doen wat ik wil.

431 In de christelijke demonologie is Adramelech de dienaar van Satan. Hij wordt soms geïnterpreteerd als de kanselier van de helse streken, een duivelse commandant en voorzitter van de hoge raad van duivels. Hij wordt afgebeeld als een hybride van een menselijke torso en een ezel.

Adramelech verschijnt als de titel van een gedicht van Friedrich Hölderlin en als een verslagen duivelsfiguur in John Milton's *Paradise Lost*. Daar is hij een van Satans strijders die verdwijnen na de strijd om het paradijs.

432 In relaties van internationaal en constitutioneel recht moet het helaas een principe van veiligheid zijn; het kwaad dat een man kan doen, zal hij waarschijnlijk doen.

dwang heeft, is het palladium⁴³³ van de mensheid ten einde. Zelfs vandaag de dag worden er in Liefland her en der gruwelijkheden verteld die alle menselijke verbeelding te boven gaan. Over het geheel genomen heeft Merkel⁴³⁴ de omstandigheden heel mild weergegeven; ook al kunnen sommige van zijn bewijzen misschien niet helemaal bewezen worden. Jonge hazewindhonden worden gezoogd door boerinnen; dit gebeurt vandaag de dag nog steeds. Met toestemming van de min,⁴³⁵ natuurlijk. Hoezo kan een edelman met de uitoefenende macht aan zijn riem⁴³⁶ de boer niet gewillig maken? Levering van brandewijn en het bouwen in de steden voor de nette werkgevers gaat nu gewoon door, net als vroeger. Een slaaf te hebben moet gewoon slecht zijn; ik zie niet in hoe dat goed zou kunnen zijn. Vernedering verstikt alles wat nobel en edel is. Dat de meester voor hen moet zorgen, moet net zo nauwgezet worden

433 beschermend schild. Ook figuurlijk.

434 Garlieb Helwig Merkel (1 november 1769 - 9 mei 1850) was een invloedrijke Baltisch Duitse schrijver en activist, geboren in Siguldas novads, dat tegenwoordig deel uitmaakt van Letland. Geboren in een gezin van een plattelandspriester, begon Merkel op 17-jarige leeftijd te werken als tutor voor welgestelde Duitse families.

Zijn leven nam een cruciale wending toen hij zich in 1790 aansloot bij de kring van intellectuelen in Riga. Onder invloed van de ideeën die hij daar tegenkwam, publiceerde hij in 1796 zijn baanbrekende werk *Die Letten* (De Letten), waarin hij op indringende wijze de levensomstandigheden van de Letse boerenstand beschreef en de wreedheden van de Baltisch Duitse landeigenaren aan de kaak stelde. In het boek riep hij ook op tot ingrijpen van de keizerlijke Russische regering om de situatie van de Letten te verbeteren. Dit werk genoot aanzienlijke populariteit in de Duitse samenleving en werd vertaald in het Frans, Deens en Russisch.

De controverse rond zijn boek leidde ertoe dat Merkel gedwongen werd in ballingschap te gaan. Na een periode in Weimar en Berlijn keerde hij in 1816 terug naar Lijfland. Hij bleef actief als schrijver en publiceerde onder meer *Mijn Tien Jaar in Duitsland* (1818) en *Voorstellingen en Karakteristieken uit mijn Leven* (1839–1840). Merkel's betrokkenheid bij de Baltische regio blijkt ook uit zijn pamflet "*Bevrijd Esten en Letten*" (1820), dat in Leipzig werd gepubliceerd.

Garlieb Merkel overleed op 9 mei 1850 in Riga. Zijn impact op de Baltische literatuur en zijn strijd voor rechtvaardigheid voor de lokale bevolking hebben hem een blijvende plaats in de Baltische geschiedenis bezorgd, en een straat in het centrum van Riga draagt zijn naam als eerbetoon aan zijn erfenis. Zijn boeken zijn te vinden op Delpher.nl

435 Natürlich mit Bewilligung der Ammen Zoogmoeder, min.

436 de zweep.

nageleefd. Ik heb genoeg blinden langs de weg aangetroffen van wie de ogen – als met loog – uitgebeten waren in de rookholen en aan wie de Heer nu toestemming had gegeven om in de buurt te bedelen: want natuurlijk stuurt hij ze niet naar vreemde streken.

Maar daarom gaan de boeren van Buxhoevden in groten getale bedelend naar Petersburg; de boeren van Vittingshof bedelen in Dorpat, op de kleine afstand van dertig mijl: want zo ver kan het wel zijn van Marienburg naar Dorpat. Buxhoevden, met de grootste schijn van menselijkheid, wordt beschouwd als een van de hardsten van de bevoorrechten; en vrijgevigheid wordt niet verondersteld zijn verantwoordelijkheid te zijn in zaken die daar, onzinnig genoeg, rechtspraak worden genoemd.

Het christendom heeft daar, net als in veel andere delen van de wereld, onnoemelijk veel onheil aangericht en de keten onontwarbaarder gemaakt, omdat de voorgangers, volgens de instituten, meestal hand in hand samenspannen met de edelen, of liever gezegd zelf tijdelijk edelen zijn en; en, tot schande van hun leer, niet zelden de slechtsten.

De Letten, Esten en Finnen hebben geen ongelijk als ze de Duitsers in het algemeen beschouwen als een soort boze geesten, voor wie de hemel, omdat hij hen hier laat woeden, op een dag een eigen hel zal creëren. Je kunt alleen de schijn ophouden.

Liefeland is zeker een mooi, prachtig, gezegend land. De Russen veroverden het; en om de provincie, die bijna geruïneerd was door oorlog en pest, te helpen, waren niet alleen de heffingen zeer gematigd, maar werd het ook vrijgesteld van levering van rekruten voor het leger.

Het gevolg hiervan is dat de edelen hun inkomens met honderdduizenden tellen, dat de boeren als troglodieten⁴³⁷ leven, en af en toe nauwelijks als mensen te herkennen zijn, en dat na honderd jaar, met veel zegeningen en geen tegenslagen, de provincie nog steeds dezelfde bevolkingsdichtheid heeft; alleen is de ellende op het platteland groter.

Finland werd iets later ingenomen, en de landbouwcultuur was er iets verder ontwikkeld. Daarom zijn de Finse boeren nog steeds iets beter af, ook al doen de eigenaars er alles aan om hen geleidelijk in te kapselen of zelfs in te sluiten. Moge Alexanders gevoelens niet verhard en zijn kracht niet vermoeien door de moeilijke

437 holbewoners

regeringsperikelen, zodat hij een eer verwerft die ook na duizenden jaren nog heilig zal zijn voor het nageslacht; niet verschrikkelijk, zoals de glorie van de Filippiden⁴³⁸ was.

Er wordt vrij veel Zweeds gesproken in Friedrichsham (Hamina); en de geestelijken voor Russisch Finland zijn tot nu toe meestal afkomstig uit Abo (Turku); zodat de provincie toch nog enigszins verbonden is gebleven met het oude moederland. Overheidsfuncties en rechterlijke ambten worden voornamelijk door Duitsers vervuld en in de steden is de voertaal nu bijna overal Duits. Door de nieuwe organisatie wint de Duitse taal nog meer terrein, omdat het onderwijs in Finland formeel onder de universiteit van Dorpat (Tartu, in Estland) valt.

In Lowisa (Loviisar) hoor je alleen Zweeds en Fins. Mijn pastor nam me mee naar een heel goede taveerne, omdat mijn tong nog niet helemaal op het Zweeds was afgestemd, waar ik in alle opzichten goed, fatsoenlijk en goedkoop werd verzorgd.

Tegen de avond zat ik in de gelagkamer en bestudeerde Zweeds in een oude Peplier⁴³⁹ die in het Zweeds was vertaald en die mijn huisbaas me in Sippola had gegeven. Een nogal wild uitzierende man nam het boek dat ik op tafel had laten liggen en bladerde erin. Dit is van onze vroegere gouverneur Orraeus uit Viburg (Vyborg),⁴⁴⁰ zei hij in het

438 Pheidippides of Pheidippides (in het oudgrieks: Φιλίππιδης?, Philippidēs of Φειδippiδης, Pheidippidēs; Athene, 6e eeuw voor Christus - Athene, augustus / september 490 voor Christus) was een Atheense soldaat, bekend als een legendarische held.

In de werken uit de oudheid wordt de bewoording Philippides gerapporteerd door Pausanias, Plutarchus en Lucian, schrijvers die deze vorm in hun versies van Herodotus hadden gelezen, terwijl in de meeste Herodotus-manuscripten de vorm voorkomt als Pheidippides..

Aangezien, naast de manuscripten van Herodotus, de vorm Pheidippides alleen in de Wolken van Aristophanes voorkomt, beweren veel historici dat Aristophanes vrijwillig de echte naam Pheidippides heeft verdraaid om de naam van de held van Marathon niet in zijn komedie te gebruiken. Echter, aangezien de naam Fidippos in de Ilias voorkomt, kan het bestaan van een zeldzame Pheidippides niet worden uitgesloten, maar volgens velen blijft deze vorm een fout van de kopiïsten van de manuscripten.

439 Jean Robert des Peplier, 17e/18e eeuw Frans grammaticus. Auteur leerboeken
440 Het gouvernement Vyborg (Russisch: Выборгская губерния, Fins: Viipurin kuvernemntti) was een gouvernement (goebarnija) van het keizerrijk Rusland.

Russisch. De naam stond erin geschreven. Dat is heel goed mogelijk, antwoordde ik en vertelde hem hoe ik eraan gekomen was. Hij keek me dubbelzinnig aan en werd pas weer vriendelijk toen de waardin hem vriendelijk vertelde dat ik met een geestelijke in de herberg was aangekomen.

De volgende dag ging ik naar Ulby (Ulvila), waar ik heel slecht te eten kreeg en heel goed in bed lag.

Wenn man nur immer eins mit dem andern kompensieren kann, hat es weiter nichts zu sagen.⁴⁴¹

Borge (Porvoo) wordt beschouwd als een respectabele stad in Zweeds Finland, heeft een gymnasium en drijft wat handel vanaf een rivier

Het gouvernement werd opgericht in 1744 en ontstond uit gebieden die het Russische keizerrijk van het Zweedse Rijk had verkregen na de Grote Noordse Oorlog. Bij de Vrede van Nystad in 1721 stond Zweden delen van de provincies Viborg en Nyslott en Kexholm, gelegen op de Karelische Landengte en de streek rond het Ladogameer, af aan Rusland. Nadat het gebied eerst onderdeel was geweest van het gouvernement Sint-Petersburg werd in 1744 het gouvernement Vyborg verzelfstandigd, samen met delen van de provincie Kymmenegård en Nyslott, die de Zweden bij de Vrede van Åbo af hadden gestaan. In Zweden en Finland stond het gouvernement ook wel bekend als "Oud-Finland" (Zweeds: Gamla Finland, Fins: Vanha Suomi), en tussen 1802 en 1812 luidde de naam gouvernement Finland.

Tijdens de napoleontische oorlogen sloot het koninkrijk Zweden een bondgenootschap met het keizerrijk Rusland en het Verenigd Koninkrijk tegen Frankrijk. Bij de Vrede van Tilsit in 1807 sloten Frankrijk en Rusland echter vrede. In 1808 wisten de Russen, met steun van de Fransen, het bestuur van Finland van de Zweden over te nemen in de Finse Oorlog. Via de Vrede van Fredrikshamn op 17 september 1809 werd Zweden gedwongen alle gebieden in Finland ten oosten van de Torne aan Rusland over te dragen. Deze gebieden werden omgevormd tot het grootvorstendom Finland met de Russische tsaar als grootvorst, en werden daarmee onderdeel van het Russische rijk.

In 1812 werd het gebied van het gouvernement Vyborg overgedragen van Rusland aan het grootvorstendom Finland als de provincie Viipuri. Deze overdracht, aangekondigd door tsaar Alexander I op 4 januari 1812, kan gezien worden als een symbolisch gebaar teneinde het sentiment bij de Finse bevolking, die net de Russische invasie van haar land had meegemaakt, gunstiger te stemmen.

Magnus Orraeus 1799 - 1804

441 Als je altijd het ene met het andere kunt compenseren, valt er niets anders te zeggen.

die tot daar bevaarbaar is voor kleinere schepen. Van daar naar Helsingfors (Helsinki) werd het ondraaglijk heet; veel heter dan het rond de Etna en in Lombardey was geworden. De herbergen lagen ver uit elkaar en waren niet erg goed.

Van buiten zagen ze er vriendelijk en uitnodigend uit, maar meestal was er niets anders te krijgen dan heel zuur bier en heel grof brood en heel slechte boter. Nu waren deze herbergen ook de herbergen van het posthuis, en ik realiseerde me dat ze niet bepaald goedkoop waren en dat bij de logies ook de vervoerskosten in rekening werden gebracht.

Denn die ehrlichen Schweden schienen sich einzubilden, dass ich ein Milzŷüchtiger Grillenfänger sei, denn man seine Phantasie mit einrechnen müsse.⁴⁴²

De Zweedse mijlen zijn notoir lang, en de tarieven⁴⁴³ zijn niet hoog. Je reist heel snel, en dat kan met één paard, als je zo licht bent als ik. Dus stapte ik op een postkoets en reisde verder; ten eerste om aan de hitte te ontsnappen, ten tweede om sneller weg te zijn en ten derde omdat het niets meer kostte en misschien zelfs goedkoper was dan lopen.

Natuurlijk zouden niet al deze redenen in Italië hebben gegolden. In Helsingfors (Helsinki) spreekt de postmeester Duits en heeft hij een heel goed huis; en in Svenskby (Lowisaa, Loviisar) had ik zelfs een postiljon die Duits sprak en vaak met schepen in Reval (Tallinn) was geweest. Bij Mialbolsta (?) liggen een paar mooie streken aan een meer met een paar landhuizen.

Bij Saldo (Salo) opent de vallei waar de weg doorheen afdaalt zich vrij breed en onthult veel kleine, maar mooi gebouwde dorpjes en, voor het eerst, twee kerken.

De gerst groeit hier zo hoog en weelderig als ik alleen maar hoger en sterker heb gezien in Catania op de Etna. De tarwe groeide ook in zo'n perfectie hoog boven Abo (Turku) dat ik een paar grote korenaren in mijn zakboekje stopte als souvenir. Maar het meest welkom waren de hazelaarstruiken, die ik hier voor het eerst weer zag. Mijn plezier en
442 Omdat de 'eerlijke' Zweden leken te denken dat ik een krekelvanger was die verslaafd was aan de milt, omdat je rekening moest houden met zijn verbeeldingskracht. Grillenfänger = droevige pessimist. Milt (Eng. spleen), melancholicus. Ironie.

443 Postgeld.

mijn hoge dunk van de bedrijvige samenleving in Abo groeiden elk moment.

De Zweden zijn arm, heel arm; je kunt vele mijlen afleggen zonder ook maar één koperen munt te zien. Je vindt er alleen maar papier, zelfs briefjes van acht shilling, met een waarde van ongeveer vier groschen. Maar de Zweed lijkt zijn armoede niet te voelen. Zijn huis is groot en licht en comfortabel. Zie je in Estland en Liefland maar één schoorsteen aan de zijkant, hier heeft menig boerderij vier tot zes schoorstenen en veel mooie bijgebouwen. De Zweedse Fin is vrolijk en levendig, netjes gekleed en toont kracht en onafhankelijkheid. De vrouwen zijn meestal lang en goed gevormd, en vaak erg mooi; vooral op het platteland, waar de lichte nationale klederdracht hen een bijna Griekse uitstraling geeft. Als je de propere, mooie, meestal roodgeverfde huizen binnengaat, zul je meestal niet veel op het gebied van lekker eten aantreffen: maar iedereen is zo blij en vriendelijk met het weinige dat ze hebben, en deelt zo graag en gewillig, dat er een zeer verfijnde ziel voor nodig zou zijn om zich bij hen niet op zijn gemak te voelen.

De laatste avond voor Abo (Turku) verbleef ik in Wista (Wilta, Lieto), een gezellig kerkdorpje, waar de postmeester een oude afgedankte luitenant was, die redelijk Duits sprak, veel en met verstand over politiek praatte en me met alle bescheidenheid zeer smaakvol bediende. Toen ik de volgende ochtend betaalde, zou ik vijf shilling terugkrijgen op mijn papiergeld, en de oude heer had geen vijf koperen shillings in huis, hoe zorgvuldig hij ook alle dozen en biljetten doorzocht. Toen ik zei dat het niet van belang was, dat hij niet langer aan de shillings hoefde denken en het wisselgeld kon vergeten, werd de eer van de oude soldaat gewekt en hij beweerde dat alles in orde moest zijn.

Ik stelde voor dat hij de vijf shilling als fooi aan de postiljon zou geven. Hij keek me met grote ogen aan en vroeg: Hoeveel geef je die kerels? Nou, was mijn antwoord, meestal geef ik drie of vier shilling en als we bij het posthuis zijn aangekomen, geef ik er vijf. Met uw permissie, dat is heel verkeerd, snauwde hij me een beetje toe; zo'n fooi bederft de kerels voor ons; ze mogen niet meer dan een shilling fooi krijgen. Hierop ging hij naar de buurman, en haalde de shillings voor me tevoorschijn, en smeekte of ik de koetsier niet meer dan twee

shillings wilde geven; wat ik beloofde, en in die zin dat ik de andere twee erbij wilde doen als extra gratificatie voor goed rijgedrag.

Volgens deze wisselkoers, is de fooi voor drie Zweedse mijlen ongeveer zes Groschen, en dat is het *nonplusultra*⁴⁴⁴ van vrijgevigheid, waarvoor elke postiljon zeer dankbaar is. In feite, volgens de wet, zouden ze helemaal niets moeten vragen, wat ik een beetje te strikt vind. Het hele bureaucratische systeem en het bestaande postwezen heeft sowieso veel vervelende kanten.

Wat een verschil met ons lieve vaderland! Onze wetten hebben al rekening gehouden met vrijheid van de reiziger bij het bepalen van de fooi van een halve florijn, en willen de reiziger enkel aanzetten om niet onredelijk te zijn. Met acht groschen fooi zal geen reiziger uit zijn op gedoe over zijn rijtuig. Want het zou wel een slechte postiljon zijn die in zijn verbetering de uitrusting van de reizigers niet voor een paar florijn vakkundig kan beschadigen. Ik ben er zelf getuige van geweest dat de postiljon een halve daalder kreeg.

“Waar is dat voor?” vroeg de man op een norske, nauwelijks verstaanbare toon.

“Dat is de fooi.”

De man trok flegmatisch met zijn lelijk gezicht, en zei met de nieuwe versie van goddelijke grofheid: “Geef een eerlijke heer zo’n schamele fooi aan een eerlijke postiljon? Dat is behoorlijk laag-bij-de-gronds.”

Van Dresden tot Naumburg⁴⁴⁵ hoor je in Saksen een half dozijn van zulke beleefdheden. Aan de andere kant rijden ze in Zweden elk uur een Zweedse mijl (10 km.) in een heel rustig tempo; en in Saksen ben ik verschillende keren in zeven uur drie Saksische mijlen (7,5 km.) meegesleept.

Elke Zweed hier heeft zijn eigen tabaksplantage rond zijn huis, en in de buurt van Abo (Turku) zie je hele gebieden overwoekerd met dit giftige onkruid. Ik kan het niet helpen dat ik me elke keer weer heel onaangenaam voel als ik in mijn eigen land hele grote, mooie akkers zie die ermee zijn beplant en ik word begroet door de verdovende giftige damp van het stinkende onkruid. Een zeldzame perversiteit,

444 toppunt.

445 Afstand 10 km.?

het gebruik van tabak. Als we een tekort aan brood hebben en de graanschuren geopend worden, zijn ze gevuld met de doordringende bladeren van deze Asterbetel.⁴⁴⁶

Er is mij verzekerd dat Abo (Turku) twaalfduizend inwoners heeft, wat volgens mij niet overdreven is. De universiteit telt ongeveer driehonderd man. Omdat het vakantie is en er weinig professoren in de stad zijn, heb ik niemand kunnen spreken. Het nieuwe academische gebouw net achter de kathedrale kerk zal de stad tot eer strekken, ook al is het niet zo prachtig als de lokale Zweden graag beweren. Want als je naar hen luistert, is de academie in Petersburg in vergelijking slechts een puinhoop. Het meest opmerkelijke is dat de granieten kolomschachten uit één stuk bestaan, prachtige proporties hebben en prachtig gepolijst zijn. Ze lijken echter in niets op de zuilen in Petersburg in de zomertuin en zelfs niet op de zuilen op de nieuwe oeverbank die keizer Paul liet bouwen. De bewerking van graniet op deze manier is nog steeds iets zeldzaams in Zweden: niets is gebruikelijker in Rusland, maar alleen in Petersburg.

In Abo (Turku) logeerde ik bij onze landgenoot, de heer Seipel uit Butzbach (in Hessen), die niet de enige Aubergist⁴⁴⁷ in de stad is, zoals Acerbi⁴⁴⁸ beweert, want er werd me verteld over een andere herberg. Het is misschien wel de beste, hoewel niet al te goed geordend. Maar er is een bijzonderheid in Abo (Turku), namelijk dat er maar één barbier in de hele stad is, zoals onze landgenoot, de heer Seipel uit Butzbach, me verzekerde; en omdat alleen deze ene baardinspecteur het land uit was, moest ik mezelf helaas kwellen met mijn slechte scheeruitrusting.

De rivier de Aurajocky⁴⁴⁹ heeft slecht water en is stroomafwaarts alleen bevaarbaar tot aan de brug; stroomopwaarts van de brug zijn er alleen kleine binnenvaartschepen.

Jocky of Tjocky betekent een rivier in het Fins, dus de naam Aura

446 Geen vertaling gevonden. Afterbetel/Asterbetel. Delpher.nl, enkel bij Seume.

447 herbergier. Auberge.

448 In 1798 reisde hij naar Lapland en publiceerde zijn ervaringen in *Reizen door Zweden, Finland en Lapland tot de Noordkaap in de jaren 1798 en 1799* (1802).

449 Aurajoki. Aura-rivier. Aura: goud. Au. Aurore: Gouden zonsopkomst.

klinkt heel romantisch. Kemijocky⁴⁵⁰ is net zoiets bij Torneo (Tornio). Zoals je kunt zien, ontbreekt het de Finse taal niet aan gratie. Fins is de hoofdtal en Ests en Lappisch zijn slechts de dialecten, heb ik gehoord. Het is dus geen wonder dat de Laplanders hun Estse taal diep in Azië hebben gevonden.

Het oude kasteel bij de uitmonding van de Aura, ongeveer een half uur van de stad, is niet belangrijk; niet eens zo belangrijk als Acerbi het maakt, ook al is het aan bijna drie kanten omringd door water. De Zweedse militairen zelf besteden er ook niet veel aandacht aan. Het beste is dat sommige van de scherenboten⁴⁵¹ onder dekking liggen, wat de Russen, zoals je weet, zoveel problemen gaf in de laatste oorlog. Deze scherenboten zijn waarschijnlijk alleen beter dan de Russische omdat de Zweden nog steeds de beste zeelieden zijn. De vlootvorming in Rusland voelt ook het nadeel van lijfeigenschap.

Van Zweeds Finland wordt gezegd dat de bevolking in de laatste twintig jaar met 60.000 is toegenomen; en dit is niet onwaarschijnlijk, gezien de grote uitgestrektheid van het land: want de cultuur van de gebieden is overal al zo uitstekend als ik het nog nooit ergens in Duitsland, Italië of Frankrijk heb gezien; namelijk in zo'n omvang, en inclusief de moeilijkheden die overwonnen zijn.

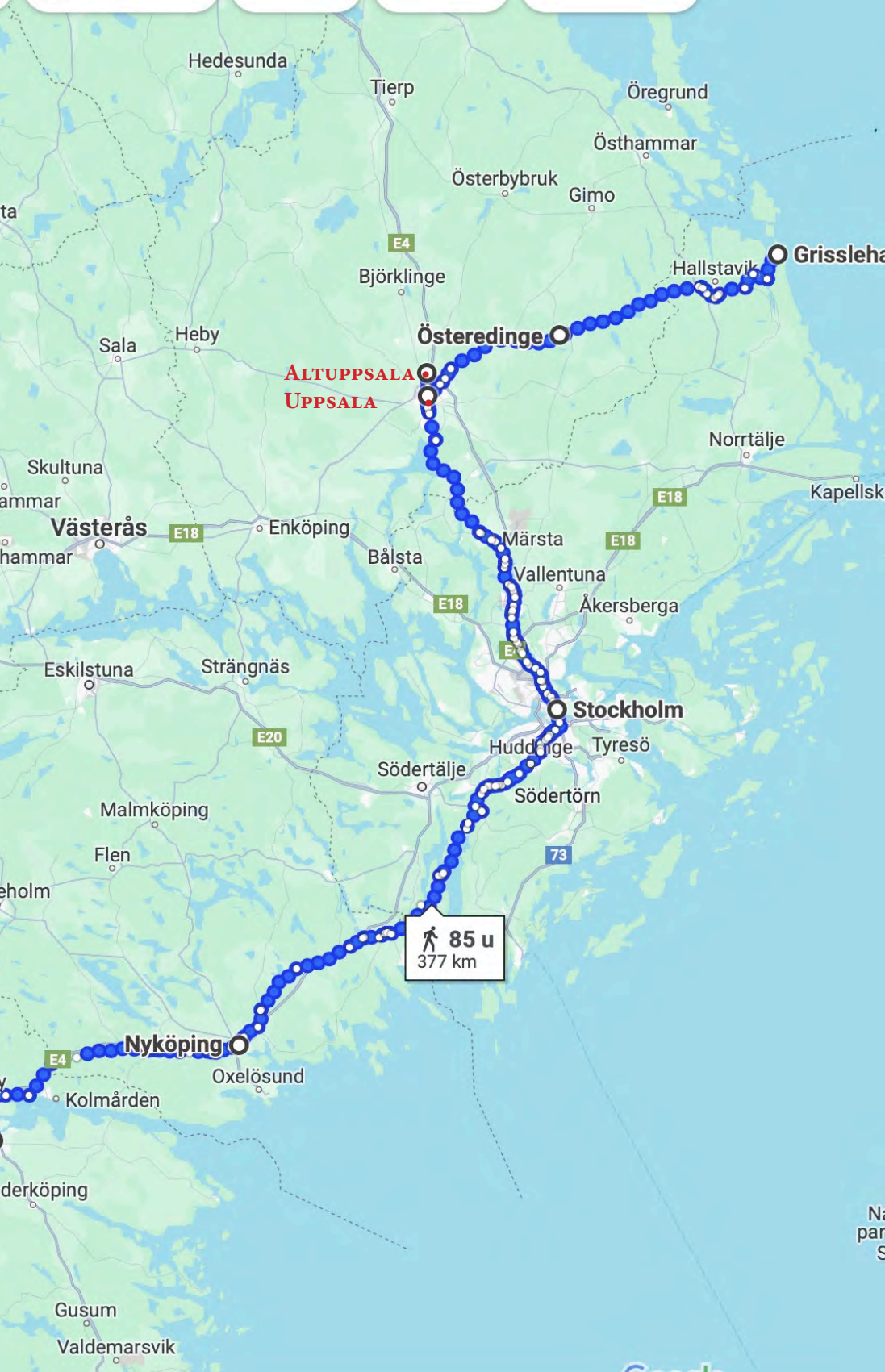
Gerst en rogge, en tarwe en erwten en vlas, alles deed het buitengewoon goed: alleen de hennep was relatief klein en armetierig. De bemesting is voorbeeldig. Iedereen zegt dat dit jaar in heel Zweden een uitzonderlijk gezegende oogst is geweest. Nergens heb ik meer respect gekregen voor menselijke ijver dan tijdens deze reis. Soms moeten de flinke mensen hun bewerkbare grond uit de granieten bergen ontworstelen voordat ze het aandurven om er, met echt heldhaftige inspanning, wat zaad aan toe te vertrouwen. En dan is het zeker de mooiste overwinning als de flanken van de bergen wuiven met graan en er slechts hier en daar een onneembare rotspiek vriendelijk uitsteekt boven het rijke gewas. Er zijn veel van zulke tafereelen in Zweden, meer in de ene provincie dan in de andere,

450 Kemijoki, langste rivier in Finland. 550 km. Nabij Kemi en Tornio. Bovenaan de Botnische golf.

451 boot zur fahrt zwischen den scheren der Ostsee, vgl. auch scherbot.

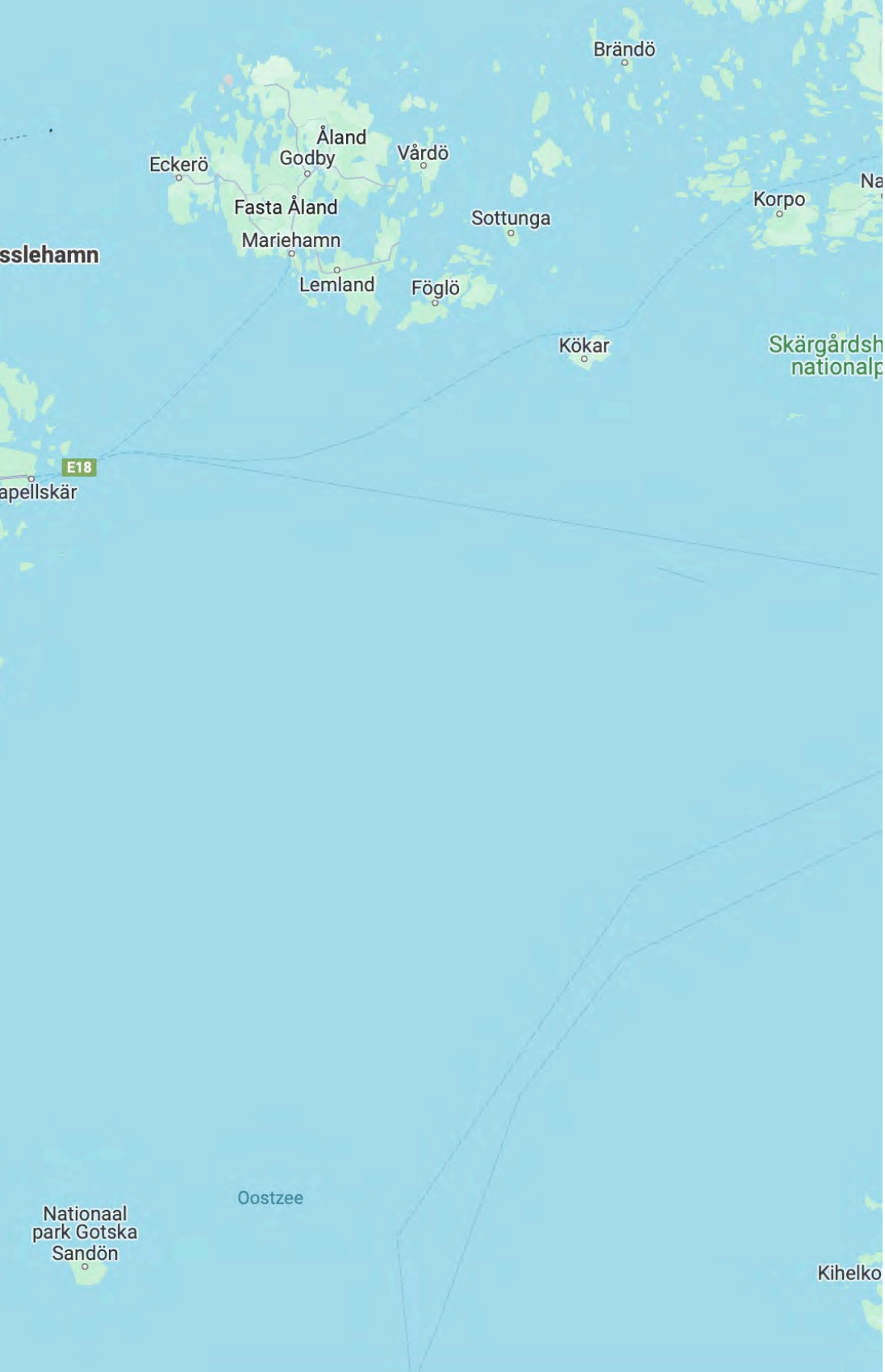
De krachtige en mooie economie van Finland maakt het tot de graanschuur van de naburige provincies, en het feit dat de waarde van papiergeld altijd in het Fins wordt afgedrukt, bewijst de achting die het in het hele rijk geniet.

Voor mijn raam, dat uitkijkt op de tuin, staat een prachtige grote appelboom, een aanblik die me als eerste aangenaam verraste. In heel Petersburg heb ik maar een paar appelbomen gezien op een enkele plek die aan alle kanten beschut is tegen de wind, maar geen enkele perenboom.

ALTUPPSALA
UPPSALA

 85 u
377 km

Brändö

Eckerö

Åland

Godby

Vårdö

Fasta Åland

Mariehamn

Lemland

Föglö

Sottunga

Kökar

Korpo

Na

sslehamn

Skärgårdsh
nationalp

E18

apellskär

Oostzee

Nationaleal
park Gotska
Sandön

Kihelko

STOCKHOLM, 16 AUGUSTUS

Vanaf Abo (Turku) zijn er nog een paar stations naar de wateren van de Botnische Golf, die je moet oversteken als je niet via Wasa en Torneo wilt reizen. Acerbi geeft aan dat de zeereis in de winter, van het ijs van Grissleham naar de Finse kust, slechts negen mijl is: ik begrijp zijn route niet. Ik zal je hier de reis over het water geven zoals ik hem gemaakt heb, en zoals alle Russische koeriers dat meestal doen die niet via Torneo hoeven te gaan vanwege het weer.

Van Helsing (Helsinki)aan de Finse kust, over het water via Turwessi naar Wartsala, 2 mijl Zweeds. Evenzo via Wattu Skistet naar Brando 2,5 M. ZS. Evenzo via Lappwesi naar Kumlingen 2,5 M. S. Evenzo via Delet, naar Wargata 3,25 M. S. Evenzo naar Bomarsund 1 M. S. Over land naar Skarpans 1 M. S.⁴⁵²

Over land naar Haroldsby, Emkarby, Frebenby 3 M. S. Half over land, half over water naar Eckeroe 1.25 M. S. Via Alandsholm over water naar Grissleham 7 M. S.

Tel nu op hoeveel mijlen dat is. Ik zou je de hele onbekende route van Petersburg naar Stockholm kunnen geven, maar het is vreselijk saai om zulke dingen uit het dagboek op te schrijven. Je hebt genoeg van dit voorproefje van de eilanden. De route vanaf Stockholm wordt in verschillende reisboeken beschreven.

De reis over de golf is helemaal niet onaangenaam als je een goede elementalist bent, d.w.z. gewend aan de elementen. Ik nam mijn tijd en bracht twee nachten door met vredig slapen bij de ichthyophages.⁴⁵³

452 Zweedse Mijl. Schwedische Meil. Ca. 10 km.

453 Historici uit de oudheid noemden etnische groepen of volkeren die op een primitieve manier leefden en zich met vis voedden, ichthyophagen (oude Griekse ἰχθυοφάγοι Ichthyophagoi en Latijnse Ichthyophagi, 'viseters'). Verschillende gebieden bewoond door ichthyophagen worden genoemd door historici en geografen zoals Herodotus, Pausanias, Arrianus, Plinius en Strabo, de meeste gelegen aan de kust van de Rode Zee en de Arabische Zee. De Brit Richard Francis Burton bevestigt het bestaan van dergelijke ichthyofagen in zijn werk over de Arabische Midian.

Volgens mij heb ik tijdens de overtocht wel tweehonderd eilanden gezien, groot en klein, vruchtbaar en dor, bewoond en verlaten. Je baant je vaak een weg door een vreemd netwerk van eilanden die alleen maar eigendom zijn van meeuwen. Toen ik Lappwessi (?) verliet, was het al laat; de zon stond op het punt om in goud onder te gaan en de maan om in zilver te verschijnen. Mijn gondeliers waren twee oude, kordate Zweedse zeelieden die delen van de wereld hadden gezien en hun twee jonge maten vertelden over hun reizen.

Het effect van de late avondgloed en de bijna volle maan op het spiegelgladde, stille water tussen ontelbare granieten eilanden,⁴⁵⁴ waar alleen hier en daar wat struikgewas groeide, was buitengewoon magisch. Het was zo helder dat we aardbeien, die hier nog steeds heerlijk geurden, konden plukken op een van de eilanden waar we stopten voor een onderbreking.

Ik verbleef in Kumlingen (Kumlinge), en het kleine eiland was zo vriendelijk als alleen een dorp aan het Zugermeer kan zijn. Overal heeft men een goed schoon bed, inderdaad bedekt met fris beddengoed zonder herinnering;⁴⁵⁵ een zegen die men niet eens in alle steden in ons vaderland vindt. Van Kumlingen naar Wargata (?) was een grote watervlakte van 3,25 M.S. Het weer was mistig en koud, het stormde hard en de zee was hoog. Deze keer had ik drie kerels en een jonge vrouwelijke matroos, zoals wel vaker het geval was geweest, om me over te varen. De reis was misschien te ruig voor de jonge vrouw: het water sloeg hevig in de boot en de heldin werd in elk geval zeeziek. Het gaf me bijna een goed gevoel, want nu kon ik zeggen dat een jonge vrouw ziek was geworden door mij, en dat zou me niet snel een tweede keer overkomen. Enkele jaren geleden had een van onze mooie landgenoten me van iets soortgelijks willen overtuigen, maar achteraf vond ik reden om het niet te geloven.⁴⁵⁶

Vanaf een ander station op dezelfde reis was zelfs een matroos zeeziek.

454 Een scherenkust is een kustgebied met ondiep en vaak brak water en talrijke, meestal kleine, rotsachtige eilanden of scheren. Scheren zijn rotsachtige eilanden geboetseerd door de gletsjers tijdens de ijstijden. Dit verklaart hun gepolijste, afgeronde vorm.

455 van een eerdere gast.

456 Seume was ongelukkig in de liefde. Zie *Mijn leven*.

Ik ging eernschtig op mijn gemak zitten en was blij dat de elementen me niet konden deren; ze zouden me in mijn geheel moeten opslokken, zoals het een paar keer echt dreigde te gebeuren. De oversteek is niet geheel zonder gevaar, in geheel open boten, waar windvlagen soms ongeluk kunnen veroorzaken.

Tussen Bomarsund en Haroldsby staat het bekende oude kasteel Kastelholm als een statige ruïne; en op de bijzonder vruchtbare eilanden wuift prachtig graan. Gerst en koren⁴⁵⁷ van zeldzame kwaliteit groeien uitstekend in Eckeroe. Van Eckeroe naar Grissleham is het langste afstand tussen de haltes, zeven mijl. De wind was extreem ongunstig en erg sterk, en maakte het de mensen moeilijk om de haven uit te lopen. Ik had zes matrozen; en nog twee helpers om de haven uit te komen. Midden op zee kwam ik een postboot tegen: met veel moeite meerden de mensen aan in een kleine baai bij een klein eiland en wisselden van boot. De post ging met mijn boot naar Eckeroe, en de postboot bracht mij naar Grissleham. Drie thalers was het veergeld in het postkantoor van Eckeroe, en ik moest acht en een halve thaler betalen. Dat zeiden ze allemaal, zonder uitzondering, en ze gaven geen moer om het postkantoor in Eckeroe. Ik betaalde; want hoe had ik anders de rechtszaak hier in de storm van het kale rotseiland in de Botnische Golf kunnen beëindigen? De Scandinaviërs hadden me ontegenzeggelijk in hun macht.

Of dit volgens de wet is of niet, kun je navragen bij het postkantoor in Eckeroe. Hoe dan ook vond ik de betaling niet te hoog, en ik zou er niet half zo ver voor gereisd hebben: maar niemand moet iets tegen de regels doen.

Terwijl ik zo eenzaam op mijn rugzak zat, en vele reizen opnieuw beleefde tussen Halifax en Syracuse, en in gedachten weer vele uren onderweg was, stond ik, zoals ik al vaker had gedaan, stil bij Schiller en het rampzalige verlies door zijn dood, die me in Petersburg ongewoon had verrast. Ik haalde mijn zakboekje tevoorschijn, noch denkend aan tegenwind, noch aan de Scandinaviërs, en ongemerkt verschenen de regels op het perkamenten blad dat ik je hier geef als een vriendelijke necropompe⁴⁵⁸ van een man die ons beiden vaak groot genoeg heeft

457 Korn. Onduidelijk of het om tarwe, rogge, haver gaat. Corn = mais.

458 necro: dood

gedaan. Dat de verzen hier werden geschreven onder het gebulder van de golven is misschien, afgezien van hun oprechtheid, het enige dat ze enige waarde kan geven.

Wir erzählten traulich und durchliefen
Noch einmal das Leben Jahr für Jahr,
Da erschien ein Freund, und seine tiefen.
Hohlen, ernsten Trauertöne riefen
Uns die Bothschaft, die gekommen war.

Schiller ist gestorben! Alle schwiegen
Drei Minuten feiernd, bis empor
In des Schmerzes schweren Athemzügen
Unserm Liebling Todtenopfer stiegen.
Und die Pressung ihr Gewicht verlor.

Schiller ist gestorben! scholls in allen
Zirkeln an der Newa aus und ab.
Von dem Marmor in den Kaiserhallen.
Freund, so schöne Blumenkränze fallen
Selten nur auf eines Dichters Grab.

Aber selten heiligen die Musen
Einen Geist auch so sich zum Altar,
Wohnen himmlisch so in einem Busen,
Wie vom Griechen bis zu dem Tongusen
Unser Liebling stets ihr Liebling war.

Von dem Rheine bis zum Oby haben
Tausende sich oft durch ihn erfreut.
Reicher sich gelebt durch seine Gaben,
Die er, ihren Seelendurst zu laben,
Unerschöpflich um sich ausgestreut.

Mächtig klang dem Delier die Laute,
Wenn er ihre Saiten Schillers Hand,
Ihre Lieder seiner Brust vertraute;
Und die dichte stille Menge schaute
Dann durch ihn sich in das Geisterland.

Seine Zauber öffneten die Pforte,
Dass der Blick in neue Welten ging;
Blumen schuf er, wo die Flur verdorrte,
Und der Sturm beflügelte die Worte,
Die er Flammend von dem Gott empfing.

Groß und mit der Tugend hohem Mute,
Die den Männerwerth in Lumpen ehrt.
Sprach er kühn und offen für das Gute,
Unbekümmert ob der Thor verblute,
Der vom Mark der stillen Einfalt zehrt.

Wenn nicht er des Himmels Götterfunken
Aus des Wesens letzter Tiefe schlägt,
Wenn er göttlich singt und feuertrunken,
Bleibet, in des Stumpssinns Nacht versunken.
Zu den Seelenlosen hingelegt.

Liebenswertig war der Mann als Dichter;
Und der Dichter es noch mehr als Mann.
Glücklich wer wie er so viel Gesichter,
So viel Herzen, auch als strenger Richter,
Auf den guten Weg erheitern hann.

Schiller wird mit seinem Posa leben;
Leben, wenn der Undank ihn vergisst
Niemand kann ätherischer uns heben.
Niemand besser zu genießen geben.
Was der Silberblick des Lebens ist.

We deelden ons verdriet en doorliepen
Het leven opnieuw, jaar na jaar,
Toen verscheen er een vriend, en zijn diepe
Diepe, ernstige tranen van verdriet brachten
Ons het bericht dat was gekomen.

Schiller is gestorven! Allen waren stil
Drie minuten van viering, tot omhoog
Met de zware zuchten van pijn
Het doden offer voor onze lieveling opsteeg.
En de druk van het leed zijn zwaarte verloor.

Schiller is gestorven! het weerklonk in allen
Van alle kringen aan de Neva.
Van het marmer in de keizerlijke zalen.
Vriend, zulke mooie bloemenkransen vallen
Zelden op het graf van een dichter.

Maar zelden heiligen de Muzen
Een geest op het altaar als deze,
Zo hemels in een boezem,
Van de Griek tot de Tongusiaan.
Onze lieveling was altijd hun lieveling.

Van de Rijn tot de Oby
Zijn duizenden vaak verblijd door hem.
Hebben rijker geleefd door zijn gaven,
Die hij, om de dorst van hun ziel te lessen,
Onuitputtelijk om hem heen strooide.

Mchtig klonk de luit van de verwarring,
Toen hij de snaren bespeelde in de hand van Schiller,
Met haar liederen aan zijn borst;
En de grote stille menigte keek
Door hem naar het land van de geesten.

Zijn spreuken openden de poort,
Zodat de blik naar nieuwe werelden ging;
Bloemen schiep hij waar de velden verdorden,
En de storm gaf vleugels aan woorden,
Die hij vlammend van de god ontving.

Lang en met deugd hoge geesten,
Die de waarde van mannen in vodden eert.
Hij sprak vrijmoedig en openlijk voor het goede,
Onbekommerd of de dondergod doodbloedde,
Die zich voedt met het merg van stille eenvoud.

Als hij de vonk van hemelse goden niet tevoorschijn slaat
Uit de ultieme diepten van zijn wezen,
Als hij goddelijk zingt en dronken is van vuur,
Blijft alles verzonken in de stompzinnige nacht.
Neergelegd tussen de ziellozen.

Beminnelijk was de man als dichter;
En de dichter nog meer als man.
Gelukkig die zoals hij zoveel gezichten,
Zoveel harten, zelfs als strenge rechter,
Op de goede weg kan laten juichen.

Schiller zal leven met zijn Posa;
Leven als de ondankbaarheid hem vergeet
Niemand kan ons etherischer verheffen.
Niemand kan beter geven om te genieten.
Van wat het zilver'n aanzicht van het leven is.

AN DIE FREUDE

Freude, schöner Götterfunken,
Tochter aus Elysium,
Wir betreten feuertrunken,
Himmlische, dein Heiligthum.
Deine Zauber binden wieder,
Was der Mode Schwert getheilt;
Bettler werden Fürstenbrüder,
Wo dein sanfter Flügel weilt.

Chor

Seid umschlungen, Millionen!
Diesen Kuß der ganzen Welt!
Brüder - überm Sternenzelt
Muß ein lieber Vater wohnen.

Wem der große Wurf gelungen,
Eines Freundes Freund zu sein,
Wer ein holdes Weib errungen,
Mische seinen Jubel ein!
Ja - wer auch nur eine Seele
Sein nennt auf dem Erdenrund!
Und wer's nie gekonnt, der stehle
Weinend sich aus diesem Bund.

Chor

Was den großen Ring bewohnt,
Huldige der Sympathie!
Zu den Sternen leitet sie,
Wo der Unbekannte thronet.

Freude trinken alle Wesen
An den Brüsten der Natur;
Alle Guten, alle Bösen
Folgen ihrer Rosenspur.
Küsse gab sie uns und Reben,
Einen Freund, geprüft im Tod;
Wollust ward dem Wurm gegeben,
Und der Cherub steht vor Gott.

Chor

Ihr stürzt nieder, Millionen?
Ahnest du den Schöpfer, Welt?
Such' ihn überm Sternenzelt!
Über Sternen muß er wohnen.

Freude heißt die starke Feder
In der ewigen Natur.
Freude, Freude treibt die Räder
In der großen Weltenuhr.
Blumen lockt sie aus den Keimen,
Sonnenschein aus dem Firmament,
Sphären rollt sie in den Räumen,
Die des Sehers Rohr nicht kennt.

Chor

Froh, wie seine Sonnen fliegen
Durch des Himmel prächt'gen Plan,
Wandelt, Brüder, eure Bahn,
Freudig, wie ein Held zu Siegen.

Aus der Wahrheit Feuerspiegel
Lächelt sie den Forscher an.
Zu der Tugend steilem Hügel
Leitet sie des Dulders Bahn.
Auf des Glaubens Sonnenberge
Sieht man ihre Fahnen wehn,
Durch den Riß gesprengter Särge
Sie im Chor der Engel stehn.

Chor

Duldet muthig, Millionen!
Duldet für die beßre Welt!
Droben überm Sternenzelt
Wird ein großer Gott belohnen.

Göttern kann man nicht vergelten;
Schön ist's, ihnen gleich zu sein.
Gram und Armuth soll sich melden,
Mit den Frohen sich erfreun.
Groll und Rache sei vergessen,
Unserm Todfeind sei verziehn.
Keine Thräne soll ihn pressen,
Keine Reue nage ihn

Chor

Unser Schuldbuch sei vernichtet!
Ausgesöhnt die ganze Welt!
Brüder - überm Sternenzelt
Richtet Gott, wie wir gerichtet.

Freude sprudelt in Pokalen,
In der Traube goldnem Blut
Trinken Sanftmuth Kannibalen,
Die Verzweiflung Heldenmuth - -
Brüder, fliegt von euren Sitzen,
Wenn der volle Römer kreist,
Laßt den Schaum zum Himmel spritzen:
Dieses Glas dem guten Geist!

Chor

Den der Sterne Wirbel loben,
Den des Seraphs Hymne preist,
Dieses Glas dem guten Geist
Überm Sternenzelt dort oben!

Festen Muth in schwerem Leiden,
Hilfe, wo die Unschuld weint,
Ewigkeit geschwornen Eiden,
Wahrheit gegen Freund und Feind,
Männerstolz vor Königsthronen, -
Brüder, gält' es Gut und Blut -
Dem Verdienste seine Kronen,
Untergang der Lügenbrut!

Chor
Schließt den heil'gen Zirkel dichter,
Schwört bei diesem goldnen Wein,
Dem Gelübde treu zu sein,
Schwört es bei dem Sternenrichter!

Rettung von Tyrannenketten,
Großmut auch dem Bösewicht,
Hoffnung auf den Sterbebetten,
Gnade auf dem Hochgericht!
Auch die Toten sollen leben!
Brüder trink und stimmet ein,
Allen Sündern soll vergeben,
Und die Hölle nicht mehr sein.

Chor
Eine heitre Abschiedsstunde!
Süßen Schlaf im Leichentuch!
Brüder – einen sanften Spruch
Aus des Totenrichters Munde!

De regels 6 en 7 bij de uitgave van het gedicht in 1803 luiden als volgt:

Was die Mode streng getheilt
Alle Menschen werden Brüder

De wind was gaan liggen en een beetje gedraaid tijdens mijn necropompe,⁴⁵⁹ en ik kwam op tijd aan in Grissleham.

Als je de hele dag door de golven wordt heen en weer geslingerd en dan een goede soep, lekkere verse schol, verse knackabroe⁴⁶⁰ en exquise aardbeien als toetje krijgt, kun je waarschijnlijk tevreden zijn met de aankomst: en dat was ik.

Hier vertelde de postmeester⁴⁶¹ me dat ik de boer maar zes shilling per mijl hoefde te geven voor het paard, maar dat het werden er twaalf. Ik weet niet hoe ik dat moet rijmen. Ik vind twaalf shilling gewoon goedkoop, en ik hoorde achteraf dat dat het gangbare tarief is: maar hoe kon de postmeester iets anders zeggen? Overigens liet hij zijn eigen maaltijd duur betalen.

Vanaf hier ging ik rechtsaf, via Ahlby (?) en Broe (Bro)? naar Uppsala. Dit is maar een secundaire weg, maar wel een goede. Op de eilanden in de Botnische Golf had ik in totaal drie kerken gezien; hier waren de kerken vrij talrijk; en de landbouwcultuur was voorbeeldig, vooral bij Ahlby.

In Petersburg zijn er enkele eikenplantages, die ouder moeten zijn dan Peter de Eerste, zoals ze zeggen. Daar werd mij verteld dat ik in het Russische Finland veel eikenbomen zou vinden: maar ondanks al 459 Hier ist erneut eine Parallele zu Schillers Ode *An die Freude* zu sehen, in der es als höchstes Lebensziel ausgegeben wird, »eine Seele / sein« (NA, Bd. 1, S. 169) zu nennen. In Seumes Gedicht ist es dem imaginierten Schiller gelungen, diese Vorgabe ›tausendfach‹ (V. 22) zu erreichen, indem er die Leserinnen und Leser mit seinen Dichtungen affektiv bewegt hat. Darüber hinaus werden bei Seume diejenigen, die diese Empfänglichkeit nicht besitzen, ebenso abgewiesen wie jene, denen es bei Schiller nicht gelungen ist, eine vertraute ›Seele‹ zu finden.

Hier zien we opnieuw een parallel met Schillers ode *An die Freude*, waarin het hoogste doel in het leven is om "een ziel te zijn" (NA, vol. 1, p. 169). In het gedicht van Seume is de verbeelde Schiller erin geslaagd dit doel 'duizendvoudig' (v. 22) te bereiken door de lezer affectief te raken met zijn poëzie. Bovendien verwerpt Seume degenen die deze ontvankelijkheid niet bezitten evenzeer als degenen die er niet in geslaagd zijn een vertrouwd 'ziel' in Schiller te vinden. Ik kan de bron van dez voetnoot niet meer vinden. Zie ook *Leven* werk aan eind van dit boek.

460 knäckebröd

461 Beheerder van het posthuis, de halte, het station van de postkoets.

mijn oplettendheid had ik nog geen eikenblad gezien. Berken en elzen waren het meest voorkomende loofhout: niet ver boven Abo (Turku) zag ik voor het eerst weer hazelaarstruiken. Des te aangener vond ik het uiterlijk van de eiken hier, die zich vanaf Grissleham meteen in overvloed en volle glorie lieten zien.

In Edingen (Österedinge), een station tussen Grissleham en Uppsala, maakten ze aanstalten om me rechtstreeks naar Uppsala te brengen; en ze vroegen er niet minder dan zes Reichsthaler voor. Het officiële tarief was nog geen Thaler. Ik verwees naar de tarieflijst, waar ik mijn naam al had ingevuld, en wilde niet meer betalen dan het reguliere tarief, twaalf shilling per mijl.

De mensen maakten ruzie en praatten veel over een Russische koerier die verschrikkelijk langzaam had gereisd, zelfs de route via Göteborg had genomen en een enorm bedrag had betaald, en ze leken hem half en half voor spion te houden. Ik kon het allemaal niet helemaal volgen, want ik ben geen zonderlinge Zweed en de boeren spraken in hoog tempo in waarschijnlijk niet de beste streektaal.

Ik pakte mijn knapzak, die ik al aan de koets had vastgebonden, en legde uit dat ik niet meer dan het reguliere tarief zou betalen. Uiteindelijk wilden ze ervoor rijden, maar ik was al onderweg en zei dat ik niet meer mee zou rijden. Ze krabden hun koppen en ik liep weg.

Ik had al een paar uur gelopen toen ik me realiseerde dat ik Uppsala, waar ik heen wilde, niet te voet zou kunnen bereiken. Dus ging ik een huis binnen niet ver van de weg, waarvan ik dacht dat het het postkantoor was en vroeg om paarden en vertelde mijn verhaal. Maar het was geen posthuis, het was een landhuis van een familie. Het huispersoneel bestond uit vier dames, van wie er twee een beetje Frans spraken: ik nam mijn toevlucht tot het Frans omdat ik niet echt verder wilde met Zweeds. Ze beloofden me paarden te geven, ook al was het geen posthuis. De dames vermaakten me met Knackabroe, heerlijke bessenconserven en goed bier; een drank die ik sinds Friedrichsham (Hamina) niet meer had gehad. Maar de paarden kwamen erg laat en ik kwam pas om middernacht onder het maanlicht in Uppsala aan.

Uppsala heeft een grote naam en is een kleine stad; waarschijnlijk niet groter dan ons Lützen, waar Uppsala's weldoener⁴⁶² stierf. Ik heb gehoord dat Busser⁴⁶³ van Linköping een geweldig boek over het stadje heeft geschreven. De kathedrale kerk is zo groot dat de bevolking van een halve Zweedse provincie er waarschijnlijk in past.

Het monument van Linnaeus staat er heel bescheiden in de kerk verborgen; het staat in zo'n hoek weggestopt dat ik het niet heb gezien, hoewel ik er alleen daarvoor twee keer ben geweest. In plaats daarvan zag ik daar een heleboel graven van grote en kleine mannen, waar ik me niet zo druk om maakte, wat mij betreft konden ze een plek krijgen achter het altaar of in de zijgangen. Het vreemdste voor

462 Gustav II Adolf (geboren op 9 december / 19 december 1594 in Stockholm; † 6 november / 16 november 1632 in Lützen, bij Leipzig) uit het Huis van Wasa was van 1611 tot 1632 koning van Zweden en een van de belangrijkste figuren in de Zweedse geschiedenis en de Dertigjarige oorlog. Door hervormingen en zijn militair-politieke acties leverde hij een belangrijke bijdrage aan het geven van een hegemonistische positie aan Zweden in Noord-Europa, die tot het begin van de 18e eeuw duurde. Zijn interventie in de Dertigjarige Oorlog in Duitsland, gemotiveerd om deze hegemonische positie te handhaven, voorkwam een overwinning voor het keizerlijke katholieke kamp van de Habsburgers en stelde zo ook het voortbestaan van het Duitse protestantisme veilig.

463 Johan Benedict Busser, geboren op 8 april 1729 in de parochie Rumskulla, provincie Kalmar, overleden op 12 juni 1799 in de parochie Skeda, provincie Östergötland, was een Zweedse plaatselijke geschiedenis-schrijver en priester. Busser werd een meester in de filosofie aan de Universiteit van Uppsala in 1758, universitair hoofddocent geschiedenis in 1762, docent in Linköping in 1771, priester gewijd in 1773 en doctor in de theologie in 1779. Hij werd later vicaris van Skeda in 1791 en provoost in 1792. Zijn bekendste werk is zijn beschrijving van Uppsala. *Utkast till beskrifning om Upsala* (2 band 1769–1773).

mij was het monument voor graaf Stenbock,⁴⁶⁴ die in Altona⁴⁶⁵ een beetje te streng de krijgswet uitoefende en daarna een hele tijd fijn mechanisch werk deed in Kopenhagen. Het was alsof ik mijn vriend Stenbock uit Warschau voor me zag, zo treffend was de gelijkenis. Ik hou van familie verhalen; die zijn altijd beter en veelzeggender dan wapenschilden.

De volgende middag ging ik naar Thunberg,⁴⁶⁶ die op een half uur

464 Magnus Stenbock (Stockholm, 12 augustus 1665 - Kopenhagen, 23 februari 1717). Tijdens de Grote Noordelijke Oorlog diende veldmaarschalk Stenbock onder koning Karel XII in zijn militaire campagnes aan de Baltische en Poolse fronten. Als directeur van het Algemene Oorlogscommissariaat verzamelde Stenbock aanzienlijke fondsen en voorraden voor het onderhoud van het Zweedse leger, wat de bewondering van Karel XII opleverde. In 1705 werd hij benoemd tot generaal van de infanterie en gouverneur-generaal van Scania. Als waarnemend gouverneur toonde Stenbock zijn administratieve vaardigheden en organiseerde hij de verdediging van Scania tegen een binnenvallend Deens leger, dat hij versloeg in de Slag bij Helsingborg in 1710. In 1712 voerde hij een campagne in Noord-Duitsland en versloeg een Saksisch-Deens leger in de Slag bij Helsingborg. Zijn carrière kelderde na zijn meedogenloze verwoesting van de stad Altona in 1713. Omringd door overweldigende geallieerde troepen werd Stenbock tijdens het beleg van Tönning gedwongen zich over te geven aan koning Frederik IV van Denemarken. Tijdens zijn gevangenschap in Kopenhagen onthulden de Denen de ontsnappingspoging van Stenbock en zetten hem gevangen in Kastellet. Daar was hij het onderwerp van een lastercampagne onder leiding van Frederik IV en stierf in 1717 na jaren van harde behandeling.

465 In de nacht van 8 op 9 januari 1713 werden de burgers van Altona (bij Hamburg) uit hun huizen gesleept door de dragonders van Stromfelt, die vervolgens de huizen in brand staken. Tegen de ochtend van 9 januari was Altona omgetoverd tot een smeulende spookstad, en honderden burgers stierven in de vlammen of vrozen dood. Slechts een paar honderd van de 2.000 huizen van de stad overleefden de brand. Na de verwoesting stuurde Stenbock een brief naar regeringsfunctionaris Ditlev Vibe, waarin hij verklaarde dat hij zich door "rechtvaardiging en een onvermijdelijke noodzaak" gedwongen voelde Altona plat te branden. De geallieerden hadden scherpe kritiek op de actie van Stenbock. Hij ontving een persoonlijke brief van Flemming en Scholten waarin zij hun afkeer uitten. De gewelddaad van Stenbock was moeilijk te verdedigen, aangezien de burgers van Altona weerloos waren en van dezelfde luthers-evangelische denominatie waren als de Zweden. Hij werd nu een doelwit van anti-Zweedse propaganda en weggezet als een beruchte, bloeddorstige brandstichter. Zijn acties werden algemeen bekend als "der Schwedenbrand" (het Zweedse vreugdevuur) of "die Schwedische Einäscherung" (de Zweedse crematie)

466 Carl Peter Thunberg (Jönköping, 11 november 1743 - Thunaberg (bij Uppsala),

van de stad in zijn buitenhuis woont; en hij was zo vriendelijk om me de volgende ochtend zelf de nieuwe botanische tuin te laten zien. De heren uit Palermo vertelden me, toen ik daar was, dat ze het model voor hun botanische collegezaal hadden overgenomen van die van Linnaeus in Uppsala. Maar ze hebben, als dat waar is, in Palermo grote veranderingen aangebracht. Noch de nieuwe noch de oude collegezaal van Linnaeus lijkt veel op de Palermitaanse.

Het nieuwe botanische gebouw hier bestaat uit een voorkant met pilaren naar de tuin en twee naar buiten gerichte vleugels. De collegezaal is aan de voorkant of aan de achterkant, net hoe je het bekijkt; en in de vleugels zijn het museum en de kassen voor de planten. De professor heeft in het gebouw een goede woning. De kolommen zijn gemaakt van Gotenburg zandsteen. Graniet was waarschijnlijk beter geweest.⁴⁶⁷ De basis van de muren is prachtig begonnen met granieten blokken, maar alleen voortgezet met ongehouwen stukken graniet, wat afbreuk doet aan de stevigheid en schoonheid.

Het museum bevat voornamelijk voorwerpen die Thunberg van zijn reizen meebracht en aan de Academie schonk en die, in tegenstelling tot Linnaeus' collectie, niet naar het buitenland zullen gaan. Voor een particulier was het buitengewone rijkdom; en er zijn veel zeldzame voorwerpen. Ik vond drie grote gazellen uit Afrika, een kasuaris,⁴⁶⁸ een kleine buffel uit Afrika en een kleine, zeer zeldzame lepelaar bijzonder interessant. De tuin is vrij groot en in orde. Een andere bijzonderheid die ik te zien kreeg was een suikeresdoorn, die naar verluidt in het noorden zeer zelden zo hoog voorkomt.

8 augustus 1828) was een Zweedse natuuronderzoeker. Hij was een student van Carl Linnaeus. Hij werd met de Vereenigde Oostindische Compagnie (VOC) uitgestuurd naar Japan om als arts te dienen voor de daar aanwezige VOC-ers en om planten en zoölogische specimina te verzamelen. Hiervoor verbleef hij eerst drie jaar in Zuid-Afrika om Nederlands te leren. Op tochten in het binnenland verzamelde hij ook daar dier- en plantenmateriaal.

⁴⁶⁷Zandsteen verweert gemakkelijker dan graniet. Zandsteen bestaat aan aaneengekitte zandkorrels. Zandsteen is een sedimentgesteente. Bindmiddel is soms kalk. Het bindmiddel verdwijnt onder invloed van weersomstandigheden en luchtvervuiling. Bijv. Bentheimer zandsteen. Graniet is een driedimensionaal netwerk van diverse (kalium-aluminium)silicaten. Stollingsgesteente van vulkanische oorsprong.

⁴⁶⁸loopvogel, soort struisvogel.

Je mag wel aannemen dat ik ook de bibliotheek bezocht, waar het zogenaamde zilveren manuscript van Ulphila⁴⁶⁹ het enige was waar ik naar zocht. Ik hield het in mijn handen en bladerde er, zonder er iets van te begrijpen, een paar minuten aandachtig in. Deze omstandigheid alleen al bewijst dat het niet zo erg versleten en gescheurd kan zijn als onlangs gestorven Küttner⁴⁷⁰ zegt, omdat het zonder bezwaar en zonder uitleentermijn in de handen van een gewone vreemdeling is gelegd. Slechts enkele bladen hebben zoveel te lijden gehad dat men ze onleesbaar zou moeten verklaren. Natuurlijk begrijp ik niets van de tekst.

Ernaast staat de uitgave van Eduard Lyn: misschien komt daar nu de prachtige uitgave van onze landgenoot bij. Je kent de geschiedenis van het boek en waar de naam zilvermanuscript vandaan komt: het zou te ver voeren om er hier meer over te zeggen. Ik zal de andere curiosa van de bibliotheek laten voor wat ze zijn, behalve het toilet, dat de stad Augsburg geloof ik aan de jonge Christine heeft geschonken. De kunstenaars zouden het waarschijnlijk moeten zien, die soms de meest middelmatige producten van onze tijd aanprijzen. De heer Samuel Torner, de curator van de bibliotheek, was een gediensstige en geleerde man; en nadat we een hele tijd samen Frans hadden gesproken, en hier en daar een beetje Engels, ontdekte ik dat hij ook Duits verstond, toen hij correct een vers van Haller⁴⁷¹ voor me opschreef als souvenir.

In mijn kamer hier in Uppsala hingen de hoofden van Björnstahl,⁴⁷²

469 Wulfila (311? – 382 of 383) was een Visigotische bisschop die vooral bekendheid heeft als vertaler van de Bijbel in het Gotisch. Het bekendste exemplaar van deze Gotische Bijbeltekst is de *Codex Argenteus*, die in het Zweedse Uppsala wordt bewaard. Argenteus = zilver. Ag.

470 Carl Gottlob Küttner (geboren 15 februari 1755 in Wiedemar, keurvorstendom Saksen; † 14 februari 1805 in Leipzig) was een Duitse leraar en schrijver van reisverhalen.

471 Albrecht von Haller (Bern, 16 oktober 1708 - aldaar, 12 december 1777) was een Zwitsers arts, dichter, natuurwetenschapper en magistraat.

472 Jakob Jonas Björnståhl (geboren 23 januari 1731 in Rotarbo, provincie Södermanlands, Zweden; † 12 juli 1779 in Thessaloniki) was hoogleraar oosterse en Griekse talen aan de Universiteit van Lund en een gerespecteerd ontdekkingsreiziger.

Stenbock en Linnaeus, heel goed gemaakt door Bernigeröth;⁴⁷³ en de helden uit het Siegwart,⁴⁷⁴ van mijn ellendige herinnering, heel zielig om naar te kijken: door Bumburg del. Schleich gegraveerd.

De bezienswaardigheden van Uppsala zijn in een paar uur te overzien als je geen kamergeleerde bent. Maar omdat ik er een paar dagen wilde blijven ter ere van de Zweedse akropolis van Minerva, ging ik net als Mariane uit *Siegwart* op mijn gemak tegenover de spiegel zitten en las Aristophanes' *Ekklesiazusen*⁴⁷⁵ en zijn *Lysistrata*,⁴⁷⁶ die ik na de *Wolken en de Ridders en de Kikkers* als antinarcoticum had gekozen. Seneca,⁴⁷⁷ de mooiprater, hielp me ook om hier en daar een aangenaam uurtje door te brengen, meestal op eigen kosten. Af en toe schoot Tacitus⁴⁷⁸ me te binnen, en ik trok onwillekeurig een parallel tussen

473 Johann Martin Bernigeröth (geboren op 7 november 1713 in Leipzig; † 22 februari 1767 daar) was een Duitse graveur.

474 *Siegwart, eine Klostersgeschichte* ('siegwart, een verhaal van het klooster', 1776) was een roman van Johann Martin Miller. Het was een bestseller. De roman is opgedragen 'aan alle nobele zielen', en imiteert duidelijk *Die Leiden des jungen Werthers*, en vertelt twee parallele liefdesverhalen, de ene gelukkig en de andere verdrietig (zoals voorspeld door een zigeunervrouw aan het begin van deel twee). Het werd uitgegeven door Weygand in Leipzig. Seume las dit boek als zestienjarige. Zie biografie *Mijn leven*.

475 De *Ecclesiazusae* (ook bekend als *Vrouwenvergadering*) is een komisch toneelstuk geschreven door Aristophanes, een van de grote Griekse komische toneelschrijvers. Het werd ergens tussen 393 en 391 v.Chr. geschreven en is, samen met zijn toneelstuk *Weelde*, een van de slechts twee die hij schreef na de Atheense nederlaag in de Peloponnesische oorlog.

476 *Lysistrate* is een Oudgrieks toneelstuk dat door Aristophanes werd geschreven en in 411 v.Chr. voor het eerst werd opgevoerd in Athene. Aristophanes schreef het stuk tijdens de laatste jaren van de Peloponnesische Oorlog en was het derde en het laatste van de vredesstukken die werden geschreven door Aristophanes.

In het stuk wordt verteld hoe de vrouwen van Athene de Atheense Akropolis innamen. Op instigatie van de geestige en vastberaden *Lysistrate* hebben ze samen met de vrouwen van Sparta een verbod op seksueel contact afgekondigd totdat hun partners een einde maken aan de Peloponnesische Oorlog, die meer dan twintig jaar heeft geduurd. De vrouwen houden stand totdat hun wanhopige partners vrede regelen, en de mannen en vrouwen worden dan herenigd.

477 Lucius Annaeus Seneca. Toneelschrijver uit Oude Rome (4v Chr-65)

Romeins schrijver en stoïcijns filosoof, die een belangrijke positie in het Rome ten tijde van keizer Nero bekleedde.

478 Publius Cornelius Tacitus. (ca. 56-117) Romeins consul, historicus, schrijver en redenaar. Hij wordt vaak gezien als de grootste historicus van Rome, of zelfs van

hem en Burrhus, waar de eerlijke schooljongen een stap terug deed als een tertiaan voor een volleerd man. Maar hij lijkt ook gewetensvol de hand in eigen boezem te hebben gestoken en op een nogal naïeve manier zijn verontschuldigen aan te bieden;

*Non sum sapiens, zegt hij, et ut malevolentiam tuam pascam, nee ero. Exigo itaque a me, non ut optimis par sim, sed ut malis melior. Hoc mihi satis est, quotidie aliquid ex meis vitiis demere et errores meos objurgare.*⁴⁷⁹

Dit is natuurlijk te weinig voor een Stoïcijn in een tijd van schande en algemene verdorvenheid; maar het is niettemin openhartig: en we hebben nu zelf schuld dat we de schoolmeester zo hebben geapothooseerd en de dappere Burrhus zo zijn vergeten.

Ik maakte nog een wandeling naar Altuppsala, dat ongeveer een uur van de nieuwe stad ligt. Er wordt gezegd dat het de residentie van de oude heidense koningen was; en twee grafheuvels zijn nog steeds te zien als tombes. Dat is zeer waarschijnlijk het geval; ze lijken erg op de andere zogenaamde megalithische graven. Van de huidige kerk daar wordt gezegd dat het niet alleen de oudste van Zweden is, maar ook van het oeroude heidendom. De vrome mensen van Fasel dateren de bouw van de kerk kort na de zondvloed en zouden de kerk graag vernietigen als de Bijbel het zou toestaan. Strabo⁴⁸⁰ zou er in ieder geval al van spreken. Dat weet ik even niet. Maar Tacitus⁴⁸¹ zegt over de oude Germanen, waartoe men zeker de bewoners van de oevers daar moet rekenen:

het Romeinse Rijk. Tacitus' sympathie ging duidelijk uit naar een republikeinse staatsvorm, eerder dan naar de willekeur van sommige keizers.

479 Ik ben niet wijs, zegt hij, en ik zal me niet voeden met jouw boosaardigheid. Ik eis zoveel van mezelf, niet om gelijk te zijn aan de beste, maar om beter te zijn dan de slechten. Dit is genoeg voor mij, dat ik elke dag enkele van mijn fouten op mij neem en mijn fouten bestraf.

480 Strabo (historicus) (ca. 64 v.Chr.-19 n.Chr.) was, Grieks historicus, geograaf en filosoof. Strabo was ook een cognomen (bijnaam) dat zoveel betekende als "scheeloog".

481 Publius Cornelius Tacitus (ca. 56-117) was een Romeins consul, historicus, schrijver en redenaar. Hij wordt vaak gezien als de grootste historicus van Rome, of zelfs van het Romeinse Rijk.

Caeterum nec cohibere parietibus deos, nec in ullam humani oris
specieni assimilari ex magnitudine coelestium putant;⁴⁸²

zoals de Parten⁴⁸³ ook dachten. Jullie mogen dit nu beoordelen met jullie eigen wijsheid. Trouwens, je merkt waarschijnlijk wel dat ik in Uppsala was. Ik denk dat ik in tien jaar niet zoveel Latijn heb geschreven.

Op een sociale bijeenkomst stelde ik de vraag waar de naam Uppsala vandaan kwam, omdat ik graag het stokpaardje van de etymologie berijd. Geloof je dat de aanwezige Uppsala-heren hun onwetendheid opbiechtten?

De Duitse geleerden zouden nooit meer zo'n schande over hun Athenaeum laten komen; liever zouden ze een heel Atlantis laten vervloeken met bijgeloof. Ik vroeg verder: hoe heet het riviertje dat hier langs stroomt? Antwoord: de Hallen. Dus het is heel natuurlijk Uppsala aan de Sala.⁴⁸⁴ We zochten iets wetenschappelijks op en ik had het genoeg om te zien dat Nordbeck⁴⁸⁵ mijn gok al als de meest waarschijnlijke had gemaakt.

Was ik maar ijveriger en had ik maar meer dienstlust, zoals de oude Pruisische kapiteins, dan kon ik de kritische werpschop vast nog wel goed leren hanteren.

De reis hierheen vanuit Uppsala is bijzonder aangenaam en een echte *Spazierfahrt*; soms langs de Mälar, soms over kleine heuvels door de mooiste bosschages. De dorpen in Zweden zijn klein; vaak staan er maar een paar huizen bij elkaar, vaak maar één, omdat de grond eronder lijdt. Dit geeft het gebied een vriendelijke, vrolijke uitstraling, ondanks dat het geen grote bevolking is. Hetzelfde is enigszins het

482 Bovendien denken ze niet dat de goden door muren moeten worden tegengehouden, noch dat ze moeten worden gelijkgesteld met enige vorm van menselijke mond vanwege de grootsheid van de hemelingen;

483 De Parthen waren een Scythisch volk in Centraal-Azië en Iran. Het is ook de algemeen aanvaarde naam voor de bevolking van het door hen gestichte Parthische Rijk. De eigenaam was Pahlavan ("Parthisch") of Pahlavanig ("van de Parthen").

484 Saale is rivier bij Leipzig. Upp Halle = Uppsala.

485 Waarschijnlijk: Andreas Ericus Norbeck. Gepromoveerd (theologie) in Uppsala.

geval in Liefland; alleen zijn de huizen daar troglodietengrotten, en de inwoners afspiegeling van ellende. Zelfs in Duitsland zou je geen idee hebben van de properheid van een Zweedse boereneconomie.

En nu hier in Stockholm? Stockholm wordt niet ten onrechte het paradijs van het noorden genoemd, als je kijkt naar de prachtige indeling van het gebied.

Misschien kun je het nauwelijks een stad noemen, want je merkt bijna nergens dat je opgesloten bent en overal heb je onbelemmerd uitzicht. Stockholm is een van de mooiste plaatsen die ik ooit heb gezien: en als de Mälarsun de zon van de Arno had, zou er hier meer Elysium zijn dan in Florence.

Ik ben niet sterk of goed in beschrijvingen, dus ik zal dat niet proberen. Je kunt de zeer goede verbeeldingen ervan opzoeken in Küttner's *Reise*. Acerbi staat graag op de brug voor het paleis. Het is er wel mooi. Maar ik zoek graag de hoogten op: en geen plekje heeft me charmanter geleken dan een tuin naast de Sint-Catharinakerk aan de overkant van het meer, waar ook een herberg is en die Mosebak of Mosesberg heet. Van hieruit heeft men het beste uitzicht op het hele grote tafereel, naar voren en naar beneden op de Mälarsun, met al het bruisende gewoel op het water en op het land.

De Aubergist van de tuin heeft de eigenaardigheid dat hij verschillende soorten bier brouwt van bessen, die hier als heerlijk worden beschouwd en dat voor sommige fijnproevers misschien ook wel zijn. Ik heb een fles frambozenbier gekregen, maar ik kon het nauwelijks drinken, zo sterk was het: en ik kan me niet herinneren dat ik ooit zo'n sterke drank heb geprobeerd. Ik drink alleen tegen de dorst en laat het aan de proevers over om dit soort ambacht te waarderen. Overigens heeft het woord Mosebak⁴⁸⁶ hetzelfde lot als de naam van het eerste station van hier naar Norköping: alleen is de dubbelzinnigheid hier niet zo ondeugend en *catullic*⁴⁸⁷ als daar bij het posthuis.

486 De molenaar Mozes op Katarinaberget.

In de 17e eeuw bouwde molenaar Johan Hansson Hök twee windmolens op Katarinaberget, waar Mosebacke nu staat. De ene heette de molen van Höken en de andere de molen van Mozes. De molen van Mozes is vernoemd naar Hök's schoonzoon Moses Israelsson, die ook molenaar was.

487 Gaius Valerius Catullus (Verona, ca. 84 – Rome, tussen 54 en 47 v.Chr.) was de eerste grote Latijnse lyricus. Slachtoffer van een overspelige femme fatale, die ook

Sergel⁴⁸⁸ is weer helemaal beter, zo goed als verwacht kan worden van een man van zijn leeftijd. Ik ben niet naar hem toe gegaan omdat ik niet kon geloven dat hij het leuk zou vinden om gestoord te worden door een volslagen vreemde: hoewel ik meteen daarna de verzekering kreeg dat ik hem in goede stemming zou aantreffen. Zijn standbeeld van Gustav de Derde is af en wordt nu verguld en gepolijst door een Fransman. De Fransman zelf was extreem gepolijst; als Sergel er maar voor zou zorgen dat het beeld niet te veel gepolijst was.

Het werk doet zijn meester eer aan en zal er erg goed passen beneden bij het water op het grote plein achter het kasteel, tegenover de prachtige piramide, waar de sokkel al geplaatst is. Ik ben helemaal niet dol op het mengen van antiek en modern; het ziet er erg onaangenaam uit in Berlijn vanaf de Wilhelmsplatz: maar hier is de afwijking zo mild en nog steeds zo in de geest van de oudheid dat het erg aangenaam lijkt en het werk nog steeds serieus blijft. De Zweedse klederdracht past voor het beeld beter dan de Duitse, dat had de kunstenaar goed gezien.

De mooiste huizen in Stockholm, naast het paleis, zijn waarschijnlijk het Operahuis en het Prinsessenhuis. Het standbeeld van “Gustav Adolph”⁴⁸⁹ op het plein ertussen ziet er niet erg aantrekkelijk uit

muze was van zijn liefdesgedichten.

488 Johan Tobias Sergel (geboren 28 augustus / 8 september 1740 in Stockholm; † 26 februari 1814 aldaar) was een Zweedse beeldhouwer en tekenaar. Hij wordt beschouwd als de belangrijkste classicistische kunstenaar en een van de grootste beeldhouwers van Zweden.

Vergeleken met andere classicistische kunstenaars vallen zijn werken op door hun levendige beweging. Belangrijke werken uit de Romeinse tijd zijn onder meer de ‘Liegende (of: Dronken) Faun’ (1770–1774), die zijn faam als beeldhouwer vestigde, en de groep ‘Cupido en Psyche’, die oorspronkelijk bedoeld was voor Madame Dubarry. Na zijn terugkeer naar Stockholm creëerde hij onder meer het Descartes-monument (1781) en het Wederopstandingsreliëf (1785) in de Adolf Friedrich-kerk. Zijn belangrijkste werk is het bronzen beeld van Gustav III, dat in 1796 door de stad Stockholm werd gekocht en voor het Koninklijk Paleis werd geplaatst.

489 Gustaaf III (Stockholm, 24 januari 1746 — aldaar, 29 maart 1792) was koning van Zweden vanaf 1771 tot zijn dood. Hij was de begaafde oudste zoon van koning Adolf Frederik van Zweden en Louisa Ulrika van Pruisen, tevens de oudere broer van Karel XIII, en vader van de latere koning Gustaaf IV Adolf.

Bij de dood van zijn vader verbleef Gustaaf in Parijs. Door middel van een

vanwege de kolossale medaillons van zijn ministers en generaals die onderaan zijn ingelegd. De hoof van het paard van de koning lijkt bijna het voorhoofd van de minister te willen verbrijzelen, een gezicht dat net zo opzichtig en walgelijk is als de slaven onder de voormalige Lodewijk/Louis in Parijs en op de Spree-brug in Berlijn.

staatsgreep op 19 augustus 1772 probeerde hij in Zweden de absolute monarchie te herstellen, die sinds de dood van Karel XII van Zweden in 1718 was verdwenen. Gustaaf was prachtlievend. Zijn kroning kostte handenvol geld. Zijn moeder was niet erg gecharmeerd van de acties van haar zoon en reisde naar Berlijn, maar haar broer Frederik de Grote was weinig geneigd bij of in te springen.

Gustaaf III acteerde, schreef gedichten en toneelstukken. Hij haalde Joseph Martin Kraus naar Zweden. Hij werd in 1780 vrijmetselaar. Op 19 september 1783 werd te Versailles een ballonvaart uitgevoerd, georganiseerd door de gebroeders Montgolfier, in aanwezigheid van Lodewijk XVI van Frankrijk, Marie Antoinette en Gustaaf III, die al een eerder project financieel ondersteunde. Hij richtte in 1786 de Zweedse Academie op. Verschillende liberale maatregelen zijn door hem ingevoerd, zodat hij wordt gerekend tot de verlichte despoten. Onder hem kregen de Joden burgerlijke rechten en niet-lutherse protestanten vrijheid van godsdienst.

Van 1788 tot 1790 voerde hij oorlog met het Keizerrijk Rusland, onder Catharina de Grote, waarbij de Zweden weinig succes hadden. In 1789 ontnam de Zweedse senaat hem de meeste van zijn koninklijke rechten. Terwijl hij bezig was met de voorbereiding tot een interventie in Frankrijk werd hij door de Zweedse adel vermoord. Tijdens een gemaskerd bal op 16 maart 1792 in de opera van Stockholm werd de koning door Jacob Johan Anckarström in zijn rug geschoten. Hij stierf twee weken later. Giuseppe Verdi gebruikte deze geschiedenis in zijn opera *Un ballo in maschera*, maar situeerde die uiteindelijk in Boston, vanwege de censuur.

In 1766 huwde Gustaaf met Sophia Magdalena van Denemarken, dochter van Frederik V van Denemarken. Haar schoonmoeder Louisa Ulrika van Pruisen haatte haar. Louise Ulrika domineerde Gustaaf III en veroorzaakte een verwijdering tussen het koppel. Hun huwelijk werd pas in 1775 geconsumeerd. Toen Gustaaf III voor het eerst gemeenschap had met zijn vrouw, leek het erop dat hij zoveel moeite had dat hij Adolf Fredrick Munck om hulp moest vragen.

Uit het zeer gedetailleerde rapport van “Munckens” blijkt dat de koning hem de slaapkamer in riep en hem om hulp vroeg om “het gat te vinden” en hem fysiek zou helpen met deze daad. Het rapport en een aantal andere aanwijzingen hebben geleid tot een gerucht dat “Muncken” in feite de vader was van kroonprins Gustaaf Adolf, een gerucht dat ook werd ondersteund door weduwe-koningin Louise Ulrika. Dit leidde tot een breuk tussen Gustaaf III en zijn moeder. Gustaaf III staat in ieder geval in alle officiële documenten en genealogieën als de vader van Gustaaf IV Adolf. Gustaaf III van Zweden was mogelijk biseksueel of aseksueel; sommigen trokken het vaderschap van de koning in twijfel.

Sind denn die Menschen so weggeworfen, dass sie keine Größe denken können, ohne Herabwürdigung ihrer Natur?⁴⁹⁰

Ik kan er geen voor ze bedenken.

In het paleis van de prinses staan vier granieten zuilen op de trap, die glanzend gepolijst zijn en misschien wel de mooiste in hun soort, niet alleen in Zweden, maar in de hele wereld. Hier en daar, op de bruggen en bij de poorten, zie je het begin van een vaardigheid om graniet te bewerken. In Petersburg kan men dat beter. Het nieuwe academische gebouw in Abo (Turku) en deze zuilen hier in Stockholm zijn het beste granietwerk dat ik in Zweden heb gezien, maar ze zijn niet te vergelijken met de Herculesiaanse inspanningen van dit soort in Petersburg.

In het operagebouw werd ik meegenomen door de hele ongelukkige maskerade, van het begin tot het einde, waar de vorige koning het leven liet. De zaal is nogal klein; en als Ankarström⁴⁹¹ niet de brutaliteit

490 Zijn mensen zo diep gezakt dat ze niet aan grootsheid kunnen denken zonder hun natuur te vernederen?

491 Jacob Johan Ankarström (Roslagen, 11 mei 1762 – Stockholm, 27 april 1792) was een Zweeds militair en is vooral bekend van zijn moordaanslag op Gustaaf III van Zweden.

Ankarström werd geboren als de zoon van Jacob Johan Ankarström senior. Tussen 1778 en 1783 diende hij als kapitein in het regiment van koning Gustaaf III van Zweden. Gedurende zijn reizen door Gotland werd hij beschuldigd wegens laster jegens de koning. Hierop vluchtte hij naar Stockholm, maar hij werd alsnog opgepakt. Ankarström werd terug naar Gotland gebracht om berecht te worden. Wegens gebrek aan bewijs werd hij vrijgesproken. Hierdoor werd zijn haat jegens de koning aangewakkerd.

Op 16 maart 1792 keerde Gustaaf III terug naar Stockholm. 's Avonds bezocht hij een gemaskerd bal in de Koninklijke Opera. Daar ontving hij een bericht waarin de koning bedreigd werd, maar hij legde dat bericht naast zich neer. Na het diner werd de koning omringd door Ankarström en enkele van zijn vrienden. Daar trok Ankarström zijn pistool en schoot op de koning. Hij wist nog te vluchten voordat de deuren van de opera zich sloten, maar de volgende ochtend werd hij al opgepakt. Ankarström bekende de moord.

Hij werd vastgezet in een gevangenis die zich niet al te ver bevond van het Stockholms slot. Gustaaf III stierf op 29 maart aan zijn verwondingen. Ruim twee weken later werd Ankarström ontdaan van zijn titels en privileges. Hij zou voor drie dagen in de ketenen worden gelegd en gezeseld. Ook zijn rechterhand werd afgehakt voordat Ankarström op 27 april werd onthoofd.

had gehad om juist *déze* pistolen te gebruiken, zou hij nauwelijks zijn ontdekt in de menigte van medeplichtigen en handlangers.

Er dringt een eigen gevoel in dit huis naar voren, net als in het paleis van Michailov aan de Neva, waar twee mannen, over wie hun eeuw zeer ongelijk oordeelde, voor zichzelf de scène van hun laatste catastrofe bouwden.

De kleine kamer was erg vreemd voor mij, waar Gustavus de laatste momenten van zijn leven met vastberaden voorzichtigheid besteedde aan het behoud van een politiek bouwwerk, waarvan het nog steeds erg onzeker is of het werd uitgevoerd tot voordeel van het rijk en van zijn eigen (adelijk) huis.

Een goede koning kan nooit te veel macht hebben; en een slechte heeft, met de grootste terughoudendheid, nog steeds te veel. Dus wie neemt de middenweg?

Natuurlijk is het in publieke zaken altijd het veiligst om meer te rekenen op het slechte in mensen. Want de geschiedenis leert bijna altijd dat in dit geval, onder het masker van algemene filantropie en in naam van de legaliteit, al het kwaad gebeurt waarvoor de macht er is. Pleonexia⁴⁹² lijkt de enige erfzonde van de mensheid. Alleen waar eigenbelang geen enkel voordeel ziet, neemt het niet de moeite om onrechtvaardig te zijn, en pronkt dan met het mooie gewaad van gematigdheid dat het draagt.

De weg naar buiten in het park, rechts langs het water naar de baden, en weer links aan de andere kant naar binnen, is zo'n romantische wandeling als je in Hesperia⁴⁹³ nauwelijks kunt voorstellen.

Er is daar een groot aantal landhuizen, waaronder de residenties van de Spaanse, Engelse en Russische gezanten. Maar wat me meer aansprak dan alle luxe voorzieningen waren de grote, prachtige eikenbomen die hier een echt heilig bosje vormen: dat is tenminste het gevoel dat het oproept als je van de Hyperboreanen afstamt.

Om zijn ware smaak te tonen, liet de Spaanse gezant een mooi stuk

Opera's Anckarström is een personage dat voorkomt in de opera *Gustaf III* van Daniel Auber en ook in Giuseppe Verdi's *Un ballo in maschera*.

492 gierigheid, vrekkingheid. Ook: koopverslaving.

493 paradijs.

bos kappen om er iets niet zo moois voor in de plaats te bouwen. Kun je geloven dat ik een bal in het park heb afgeslagen, waar ik hoopte de hele mooie Zweedse wereld bij elkaar te zien, zoveel als vorst August kan verdragen? In plaats daarvan liep ik buiten eerst een rondje langs de rotspartijen en ging toen binnen zitten met mijn ondeugende Attische Aristophanes.⁴⁹⁴ Wat moet ik met ballen? Ik dans en gok niet, en ik ben er al van overtuigd dat de Zweden goed en welgemanierd zijn en hun vrouwen mooi en beminnelijk. Als ik hier langer zou blijven, zou ik ook hun bals willen bezoeken.

Een nieuw en niet onbelangrijk fenomeen hier is het uithakken van de porfier op de top van Elfdahl aan de Noorse grens. De steen is van uitzonderlijke schoonheid en het polijstwerk is uitstekend.

Ik heb gehoord dat één bedrijf aandelen heeft uitgegeven voor de onderneming, wat waarschijnlijk niet erg goed is in dit opzicht, omdat men waarschijnlijk op winst uit is en de instelling schaadt door hogere prijzen te vragen. Je kunt bestellingen plaatsen vanuit het buitenland en je eigen tekeningen opsturen, die vrij goed worden uitgevoerd volgens vastgesteld prijzen. Voor zover ik weet, is porfier uiterst zeldzaam in Europa; en als de schat op de juiste manier wordt gebruikt, zou het een echte zegen voor Zweden kunnen zijn.

De vormen hebben natuurlijk nog niet de delicatesse en lichtheid die alleen kan worden verkregen door lange oefening in het beeldhouwwerk: maar het is in ieder geval een product dat, met de bekende ambachtelijkheid van de Zweden, tot een hoge graad van perfectie kan worden gebracht en de aandacht van heel Noord-Europa verdient. De directeur van de onderneming is de muntdirecteur Hjelm,⁴⁹⁵ een man die staat voor grondige kennis en goede smaak.

494 frivole boeken uit Attica (Hellas, Griekenland).

495 Peter Jacob Hjelm (geboren op 2 oktober 1746 in Sunnerbo Härad, Småland, † 7 oktober 1813 in Stockholm) was een Zweedse chemicus en mineraloog.

Hjelm, wiens vader priester was, startte in 1763 met scheikunde aan de Universiteit van Uppsala en promoveerde daar. In 1774 werd hij benoemd tot lid van het Stockholm Bergskollegium. Vanaf 1782 was hij tester (metallurg) bij de Koninklijke Zweedse Munt. Twee jaar later werd hij lid van de Zweedse Academie van Wetenschappen. In 1794 werd hij hoofd van de Stockholm Munt en van het chemisch laboratorium van het Bergskollegium.

In 1781 isoleerde hij het element molybdeen toen hij in opdracht van Carl Wilhelm Scheele chemische studies uitvoerde op het mineraal molybdeniet

Nu komt een klein verhaal dat enigszins vernederend voor me is. Ik ben verschillende keren in Weimar geweest en mijn vrienden hebben me herhaaldelijk willen meenemen om de mooie dichteres Imhoff⁴⁹⁶ te zien. Maar als ik ga wandelen, ga ik zelden zo op pad dat ik met enig fatsoen de paleizen van de prinsen kan betreden waar zij destijds woonde; ik had haar dus nog nooit gezien. Hier aan het Mälarmeer was ik minder bekommerd over de formaliteiten van mijn kleding: en omdat ik hoorde dat ze in Marienburg woonde, nam ik een boot en liet me er naartoe roeien.

Ik werd een statig huis binnengeleid, gaf mijn visitekaart af en wachtte een paar minuten. Een jonge dame verscheen en zei me, niet onaardig, heel naïef en onpartijdig en zonder enige aanhef: “Ik heb uw naam nog nooit van mijn leven gehoord.”

Dat was natuurlijk niet erg prettig voor mij.

“Heb ik de eer,” vroeg ik, “om Frau von Hellvig (Immhof) te mogen spreken?”

(molybdeensulfide, toen molybdeen genoemd en net als grafiet ook wel waterlood genoemd). Omdat Scheele geen geschikte oven had, vertrouwde hij de reductie toe aan Hjelm, met wie hij bevriend was en die hij waarschijnlijk al kende in Uppsala. Hjelm werkte als geoloog en beschreef de porfiergesteenten in Dalarna. 496 Anna Amalia von Helvig (16 augustus 1776 – 17 september 1831) was een Duitse en Zweedse kunstenaar, schrijver, vertaler, socialite, salonist en culturele persoonlijkheid. Ze staat bekend als een inspiratiebron voor veel kunstenaars. Ze was lid van de Koninklijke Zweedse Academie voor Beeldende Kunsten.

Ze werd geboren als dochter van Baron Carl Christoph von Imhoff van de aristocratische familie Imhoff en Luise von Schardt, de nicht van Charlotte von Stein. In 1791 werd ze voorgesteld aan het hof van Charles August, groothertog van Saksen-Weimar-Eisenach in Weimar, waar ze behoorde tot het hof van Charles' moeder Anna Amalia van Brunswijk-Wolfenbüttel. Ze kreeg een goede artistieke opleiding en werd door Goethe en Schiller aangemoedigd om gedichten te schrijven. Ze trouwde in 1803 met generaal Karl Gottfried von Helvig en verhuisde in 1804 naar Stockholm, waar ze een salon oprichtte en een bekende persoonlijkheid werd in het culturele leven van de hoofdstad. Ze werd in 1804 verkozen tot lid van de Academie van Beeldende Kunsten en nam tussen 1804 en 1810 deel aan verschillende tentoonstellingen. Ze keerde in 1810 terug naar Duitsland, maar bracht de jaren van 1814 tot 1816 door in Zweden, waar ze in Uppsala woonde als onderdeel van de cirkel rond saloniste Malla Silfverstolpe. Over haar vriendschap met Erik Gustaf Geijer en Per Daniel Amadeus Atterbom is veel gesproken, en zij wordt voor veel kunstenaars afgeschilderd als een inspiratiebron; ze voerde een correspondentie met Zweedse kunstenaars nadat ze terugkeerde naar Duitsland. In Berlijn richtte ze een van de belangrijkste literaire salons van het begin van de 19e eeuw op.

“Mijn zus is ziek,” zei de dame snel, “en u kunt haar niet zien.”

“Dat spijt me,” zei ik.

“Als u over acht dagen terug wilt komen,” zei ze, “dan kan dat misschien.”

“Dat lukt me niet,” was mijn antwoord.

Ze haalde haar schouders op en ik haalde onwillekeurig ook een beetje mijn schouders op en vertrok. Zie je, dat is altijd mijn lot als ik mezelf dwing om braaf te zijn. Ik dacht, nu je hier bent, moet je de vrouw zien die ons de mooie zusters van Lesbos⁴⁹⁷ heeft gegeven: ik dacht dat ik het te danken had aan de Duitse muze en mijn eigen smaak. Welnu, men doet zijn plicht bij de Mälaren en de Arethuse,⁴⁹⁸ gaat dan rustig verder en... troost zich. Ik heb je naam nog nooit van mijn leven gehoord, was de letterlijke boodschap die een paar minuten in mijn hoofd bleef hangen in de boot.

Maar als mijn ijdelheid hierdoor te zeer gekrenkt was, zou ik het hier niet verteld hebben, want niemand hoorde het, behalve mijn bediende Mephistopheles⁴⁹⁹ uit Stockholm: en hij verstond geen Duits. Net toen ik de zaak goed had gemoraliseerd met het nut ervan, stopten mijn bootsvrouwen, want die zijn hier meestal de gondeliers, rechts bij de douane en meldden dat ze geen goederen die onder accijns vielen hadden aangetroffen: een vermelding die me erg overbodig lijkt, aangezien je vanuit honderd hoeken contrabande⁵⁰⁰ naar Stockholm kunt brengen en het zeker niet vanuit de Mälaren zult binnenbrengen. Dus ook hier wordt dezelfde soort christelijke Israëlitische besnijdenis toegepast.⁵⁰¹

De Zweden van Stockholm spreken niet veel over hun koning; en hier en daar wordt er wat gemopperd over de laatste Diet.⁵⁰² Natuurlijk is het daar niet helemaal opbouwend geweest, zoals men hoort. Ze hebben het *solamen miserorum miserum*⁵⁰³ dat de dingen elders nauwelijks beter gaan.

497 Twee gedichten *Die Schwestern von Lesbos*. 1801 in Schillers tijdschrift *Urania*. Delpher.nl

498 rivieren in Zweden, Sicilië (waternimf).

499 naar Faust van Goethe.

500 smokkelwaar.

501 Besnijdenis is ook overbodig.

502 Parlement, volksvertegenwoordiging.

503 de troost van de ellendige.

Er wordt geklaagd dat de koning niet vriendelijk en welwillend genoeg is en in het bijzonder een zichtbare afkeer heeft van de hoofdstad. Als dit waar is, dan begrijpt de koning zijn voordeel zeker niet helemaal, want volgens mij zijn de mensen in Stockholm erg goedaardig en zijn ze gemakkelijk door populair gedrag over de streep te trekken. Natuurlijk moet je de zaak ook enigszins psychologisch bekijken.

Der König war, als die Katastrophe mit seinem Vater eintrat, in den Jahren, wo die Ereignisse mehr aus die Nerven und die Empfindungen, als aus den Verstand wirken. Die Fertigkeit der Stimmung in beiden über nahe liegende große Begebenheiten bleibt, ohne das der Verstand eine festere Herrschaft darin gewinnen könnte, zumal wenn ein rastloser Tätigkeitstrieb in engere Grenzen eingeschlossen ist.⁵⁰⁴

Ik vond Drottningholm⁵⁰⁵ mooier dan Haga,⁵⁰⁶ niet omdat het groter en mooier is, maar omdat ik de ligging aan het meer mooier en gezonder vind. De tuinen zijn erg uitgebreid, maar zonder een mooie vrije ordening. Er zijn zelfs veel dure *Spielereien* die grenzen aan het kitscherige. Ze zijn erg verwaarloosd.

Haga heeft een heerlijke eenzame ligging, maar is waarschijnlijk niet erg bevorderlijk zijn voor de gezondheid: want ik heb heel veel moerasplanten gezien in het water; en de fundering van de gebouwen steekt maar heel weinig boven het water uit. Het raam waar

504 Toen de catastrofe (de moord) met zijn vader zich voordeed, was de koning in de jaren dat gebeurtenissen meer inwerken op de zenuwen en op de emoties dan op het verstand. De vaardigheid van de gemoedstoestand blijft in beide gevallen overeind bij grote gebeurtenissen, zonder dat de geest in staat is er een steviger beheersing over te krijgen, vooral wanneer een rusteloos instinct van activiteit binnen nauwere grenzen wordt gehouden.

505 Het Koninklijk domein Drottningholm is een slot met bijgebouwen en tuinen in de gemeente Ekerö, net buiten Stockholm. Het ligt op het eiland Lovön, een van de vele eilanden in het Mälarmeer en is sinds 1981 de privéresidentie van de Zweedse koninklijke familie.

506 Slot Haga (Zweeds: Haga slott), vroeger Paviljoen van de koningin (Drottningens paviljong) is een Zweeds koninklijk paleis in Hagaparken in Solna. Het werd in opdracht van koning Gustaaf IV Adolf gebouwd tussen 1802 en 1804 in de "Italiaanse villastijl".

de samenzweerders zich enkele dagen voor de ramp op de redoute schuilhielden om hun plan uit te voeren, wordt natuurlijk nog steeds met grote geheimzinnigheid aan alle vreemdelingen getoond.

Het Zweedse leger beviel me het meest. De mensen zijn goed gekleed en goed gevoed, hebben goed gedrag en decorum, en tonen grote vaardigheid.

Het spijt me dat ik een beetje te laat kwam om sommige oefeningen in Skåne te zien. De kleding van de officieren is voortreffelijk, eernsachtig en esthetisch, niet zoals de nieuwe Russische en Pruisische snit, die er voor mij altijd uitziet als gepersonifieerde armoede en de officier hoogstens het uiterlijk van een solodanser geeft: om nog maar te zwijgen van de dieetbezwaren.

Volgens de artsen is het verwaarloosde heilige been⁵⁰⁷ maar al te vaak de oorzaak van alle verkoudheden, kolieken, koortsen, jicht en hoe de hele cohort ook genoemd mag worden. Het is voor mij een vreemd fenomeen om een oude, dappere stafofficier die zijn ietwat imposante corpulentie, vooral in het midden van zijn billen, nauwelijks kon bedekken, te zien met de nieuwe ordonnansskleding. Daarbij levert de Stutzerey⁵⁰⁸ een overdreven bijdrage aan het tafereel. Gelukkig heeft men de gewone soldaat niet met zoveel opgezadeld en is hij relatief beter gekleed. Mijn bezwaar tegen de huidige Russische broekspijpen is dat ze niet over de laars gaan en de voet niet beschermen tegen het grove zand en de kleine steentjes die erin vallen; een groot probleem tijdens de mars. De keizer lijkt hier niet aan gedacht te hebben toen hij de Potemkin-orde afschafte; daar was de voet wel goed beveiligd.

De Zweden zijn zeer slecht te spreken over Acerbi's reis, maar ontkennen niet dat er veel waarheden in staan en dat het boek geestig en levendig is geschreven. Ik heb zelfs de gelegenheid gehad om verschillende fouten te ontdekken bij mijn korte lezing, die nog niet allemaal zijn bekritiseerd. Het kan echter niet worden ontkend dat hij in zo'n korte tijd veel heeft opgemerkt; en men moet zich erover

⁵⁰⁷ het uniform laat bij bukken de bilpartij verschijnen; bouwvakkersdecolleté.
⁵⁰⁸ 1) overdreven modieus geklede, ijdele man [Gebruik: denigrerend] 2) herenjas met dubbele rij knopen die tot aan de knieën reikt.

verbazen dat zijn boek, omdat het in zo'n korte tijd zoveel bevat, niet nog meer onjuistheden bevat.

Dat de Zweden niets van de Duitse literatuur weten is een nogal luide klacht. Het is de vraag of wij die van hen beter kennen. Ze zijn zeker op de hoogte van wetenschappelijke dingen zodra er in een land iets belangrijks verschijnt in een kwestie; in veel gevallen lopen ze voor. Maar wie kan van hen verwachten dat ze al onze dichters en romanschrijvers beter kennen, van wie het voornaamste belang alleen voor de natie zelf is, en vaak ook maar heel kortstondig.

Ik heb echter van noord naar zuid in Finland, ook op het platteland, veel vertalingen uit het Duits gezien, waaronder ook de romans van Lafontaine.⁵⁰⁹

Men vertelde mij een anekdote over de staatssecretaris Leopold, die hier ook thuishoort. Hij was in het theater toen een vertaling van Kotzebue's *Menschenhass und Reue*⁵¹⁰ werd gegeven. De man zelf staat in zijn land bekend als een goed dichter en een streng criticus, en

509 Jean de La Fontaine (Château-Thierry (Champagne), 8 juli 1621 — Parijs, 13 april 1695) was een classicistische Franse schrijver en dichter, vooral bekend om zijn fabels. De Duitse versie vertaald in het Fins.

510 *Misanthropie en berouw* (1790) is de titel van een drama van August von Kotzebue. In de eerste helft van de 19e eeuw was het een van de meest populaire Duitstalige toneelstukken. Het wordt beschouwd als het prototype van het zogenaamde ontroeringstuk.

Het drama bestaat uit vijf bedrijven en speelt zich af tussen edelen, wat overeenkwam met de voorwaarden van het hoftheater, dat wil zeggen het oudere standaarddrama. Het happy end is geen kenmerk van tragedie, maar van komedie. Het stuk is een van de literaire pogingen om een aristocratische tragedie naast een aristocratische komedie te plaatsen - en omgekeerd om de grof komische karakters van de oudere komedie meer geloofwaardigheid, psychologie en ernst te geven. Deze inspanningen laten zien waarom er destijds zoveel komedies werden gemaakt die niet grappig waren.

Het karakter van Eulalie was een van de sterrollen op het gebied van vrouwelijke karakters. Ze maakt duidelijk waarom het 'eenvoudige' beeld van vrouwen buiten alle klassengrenzen, dat in de loop van de 18e eeuw ontstond zo aantrekkelijk was: een normalere, maar minder dramatische versie van het verhaal zou zijn als Eulalie haar man had verlaten vanwege zijn liefdesavonturen. Haar eigen ontrouw geeft haar echter veel betere kansen om zichzelf te presenteren door publiekelijk weg te zinken in schuldgevoelens en schaamte en haar wroeging te vieren.

tijdens de voorstelling schreeuwde en vervloekte hij Kotzebue⁵¹¹ met grote felheid en huilde hij afwisselend tranen bij deze en gene passage.

Maar mijn God, werd hem toegevoegd, wat een tegenstrijdigheid, om zo bitter te schelden en zo ontroerd te zijn.

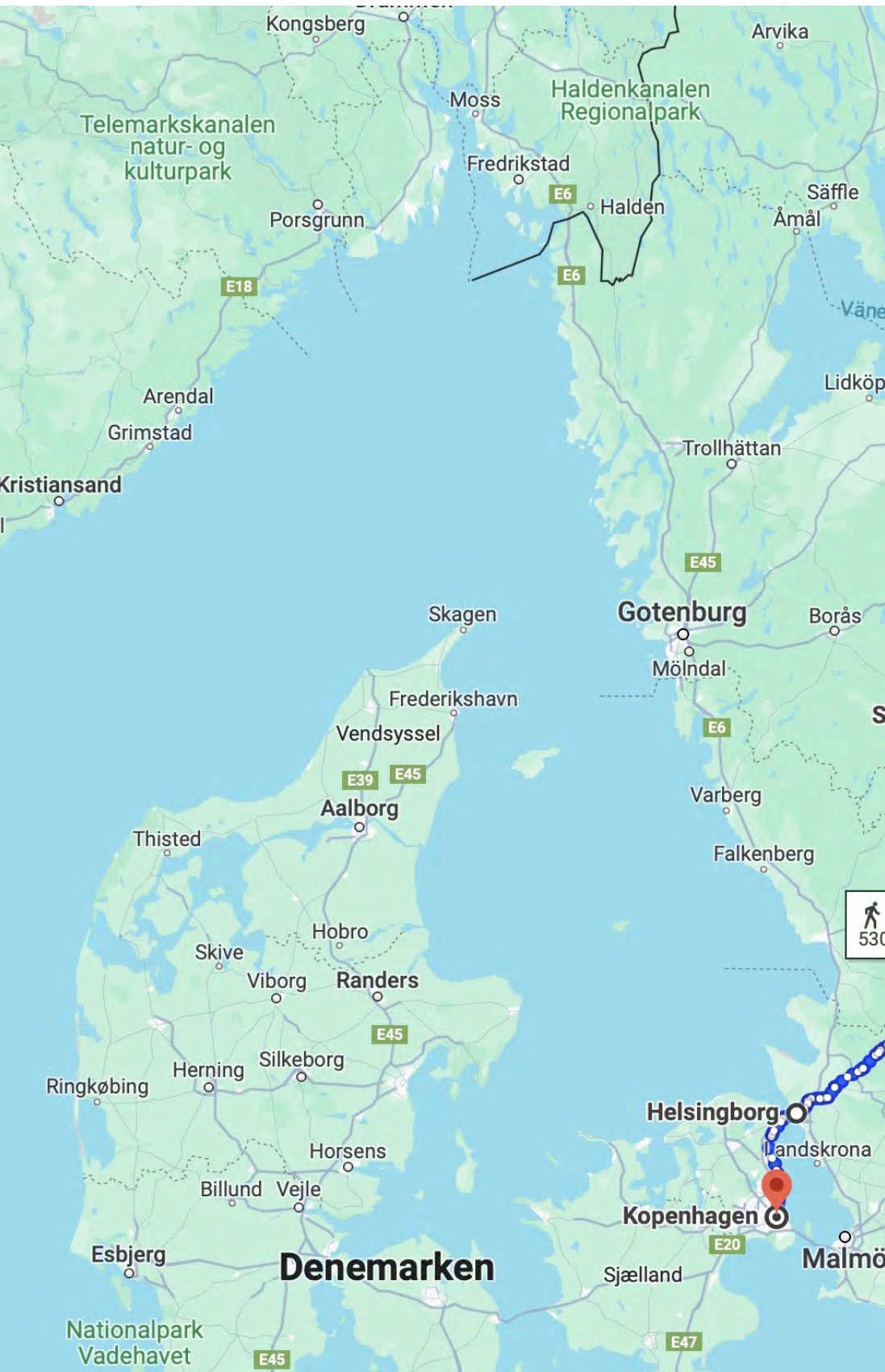
Aber ich bin kein Widerspruch, sagte er; der Tadel gilt dem Ganzen, und die Rührung ist von dem Einzelnen. Vieles Einzelne ist vortrefflich, und das Ganze ist nicht gut.⁵¹²

Enkele landgenoten die ik had getroffen, hielden me een paar dagen langer hier. In Reyer, de Saksische zaakgelastigde, ontmoette ik een oude universiteitskennis; en het was vanzelfsprekend dat we de herinnering aan de uren die we samen aan de Pleiße⁵¹³ doorbrachten in Mälär zouden vieren.

511 August Friedrich Ferdinand von Kotzebue (geboren op 3 mei 1761 in Weimar; † 23 maart 1819 in Mannheim) was een Duitse toneelschrijver, librettist, schrijver en publicist. Als zodanig was hij buitengewoon succesvol en productief en schreef hij meer dan 240 toneelstukken die op alle podia van Europa werden opgevoerd. Samen met August Wilhelm Iffland was hij de meest uitgevoerde auteur van zijn tijd. Johann Wolfgang von Goethe enceneerde 80 van zijn toneelstukken, ook al waardeerden de twee elkaar helemaal niet. Hij werkte onder meer in Sint-Petersburg, Wenen en Reval (Tallinn), verwierf eigendommen in de Baltische staten en stichtte de Duits-Baltische lijnen van de familie. Hij bekleedde ook politieke functies, meest recentelijk als Russisch staatsraad en consul-generaal. Als denker van de late Verlichting was hij voorstander van een verlicht herstel en bekritiseerde hij polemisch de Duitse nationale beweging. Zo werd hij een voorwerp van haat voor de nationaal-liberale studenten. De moord op Kotzebue door het broederschapslid Karl Ludwig Sand was de aanleiding voor de Carlsbad-resoluties. Tekst van de resoluties op Projekt Gutenberg-DE

512 Maar ik ben niet tegenstrijdig, zei hij; de kritiek heeft betrekking op het geheel en de ontroering heeft betrekking op het individu. Veel individuele dingen zijn uitstekend, en het geheel is niet goed.

513 De Pleiße is een rivier in Duitsland De rivier stroomde oorspronkelijk met een lengte van ongeveer 115 kilometer door Saksen en Thüringen en kwam bij de stad Leipzig in de Weiße Elster uit.

Denemarken

Telemarkskanalen
natur- og
kulturpark

Haldenkanalen
Regionalpark

Göteborg

Helsingborg

Köpenhamn

Malmö

Kongsberg

Arvika

Moss

Fredrikstad

Halden

Åmål

Säffle

Porsgrunn

Arendal

Grimstad

Kristiansand

Trollhättan

Lidköping

Skagen

Frederikshavn

Vendsyssel

Aalborg

Thisted

Hobro

Skive

Viborg

Randers

Herning

Silkeborg

Ringkøbing

Horsens

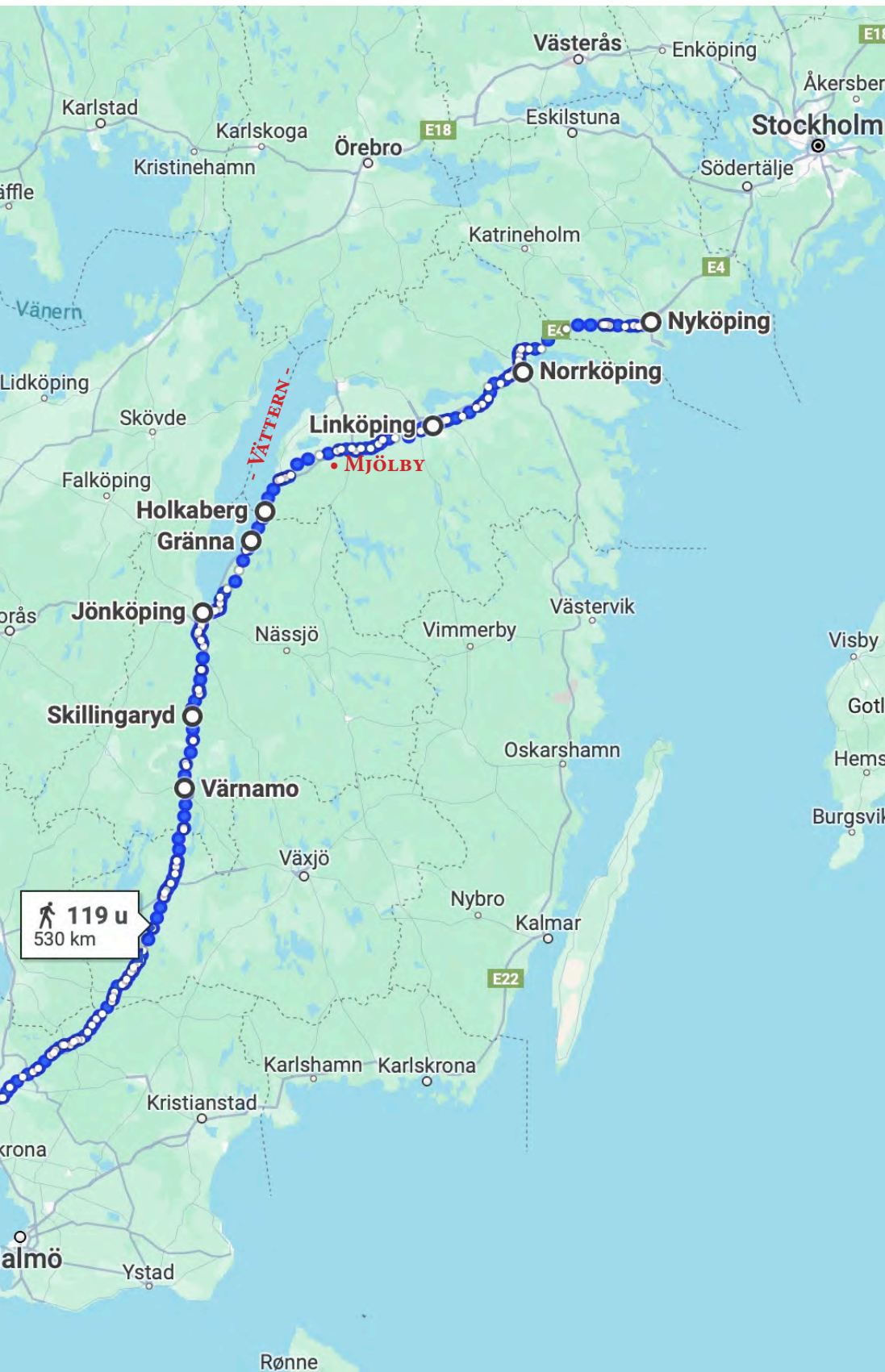
Billund Vejle

Esbjerg

Sjælland

Nationalpark
Vadehavet

119 u
530 km

VÄTERN

KOPENHAGEN, 23 AUGUSTUS

De zeventiende reisde ik uit Stockholm en de vijftiengste reisde ik over de Sont en hierheen. Je kunt dus zien dat ik noch heel snel noch heel langzaam reisde. Het is waarschijnlijk de heerlijkste reis die ik ooit in mijn leven door Zweden heb gemaakt; had het land maar voor wat beter eten gezorgd. Ik mis het zonder verdere ongemakken, maar dat zal niet bij iedereen het geval zijn.

Het is natuurlijk makkelijk om te besluiten van stad naar stad te reizen, maar dan ben je weer wat minder af als je wilt genieten van het land, en dat gaat bijna altijd beter op het platteland dan in de stad.

De eerste dag wilde ik tegen de avond in Nyköping zijn. Dat lukte ook, maar ik kwam vrij laat aan. Ik was niet vroeg uit Stockholm vertrokken, had hier en daar vertraging, het was een fijne tocht en ik had geen haast; elf Zweedse mijlen is al een mooie afstand. Het gevolg was dat ik pas rond middernacht aankwam. Iedereen in de herberg sliep, behalve de bewakers, die me meteen weg wilden sturen. Maar ik wilde hier slapen.

Het had die avond flink geregend en ik was behoorlijk nat. Ik had graag de nacht doorgereden, maar het was te koud om in mijn natte kleren met de harde wind door te rijden.⁵¹⁴ Ik kon hier nu niet lopen omdat ik in Stockholm dertig pond bagage had laten inpakken voor Norköping, die ik onmogelijk in mijn reistas kon meenemen.

Ik klopte en belde met mijn postiljon aan alle deuren van het posthuis; niemand werd wakker: we schreeuwden, niemand hoorde; of niemand wilde het horen. Dus nam ik de Zweedse geleerdheid⁵¹⁵ van de heer Ulrich uit Norköping, legde de boeken neer, gebruikte mijn knapsak als kussen, en ging kort en goed op de stenen gang van het huis liggen om te slapen, want aan eten hoefde in niet meer te denken, hoewel ik best honger had.

514 open rijtuig.

515 de dertig kilo boeken.

Dat slapen ging zo goed als het ging. Maar op de zeventiende augustus was de nacht in Nyköping al behoorlijk fris, vooral op de stenen gang; en ik was doornat; de koude rillingen maakten me wakker. Bovendien had ik nogal vreemde bedgenoten in de buurt, die een heel eigenaardige mengeling van geluiden uitstootten; zodat ik me lange tijd afvroeg wat voor wezens het zouden kunnen zijn. Als ik me verroerde, leek het alsof ze zich angstig omdraaiden en zich wilden verdedigden. Ik gokte op papegaaien, cavia's en eekhoorns. Toen het dag werd en ik het slaapgedeelte kon bekijken, zag ik dat een kater en een kat bij het raam hun ding deden en daar waarschijnlijk hun familie hadden.

Mijn onwetendheid moet je me nageven, want er is nog nooit een levend wezen mijn eenpersoons huishouden binnengekomen en ik heb heel weinig op met katten.

Uiteindelijk maakte ik eernschtig lawaai en wekte een soort huisbazin, die me echter vertelde dat ik in dit huis niets kon krijgen: er was een eetgelegenheid aan de overkant. Ik ging erheen en klopte aan, was welkom en kreeg ontbijt geserveerd ter vervanging van mijn avondeten. Waarom had de kwast van postkoets me dan niet meteen hierheen gebracht? Hier zou ik het in alle opzichten goed hebben gehad en mij het koude, slechte bed met de katten en het geleerde kussen hebben bespaard, want ik ben niet meer in een romantische bui.

Nadat ik me had opgewarmd en opgefrist, stapte ik weer in de karos en reed de korte dagtocht naar Norköping, waar ik twee dagen bleef omdat het me beviel; dat wil zeggen, het me heel erg beviel, want als ik overal was gebleven waar het me beviel, zou ik deze zomer waarschijnlijk heel weinig tijd en geld hebben overgehouden.

De ligging van Norköping zal iedereen die niet uit Stockholm komt bijzonder mooi voorkomen. De Motala, ik geloof dat dit de naam is van de rivier die vanaf het meer door de stad stroomt, is een zeer aangename verschijning met enkele niet onaanzienlijke watervallen in de stad zelf. Beneden de stad voert de rivier meteen driemasters met tamelijk zware schepen; en de scheepsbouw lijkt niet onaanzienlijk te zijn op de scheepswerven.

Na Uppsala is dit het eerste streek die een inwoner van het platteland als een aanzienlijke vlakte kan beschouwen. Maar als je het over een vlakte in Zweden hebt, moet je niet denken aan de breedtegraden bij Liegnitz, Lützen of Chalons. Ook hier in de buurt van Norrköping zijn er kleine, aangename hoogteverschillen; en op een afstand van een paar uur rijden er meteen weer hogere bergen op.

Alleen al de aanwezigheid van de watervallen laat zien dat het gebied niet helemaal vlak kan zijn. De stad had vroeger aanzienlijke en winstgevendende messingfabrieken, maar deze zijn al enige tijd in verval. De baden, of eigenlijk het plezieroord Himmelsdalund (Himmelsby?), is een aangename wandeling niet ver van de stad, waar de zuinige wandelaar meer dan hij dacht kan vinden op het gebied van natuur en de geneugten van het leven, en waar de verfijnde smulpaap ook tevreden zal zijn. De samenleving is beschaafd, opgeleid en geleerd; wellicht vindt men in geen enkel land meer algemene cultuur dan in Zweden.

De heer Ulrich, aan wie ik mijn pakket met geleerdheid uit Stockholm overhandigde, ontving me met vaderlijke hartelijkheid en toonde me alle vriendelijkheid die ik van een landgenoot kon verwachten. Bij hem maakte ik kennis met de heer Lindahl,⁵¹⁶ een man die elke natie eer aan zou doen door zijn kennis en liberale

516 Johan Niklas Lindahl Geboorte geschat tussen 1738 en 1798. Zoon van Johan Lindahl en Margareta Hultman Gehuwd met Gustava Eleonora Gjörwell. Johan Niklas Lindahl in Norrköping was verzamelaar van bijzondere boeken, een deel van zijn collectie kwam waarschijnlijk met het grote Lindahl-geschenk bij de Zweedse Academie terecht.

Dr. Lüdeke kocht van de weduwe van de groothandel Lindahl, verschillende boeken, waaronder 2 herinneringsboeken, waarvan er één een echte schat is voor handtekeningenverzamelaars: het album van Lindahl en het album van zijn vrouw. Lindahl had uitgebreide reizen gemaakt. Hij maakte deels via zijn schoonvader Gjørwell, deels door zijn kwaliteit als hoge vrijmetselaar in combinatie met een prettige manier van omgaan, kennis met een aantal uitstekende mannen, die bijdragen nalieten in zijn album. Ook met aantekeningen van Klopstock, Goethe, Schiller, Herder, enz. enz.; door Morellet, Marmontel, Rousseau; door Kosciuszko; en een groot aantal andere vreemdste buitenlanders uit de 18e eeuw; om nog maar te zwijgen van bekende landgenoten. In het album van mevrouw Lindahl vonden we herdenkingspagina's van de meest voortreffelijke Zweedse intellectuelen en kunstenaars van die tijd, sommige geïllustreerd met het miniatuurportret van de auteur. Waar deze twee handtekeningenverzamelingen na de dood van Lüdeke terecht zijn gekomen, is ons onbekend. *Lexicon Namnkunnige Svenske Man*. 1855 Örebro. Delpher.nl

gevoelens. Als vermogend man zonder kinderen heeft hij het vroegere bedrijf van zijn vader van de hand gedaan, heeft hij veel gereisd door verschillende delen van Europa en heeft hij in levende lijve kennis gemaakt met de knapste koppen in Duitsland en Frankrijk. Hij volgt nu zijn aandrift naar de genoegens van de muzen: en in zijn huis, dat vriendelijk en goed gemeubileerd is, vindt men literaire schatten die men zelden tegenkomt bij een privé-persoon, en zeker niet bij een koopman.

Hij heeft alle boeken over kunst en kunstgeschiedenis en bezit een verzameling gravures van portretten van in totaal 20.000 stuks. Hij is ook rijk aan werken over geschiedenis en filosofie. Onder zijn zeldzamere boeken zijn er die je tevergeefs zoekt in veel grotere collecties. Hij liet ons twee prachtig geschreven Korans zien; een gedrukt en een geschreven exemplaar van het beruchte boek van het problematische bestaan de *tribus impostoribus*.⁵¹⁷ Ik kon er tijdens mijn korte inzage niets bijzonders in vinden. Het was in ieder geval niet het oude authentieke exemplaar van keizer Frederik de Tweede. Bij Bayle⁵¹⁸ vind je net zoveel ketterij, veel grondiger en scherpzinniger.

Hij had ook een zeer zeldzame – in beslag genomen – Zweedse catechismus van een zekere bisschop Emporagrius van Strängnäs,⁵¹⁹

517 drie bedriegers. Het *Traktaat over de Drie Bedriegers* is een verhandeling uit de 17e en 18e eeuw, waarin de stichters van de drie monotheïstische wereldgodsdiensten, de joodse profeet Mozes, de christelijke messias Jezus en de islamitische profeet Mohammed worden voorgesteld als bedriegers. Het traktaat is gebaseerd op een middeleeuws kettters thema, waarvan de eerste vermelding voor zover bekend uit de tiende eeuw stamt.

518 Pierre Bayle, *Dictionnaire historique et critique* (1697). Zie Biografie aan het slot van dit boek.

519 Erik Gabrielsson Emporagrius (1606 - 14 maart 1674) was een Zweedse professor en bisschop.

Erik Emporagrius werd geboren in Torsåker in Gästrikland, zoon van Gabriel Emporagrius, de dominee daar. Hij studeerde aan de Universiteit van Uppsala, waar hij in 1632 een masterdiploma behaalde, en aan universiteiten in het buitenland. Bij zijn terugkeer naar Zweden in 1637 werd hij benoemd tot hoogleraar natuurkunde in Uppsala, maar na een paar jaar verruilde hij deze functie voor een leerstoel aan de theologische faculteit. In 1645 werd hij benoemd tot eerste hofprediker van koningin Christina, in 1649 tot pastoor primarius in Stockholm en in 1664 tot bisschop van Strängnäs.

Emporagrius was een geleerd en ijverig man, en als theoloog was hij een ijverige bewaker van de orthodoxie in de Lutherse Kerk. Er zijn verschillende geschriften

die de eigen persoonlijkheid van vrouwen ontkende en ze tot de bezittingen van mannen rekende. Je kunt je voorstellen dat hij werd afgezet en dat zijn boek werd verbrand. Ik ben zijn andere rariteiten vergeten, maar de liberale geest van de heer Ulrich deed me veel plezier. Hij kende ons vaderland en onze Duitse literatuur beter dan menig Duitse professor.

Ik kan de STORE KELLAR,⁵²⁰ de grote herberg bij Mr. Lüdeke in alle opzichten aanbevelen als je ooit naar Norköping komt. De accommodatie, het eten en de prijs zijn goed; als alles maar zo blijft, wat natuurlijk zelden het geval is met herbergen. Nergens zijn veranderingen sneller en opvallender dan in herbergen en regeringen.

Van Norrköping naar Jönköping, via Linköping en Gränna, is de hele reis mooi en soms heel romantisch. De plaatselijke landbouwcultuur is overal vrolijk en voorbeeldig. Bij Bankeberg kon ik tegelijkertijd zes kerkdorpen zien; en bij Östad stonden twee kerken op zo'n kleine afstand dat je met een valkenkogel van de ene toren naar de andere had kunnen schieten; iets wat je in Zweden nauwelijks zou kunnen vinden. Bij Miölby ligt een prachtig vruchtbaar gebied aan een rivier die rechts uit de bergen naar beneden komt. Alle gezichten toonden tevredenheid en vrolijkheid; alles ademde ijver en activiteit.

Bij Linköping zag ik een paar meisjesgezichten, ik zou ze bijna gezichten noemen die Rafaël in zijn mooiste verbeelding niet mooier had kunnen zien en namaken.

Uit Kumla had ik een kar ontvangen die bijna ongeëvenaard was in zijn lichtheid en broosheid. Zoals bekend heeft de karriole maar twee wielen; en één ervan, en aan mijn kant, was geen cirkel maar een sferoïde. Stel je nu de rit voor over de rotsachtige paden, nekbrekend,

van hem bewaard gebleven, waaronder *Admonitio consolatio ad obeundam pio et constanti animo mortem* (1629), *Methodus Theologiae* (1647), *Likpredikningar* (*Preken voor de doden*, 1653-60), *Oratio pro reddita Pace* (1664) en *Catechesens enfaldige förklarning* (Eenvoudige uitleg van de Catechismus, 1669). In het laatste commentaar merkte hij in zijn uitleg van het Tiende Gebod op dat een vrouw moest worden beschouwd als het mooiste item in de bezittingen of roerende goederen van een man, wat de weduwe koningin Hedvig Eleonora van Holstein-Gottorp zo irriteerde dat ze het werk verbood.

520 grote kelder.

steeds naar voren, naar buiten en naar beneden.

De beweging had iets weg van het stampen van een oliemolen, waarbij mijn ribben bijna net zo erg gemaltraitieerd werden als in de Russische telege. Ik moet de Zweden echter recht doen, ik heb zelden zulke slechte voertuigen gekregen. Maar de Zweedse postiljons hebben een gewoonte die ik niet anders kan verklaren dan met hun vaderlandsliefde. De straten in Zweden zijn erg goed en ze zijn meestal vrij vlak. Maar het is onvermijdelijk dat er hier en daar kleine of grote stenen langs de weg liggen. Elke Zweedse postiljon schijnt heel bewust over al deze stenen te rijden en ze nooit te missen. Vermoedelijk is het de bedoeling dat elk wiel de plaats van een stamper inneemt, waardoor de steen uiteindelijk wordt vermorzeld en het pad gladder wordt. Hoewel dit niet erg goed is voor de reizigers en hun karren, is het eigenlijk gewoon gezond verstand.

In ons geliefde thuisland is het precies andersom. Want zodra een chaussée klaar is, rijdt elke tachtig Zentner⁵²¹ op dezelfde spoor en op dezelfde spoor en nog eens op hetzelfde spoor; zodat je na een half uur de weg weer moet verbeteren, en het ergste van alles, je kunt hem niet verbeteren. Geen enkele wegconstructie kan op tegen het rijden in een spoor. En wij Duitsers zijn hier, net als in veel andere dingen, nog steeds zo naïef dat we er nauwelijks over nadenken. Van een dwaas zeggen de karreniers en landarbeiders: Hij weet niet hoe hij op het spoor moet rijden.⁵²²

Ik zou willen dat niemand op een spoor zou rijden: dat zou goede wegen maken en ons helpen om ze te behouden. Elke arbeid om een spoor weg te maken is zo goed als vergeefs, want de bodem kan nooit meer zijn eerste stevigheid terugkrijgen, want hij wordt onmiddellijk doorsneden door nieuwe, of door een andere die net zo kwalijk is. Ik herinner me dat ik hier ooit iets over heb gezegd tegen iemand in de buurt van Lützen die daar met een schop stond en het spoor aan het dichtgooien was. *Häh wärds wühl bässer wüsse, als dar knähdige Kuhrfärst!*⁵²³ zei die dikke vent boos tegen me.

521 wagen tot 80 Zenter. In Duitsland 50 kg (100 pond). In Oostenrijk en Zwitserland 100 kg. Zent, cent, centurion: 100. Voor oude maten en gewichten: Meertens Instituut.

522 Hij spoort niet.

523 Hij zal het wel beter weten, dan de gnädige Kurfurst.

Dat is het einde van alle rede: wat valt er tegen in te brengen? Geloof zal ons redden. Had men maar dat geloof; men kan dan natuurlijk zonder rede. Maar ik kan het tegenovergestelde niet uit mijn ziel bannen.

Geduldig probeerde ik de man zo duidelijk mogelijk te laten zien dat rijden op het spoor zeer verderfelijk was; en hij begon zich achter de oren te krabben en maakte zijn overtuiging nu net zo lomp kenbaar als hij mij voor het eerst zijn bezwaar kenbaar maakte.

Als ik er ooit voor zou kunnen zorgen dat niemand een spoor zou rijden, dat de halsstarrige spoorrijders uiteindelijk in de gevangenis zouden belanden, zou ik denken dat ik een erezuil verdiende.

Ik heb heel weinig diepe sporen in Zweden gezien: maar er zijn natuurlijk niet zoveel transportwagens op de weg in Zweden als in de omgeving van Leipzig.⁵²⁴

De politie maakt zich meestal niet druk over het gewicht van de wagens, net zomin als ze zich druk maakt over het toegestane wielbeslag.⁵²⁵

Als je in Zweden een uur lang over woeste granietlagen hebt gereden, kom je tegen de verwachting in vaak in een klein, lieflijk paradijs. Van Osjö en Holkaberg en Gränna tot Jonköping heb je het Wennermeer (Vättern) aan je rechterhand in ontelbare, vaak romantische meanders.

Iedereen heeft zijn eigen heiligendagen, Bonaparte net zo goed als de paus; ik ook. Een van mijn grote heiligendagen was de vijftiengste april.⁵²⁶ De reden daarvoor ligt heel diep in de sacristie van mijn ziel, die ik bij gelegenheid voor jullie kan openen. De heiligendag van april is nu een beetje in onbruik geraakt, waarschijnlijk omdat het - april was; niet bepaald door mijn schuld. Nu verraste zo'n dag me in Holkaberg.⁵²⁷

524 Dit spoorrijden is een stokpaard van Seume. Ook uitgebreid in *Wandeling naar Syracuse* en in *Mijn leven*.

525 houten wielen met ijzeren hoepels.

526 Diverse, waaronder evangelist Markus. De week die Seume noemt is 9 maanden voor zijn geboortedatum; 29 januari 1763

527 Omdat het (1) april was? De etymologie is echter onzeker. Het woord wordt

Je kunt kiezen wat je wilt tussen de vijftiengste en de zeventiende, en in het midden zul je je waarschijnlijk niet veel vergissen. De naam Holkaberg had me al vroom gemaakt; het klinkt zo vol en plechtig; misschien heet het zelfs wel Heiligenberg. Het weer was het vriendelijkste van de Scandinavische zomer.

Het ietwat eenzame, prachtig gegroepeerde gebied langs het meer is gemaakt om een romantische sfeer te creëren en te versterken.

Als ik nu, door een blik op de kalender me een jaar jonger maakte, was ik misschien geen jaar wijzer, maar wel een paar graden gelukkiger en levendiger. Het kwam allemaal weer bij me boven toen de jongen me zo snel langs de oever van het meer reed, want ik had op die dag ooit ananassen⁵²⁸ gezocht en ze niet gevonden, en half boos, half blij, maar heel enthousiast, koos ik laat Hesperides fruit voor een klein offer.

Men kan alleen menselijk gelukkig zijn als men zichzelf een beetje dwaas vergeet, maar op zo'n manier dat men niet te streng gestraft wordt door de ernstige Moeder Wijsheid. Hij is een arme man die niets in zijn leven heeft dat hij weer met plezier kan herleven. Geel prinselijk metaal zal niet helpen.⁵²⁹

Vanuit het diepst van mijn ziel, helemaal alleen, in Scandinavië, was ik net zo gelukkig, en misschien wel veel gelukkiger en zuiverder, dan wanneer tienduizend vergulde ijzeren huurlingen mij "Lang zal hij leven" hadden toegejuicht en toegejubeld. Ik zong een heleboel

wel in verband met het Latijnse aperire (openen) vanwege de onluikende natuur. Ook wordt het woord wel in verband gebracht met de Griekse godin Aphrodite, omdat de maand april was gewijd aan Venus (de Romeinse naam van Aphrodite). Holkaberg is een dorp dat bestaat uit een enkele boerderij in de parochie Ödeshög in de gemeente Ödeshög, naast het Vätternmeer, ongeveer 1 kilometer ten noorden van de provinciegrens met de provincie Jönköping. Het westelijke deel is deels erg steil en rotsachtig. De centrale delen zijn zachter en heuvelachtig met elementen van bergen. Volgens het Zweedse plaatsnamenarchief wordt Holkaberg voor het eerst vermeld in 1535.

528 Seume was in Canada/Amerika. Etymologie. Ananas is een woord uit het Tupi, de taal van de Tupi-indianen, en betekent uitmuntende vrucht. Wellicht is dit een stille verwijzing. Seume vond een jaar eerder niet zijn 'Ananas' en zocht zijn heil bij een Hesperide (gheisa). Mijn vrije associaties.

529 Seume doelt wellicht op zijn onbeantwoorde liefde. Zie Chronologie aan slot.

verzen, van mezelf en van anderen; en met de woorden: *Heureux celui pour qui ce jour sera la fête la plus chère*,⁵³⁰ verloor ik mezelf voor één keer in een stille mijmering van een andere wereld, waaruit ik alleen tevoorschijn kwam door vele donkere onbekende passages.

Ik liep tussen de manen⁵³¹ van mannen die in mijn leven veel betekenden, en voor wie ik niet geheel onwaardig leek,⁵³² met Gleim en Herder⁵³³ en Schiller en Weisse,⁵³⁴ “*Auch die Todten fallen leben; und die Hölle foll nicht feyn!*”⁵³⁵ Ik barstte plotseling luid en krachtig uit, alsof een storm me van binnenuit door elkaar schudde; en de jongen, mijn gids, keek me angstig aan en hield de teugels voorzichtiger vast, alsof hij wilde zeggen: “Jij moet wel een vreemde zijn: Je moet wel een vreemde, ietwat inheemse man zijn.” Maar toen mijn extase van hogere devotie voorbij was en hij me terugzag bij de koeien, glimlachte hij vol vertrouwen en reed hij zijn paard wat levendiger in de richting van Gränna.

Dit zijn mijn Schäferstunden,⁵³⁶ zoals je heel goed weet, en ik zou ze

530 Gelukkig is hij voor wie deze dag de dierbaarste feestdag zal zijn.

531 (vooral in het oude Rome) Manen: goede geesten van een overleden persoon.

532 Seume hoort ook bij de groten der aarde.

533 Johann Gottfried (von) Herder (Mohrungen in Oost-Pruisen, na 1945 Morąg 25 augustus 1744 – Weimar, 18 december 1803) was een Duitse dichter, filosoof en theoloog. Hij studeerde theologie en filosofie en was kerkelijk ambtenaar, leraar en predikant van beroep. Hij woonde en werkte achtereenvolgens in Riga, Bückeburg, Straatsburg en Weimar.

534 Grote Duitse schrijvers.

535 Lees s voor f. Zelfs de doden zullen leven; en de hel zal niet komen! *An die Freude*. Een gedicht van de Duitse dichter, schrijver en filosoof Friedrich von Schiller (1759-1805) dat voor het eerst gepubliceerd werd in 1785.

Een (derde) deel van het gedicht is door Ludwig van Beethoven (1770-1827) getoonzet in het slotkoor van zijn negende symphonie; bekend als de *Ode an die Freude*. In het slotkoor zijn verwerkt de eerste drie coupletten (met de verzen 6 en 7 volgens de publicatie van het gedicht in 1803), daarna de vierde rei gevolgd door de eerste en tweede rei, die zijn samengevoegd tot een vierde couplet. Vooraf aan de tekst van Schiller in het slotkoor gaat de aanroeping:

Alle Menschen werden Brüder.

536 herders uurtjes, pastorale uren.

Schäferstündchen (Frans: heure du berger) is een uitdrukking voor een intieme erotische ontmoeting die teruggaat tot landelijke poëzie of pastorale poëzie uit de 18e eeuw. De eerste keer dat de term herdersuur in het Duits voorkomt, dateert

nauwelijks willen opgeven voor Rost's⁵³⁷ pastorale uur: maar ik zal het zesde verzoek wijselijk als clause laten toevoegen. Die van mij zijn in ieder geval vele procenten beter dan de herderslessen van ambtenaar meneer Riem – smerige en grove herinnering – die de colleges in Halle vergat en de nachtegalen liet doodschieten.⁵³⁸

uit 1711, terwijl de uitdrukking zelf voorkomt in herder- of herderspoëzie van rond 1740. De Schäferstündchenvariant die tegenwoordig gebruikelijk is, is later ontstaan.

Op schilderijen wordt het herdersuur vaak afgebeeld als een idylle in de vorm van een pastorale afbeelding.

“Leierklang aus Paradieses Fernen,
Harfenschwung aus angenehmem Sternen
Ras' ich in mein trunknes Ohr zu ziehn;
Meine Muse fühlt die Schäferstunde,
Wenn von deinem wollustheißen Munde
Silbertöne ungern fliehn.”

– Friedrich Schiller: *Die Entzückung an Laura*.

537 Johann Christoph Rost (* 7. April 1717 in Leipzig; † 19. Juni 1765 in Dresden) was een Duitse Dichter. Werk op web: Schäfererzählungen, 1742 (Digitalisat und Volltext im Deutschen Textarchiv)

Ein Schäfer, jung an Jahren,
An Wit und Listen alt, an Schalkheit wohlerfahren,
Der in der Schönen Herz verwegne Blicke schiekt,
In finstre Gründe dringt, und was er da erblickt,
Durch einen Busch verbirgt, woran die Blätter weichen,
Und einen vollen Blick dem kühnen Auge reichen.
In seinen Versen strömt der Jugend frisches Blut
Und jede Zeile brennt mit unbewachter Glut.
Ihr spröden Schönen fliehet, fliehet zarte Schäferinnen,
Sonst wird euch diese Glut in Mark und Adern rinnen.
Ein Satyr kömmt mit ihm, der eine Geißel trägt,
Womit er peitschend spielt, und lachend Wunden schlägt.
Der Dummheit Patriarch hat seine Streich' empfunden,
Doch, stattdes Blutes, floß nur Schande von den Wunden.

538 Ook in *Mijn leven*....de wind door de zeilen, het slaan en klapperen van de touwen, het donderen van de golven tegen de rompen, het geschreeuw en lawaai van de scheepsbemanning, de hele verschrikkelijk woedende oceaan, alles is verschrikkelijk voor de nieuwkomer; maar al snel raak je eraan gewend en slaap je vredig onder de strijd der elementen. De sybaritische schout aan de Rijn, die de nachtegalen liet doodschieten omdat ze zijn slaap verstoorden, kon geen betere genezing gebruiken dan een reis over de oceaan - vooral op een Engels transportschip. Maar niets geeft de geest een beter beeld van de kracht van de

In Gränna vond ik voor het eerst weer hele lekkere kersen, waar mijn eetlust een behoorlijke inspanning voor deed. Ze waren natuurlijk niet zo lekker als in Lodi: maar als je over de Botnische Golf afzakt, gaat het eten niet zo moeilijk als wanneer je de maand ervoor gewend bent geraakt aan al het natuurgeweld op de Etna.

Van Gränna via Raby naar Jonköping is de tocht langs het water nog steeds erg mooi; vooral de bergpartij aan de rechterkant is af en toe bijzonder schilderachtig. Bij Jonköping, een zeer aangenaam stadje aan de oever van de Wennermeer (Vättern) vanaf deze kant, komt er een einde aan het aangename deel van de reis; en nu zijn er verschillende stations met nogal wilde en ondankbare bossen. Maar ook hier heeft allerlei ijver meer gedaan dan de natuur op het eerste gezicht lijkt toe te laten.

Het oogsten was begonnen in de buurt van Stockholm, en ik had van tijd tot tijd groepen met de oogst bezig gezien tot aan Jonköping; maar vanaf hier hielden ze op. In sommige gebieden tussen Norrköping en Linköping heb ik maïsstengels gezien van een hoogte en groeikracht waar ik voorheen geen idee van had. Niet ver van Jonköping, in een maïsveld dat nog niet eens het beste was, trok ik zonder verder zoeken een stengel met tien gezonde aren eruit. Een elfde, die ziek was, gooide ik weg omdat er nauwelijks een paar gezonde korrels in leken te zitten. De minste van deze aren had zesenvertig en de beste achteenvijftig korrels; en in de aren van de hele stam telde ik er vijfhonderd en vierhonderd. Ik vond ook veel losse korenaren van zesenzestig korrels. Volgens mij worden deze in Thüringen (geboortestreek Seume) als goed beschouwd. Maar ik ben thuis te weinig praktiserend boer om een goed oordeel te kunnen vellen.

Barnarp, Byarum, Skillingaryd en Kläfskult zijn allemaal vrij bosrijke, onvruchtbare stations vanaf Jonköping. Tot Skillingaryd was ik de fourier van dokter Gothilander uit Jonköping, die mij daar inhaalde.⁵³⁹

Värnamo en Tano zijn weer mooi; de laatste plaats ligt aan een vrij menselijke geest dan het regiment van een groot schip.

539 Bis Skillingaryd machte ich den Fourierfchützen des Doktor Gothilander aus Jonköping, der mich dort einholte. De dokter trof Seume in Jonköping en reisde mee tot Skillingaryd. Seume zorgde voor eten. Verbeter me. Fourier: derde hoogste rang van een onderofficier.

groot meer: maar over het geheel genomen zijn de mooiere delen nu ten einde, totdat je over de bergen naar Skåne komt. Intussen hebben zelfs de woeste hoogten van de kale, dorre steenbergen soms zeer prettige kleine stroken, waar de ligging en de bodem met volhardende ijver nuttige gewassen kunnen leveren. In mijn hele reis door Zweden heb ik nog nergens zo'n wildernis gezien als tijdens mijn *Spaziergang nach Syrakus* tussen Planina en Adlersberg, achter Ljubljana in Carniola.⁵⁴⁰

Solltest Du glauben, es kommt mir fast vor, als ob ich in meinen alten Tagen etwas Anlage zur Empfindsamkeit bekäme. Ich habe in einigen Aktionen gestanden, und es sind vor mir und neben mir mehrere ehrliche Kameraden zur ewigen Ruhe niedergeschossen worden; und es hat sich unter dem linken Knopfloche doch nicht außerordentlich bewegt. Hier sah ich zwischen Markaryd und Fagerhult in der Abendsonne wieder das erste Buchenblatt; und unwillkürlich fiel der alte Kerl daneben auf den Rasen, und küsste das Blatt und verhüllte das Gesicht in den Strauch. Ich glaube gar, die Augenwimper fing an mir zu glühen.⁵⁴¹

Het moet iets van de *dulcis patriae fumus*⁵⁴² zijn, daarom konden de Lappen het in Hamburg niet uithouden en rennen de Zwitsers bij een koeiendans met belgerinkel in de Vrömde⁵⁴³ gelijk naar huis om het op de Alpen beter te horen.

Als er geen eiken en beuken groeien in de paradijzen, zal ik er op termijn zeker niet blijven. Fagerhult schijnt, als ik op de klank afa,

540 *Wandeling naar Syracuse.*

541 Misschien wil je me geloven; het komt me voor alsof ik in mijn oude dagen aanleg begin te ontwikkelen voor sentimentaliteit.

Ik heb aan een aantal acties meegedaan en verschillende eerlijke kameraden zijn voor en naast mij neergeschoten naar de eeuwige rust; en toch was er toen geen buitengewone beweging onder het linker knoopsgat. Hier, tussen Markaryd en Fagerhult, zag ik het eerste beukenblad in de avondzon; en onwillekeurig viel de oude man op het gras ernaast, kuste het blad en verborg zijn gezicht in de struik. Ik geloof dat mijn wimpers zelfs begonnen te gloeien.

542 zoete boerenrook: meent translate. Paard ruikt stal, of: de zoete geur van thuis. Of: home sweet home.

543 in de Vrömde: in het buitenland.

beukenbos⁵⁴⁴ te betekenen; en ik zag het hier in de buurt meteen in zo'n perfectie en schoonheid als je nauwelijks kunt zien in het Thüringer Woud of aan het Albanese Meer.

De streek Skåne, waar ik hier doorheen reisde, is lang niet zo mooi als de provincie over het algemeen wordt beschreven. Het schijnt dichter naar de zee richting Malmö en Lund beter en vruchtbaarder te zijn. Vanaf de bergen naar beneden zijn er echter verschillende schilderachtige delen langs een rivier waarvan de naam me is ontschoten: maar als je Helsingborg op een paar mijl nadert, is de landbouwcultuur lang niet zo mooi als verder naar het binnenland. De drassigheid lijkt bewerking van de grond wat in de weg te zitten: maar het lijkt me dat er meer gedaan zou kunnen en moeten worden.

De koning en zijn gevolg kwamen net uit de nabijgelegen badplaats, toen ik Helsingborg binnenreed, en een ordonnans, op grote afstand van de weg, brulde naar mijn koetsier met zo'n donderende stem alsof hij minstens twee bataljons het bevel gaf om aan te vallen.

Van alle Zweedse steden die ik heb gezien, heeft Helsingborg waarschijnlijk de minste charme van het dorpse karakter, hoewel het nog niet helemaal door de natuur is verlaten. Er is, volgens de verdragen van beide naties, niet de minste versterking aan de Zweedse kant. Het oude kasteel heeft een telegraaf, waarvan ik niet weet waar hij naartoe verbinding legt: het moet naar de buurt van Malmö zijn en zo verder langs de kust. Acerbi heeft, zoals hij zegt, maar één telegraaf gezien en dat is bij Grissleham: maar er zijn er meerdere op verschillende plaatsen; en al meerdere vanaf de eilanden in de Botnische Golf, om naar Finland en vanuit Finland te telegraferen. Het heeft geen zin om in Grissleham zo'n apparaat te hebben, als het niet mogelijk is om nieuws naar de Finse kust te sturen. Ik heb er zeker geen gezien aan de Finse kant, maar ze zullen waarschijnlijk verderop aan de oever van het meer te vinden zijn.

Ik moest 4,5 Zweedse daalders betalen voor een boot over de Sont, en had opnieuw het genoegen om vijf uur in een behoorlijke storm door

544 bok (beuk) skog (bos)

te brengen op een reis die normaal een half uur zou duren. Neptunus lijkt me helemaal niet gunstig gezind. Mijn allereerste reis van de Noordzee naar Amerika duurde tweeëntwintig weken.

Ik vind het nogal vreemd dat mensen nog steeds de stellige overtuiging hebben dat het mogelijk is om een kordate vloot die door de Sont wil varen tegen te houden. Verschillende voorbeelden hebben al aangetoond dat dit een vergissing is. Met een redelijke wind vaart niet alleen Nelson, maar elke andere vastberaden Baltische en Bataafse vloot met een niet heel zwak eskader door de Sont. De breedte is groot genoeg waardoor de kogels van de Deense batterijen een tamelijk zwak effect zullen hebben: tenzij de geringe diepte vanaf de andere kant de schepen zou dwingen om heel dicht lang Sjaelland te varen, wat ik nauwelijks geloof.

Individuele koopvaarders kunnen natuurlijk tot stoppen worden gedwongen, maar meer door de bewakingsschepen van de vloot dan door de batterijen vanaf de wal. Ik denk dat het net zo gemakkelijk is om door de Sont te varen, gezien de weerstand vanaf de wal, als door het kanaal bij Messina. Maar zeelui die de bodem van het water beter kennen, zijn misschien stilliger in hun oordeel.

De Sont op en neer, tussen de twee prachtige oevers, met het grote aantal schepen van alle naties en alle maten die er bijna constant liggen, biedt het oog een verrassend aangenaam schouwspel. Helsingör, met zijn oude versterkte kasteel, ziet er beter uit dan het Zweedse Helsingborg; maar de Zweedse kust, rechts in de van richting Gotenburg, heeft oneindig veel meer schilderachtige schoonheid.

Er wordt gezegd dat het vijf mijl is van de kust naar de residentie: maar, zoals bekend, zijn de Deense mijlen nogal klein,⁵⁴⁵ vooral als men uit Zweden komt; en dit lijken de kleinste van de Deense mijlen te zijn. De weg is goed naar Duitse maatstaven, maar slechts redelijk naar Zweedse maatstaven. Er is misschien geen streek in Europa die zo'n aangename afwisseling van cultuur biedt als van de Sont naar hier; dorpen en stadjes zijn van een vriendelijkheid die kan wedijveren met de Engelse.

Vanaf Skåne klaagde iedereen al over ongewone nattigheid en kou; en het was echt opvallend. Tot Jönköping was de oogst in volle gang;

⁵⁴⁵De Noors-Zweedse mijl is 10 km. De Deense mijl is 7,5 km.

en in Skåne en ook hier was er nog niemand mee bezig. Alles was nog groen en de mensen maakten zich overal zorgen over de oogst.

Het was zondag en alle cafés zaten vol met vrolijke gasten die naargelang hun stemming van de vrije dag genoten. Overal klonk muziek en hoorde men het instemmende klikklakken van de dans.

Vanaf de weg van Helsingör zijn er een paar prachtige beukenbossen; en je weet welk plezier de vaderlandse boom mij geeft, ook al ben ik geen handelman of jager. Het eerste wat me aan de hoofdstad deed denken was het grote driehoekige plein, aan alle kanten omzoomd met lindenlanen, waar Struensee⁵⁴⁶ de prijs voor zijn roekeloosheid

546 Johann Friedrich Struensee (Halle, 5 augustus 1737 – Kopenhagen, 28 april 1772) was een Duitse arts die enkele jaren de macht uitoefende in het koninkrijk Denemarken.

Struensee werd geboren als zoon van een piëtistisch theoloog, maar onttrok zich tijdens zijn studie geneeskunde aan de strenge geloofsopvoeding. Hij werd aanhanger van de ideeën van de Verlichting.

Hij vestigde zich in 1757 te Altona, in het Deense hertogdom Holstein, in die jaren een bolwerk van de Verlichting. Struensee oefende de geneeskunst uit ten bate van het gewone volk. Hij zette zich met name in voor de ongehuwde moeders en hun kinderen, en voor de vaccinatie tegen pokken.

In 1768 werd Struensee door het Deense hof aangetrokken om de geesteszieke jonge koning Christiaan VII te vergezellen op een toer langs de Europese hoofdsteden. Zo werd hij 's konings lijfarts. Christiaan VII verhef Struensee later in de adelstand; hij werd graaf.

De invloed van Struensee op Christiaan leidde ertoe, dat Struensee vanaf 1770 de feitelijke alleenheerschappij in het land uitoefende. De ministerraad kwam niet meer bijeen en de lijfarts verkreeg van de koning volmacht om decreten uit te vaardigen. Deze strekten tot vrijheid van drukpers en godsdienstvrijheid, tot afschaffing van het "scherp onderzoek" ofwel marteling, en tot bestemming van de tolgelden voor de Sont voor de Rijkskas in plaats van voor het Hof.

In hofkringen groeide het verzet tegen de verlichtingsideeën van Struensee. Ook zijn haast openlijke verhouding met de jonge koningin Caroline Mathilde wekte grote weerstand. Het verzet bundelde zich onder de leiding van de koningin-weduwe Juliana Marie en Ove Høegh-Guldberg, leraar van haar zoon Frederik (de halfbroer van de koning).

Op 17 januari 1772 vond een staatsgreep plaats. Struensee werd gearresteerd. Ook de koningin werd geïnterneerd. Guldberg vestigde een reactionair bewind en maakte alle moderniseringën uit de tijd van Struensee ongedaan. Struensee werd op 27 april 1772, tezamen met zijn naaste vertrouweling graaf Enevold Brandt (1738-1772), ter dood veroordeeld en de volgende dag onthoofd.

betaalde. Want wie kan bepalen waar dit overgaat in misdaad? Ook al kom ik nooit in mijn leven meer terug in Zweden, ik zal er altijd een heel prettige, liefdevolle herinnering aan overhouden. Zweden is waarschijnlijk het meest humane en vriendelijkste land in het noorden. Ondanks alle armoede, die niet kan worden ontkend en niet kan worden verborgen, is er een liberale orde en een schijn van welvaart waarin alles patriarchaal goed is georganiseerd.

Je komt in Zweden maar weinig mensen tegen bij wie je aan hun dikke buik meteen ziet dat ze er het hoogste doel van hun leven van hebben gemaakt om praktijkgericht de beste manier van spijsvertering te bestuderen.

Iedereen werkt relatief beter dan elders, vooral meer dan in Duitsland en Rusland. Ik vind het jammer dat ik niet meer van de noordelijke provincies heb kunnen zien en vooral dat ik Dalarna⁵⁴⁷ niet heb kunnen zien, een streek waar de Zweden in alle opzichten zo trots op zijn. Ik heb niets anders gezien dan de rechte weg van Aberfors⁵⁴⁸ naar Helsingborg, met de kleine omweg naar Uppsala; maar ik heb een afstand van honderdtachtig Duitse mijlen afgelegd, en ik heb geen enkele plek gevonden waar ik over had kunnen zeggen: Hier is het triest, hier is het verlaten; hier zou ik niet willen wonen.

Tijdens de hele tamelijk lange reis ben ik maar één bedelaar tegengekomen, en dat was in Stockholm, op de brug voor het kasteel. Van welk rijk land kan hetzelfde gezegd worden? Onder de Britten, die de wereld kopen en verkopen, vormen bedelaars bijna een officieel gilde.

Louise Augusta, de dochter die hij kreeg bij koningin Caroline Mathilde, werd later de moeder van Caroline Amalia, de tweede gemalin van Christiaan VIII.

547 Dalarnas län (provincie Dalarna) is een provincie in Midden-Zweden. Ze grenst aan de Zweedse provincies Jämtlands län, Gävleborgs län, Västmanlands län, Örebro län en Värmlands län en aan de Noorse provincies Hedmark en Sør-Trøndelag. De hoofdstad is Falun.

548: Avenkoshkentie. Lillabborrfors (Lilla = klein, Aberfors) op de destijdse grens tussen Zweeds Finland en Russisch Finland. Bij de Kymen grensrivier. Van de Zweedse oostgrens (in hedendaags Finland) naar de Zweedse westgrens 180 Duitse mijlen, ca. 1800 km.

De twee grootste bezienswaardigheden van de nationale ijver in Zweden, Trollhätta⁵⁴⁹ en Karlskrona,⁵⁵⁰ heb ik helaas niet gezien. Ze zijn al zo bekend van Küttner en andere reizigers dat je er niet op achteruit gaat als ik er niets over zeg, vooral omdat beschrijven niet bepaald mijn sterkste kant is. Natuurlijk deed het me een beetje pijn dat ik niet de tijd kon nemen om de twee omwegen te maken. Ik had misschien Karlskrona kunnen bezoeken en nog meer kunnen ontdekken. De route zou dan mogelijk over Lund zijn gegaan en ik zou een groter stuk van het prachtige Skåne hebben gezien.

Staat u mij nog een economische opmerking toe, die misschien niet helemaal zonder voordeel is voor ons vaderland. Küttner heeft al opgemerkt dat er in Zweden ruiters in de velden en weiden staan, zoals een grote ladder of rek, waarop graan of hooi wordt gedroogd als dat nodig is. Küttner merkt het op als iets bijzonders voor Zweden, maar soortgelijke apparaten worden ook gebruikt in Litouwen, Koerland en Liefland, en in het algemeen in alle noordelijke streken waar nat weer niet vertrouwd wordt.

Ik heb ze ook gezien in Noord-Amerika en het zou me verbazen als
549 Trollhättan werd gesticht aan de rivier de Göta älv bij de Waterval van Trollhättan. De locatie werd voor het eerst vermeld in de literatuur in 1413. Eeuwenlang vormde de waterval bij Trollhättan een obstakel voor de scheepvaart op de rivier, tot de aanleg van een sluizensysteem in de 19e eeuw. Deze sluizen zijn regelmatig vernieuwd, de huidige sluizen dateren uit 1916. Dit is ook het jaar waarin Trollhättan de stadsrechten kreeg.

550 De stad werd in 1680 gesticht om als basis voor de Zweedse marine te fungeren. Zweden was de dominante militaire macht in de Oostzee geworden. Na de Deens-Zweedse Oorlog had Zweden in het Verdrag van Brömsebro de zuidelijke provincies Jämtland, Härjedalen, Idre en Särna en de Baltische eilanden Gotland en Ösel toegewezen gekregen. Met de gebiedsuitbreiding naar het zuiden wilde de marine profiteren van het zachtere klimaat. De Zweedse vloot in Stockholm lag in de winter langdurig vast in het ijs en in Karlskrona was dit minder het geval. De naam van de stad betekent Karl's kroon ter ere van koning Karel XI van Zweden. De stad groeide snel en in 1750 telde het al zo'n 10.000 inwoners. Het was toen een van de grootste steden van het land.

De Vlootbasis Karlskrona werd tegelijk met de stad aangelegd. De vloot had grote verliezen geleden waardoor de bouw van nieuwe schepen noodzakelijk was. In 1711 was de basis met scheepswerven de grootste industriële werkgever in Zweden met 1.100 werknemers. Het oudste dok, het Polhemdok, werd uit de rots gehakt en is nog steeds in gebruik. Het kreeg zijn naam van Christoffel Polhem, een beroemde Zweedse wetenschapper. Voor de bescherming van de haven werd langs een belangrijke vaarweg Kasteel Drottningsskär gebouwd.

ze niet ook in Schotland voorkwamen. Ik herinner me ook dat ik ze heb gezien in de moerassige gebieden van Neder-Duitsland. Overal waar nattigheid wordt gevreesd, zijn zulke voorzorgsmaatregelen heel normaal.

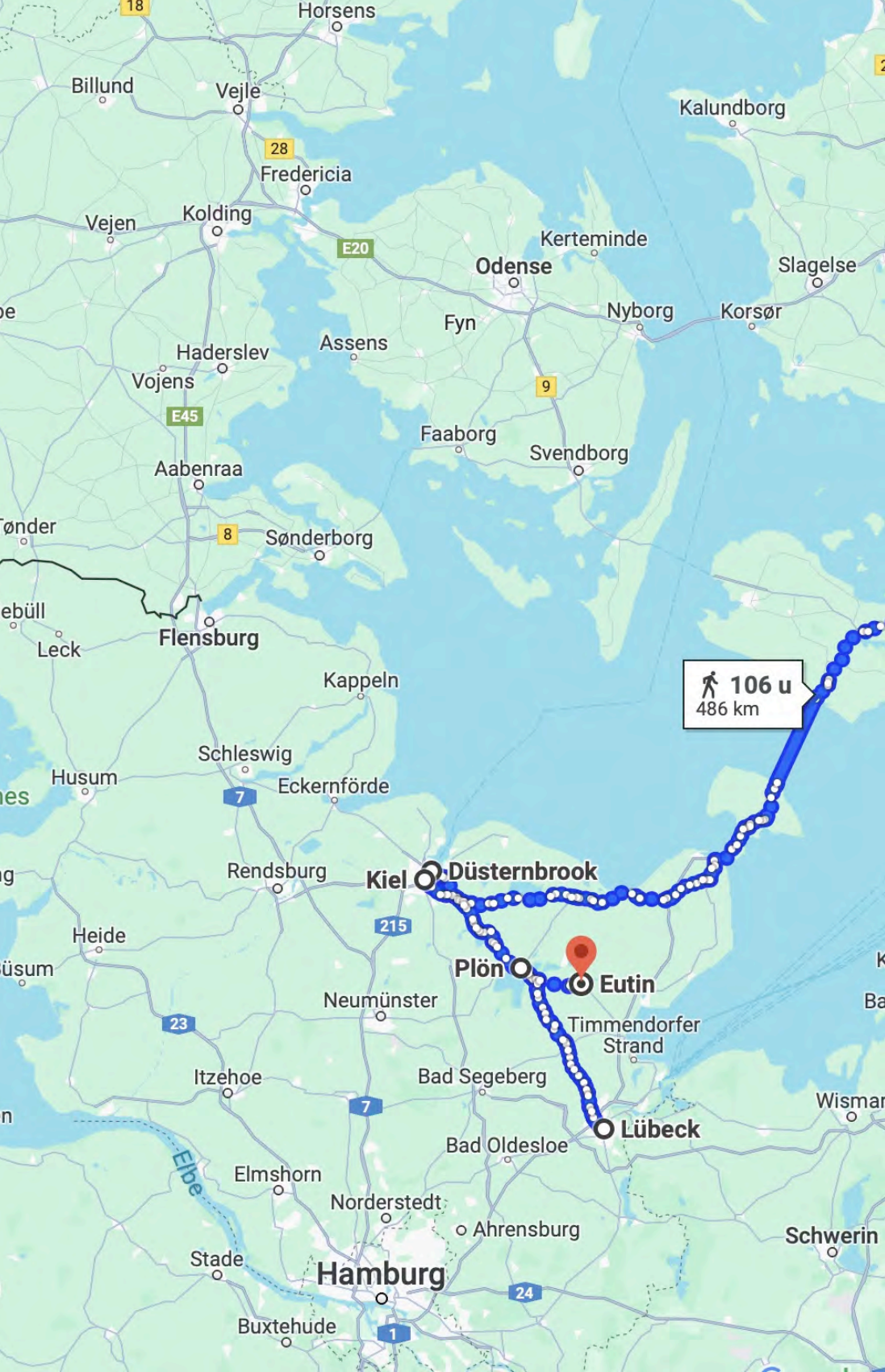
Zou men voor het bedrijfsvoering niet nog een stap verder kunnen en moeten gaan, en proberen de zaken zo te organiseren dat elke boer zo'n droogplaats met zulke voorzorgsmaatregelen bij zijn huis heeft, waar men dan op elk moment de zon kan gebruiken om te drogen en ook om het gewas te op te slaan? Des te beter als het niet nodig is: maar er zijn veel oogsten die het nodig maken, zoals de huidige. Voordat je ver het veld in gaat, het gewas keert en klaarmaakt om naar binnen te rijden, kan het weer een paar keer omslaan en kan er niet gewerkt worden. Vlakbij het huis kan het hele gezin in de buurt werken en indien nodig de gewassen zo snel mogelijk onderdak brengen.

Het mag duidelijk zijn dat er veel werk bij komt kijken, maar wat wordt er niet gedaan om fruit en voedsel te redden? Ik herinner me ook dat goede landheren in Duitsland dit echt deden als het nodig was.

Het ontginnen van het land door *Rödenschlagen* de grond te kloppen of Swadjeland, zoals het ook wel wordt genoemd; namelijk door het verbranden van het hout om het te bemesten, is in Zweden niet meer zo gebruikelijk als in Liefland en Russisch Finland. Het komt hier echter nog wel eens voor. Het hout wordt gekapt, de stammen worden weggehaald voor economisch gebruik en de rest wordt verbrand om te bemesten.

In Russisch Finland is de werkwijze soms een vreselijk gezicht. Ik heb zes tot acht mensen, mannen en vrouwen, met grote stokken door het koolzwarte, nog rokende gebied zien lopen, zelf zwartgeblakerd en half verbrand, terwijl ze het vuur aan de gang hielden zodat het de laatste restjes verteerde. De aanblik van een grote vulkaan of een verwoestende bosbrand kan nauwelijks gruwelijker zijn dan de opzettelijke actie van de mens hier.

Ook in Zweden beginnen mensen al op veel plaatsen te klagen over een gebrek aan hout en op zoek te gaan naar kolen, maar zonder veel succes. In sommige gebieden is het al onmogelijk om de mijnen naar behoren te laten werken bij gebrek aan hout.

 106 u
486 km

Billund

Vejle

Kalundborg

28

Fredericia

Vejen

Kolding

E20

Kerteminde

Odense

Slagelse

Haderslev

Assens

Fyn

Nyborg

Korsør

Vojens

Aabenraa

Faaborg

Svendborg

8

Sønderborg

Flensburg

Kappeln

Schleswig

7

Eckernförde

Rendsburg

Kiel

Düsternbrook

215

Plön

Eutin

Timmendorfer Strand

Neumünster

Bad Segeberg

Wismar

Itzehoe

7

Bad Oldesloe

Lübeck

Elmshorn

Norderstedt

Ahrensburg

Schwerin

Stade

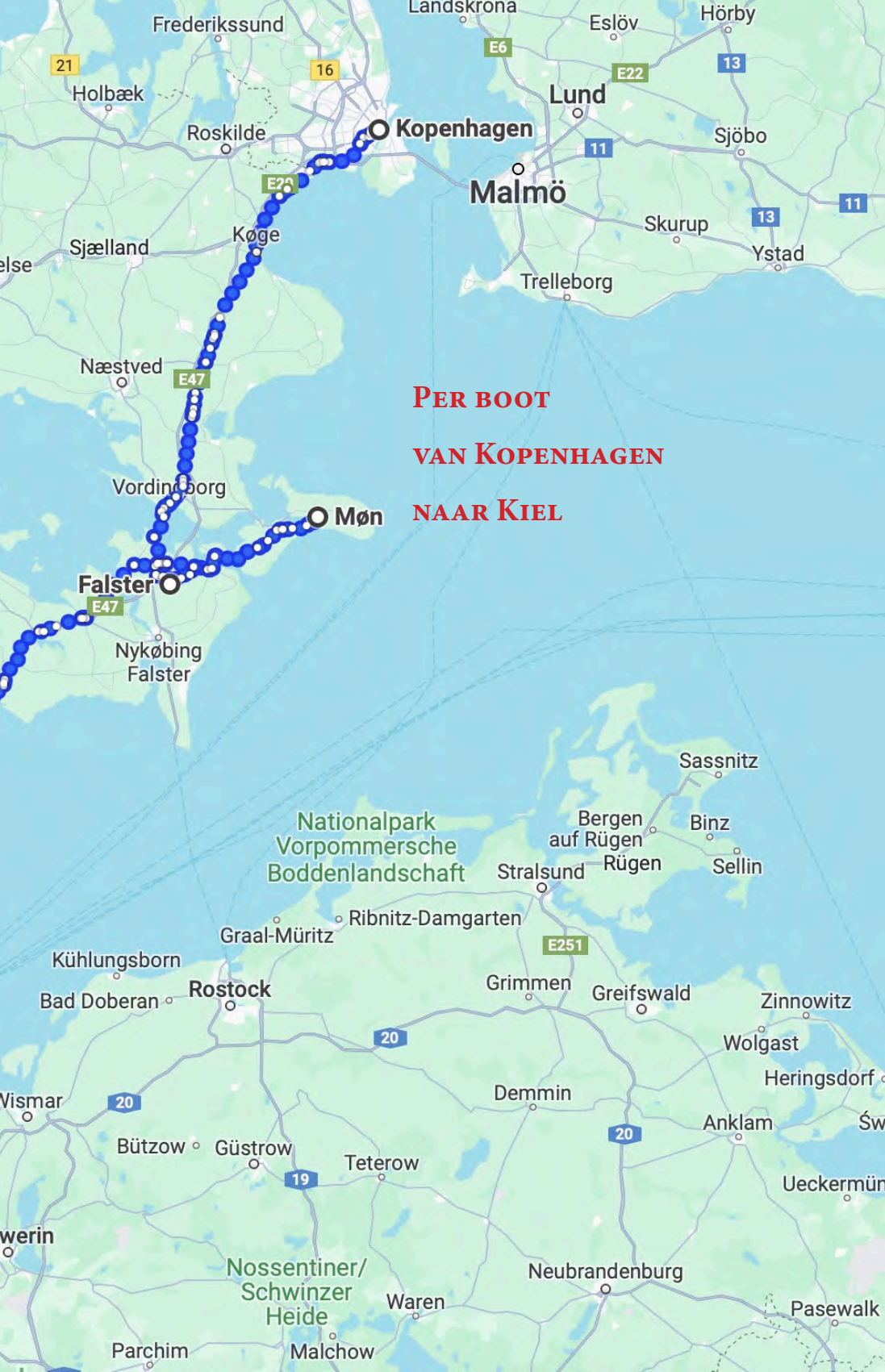
Hamburg

24

Buxtehude

1

Elbe

**PER BOOT
VAN KOPENHAGEN
NAAR KIEL**

LÜBECK, 8 SEPTEMBER

Ik had de postiljon gezegd dat hij me naar een goede herberg in Kopenhagen moest brengen, waar ze iets meer spraken dan Deens, want mijn tong wilde nog niet meedoen. Hoe verder ik in Zweden kwam, hoe minder ik met mijn boekenstudie uit de voeten kon: dus gooide ik de Zweedse peplieren⁵⁵¹ van Orraeus aan de kant en begon het op een louter praktische manier te doen; waar ik me, met de hulp van het Engels, steeds goed redde. Net toen ik Zweeds begon te brabbelen en de Knackabroe uitstekend begon te vinden, moest ik de Sont oversteken. Zo gaat dat in het leven. Als je eenmaal vaste grond onder je voeten hebt, zeil je weer weg. Dus bracht mijn postiljon me naar het Hotel Royal in Kopenhagen, tegenover het kasteel: volgens hem had ik natuurlijk niet beter kunnen wonen en ik was tevreden. Het is, zoals je je kunt voorstellen, een huis met veel stijl; de prachtig gepolijste Mercurius⁵⁵² keek nogal ambivalent naar mij en mijn knapzak, alsof hij wilde aangeven dat geen van ons beiden hier thuishoorde.

Want wie in de wereld geen goud heeft of het door de schijn belooft, is voor altijd een boef, zoals onze fijne medemensen het uitdrukken, zelfs als hij in zijn broekzak met dukaten speelt. Uiterlijk is het enige dat telt. Je hoeft niet geleerd, wijs, goed of rechtvaardig te zijn als je er alleen maar uitziet alsof je dat allemaal bent. De zonderlingen in de grote en kleine wereld weten dit heel goed, die hebben een dozijn tronies voor al hun behoeften, zonder de veelheid aan kleinere schakeringen.⁵⁵³

551 Jean Robert des Peplier, 17e/18e eeuw Frans grammaticus. Auteur leerboeken. Eerder genoemd in Finland.

552 Mercurius is een figuur uit de Romeinse mythologie. Hij was de god van de handel, reizigers, dieven en de winst. Reeds zijn naam duidt hem als zodanig aan, daar zijn naam waarschijnlijk is afgeleid van het Latijnse merx of mercator, wat “koopman” betekent. Zijn Etruskische tegenhanger was Turms.

553 Denn wer in der Welt nicht auch sogleich Gold von außen hat, oder durch den Anschein verspricht, ist in Ewigkeit ein Lump, wie sich unsere feinen Leute

Een kamer, beste vriend, een kamer! zei ik tegen de Mephistopheles⁵⁵⁴ die me aankeek. Mijn spreektoon moet beter zijn geweest dan mijn uiterlijk: hij nam mijn knapzak heel beleefd aan en leidde me naar mijn kluizenaarshut, waarmee ik heel tevreden was.

Dit is ongetwijfeld een van de mooiste plekjes van de stad, waar het Kopenhagen niet aan ontbreekt. Voor me op de gracht was een levendige drukte van handelsactiviteiten, niets anders dan lossen en laden; en aan de overkant was een menigte soldaten bezig met de sloop van de oude kasteelruïne om de plek klaar te maken voor de nieuwbouw. De ruïne is een van de grootste en mooiste die ik ooit heb gezien en zou naar de smaak van elke tijdperk of natie zijn. Volgens mij is er verder naar het noorden niet zo'n gebouw te vinden, tenminste voor zover ik Rusland en Zweden heb gezien.

Seeland (Sjaelland) sowieso, en Kopenhagen in het bijzonder, ligt erg laag, dus het is geen wonder dat vooral buitenlanders klagen over natte, ongezonde en reumatische geneugten.

Marezoll⁵⁵⁵ is bijzonder lawaaiig geweest met zijn klachten hierover;

ausdrücken, auch wenn er in der Tasche in Dukaten wühlte. Es kommt überall nur auf den Schein an. Man braucht weder gelehrt noch weise, noch brav noch gut, noch gerecht zu sein; wenn man nur so aussieht, als ob man es alles wäre. Das wissen die Kauze in der großen und kleinen Welt sehr Wohl, die für alle Bedürfnisse ein Dutzend Hauptgesichter haben, ohne die Menge kleinerer Schattierungen.

554 Mephistopheles is een van de bekendste demonen uit de Europese literaire traditie. De naam wordt voornamelijk geassocieerd met de legende van Faust. Duivel.

555 Johann Gottlob Marezoll (geboren 25 december 1761 in Plauen; † 15 januari 1828 in Jena) was een Duitse theoloog, predikant en universiteitsprofessor.

Marezoll groeide op in slechte omstandigheden en kon alleen in Plauen naar de middelbare school gaan en uiteindelijk gaan studeren dankzij de steun van zijn moeder. Hij studeerde vanaf 1775 aan de Universiteit van Leipzig. Daar werd hij onder meer beïnvloed door Samuel Friedrich Nathanael Morus, Georg Joachim Zollikofer en Christian Felix Weiße. Nadat hij in 1783 afstudeerde en het kandidatenexamen in Dresden had afgelegd, werkte hij aanvankelijk als privéleraar en begon hij te publiceren.

Zijn geschriften leverden hem in 1789 een positie op als universiteitsprediker aan de Universiteit van Göttingen. In 1790 werd hij daar tevens universitair hoofddocent theologie en directeur van het predikantenseminarie. In Göttingen werd hij tot predikant gewijd en in 1794 promoveerde hij aan de Universiteit van Helmstedt. Theol. doctoraat. Ook in Göttingen was hij lid van de vrijmetselaarsloge

en als ik mag afgaan op de korte tijd dat ik hier ben geweest, en aan het eind van augustus, ben ik erg geneigd om het met hem eens te zijn: want de saaie en sombere regenachtige dagen besloegen op zijn minst de grootste helft, zelfs in het mooie seizoen.

In Kopenhagen heb je het gevoel dat al met een been op vaderlandse bodem te staan. Het ijverig verzamelen van literaire en kleine wetenswaardigheden, die je in alle boeken vindt, is niet mijn talent: je zult het me daarom niet euvel duiden als mijn berichtgeving in beide opzichten nu wat magerder wordt.

Ich weiß nicht, woher es kommt, aber es kommt mir vor, als ob ich allen warmen Anteil an den menschlichen Dingen verloren hätte.⁵⁵⁶

Iedereen denkt alleen maar aan zichzelf en aan zichzelf en opnieuw aan zichzelf, van Bonaparte tot de laatste ambtenaar. Dat kan natuurlijk diep in de menselijke natuur liggen; alleen zouden de verschijnselen wat liberaler en rechtschapener moeten zijn. Er is in deze tijd waarschijnlijk niets aan te doen: Kon de overdaad maar beheerst worden. De onmogelijkheid om iets puur goeds te doen, zoals ik het me voorstel, maakt me soms een beetje verdrietig, totdat ik me herpak en me troost met de stelregel:

“Augusta zu den drei Flammen”.

In hetzelfde jaar aanvaardde hij een roeping naar Kopenhagen als senior pastor van de Sint-Pieterskerk in Duitsland. Het klimaat daar beviel hem echter niet en hij keerde in 1803 terug door tussenkomst van Johann Gottfried Herder en werd kerkenraadslid, superintendent en senior pastor in Jena. Hij werd ook ereprofessor in de theologie aan de Universiteit van Jena. Slechts een jaar later nam hij ontslag als hoogleraar en concentreerde zich op zijn prediking.

Marezoll werd al gevierd als predikant in Göttingen, en zijn reputatie zette zich voort in de volgende plaatsen. Veel van zijn preken werden gedrukt, zijn devotionele boek voor vrouwen verscheen in verschillende edities en werd vertaald in het Deens, Zweeds en Nederlands. Het werk *Ueber die Bestimmung des Canzelredners* wordt beschouwd als representatief voor de homiletiek van de verlichtingstheologie.

De rechtsgeleerde Theodor Marezoll was zijn zoon.

556 Ik weet niet waar het vandaan komt, maar ik heb het gevoel dat ik alle warmte in menselijke aangelegenheden ben kwijtgeraakt.

Wees een man, doe je deel, en laat de rest over aan het lot.

De Deense regering heeft mij niet in deze klaagzang gebracht, want voor zover ik het kan beoordelen is alles hier zo vriendelijk en liberaal als men elders slechts kan wensen. Er is hier ook een mate van welvaart, zonder veel geld, die de buitenstaander goed doet.

Ik heb niet veel gehoord van de geleerden hier. Ik ben maar één keer in de koninklijke bibliotheek geweest. Die is niet erg rijk vergeleken met die van Parijs, Wenen of Dresden, toch is de collectie aanzienlijk. Een groot aantal duplicaten was opzij gelegd om naar de nieuwe instituten in Rusland gestuurd te worden. Moldenhawer⁵⁵⁷ was niet aanwezig en ik hoorde een aantal mensen klagen over zijn literaire

557 Johann Jacob Paul Moldenhawer (geboren 11 februari 1766 in Hamburg, † 21 augustus 1827 in Kiel) was een Duitse botanicus. De officiële afkorting van de botanische auteur is 'Moldenh'.

Moldenhawer was een zoon van de theoloog Johann Heinrich Daniel Moldenhawer. Aanvankelijk studeerde hij tot 1783 theologie aan de Christian Albrechts Universiteit in Kiel en de Universiteit van Kopenhagen. Daar begon hij natuurwetenschappen te studeren, vooral plantkunde. Door de publicatie van zijn werk *Tentamen in historiam plantarum Theophrasti* in 1791 werd hij in 1792 benoemd tot universitair hoofddocent plantkunde en fruitteelt aan de Universiteit van Kiel, waar hij tegelijkertijd lezingen gaf in de klassieke Griekse en Latijnse literatuur.

Moldenhawers prestaties op het gebied van de plantkunde omvatten onder meer de introductie van een maceratiemethode waarmee hij plantencellen uit de weefselstructuur kon isoleren en zo ook herkende dat de individuele cellen van planten omgeven zijn door een celwand. Hij was ook geïnteresseerd in vaten, waar hij aantoonde dat ze in bundels zijn gegroepeerd. Hij bedacht de term vaatbundel. Hij ontdekte deze structuur eerst in maïs, en later ook in tweezaadlobbigen. Tijdens zijn subtiele histologische studies ontdekte Moldenhawer ook de wachtcellen naast de huidmondjes op de bladeren.

Moldenhawer werd in 1813 in de adelstand verheven tot Ridder van Danebrog en in 1824 benoemd tot Koninklijk Raadslid van Justitie.

Zijn graf bevindt zich op de Eichhof Park-begraafplaats nabij Kiel.

egoïsme. Zoals je weet heeft Suhm⁵⁵⁸ de nalatenschap van Reiske⁵⁵⁹ gekocht en aan de bibliotheek gegeven. Daaronder waren dingen van waarde, bijvoorbeeld Golius⁵⁶⁰ met Reiske's aantekeningen, Reiske's proefschriften over de Arabische artsen met veel latere annotaties; van Stobaus,⁵⁶¹ inclusief Reiske's bijdragen. Het geheel had jarenlang in een hoekje in een wasmand gestaan zonder gewaardeerd te worden. Eindelijk was het teruggevonden en geordend, maar Golius stond het niet af op verzoek en het was niet bekend waar Stobaus terecht was gekomen.

Je kunt je voorstellen dat een boek met aantekeningen van Reiske iets opmerkelijks bevat. Dit spijt me voor Moldenhawer, het klopt niet; daar heb ik mijn getuigen voor.

Een onterechte klacht van sommigen tegen de bibliotheek is dat men zegt dat alles wat buitenlanders, vooral Engelsen, ten nadele Denemarken hebben geschreven, heel bewust wordt verzwegen. De

558 Peter Frederik Suhm (geboren 18 oktober 1728 in Kopenhagen; † 7 september 1798 in Øverød Sjælland) was de belangrijkste Deens-Noorse historicus van de 18e eeuw. Nadat hij het had uitgemaakt met de oom van zijn vrouw, verhuisde hij in 1765 terug naar Kopenhagen. Daar kocht hij een groot huis en werkte als beschermheer. Hij heeft veel collega's geholpen. Hij stelde zijn bibliotheek ook open voor onderzoekers en studenten. Voor zijn dood verkocht hij de bibliotheek aan de koning, op voorwaarde dat hij er de rest van zijn leven gebruik van zou kunnen maken. De tegenprestatie was een levenslang pensioen voor zijn weduwe. De boeken kwamen later naar de Koninklijke Bibliotheek, en sommige naar de Universiteit van Christiania in 1811. Meer op Duitse wikipedia.

559 Johann Jacob Reiske (geboren 25 december 1716 in Zörbig; † 14 augustus 1774 in Leipzig) was een Duitse Griekse, Arabistische en Byzantijnse geleerde. Hoewel hij in zijn tijd weinig erkenning kreeg, wordt hij beschouwd als de grondlegger van de Arabische filologie als onafhankelijke discipline.

560 Jacob Golius, of Gool (Den Haag, 1596 – Leiden, 28 september 1667) was een Nederlandse wiskundige en oriëntalist.

Hij studeerde aan de universiteit van Leiden, waar hij de beste student was van Thomas Erpenius in Arabisch en andere oosterse talen. In 1622 ging hij naar de Nederlandse ambassade in Marokko. Bij zijn terugkomst werd hij benoemd tot opvolger van Erpenius. Het jaar daarop reisde hij door Syrië en de Arabische wereld tot 1629. De rest van zijn leven verbleef hij in Leiden waar hij zowel de leerstoel wiskunde als Arabisch bekleedde. Onder anderen studeerde Descartes wiskunde bij hem. Hij gaf Nicolaes Witsen, een oud-student, een lijst met vragen, toen die naar Rusland vertrok in 1664.

561 Johannes Stobaios was een auteur en verzamelaar van oude filosofische verslagen en doctrines. Hij leefde in het begin van de 5e eeuw na Christus.

reden voor de ontoegankelijkheid is dat, naar ik gehoord heb, de hele Deense geschiedenis in de schappen van de bovenste galerij staat. Of het een goede methode is om de geschiedenis van het vaderland op deze manier een beetje uit zicht te houden, is een andere vraag. Er zijn geen grote aantallen recente belangrijke werken, noch in de kunst, noch in de filologie, noch in de geschiedenis.

De Kunstkamer⁵⁶² bevat, naast een groot aantal leuke hebbedingetjes, veel stukken die niet alleen voor de Deense, maar voor de hele Noord-Duitse geschiedenis van groot belang zijn. Het is jammer dat de beroemde gouden hoorns⁵⁶³ zo beschamend verloren zijn gegaan. Het is een bewijs van de toegeeflijkheid van de lokale overheid dat de man die ze stal en vernietigde niet met de dood is bestraft, maar alleen met gevangenisstraf.

Van alle kunstkamers is deze misschien wel de rijkste en meest leerzame voor de levendige studie van de geschiedenis, ook al bevat deze nog steeds veel quinquailleries.

De voorzaal is belangrijker dan je zou denken. Hier vind je een schilderijencollectie die meestal niet erg in de belangstelling staat, maar die meer werken bevat dan je ooit in Kopenhagen zou verwachten. De schilderijen in de Kunstkamer zelf hebben niet veel meer dan historische waarde, vanaf Margaretha tot de huidige vorstenfamilie. In de voorkamer zijn veel stukken van grotere artistieke waarde, duidelijk

562 Det kongelige Kunstkamer werd rond 1650 opgericht door Frederik III.
563 De gouden hoorns van Gallehus waren twee drink- of blaashoorns gemaakt van goud die respectievelijk in 1639 en 1734 werden gevonden in Gallehus, ten noorden van Møgeltønder in Zuid-Jutland. Ze dateren van rond 400 na Christus (Germaanse ijzertijd) en behoren tot de beroemdste archeologische vondsten in Denemarken. Er stond een vroege runeninscriptie op in het noordwesten-Germaans.

De hoorns verwierven grote bekendheid vanwege de raadselachtige motieven en de runeninscriptie op de kortere hoorn, die waardevol was voor de Germaanse taalkunde. In 1802 werden de hoorns gestolen en omgesmolten door de goudsmid Niels Heidenreich. Tegenwoordig zijn ze alleen bekend door tekeningen (gravures) en beschrijvingen uit de 17e en 18e eeuw. Kort na de diefstal werden replica's van de hoorns gemaakt, hoewel niet van massief goud zoals de originelen, maar van verguld zilver. Ook deze exemplaren werden in september 2007 gestolen uit het Nationaal Museum in Jelling, maar werden twee dagen na de diefstal weer teruggevonden. Duitse wiki.

van de beste meesters van de goede, strengere Italiaanse scholen. De inspecteur beweerde dat drie van de stukken waar ik naar keek van Angelo, Leonardo da Vinci en Rafaël waren. Ik ben niet genoeg kunstkenner om deze bewering op waarde te schatten, maar het is niet zonder reden. Ik zou alleen willen twijfelen aan Leonardo da Vinci, omdat ik de perfectie in het werk niet vind, noch in de tekening, noch in de inkleuring. Maar er is zeker meer in de collectie dat klassiek Italiaans is; meer dan genoeg voor een plaats waar je meestal weinig over hoort als je het over kunstcollecties hebt.

In de andere kastelen in Sjaelland zouden hier en daar goede oude stukken te vinden zijn, en misschien zou het een goed idee zijn om ze hier of op een andere plek bij elkaar te brengen.⁵⁶⁴

Ik heb de Klassieke bibliotheek⁵⁶⁵ en de Universiteitsbibliotheek niet gezien. De stichter van de eerste was, zoals u waarschijnlijk al weet, in elk opzicht een man⁵⁶⁶ die de lof en dank van zijn vaderland en het respect van alle rechtschapenen in heel Europa verdient. Als onbekende particulier steeg hij door zijn eigen kracht en een veelomvattende geest in vele kennisgebieden, en vooral in mechanica en fysica, tot bedrijvigheid die hem uiteindelijk in een positie brachten om de weldoener van een grote stad te worden. Er is bijna geen openbare stichting hier die niet iets van zijn vriendelijkheid geniet en overal wordt zijn naam met oprechte eerbied genoemd.

564 Museum Wormianum, natuurkasten en kunstkasten vormden de inspiratiebronnen voor de Kunstkamer die Frederik de Derde oprichtte.

De Kunstkamer werd in 1825 opgeheven en de objecten ervan vormen vandaag de dag de basis van de collecties van b.v. Het Nationaal Museum, kasteel Rosenborg, het Statens Museum voor Kunst, het Frederiksborg Museum en het Zoölogisch Museum.

565 Det Kongelige Bibliotek in Kopenhagen is de nationale bibliotheek van Denemarken en de grootste bibliotheek van Noord-Europa. De collectie omvat onder andere ongeveer 6 miljoen boeken

566 De bibliotheek werd opgericht in 1648, tijdens de regeerperiode van koning Frederik III, en werd opengesteld voor het publiek in 1793. Sinds 1927 is de KB ook de universiteitsbibliotheek voor de Universiteit van Kopenhagen, die al sinds 1482 over een bibliotheek beschikte. Verder vervult de Koninklijke Bibliotheek een rol bij het wettelijk depot in Denemarken.

Enkele van de mooiste gebeurtenissen trof ik op de boot op de rede van Kopenhagen met Scheel,⁵⁶⁷ die als stadsarts de leiding heeft over de quarantaine, die hier voorbeeldig is en waar alle andere noordelijke havens op vertrouwen. Wat hier onderzocht en gezond wordt bevonden, is overal veilig: waar dat niet het geval is, worden de lokale veiligheidsmaatregelen overgenomen.

Vanuit dit oogpunt is Scheel een zeer gelukkig mens: waar hij ook verschijnt, verschijnt hij altijd als redder en bringer van vrijheid; want natuurlijk mag niemand aan wal gaan voor het onderzoek is afgerond.

De Denen zijn nu waarschijnlijk de grootste zeereizigers na de Engelsen; en schepen arriveren bijna elke dag vanuit alle delen van de wereld, en meestal Deense. Zo brengen ze de rijkdom aan luxe uit alle landen naar de Sont, waar het niet aan smaak ontbreekt om er goed van te proeven voordat het verder gepromoot wordt.

567 Poul Scheel (geboren 28 februari 1773 in Itzehoe, overleden 17 juni 1811 in Kopenhagen) was een Deense arts.

Scheel studeerde oorspronkelijk rechten in Göttingen, maar stapte over naar geneeskunde. Nadat hij zich in 1794 in Kopenhagen had laten inschrijven, legde hij zijn medisch examen af in 1796, maar was het jaar daarvoor al werkzaam geweest als reservearts bij de Fødselsstiftelsen (Kraamkliniek) onder Matthias Saxtorph. Scheel promoveerde in 1798 op het enigszins sensationele proefschrift: *De liquore amnii*, reisde vervolgens naar het buitenland, bezocht opnieuw Göttingen en later Wenen en Italië, waar hij werd besmet met een epidemische ziekte en op de rand van de dood stond.

Bij thuiskomst werd hij in 1801 lijfarts, datzelfde jaar reservearts bij de Zorgstichting (verpleging) en vanaf 1802 stadsarts, waar zijn bestuurlijke capaciteiten zeer gewaardeerd werden. Hij was mededirecteur van de armdienst en van de Geboortestichting, en hij zat vanaf de oprichting op 13 mei 1803 tot aan zijn dood in het Gezondheidscollege. Scheel was een uitstekend hygiënist met een grote belangstelling voor de sociale geneeskunde. Hij verbeterde het watersysteem en de sanitaire voorzieningen, regelde de verpleegkundige zorg onder de armen en was de eerste die de Deense hoofdstad van een vaccin voorzag. Ook op humanitair gebied (prostitutie, redding van drenkelingen) maakte hij zijn aanwezigheid kenbaar.

Scheel ontwikkelde een grote publicitaire activiteiten, zowel als uitgever als als vertaler, in mindere mate als auteur, en hij heeft veel bijgedragen aan het bekend maken van de Deense geneeskunde in het buitenland. Onder de vertalingen bevinden zich (uit het Latijn) Matthias Saxtorph's *Verzameld werk*, Kopenhagen 1803, evenals enkele werken over epidemische ziekten. Hij ligt begraven op de begraafplaats van Assistens.

Een Schildkrötenfchmaus⁵⁶⁸ met de bijbehorende entourage van buitenlandse wijnen is een gebruikelijk feest onder de plaatselijke kooplieden, waarmee Cato nauwelijks tevreden zou zijn geweest. Maar wie zoekt zuinigheid bij de eerstgeboren zonen en lievelingskinderen van Mercurius? Als ze klaar zijn met Mercurius de Brenger van Rijkdom, gaan ze vrolijk verder met Mercurius de Necropomp.

Zo nu en dan brengt een schipper hier een assortiment vreemde dieren naartoe, voor de handel of voor de grap en zonder erbij na te denken dat hij de natuurhistoricus een groot plezier doet.

Kopenhagen is absoluut de beste en vriendelijkste haven. Alleen Syracuse zou beter zijn als de mensen daar niet te lui waren. Nergens anders vind je zo'n groot aantal schepen van alle naties, want het is ook de beste doorvoerhaven van het noorden en het zuiden.

Een van de West-Indische schepen die ik met Scheel bezocht, was oorspronkelijk een Amerikaans schip waarvan de hele bemanning was afgeslacht door de zwarten uit Guinee. Het was overgegaan van de zwarten naar de Portugezen en van hen naar de Denen. De schepen vertoonden nog steeds de tekenen van zwarte woede. Het zou helemaal niet erg zijn als alle inwoners van Bristol en Liverpool die met ware Britse geest de slavenhandel in stand houden tot schande van henzelf en het christendom hetzelfde lot trof.

De plaatselijke gezondheidsinspectie ontving op een van de schepen uit Indië onlangs de substantie van de gele koorts in een hermetisch afgesloten fles voor onderzoek, omdat de artsen daar van mening waren dat de ziekte, hoewel epidemisch, niet besmettelijk was. Het was hun eigen idee om de gele koorts te verzegelen en over de oceaan te sturen. De substantie bestond uit de kwaadaardige stoffen die tijdens de hevigste crisis van de ziekte uit het lichaam tevoorschijn waren gekomen. Je kunt je voorstellen dat de verschijning van de fles met het bericht in de brief een vreemd, niet geheel vrolijk effect moet hebben gehad: en de stadsarts kreeg de opdracht om het wonderbaarlijke geschenk met alle zorgvuldigheid in ontvangst te nemen en het voorzichtig in zee te laten zinken, waar de zee het diepst is. Er werd geen verder onderzoek mee gedaan, ook al waren

⁵⁶⁸ schildpaddenfeest.

er artsen hier die ervan overtuigd waren dat het zonder gevaar had gekund.

Iedereen hier is nog steeds vol verrukking over de slag van de derde april⁵⁶⁹ en weet te vertellen over een daad van moed en 569De Zeeslag bij Kopenhagen (Deens: Slaget på Reden) was een zeeslag op 2 april 1801 nabij Kopenhagen tussen de Deens-Noorse vloot en de Britse vloot. De Britse viceadmiraal Horatio Nelson speelde hierbij een belangrijke rol. De zeeslag wordt afgebeeld als een van Nelsons vier grote successen op de bronzen reliëfs die zijn bevestigd aan Nelson's zuil in Londen.

In 1800, tijdens de Tweede Coalitieoorlog tegen revolutionair Frankrijk, vormde tsaar Paul I van Rusland een tweede Verbond van Gewapende Neutraliteit met Pruisen, Denemarken en Zweden, met als voornaamste doel de handel met Frankrijk te beschermen en aanvallen op de handelsvloot door Britse marineschepen te verhinderen. De Britten zagen dit als een verkapte oorlogsverklaring en verzamelden een grote vloot bij Great Yarmouth. Het plan was om de Denen en Zweden aan te vallen voordat de Oostzee zou ontdooien en de Russen zich bij hun bondgenoten konden voegen. De Pruisen hadden geen marine van betekenis.

De Britse admiraal Hyde Parker kreeg instructies om met de Britse vloot voor de Deense hoofdstad Kopenhagen te verschijnen en de Denen zonder slag of stoot te dwingen om uit het Verbond van Gewapende Neutraliteit te treden. Toen de Britten bij Kopenhagen aankwamen, weigerden de Denen echter om te onderhandelen. Parker besloot hierop om een blokkade van de Oostzee te beginnen, maar viceadmiraal Nelson overtuigde hem ervan om niet te wachten totdat de Oostzee zou ontdooien en de Russen in actie konden komen, maar de Denen direct aan te vallen.

In de ochtend van 2 april leidde Nelson de hoofdaanval met het grootste deel van de Britse vloot. De Deense kustbatterijen begonnen rond 10 uur 's ochtends met vuren, en rond 11 uur was de zeeslag in volle hevigheid begonnen. Parker, die met de rest van de vloot ten noorden van Kopenhagen lag, gaf rond half 2 's middags het signaal aan Nelson om de gevechten te staken en zijn vloot terug te trekken. Nelson ontving het signaal maar gaf bevel om het te negeren, waarbij hij tegen zijn kapitein, Thomas Foley, gezegd zou hebben:

“Weet je, Foley, ik heb maar één oog, ik heb het recht om soms blind te zijn.”

Hierop hield hij zijn telescoop tegen zijn blinde oog en zei:

“Ik heb het signaal echt niet gezien!”

De Engelse uitdrukking *To turn a blind eye* refereert aan deze gebeurtenis.

Inmiddels had de Deense vloot zo'n zware schade opgelopen dat de zeeslag in het voordeel van de Britten begon te draaien. Rond 2 uur 's middags vielen de meeste Deense schepen stil en begonnen zich over te geven. Sommige Deense schepen die zich hadden overgegeven bleven in de chaos op de Britten vuren, waarop Nelson een bericht naar de Deense kroonprins Frederik stuurde waarin hij een wapenstilstand aanbood mits de Denen zouden stoppen met vuren. Rond

grootmoedigheid voor de eer van de natie: en de Britse drietand leerde op die dag inderdaad dat hij nog niet zo almachtig is als hij waarschijnlijk in zijn waanideeën droomt.

Als de Russische en Zweedse vloot op hetzelfde moment hadden kunnen aankomen, zou het waagstuk al erg genoeg zijn geweest voor Triton (Horatio) Nelson. Maar hij had natuurlijk wijselijk rekening gehouden met het klimaat.⁵⁷⁰ Zelden was er zo'n mooie actieve consensus voor algemeen verzet als hier in deze crisis. Iedereen gaf gewillig al zijn kracht aan de staat; en de dag is zeker een van de mooiste in de annalen van de natie. Naamloze jonge mensen toonden zich helden, en gewone onervaren mensen toonden zich bekwame soldaten: dit is altijd het resultaat wanneer je een natie als natie aanvalt en dwingt om voor huis en haard te vechten.

Maar de dag heeft ook laten zien wat de stad nog mist aan verdediging. Vanaf de landzijde is Kopenhagen een van de meest formidabele forten die ik ooit heb gezien: haar grootste fout is haar omvang, waardoor veel gebeurtenissen onvermijdelijk zijn geworden.

Vanaf het water heeft het gevaar zich laten zien; en hoewel een landing verboden is met gevaar en niet zo waarschijnlijk, kan een landing van vijandelijke schepen tot nu toe met een vrij smalle blokkade worden tegengehouden. Dit wordt op dit moment geregeld door de bouw van twee batterijen die vrij diep (ver van de kust) in het water liggen. Eén ervan, de zogenaamde grote batterij in de richting van de Sont, is klaar en het is echt een gigantisch bouwwerk. Het ligt ongeveer een kernschot⁵⁷¹ van kanonnen vanaf het land, recht

4 uur 's middags werd een wapenstilstand getekend. Een half uur later ontplofte het Deense vlaggenschip Dannebrog, waardoor 250 Denen omkwamen.

De volgende dag kwam Nelson aan land in Kopenhagen om te onderhandelen met Prins Frederik en op 9 april werd een wapenstilstand van 14 weken getekend. In deze periode zou het Verbond van Gewapende Neutraliteit niet geldig zijn en zou de Britse vloot vrije toegang tot de haven van Kopenhagen hebben.

570 Dichtgevroren Oostzee.

571 Het kernschietbereik (schootsafstand) is de afstand van het kanon tot het doel waarbij de kogel een ongeveer horizontaal traject beschrijft en het doel ook vrijwel horizontaal raakt. Hiervoor kan nog steeds via de loop worden gericht (als bij een geweer); ballistische berekeningen (parabolische kogelbanen) zijn nog niet nodig. Tot de introductie van getrokken? lopen was het kernschietbereik het enige zinvolle toepassingsgebied voor (scheeps)geschut.

tegenover het douanegebouw en de haven, en kan alle benodigdheden voor een lang beleg bevatten, zelfs als het niet altijd vanuit de stad bevoorrad kan worden.

Als het fort goed gebruikt wordt, kan het een vloot eerder vernietigen dan dat het door de vloot vernietigd wordt: de vijand moet dan de kusten bezet hebben. Zijn stevigheid moet het alleen winnen van de elementen.⁵⁷²

Vanaf de positie van de andere batterij, rechts, aan de kop van Amager, zijn er nu slechts drie oude afgezonken lineschepen, die met hun wrakken uit de bodem steken. De batterij worden binnenkort gebouwd en zal Provesteen⁵⁷³ heten, als ik me niet vergis, naar de naam van de dappere kapitein die met zijn schip in dit gebied de vijand afhield en als eerste sneuvelde in de strijd. Dat betekent mooi handelen, mooi sterven en mooi beloofd worden.

Het typische kernschietbereik van een 16e-eeuwse culverine (soort kanon) was ongeveer 800 meter, en dat van een kanon was ongeveer 500 meter. Daarom werden schip-tot-schip-gevechten meestal van dichtbij uitgevochten.

572 Het weer, storm.

573 Prøvestenen, ook bekend als Benzinøen (øen, øyn = eiland), is een kunstmatig eiland voor de noordoostkust van Amager in Kopenhagen, Denemarken. Het ligt tussen de gecombineerde verbrandingsinstallatie en skipiste van Amager in het noorden en het Amager Strandpark in het zuiden. Het werd in de tweede helft van de 18e eeuw gebouwd als marinefort om de ingang van de haven van Kopenhagen te bewaken en diende tot 1922 voor militaire doeleinden. Het herbergt nu de petroleumhaven van de stad. Prøvestensbroen (broen = brug) aan het einde van de Prags Boulevard verbindt het met de rest van Amager.

De geschiedenis van het gebied gaat terug tot 1713, toen op de locatie een zeebatterij werd opgericht door het drijvende dok Prøvestenen te vernielen. Het werk werd geleid door Ole Judichær. Op dit punt werd ook een ander zeefort gebouwd, Trekrøner (Drie kronen) Fort. De batterij raakte in de daaropvolgende jaren in verval. In 1723-1724 vergingen nog drie schepen ter plaatse om het uit te breiden, maar het werd opnieuw zwaar beschadigd door stormen en ijs en in 1736. In 1736 werd voorgesteld het buiten gebruik te stellen, maar de plannen werden nooit uitgevoerd en het bestond met een enkele bewaker tot 1767-1767. Het speelde een rol in de Slag om Kopenhagen in 1801.

In 1802 werd iets verder naar het noorden een nieuw marinefort met dezelfde naam gecreëerd door drie lineschepen af te zinken. Het raakte in verval na het einde van de Engelse oorlogen in 1814 en werd in 1828 buiten gebruik gesteld.

Een derde fort van Prøvestenen werd in 1859-1863 op de locatie gebouwd naar een ontwerp van Ferdinand Meldahl.

Als deze twee batterijen klaar zijn, zal het waarschijnlijk heel moeilijk zijn om Kopenhagen schade toe te brengen door een blokkade als het maar redelijk gesteund wordt door zijn vloot. Maar de bouw, voltooiing en het onderhoud van deze twee werken is ook het eerste waar de staat aan moet denken. Als de hoofdstad moet blijven floreren, is Kopenhagen misschien niet zo mooi en romantisch als Stockholm, maar het heeft veel zeer aangename en vriendelijke delen: en als je op een mooie avond in een bootje langs de grote batterij op de rede vaart, heb je rondom een uitzicht dat je waarschijnlijk in de hele Oostzee niet meer hebt.⁵⁷⁴

Vanaf een hoogte kun je de prachtige kust van Sjaelland zien tot aan de Sont, en de Zweedse kust bijna tot aan Malmö. Zelfs Napels heeft alleen het voordeel van weelderige natuur en een klassieke omgeving: De cultuur van het land en de menselijkheid in het algemeen zijn hier hier ontegenzeggelijk van een hoger niveau.

Friedrichsberg⁵⁷⁵ is waarschijnlijk het beste deel, en biedt te voet ook een prachtige wandeling; en als je de moeite wilt nemen om naar links af te dalen door de kleine dorpjes en langs de zee weer terug naar Friedrichsberg, kun je met onbevangen blik genieten, en je krijg je kruiden bij je maaltijd.

574 Seume kreeg geen gelijk. De Slag bij Kopenhagen (16 augustus – 5 september 1807), ook wel de Tweede Slag bij Kopenhagen of het Bombardement van Kopenhagen genoemd, was een Britse aanval op de Deense hoofdstad Kopenhagen tijdens de napoleontische oorlogen. Het ging om een preëemptieve aanval door het Verenigd Koninkrijk op Denemarken-Noorwegen, dat destijds neutraal was in het conflict tussen de Britten en het Franse rijk van Napoleon. Kopenhagen werd dagenlang door de Britse vloot gebombardeerd, met duizenden doden onder de bevolking als gevolg. De Britten dwongen zo de Denen om hun gehele vloot aan hen over te dragen, zodat deze geen bedreiging kon vormen voor de Britse toegang tot de Oostzee.

Het bombardement vormde het begin van de zogenaamde Kanonneerbootoorlog tussen Denemarken-Noorwegen en het Verenigd Koninkrijk, die pas in 1814 eindigde met de Vrede van Kiel.

Het inlijven van een vijandige vloot wordt sindsdien in het Engels Copenhagenization genoemd.

575 Frederiksberg staat bekend als een van de duurste woongebieden binnen Groot-Kopenhagen, mede door het grote aantal parken, waarvan Frederiksberg Have (have = tuin) het grootste is. Hierin liggen onder meer het Frederiksberg Slot en de dierentuin van Kopenhagen.

De keizer van Rusland zou waarschijnlijk een paar miljoen willen geven als hij de vegetatie van Kopenhagen in Peterhof zou kunnen krijgen. In de tuin van Friedrichsberg groeien al volop Welshe noten en het fruit is al behoorlijk goed.

Münter⁵⁷⁶ heb ik twee keer opgezocht en niet thuis getroffen. Als ik had geweten wat ik pas later op zee te weten kwam, was ik waarschijnlijk nog twee keer naar hem gegaan. Want hij had kort daarvoor brieven ontvangen van Landolina,⁵⁷⁷ die rond de tijd van de laatste aardbeving in Napels was geweest en die de hele vreselijke ramp tot in detail aan zijn noordelijke vriend had beschreven.

Het zou voor mij heel aangenaam zijn geweest om iets van de Syracusaan te horen en te zien. Misschien zie ik hem zelf nog eens op de Arethuse en de Anapus voor het druivenfeest, en zal hij al zijn lessen over de tuinen van Alcinous met mij delen.

Bij Scheel of Schuhmacher,⁵⁷⁸ ik weet niet zeker wie, zag ik een boek gedrukt in Calcutta door een Engelsman, Mr Hunter, waarschijnlijk 576 Friedrich Christian Carl Heinrich Münter (geboren 14 oktober 1761 in Gotha; † 9 april 1830 in Kopenhagen) was een Duitse lutherse theoloog, kerkhistoricus, oriëntalist, onderzoeker uit de oudheid, drukke vrijmetselaar, eerste onderzoeker van de middeleeuwse Tempeliersorde in de moderne tijd. en bisschop in Deense dienst. Oudere broer van de schrijfster Sophie Christiane Friederike Brun. Ook in *Wandeling naar Syracuse*.

577 Giovanni Battista Landolina, "Marchese di S. Alfano", was een Siciliaanse landeigenaar en een intellectueel die een belangrijke rol speelde bij het verplaatsen van de stad Noto van zijn voormalige locatie op de berg Alveria naar een vlakker locatie na de aardbeving in 1693, rond de Val di Noto. Er is een plein in de stad naar hem vernoemd.

De heerschappij van Landolina werd in 1730 verbroken toen zijn zoon Francesco Landolina, Marchese di S. Alfano, zijn nieuwe huis bouwde, het "Palazzo Landolina", in het stadscentrum naast de nieuwe kathedraal. Tegenwoordig is Noto een grote toeristische trekpleister dankzij de vele voorbeelden van Siciliaanse barok die zijn gebouwd tijdens Landolina's tijd als stedenbouwkundige. Seume ontmoet (waarschijnlijk) een kleinzoon.

628 Agathocles (361-289 v.Chr.) was een tiran

578 Heinrich Christian Friedrich Schumacher, ook wel Heinrich Christian Friederich Schumacher (geboren 15 november 1757 in Glückstadt, hertogdom Holstein; † 9 december 1830 in Kopenhagen) was een Duitse botanicus, arts en malacoloog (mosseldeskundige). De officiële afkorting van de botanische auteur is 'schumach'.

een familielid van de oude beroemde dokter, over de koortsen onder de Laskarns.⁵⁷⁹ Het drukwerk was zo mooi als maar zelden in Duitsland te vinden is, en deed zelfs weinig onder voor de prachtige Engelse typografie.

Het eiland Amager, dat met de stad verbonden is door een brug van de vestingwerken, is de kooltuin van de hoofdstad en de rijke Nederlandse cultuur ervan biedt een zeer aangename afleiding voor het oog. Ik vermaakte me een paar keer in de middag met het zien van de artillerie die daar bommen wierp; maar ik kan geen goed verslag geven van hun oefeningen, want hoe vaak ik er ook was, ze kwamen zelden in de buurt van het doel; ik zag ze het doel nooit raken.

Ik ben maar een armzalige proviantmeester, het was dus echt een zegen voor me dat onze landgenoot, de heer Siedler, me voorzag van voldoende voedsel voor de overtocht. Neptunus en Aeolus zijn zelden mijn favoriete beschermheiligen.

Ook deze keer waaide het behoorlijk hard vanuit het gebied rond Kiel, waar we heen wilden, zodat we er vijf hele dagen over deden om een reis te voltooien die normaal vierentwintig uur zou duren. Gelukkig had ik niet veel haast, er was goed gezelschap en we waren allemaal goed voorzien van proviand.

Een van mijn vrienden in Kopenhagen had me gezegd dat ik me op de achtergrond moest houden, dat hij alles met de schipper wilde regelen over de overtocht zodat ik een hut en een bed kon krijgen. Ik had me rustig gehouden en me nergens zorgen over gemaakt. Maar het ging niet zo goed als met de proviand; ik kreeg geen bed en moest op de eerste de beste kist slapen vanwege mijn vertrouwen in de voorzienigheid van mijn vriend, die in alle opzichten net zo slecht was als de *Pökeley*⁵⁸⁰ op de Engelse transportschepen naar Amerika in de koloniale oorlog.

De tweede nacht verhuisde ik van de kist naar een plek onder de tafel, waar ik me liet wiegen zoveel als de storm wilde. Dus verhuisde

579 Een lascar was een zeeman of militieman uit het Indiase subcontinent, Zuidoost-Azië, de Arabische wereld, Brits Somaliland of andere landen ten oosten van Kaap de Goede Hoop, die van de 16e eeuw tot het midden van de 20e eeuw op Europese schepen werkzaam was.
580 pikelharingslaapplek. Zie *Mijn leven*, Seumes biografie.

ik van de kist naar onder de tafel, en van daar weer naar de kist. De laatste avond gaf een dokter uit Hamburg me zijn bed, half uit ergernis, zoals hij zei, omdat zijn zwaarlijvigheid krampachtig in zijn bed lag; de goedhartigheid van de kordate man heeft misschien wel de grootste rol gespeeld bij de toewijzing. De reis is welbekend, en verliep slecht wat het schip betrof, en amusant wat het gezelschap betrof.

We hadden een groot aantal dames bij ons in de kajuit, die in herhaling allemaal ontzettend zeeziek waren, al naargelang de storm raasde en afzwakte. In mijn chagrijnigheid was ik enkele malen heel aardig en geleidde hen naar buiten op het dek en naar beneden. Ik hielp hen als ze door de zeeziekte zelf niet meer konden lopen; verder was mijn galantheid alleen negatief in die zin dat ik snel wegging als ik overbodig was.

De mannelijke scheepsbemanning bestond uit een Deense officier, een Deense burger, de eerder genoemde Aesculapiër uit Hamburg, een meneer Pontoppidan, neef van de beroemde man⁵⁸¹ met die naam, de natuurhistoricus Lenz, een stomme Engelsman, mijn landgenoot Schmidt uit Grimme (Grimma, bij Leipzig), en ikzelf. Er was geen gebrek aan schnaps, want als het op was in de hut, kregen we het van het dek. Er werd veel gezongen en zelfs ik moest mijn laatste oude soldatenlied zingen: *Ich ging Egydie sinds drei Jahr*⁵⁸² - ter ere van

581 Erik Ludvigsen Pontoppidan (Aarhus, 24 augustus 1698 – Kopenhagen, 20 december 1764) was een Deense theoloog, geleerde en historicus. Hij schreef een aantal werken, verdeeld over verschillende vakgebieden, vooral theologie maar ook zoölogie, geschiedenis, geografie en topografie. Hij maakte de eerste atlassen van Denemarken en Noorwegen. Hij was de Luthers bisschop van Bergen van 1747 tot 1757. Zijn opvattingen op religieus gebied, die in de richting van het piëtisme gingen, hadden in Denemarken grote invloed in zijn eigen tijd, en vooral in Noorwegen blijvend.

582 nog niet gevonden.

Weisse⁵⁸³ en Hiller,⁵⁸⁴ wat ik deed met een nogal droevige uitdrukking.

Ik kan de Deense scheepspolitie (inspectie) niet veel krediet geven voor de inrichting van de pakketboot. De hut was maar zo-zo, en had veel beter kunnen en moeten zijn. Ik vind het ook niet aangenaam dat je geen eten krijgt.

Als de reders met een royaal voordeel een bepaald bedrag zouden vaststellen waarmee tegelijkertijd voor de overtocht en het eten betaald moet worden, zou dat een grote zegen voor de reizigers zijn en zou de goede orde zegevieren. Degenen die niet tevreden waren met het gebruikelijke goede eten in de kajuit konden iets extra's meenemen als ze geld en plek hadden. De kapitein kon de proviand dan in zijn kamer bewaren. Nu zorgen de proviandmanden van alle passagiers voor een zeer onaangename puinhoop; en er kan geen vaste volgorde in het eetpatroon komen.

Nu worden er vier daalders betaald voor de overtocht zonder al het eten; als er tien daalders betaald zouden worden met het eten erbij, zou alles in orde zijn, als de regels werden nageleefd. Ook hoeven niet alle kapiteins beleefde en vriendelijke mensen te zijn; wij hadden een zeer humane man.

Enige tijd geleden vertrok een rekruteringsofficier met veel rekruten vanuit Kiel; de reis was langzaam en slecht; er was geen proviand en de kapitein van het schip wilde de soldaten niets te eten geven. 583 Christian Felix Weiße (geboren 28 januari 1726 in Annaberg; † 16 december 1804 in Stötteritz) was een Duitse dichter, schrijver en pedagoog tijdens de periode van de Verlichting. Weiße is een van de belangrijkste vertegenwoordigers van de Verlichting en de belangrijkste auteurs van de literaire rococo en wordt beschouwd als de grondlegger van de Duitse kinder- en jeugdliteratuur.

Libretti für deutsche Singspiele

Der Teufel ist los (1752), Musik (1766): Johann Adam Hiller

Die Liebe auf dem Lande (1768), Musik (1768): Johann Adam Hiller

Komische Opern

Die Jagd (1770), Musik: Johann Adam Hiller

Die verwandelten Weiber (1778)

Der lustige Schuster (1778) (Ook genoemd in *Wandeling naar Syracuse*)

Der Dorfbarbier (1778)

584 Johann Adam Hiller, achternaam ook Hüller, (Wendisch-Ossig (nu Osiek Łużycki) in Polen bij Görlitz, 25 december 1728 - Leipzig, 16 juni 1804 was een Duitse componist, muziekrecensent en dirigent.

Dit is slapte en desorganisatie; en in zo'n geval wordt een goede organisatie zeer ernstig gemist. De mensen op het dek worden zeer onmenselijk behandeld, gewetenloos hard. Het was september; het weer is in deze tijd van het jaar al ruw en koud, vooral in deze buurt, vooral op zee. Er waren ongeveer achttien gewone mensen op het bovendeck.

Ze stonden de hele tijd bloot aan de koude regen en het beukende zeewater. Zo'n overtocht is bijna net zo erg als een veldtocht; geen dak, geen beschutting, geen stukje zeildoek. Beneden in de kamer waren koopmansgoederen. We hoorden gehuil en geknars der tanden van de mensen, en overal waren koortsrillingen.

Als de kroonprins, over wiens goedheid en vriendelijkheid iedereen met enthousiasme spreekt, zoiets zou zien, zou hij er zeker voor zorgen dat er een einde aan kwam. Ook deze mensen zouden overgehaald kunnen worden om iets meer te betalen en zouden dat graag doen als ze een overdekte slaappleats kregen tegen storm en weer. De menselijkheid eist het; het is veertig mijl over zee, en op zo'n route sta je bloot aan veel ongelukken. Zelf de laatste bedelaar heeft recht op onderdak. De beste veerboot is misschien wel de koninklijke pakketboot van Napels naar Palermo.

We konden maar niet van de eilanden weggkomen. Mön en Langeland en Falster en hoe de nesten ook mochten heten, bleven altijd in ons zicht; en we dachten dat we elk uur linksaf naar Mecklenburg⁵⁸⁵ werden gedreven. Uiteindelijk slaagden we erin om enige afstand te laveren naar de vesting Friedrichsort⁵⁸⁶ bij Kiel, maar het ging ondraaglijk langzaam.

585 Mecklenburg ligt verder naar het oosten.

586 Friedrichsort (Deens: Frederiksort) is een district in het noorden van Kiel. Friedrichsort wordt vaak samen met Pries genoemd.

De Deense koning Christian IV bouwde in 1631 het Christianspries-fort op het smalste punt van de Kielfjord (Friedrichsorter Enge). Op dat moment bevond Europa zich in de Dertigjarige Oorlog. Het fort werd al in 1634 door Zweedse troepen ingenomen, later met de grond gelijk gemaakt en in verval gelaten. Christian's opvolger Friedrich III. herbouwde het fort tussen 1663 en 1667 en noemde het Fort Friedrichsort.

Rond 1800 was Friedrichsort bereikbaar met kleine boten.

Toen kwam er een vissersboot die een deel van het gezelschap van de veerboot wilde halen om ze in Kiel naarbinnen te brengen; maar om de hemel weet waarom, konden ze lange tijd niet tot overeenstemming komen. Ik had geen woord gezegd over de overeenkomst, want ik speelde afstandelijkheid toen niemand in de boot plaats wilde nemen.

Hoeveel kunnen er in de boot? vroeg ik uiteindelijk. Waarschijnlijk zestien, was het antwoord. Ik had het antwoord nog niet gegeven of ik nam mijn hoed en stok, stapte van de pakketboot en zat op de vissersboot. Als je met me mee wilt, haast je dan, riep ik, anders betaal ik en ga ik alleen. Je moet weten dat als mijn geld op zijn laagst punt is, mijn moed altijd op zijn hoogst is. Onmiddellijk had iedereen zich verzameld; niemand bleef achter behalve de eenlettergrepige Brit; en we voeren de stad in, zo ver als de vissersarmen konden brengen.⁵⁸⁷

De wigvormige baai van Kiel, waaraan de stad waarschijnlijk haar naam ontleent, is een prachtig gezicht als je binnenkomt. Aan de rechterkant het fort en het kanaal en het bos; en aan de linkerkant een aantal mooie dorpen met prachtig gegroepeerde valleien.

Toen ik hier aankwam, had ik niet gedacht dat hier zoveel scheepsbouw was. In de haven liggen hele grote schepen tot aan de stad.

In Kiel ontmoette ik een aantal oude bekenden en deed ik nieuwe kennissen op. Onder hen bevonden zich de heren Weber, vader⁵⁸⁸ en zoon,⁵⁸⁹ die u welbekend zijn als geleerden.

587 Blijkbaar kon de pakketboot de haven niet binnenvaren, wellicht door de variatie in waterstand, al is eb en vloed gering in de Oostzee. Een roeiboot, vandaar de armen van de visser.

588 Georg Heinrich Weber, ook wel George, of Georgius Henricus Weber, (geboren 27 juli 1752 in Göttingen; † 25 juli 1828 in Kiel) was een Duitse arts en botanicus. Zijn botanische auteursafkorting is "Weber".

589 Friedrich Weber (geboren op 3 augustus 1781 in Kiel; † 21 maart 1823 aldaar) was een Duitse arts, filosoof en botanicus. Zijn botanische auteursafkorting is "F.Weber".

Friedrich Weber was een zoon van de dokter Georg Heinrich Weber en zijn vrouw Philippine Christine, geboren Wagemann. Vanaf 1799 studeerde hij geneeskunde en natuurwetenschappen aan de Universiteit van Kiel. Na het behalen van zijn doctoraat op een entomologisch proefschrift behaalde hij zijn Dr. phil. Hij reisde voor studiedoeleinden met Christoph Heinrich Pfaff naar Parijs.

In Kiel hielp Weber intensief bij het opzetten en uitbreiden van de botanische tuin die zijn vader had aangelegd. In 1804 werd hij benoemd tot adjunct aan de Faculteit Wijsbegeerte, en het jaar daarop tot universitair hoofddocent filosofie.

De zoon was onlangs ook in Zweden geweest; en ik was blij te horen dat hij het daar ook naar zijn zin had gehad. Voor hem als botanicus kan Zweden een zeer rijke bron van studieobjecten zijn.

Heinrich von Breslau,⁵⁹⁰ die zoals je weet hier professor is, lijkt het hier aan de Oostzee veel beter te hebben dan aan de Oder. Als de polypragmosyne,⁵⁹¹ die hem daar niet veel rust gaf, de goede man hier maar niet achtervolgde.

Ik vind het niet zo prettig in Kiel, maar in de omgeving van Kiel des te meer. De omgeving is buitengewoon vriendelijk en lieflijk, en je zou kunnen zeggen schilderachtig, als je daaronder verstaat wat de ziel door het oog aangenaam in beweging brengt. Ik weet niet welke criticus, ik denk dat het Ramdohr⁵⁹² is, heeft de plaatselijke omgeving wat bitter neergezet, en de goede Kielenaren zijn daar terecht wat ontevreden over. Er kunnen goed gefundeerde artistieke opmerkingen tussen hebben gezeten; en die zijn door de bewoners opgepikt om hun ontevredenheid te voeden. Het is rondom Kiel echter niet de verheven schoonheid als van de Alpen en de verschrikkelijke grootsheid van hun toppen en kloven, maar het is de aangename golvende lijn die de ziel tot rust en contemplatie brengt. Geen Tell⁵⁹³ zal hier trouw zweren aan de grote patriottische Bund, maar Voss⁵⁹⁴ kan zijn idylles zingen.

In hetzelfde jaar werd hij onderscheiden met een Dr. med. doctoraat. In 1806 werd hij inspecteur van het Academisch Ziekenhuis, in 1810 nam hij het toezicht over de Botanische Tuin over en in 1811 werd hij universitair hoofddocent geneeskunde en manager van het Academisch Ziekenhuis. In 1814 liet hij de faciliteit renoveren en uitbreiden.

Sinds 1812 leidde Weber het vaccinatiecentrum van Kiel en nam hij het erevoorzitterschap van de staatsexamencommissie voor koninklijke tuinlieden over. In 1815 werd hij benoemd tot hoogleraar geneeskunde.

590 Heinrich Breslau, Ridder van Breslau uit 1834 (geboren 26 december 1784 in Ansbach; † 16 februari 1851 in München) was een Duitse arts, farmacoloog en universiteitsprofessor. Misschien deze Breslau, heel jong in 1805.

591 bemoeizucht.

592 Friedrich Wilhelm Basilius von Ramdohr (geboren 21 juli 1757 in Drübber, een district van de gemeente Dörverden; † 26 juli 1822 in Napels) was een conservatieve advocaat, journalist, schrijver en Hannoveraanse diplomaat die tijdelijk in Dresden werkte en, vanaf 1806, een Pruisische diplomaat.

593 Wilhelm Tell in Zwitserland.

594 Johann Heinrich Voß (geboren 20 februari 1751 in Sommerstorf; † 29 maart 1826 in Heidelberg) was een Duitse dichter, vertaler en universiteitsprofessor.

Ramdohr heeft waarschijnlijk de streek teveel onrecht aangedaan als hij het niet mooi vindt. Maar meningen zijn het zelden met elkaar eens: zijn *Venus Urania* zou ook niet helemaal mijn Urania zijn.⁵⁹⁵

Voor de landschapsschilder is er rond Kiel niets dat eruitspringt, maar wel veel puur plezier voor de onbedorven zoon van de natuur. Als de landschappelijke gebieden worden afgemeten tegen de Gaurus en de Ciminus en de Rigi,⁵⁹⁶ verliezen ze natuurlijk; maar het bekendere Duitsland heeft misschien niet twintig zo vriendelijke streken te laten zien als Kiel: en dan kan men al zeggen, in de gewone betekenis van het woord, dat het mooi is.

Een ochtendwandeling door Düsterbrook naar de monding van het kanaal,⁵⁹⁷ en vandaar naar Knop (Knoop), is een genot dat tien badplaatsen niet bieden. Ik zou het kanaal wel helemaal af willen lopen tot aan de Noordzee; de schoonheden moeten talrijk en gevarieerd zijn. Van de monding naar Knop (Knoop), nauwelijks een uur varen, kwamen we veel schepen tegen; en hun passage door de sluisen is onderhoudend, ook al heb je het al heel vaak gezien. Het landgoed

Hij staat bekend om zijn transcripties van de heldendichten van Homerus (Ilias, Odyssee) en andere klassiekers uit de oudheid.

595 Eind 1796 begon Basilius von Ramdohr het huwelijk met zijn eerste vrouw, de 46-jarige Juliana Wilhelmine Antoinette Davide von dem Bussche, weduwe gravin van Oberg (1752–1807). August Wilhelm von Schlegel schreef op 22 december 1796 met Georg Joachim Göschen over deze connectie:

“[...] Kent u het nieuws al dat uw Mr. von Ramdohr trouwt met een weduwe van oude adel die al grootmoeder is, de dochter van een kamerheer uit de bush? Haar ouders zijn zo ontsteld over de misalliantie dat ze de communicatiebrief zonder onderbreking naar hun dochter hebben teruggestuurd. Ze antwoordden beleefd op Ramdohr, maar verboden verdere correspondentie. Is het alleen hemelse liefde die hem motiveert zulke offers te brengen? of zal hij zijn boek (*Venus Urania*) afsluiten met deze bewijzen van heldendom? [...]”

In 1798 werd Ramdohrs vierdelige werk *Venus Urania* gepubliceerd, en het jaar daarop werden in Leipzig de tweedelige *Moralischen Erzählungen* gepubliceerd.

596 buitenlandse mooie streken.

597 Tussen Oostzee en Noordzee. De eerste plannen voor een kanaal tussen beide zeeën stammen al uit de 16e eeuw. In 1784 werd het Eider kanaal geopend, geschikt voor schepen tot circa 300 ton. Het was slechts 29 meter breed en tot drie meter diep.

en de tuin van graaf Baudissen,⁵⁹⁸ weliswaar niet in de stijl van grote schoonheid – de omgeving zou dat nauwelijks toelaten – maar er is veel variatie in tuin en natuur, en vormt samen een nuttig, aangenaam en vriendelijk harmonisch geheel.

Zelden heb ik een prettiger maaltijd gehad dan het ontbijt daar aan het kanaal in de herberg. Bijna, wat maar heel zelden gebeurt, werd de stemming van mijn ziel idyllisch: en als ik toevallig langer in Holstein was gebleven, had je het risico gelopen dat je weer iets theocriets⁵⁹⁹ van me zou krijgen, de heks of de oogst, zoals het verhaal over mijn versleten schoenzolen bij de cycloop in Palermo je blij maakten.⁶⁰⁰

Twee van mijn kennissen brachten me met veel vriendelijkheid tot in Prez, waar de waard vooral de schatten van Pilnitz⁶⁰¹ prees. Ik, een leek, moest eerst beseffen dat hier botanici aan het woord waren; en het zal je verheugen te horen hoeveel eer de veelzijdige eruditie van onze keurvorst toekomt. Dat is mooi, maar ik zou hem toch liever af en toe in Thüringen zien om de landwegen te inspecteren en de mensen te bezoeken. De planten groeien goed en de sterren staan goed, maar op straat en onder de mensen gaat het niet altijd zoals hij zou willen.

De prins is goed en rechtvaardig, en wordt zeker gewaardeerd en geliefd: ik zou mijn kop als onderpand geven om te garanderen dat hij veilig en welkom aan de hand van elke burger door zijn hele land kan lopen; dus wee de mensen die hem wantrouwig maken tegenover zijn volk. Ik vrees en verwacht niets van prinses, dus ik kan heel eerlijk en fatsoenlijk spreken.

In Plön bezocht ik een uur lang de heer von Hennings van het kasteel, en vond het jammer dat ik niet langer bij hem kon blijven. Het stadje is mooi, maar het meer is een beetje een wilde schoonheid.

Het schiereiland achter de tuin is romantisch, maar de oevers eromheen zijn te onontwikkeld en te doods. Alleen het leven spreekt

598 Heinrich Friedrich von Baudissin (geboren op 1 december 1753 in Dresden; † 17 mei 1818 in Kiel) was een keizerlijke graaf en Deense ambassadeur in Berlijn.

599 Theocritus was een Griekse dichter uit Sicilië, Magna Graecia, en de schepper van de oude Griekse pastorale poëzie, uit de 3e eeuw voor Christus.

600 *Wandeling naar Syracuse*.

601 wijk in Dresden, met slot en museum.

tot de mens. Het oog zoekt naar objecten waar het zich mensen voorstelt die op allerlei manieren hun ding doen; en waar het oog ze niet vindt, betreurt het zijn Youngiaanse⁶⁰² nachtgedachten en haast het zich om van de stemming af te komen. Zo voelde ik me aan het water hier en aan het water bij Eutin. De omgeving is heel mooi voor een paar minuten; en als er een *Menschengewimmel* zou zijn, zou ze dat voor vele dagen zijn.

In Eutin was ik toevallig in een herberg waar de openbare club was; dat wil zeggen, er werd gespeeld, over de oorlog gepraat en gegeten. Het gezelschap was vrij talrijk, maar ik was niet erg netjes gekleed, had al een paar uur buiten bij het water rondgelopen en mijn zwijgzaamheid duurde de hele avond, zonder een woord te zeggen, behalve dat ik wijn en seltzerwater⁶⁰³ van de marktkoopman vroeg. Mensen liepen op en neer, beloerden me vanuit alle kanten, leken met me te willen praten, maar twijfelden of het de moeite waard was; en de twijfel bleef, en ik voelde me best op mijn gemak.

Mijn ziel was bij de Eutiner,⁶⁰⁴ die hier niet meer was, en ik zocht hem
602 Edward Young (Upham, Hampshire, 3 juli 1683 - Welwyn, Hertfordshire, 5 april 1765) was een Engels dichter en toneelschrijver.

Het werk waaraan Young zijn nog blijvende faam ontleent is *The Complaint*, or *Night Thoughts on Life, Death and Immortality*, gewoonlijk kortweg bekend als *Night Thoughts*. Hieraan werkte hij van 1742 tot 1748 en het werd bij verschijning een enorm succes. Het werd in twaalf talen vertaald, waaronder het Russisch, Zweeds en Hongaars en de vrij morbide en introspectieve inhoud leidde mede tot het ontstaan van de *Graveyard School*, een groep van schrijvers die zich onder meer bezighield met het schrijven over de vergankelijkheid van het leven, een van de thema's van de preromantiek. *Night Thoughts* werd in 1797 geïllustreerd door William Blake.

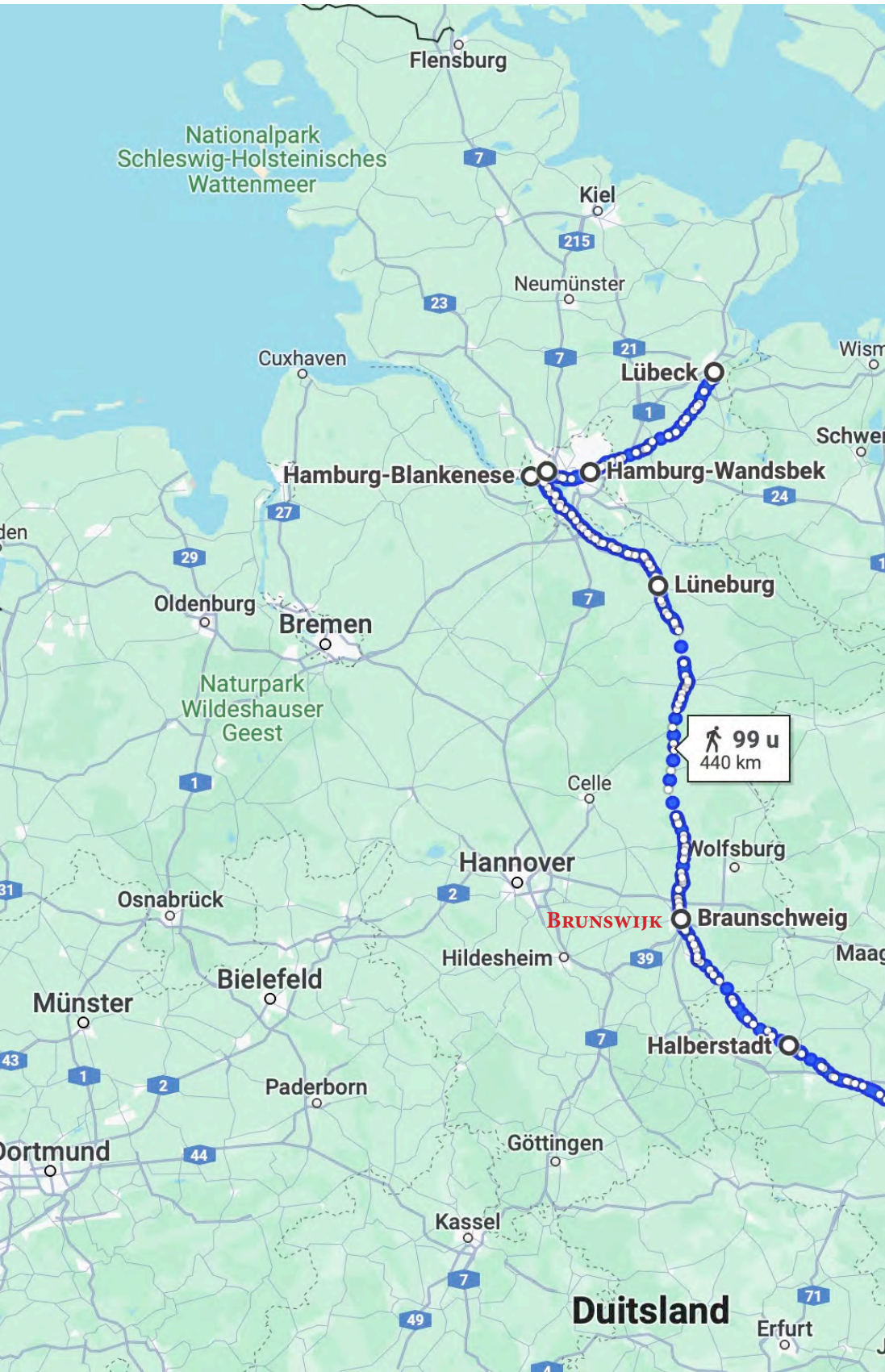
603 mineraalwater met CO₂-prik.

604 De Eutin Circle was een groep belangrijke intellectuelen en kunstenaars die elkaar ontmoetten in Eutin tijdens zijn culturele hoogtijdagen tussen 1776 en 1829. De Eutin Kreis omvatte de Sturm und Drang-dichter Friedrich Leopold Graf von Stolberg, de dichter en literair vertaler Johann Heinrich Voß, de toneelschrijver Heinrich Wilhelm von Gerstenberg, de filosoof Friedrich Heinrich Jacobi, de advocaat en schrijver Johann Georg Schlosser en de Pruisische ministeriële ambtenaar voor kerk- en schoolzaken Georg Heinrich Ludwig Nicolovius (1767–1839, erelid van de Pruisische Academie van Beeldende Kunsten vanaf 1813). Sindsdien wordt Eutin het Weimar van het Noorden genoemd. De Kreis viel uiteindelijk uit elkaar vanwege meningsverschillen tussen Voß en Stolberg over de beoordeling van de Franse Revolutie. Seume bedoelt Voß.

in de geest op aan de Saale en de Rijn. Er viel hier niets te verraden, en ik heb de hele avond geen enkele politieke of filosofische ketterij gehoord: over kerkelijke zaken werd al helemaal niet gesproken.

Overigens was het hetzelfde als in elk ander goed gezelschap.

Ik ben vandaag vroeg in Lübeck aangekomen, ik heb een paar wandelingen door en rond de stad gemaakt en je geschreven, en morgen ga ik naar Hamburg.

Flensburg

Nationalpark
Schleswig-Holsteinisches
Wattenmeer

Kiel

Neumünster

Cuxhaven

Lübeck

Wismar

Schwerin

Hamburg-Blankenese

Hamburg-Wandsbek

Lüneburg

Oldenburg

Bremen

Naturpark
Wildeshauser
Geest

Celle

Hannover

Wolfsburg

Osnabrück

BRUNSWIK

Braunschweig

Magdeburg

Bielefeld

Hildesheim

Münster

Paderborn

Halberstadt

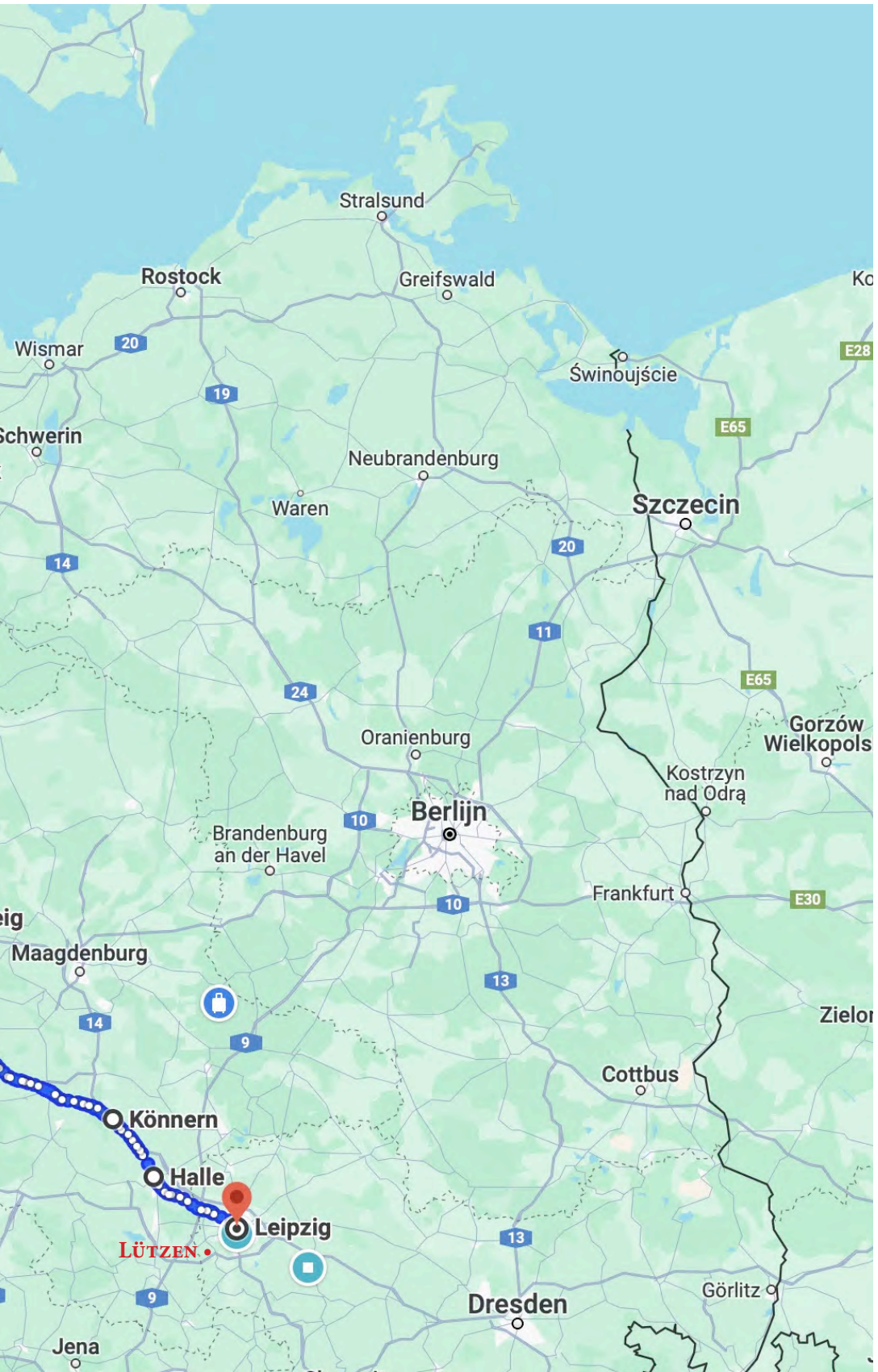
Dortmund

Göttingen

Kassel

Duitsland

Erfurt

LEIPZIG, 1 OKT

Ik ben nu weer thuis in mijn kluizenaarswoning in Sankt Thomas.⁶⁰⁵ Ik heb je heel weinig te vertellen over Lübeck, want de route en de bezienswaardigheden zijn bekend bij elke echte Duitser die weet heeft van aardrijkskunde en een krant heeft gelezen. Maar meestal vertel ik alleen wat me bezighoudt in de veronderstelling dat je er belangstelling voor zult hebben. Ik vertel dus gewoon verder en eindig mijn verhaal zonder bedenkingen.

Tussen Hamburg en Lübeck, ongeveer halverwege de weg, is er een herberg waar de meeste gezelschappen graag dineren. Dat deden we dan ook, mijn landgenoot Schmidt en ik. Er was al een gezelschap van heren en dames uit Hamburg in de gelagkamer, die een parallel trokken tussen Lübeck en Hamburg in verschillende opzichten: in het voordeel van de laatste, natuurlijk.

Ik dacht dat we de eer zouden hebben om samen te dineren, maar dat gebeurde niet. Ze vertrokken naar een speciale kamer nadat ze over een heleboel algemene, nietszeggende dingen hadden onderhandeld in redelijk goed Engels en redelijk slecht Frans. Daar was niets op tegen: iedereen doet wat hij wil of zoals hij wil; en Hamburgse kooplieden en zelfs respectabele gasten gooien hun eer niet zo gemakkelijk te grabbel.

Dit bracht ons natuurlijk in een zeer ondergeschikte positie, en de waard bedacht ons, hoewel we net zo statig waren als zij, met een zeer oud bekleed tafelkleed en zeer bevlekte gescheurde servetten, en slecht schoongemaakte messen en vorken; onbetwistbaar het slechtste keukengerei dat ik op de hele reis had gehad, behalve in Polen en Estland bij de Aboriginals.⁶⁰⁶

605 De Thomaskirche in Leipzig is - samen met de St. Nicolaaskerk - een van de twee belangrijkste kerken in de stad en is bekend als de werkplaats van Johann Sebastian Bach en het St. Thomaskoor. Het is de kerk van de Evangelisch-Lutherse Parochie van St. Thomas.

606 Huron indianen in Canada.

Het eten was niet zo slecht als de uitrusting, en een fles wijn waar ik om vroeg bracht zelfs een vriendelijke glimlach op het gezicht van de herbergier.

De Hamburgers hadden hun eigen tafelmuziek, maar stuurden vervolgens de muzikanten naar ons om mee te betalen, en ik gaf ze chagrijnig een hele Deense daalder. Dat was nogal dwaas, en ik had het makkelijk zo kunnen laten. Het heeft in ieder geval niet aan mijn galantheid bijgedragen, want het gezicht van de bedelende virtuoos was geen Westfaalse dikzak waard. Dat was geen goed voorgerecht. Als het zo doorgaat in Hamburg, dacht ik, dan had de middelste zoon van Noach⁶⁰⁷ zijn tabernakel liever bij de bewoners van Kamtsjatka⁶⁰⁸ opgezet.

Ik liep een heel uur vooruit op de koets, niet erg tevreden, en liet de grote Holsteiner me inhalen. In Wandsbeck wilde ik mijn respect voor Claudius tonen, maar ik hoorde dat hij zich nu uitsluitend met zeer hoge mystiek bezighield, zodat hij en ik gestoord zouden zijn met een treffen. Ik liet hem dus in zijn vroomheid en wandelde verder in de mijne.

In Hamburg, tegenover alle keizers op het stadhuis,⁶⁰⁹ werd ik naar de

607 Sem, Cham en Jafet. Noach werd stamvader van alle huidige mensen, omdat hij, zijn vrouw volgens verschillende joodse bronnen heette zij Naama of Naema en zijn zonen Sem, Cham en Jafet met hun vrouwen als enigen de vloed overleefden (Genesis 5:32). Noach werd 950 jaar oud (Genesis 9:29).

Volgens Genesis 9:20-27 werd Noach dronken, zag Cham hem hierbij naakt en vertelde dit aan zijn broers. Toen Noach uit zijn roes ontwaakte en ontdekte wat was gebeurd, vervloekte hij Cham, waarbij hij aangaf dat hij Sem en Jafet zou dienen.

Maarten Luther stelde dat Cham de stamvader was van alle kleurlingen en zijn zoon Kus de stamvader van de negroïde Afrikanen (Kus is een verwijzing naar het Nubische Koesj - zie de volkenlijst in Genesis 10). Vrijwel vanaf het begin van de Trans-Atlantische slavenhandel werd de vervloeking van Cham aangehaald als rechtvaardiging van de slavernij.

608 De Kamtschadalen (Russische камчадалы) inheemse bevolking van de Russische verre oosten. Het schiereiland Kamtsjatka (Russisch: Камчатка) ligt in het oosten van het Russische Verre Oosten tussen de Zee van Ochotsk in het westen en de Beringzee in het oosten. Seume speelt met de klankovereenkomst. Chamsjatka.

609 beelden.

grote herberg gebracht die, geloof ik, Kaisers Hof heet. De indeling van de herberg lijkt volgens mij op die van het Duitse Rijk. Je studeert lang om de werkelijke inrichting in de hoekjes en gaatjes te vinden, en ontdekt uiteindelijk dat er helemaal geen plan aan ten grondslag ligt. Toch voel je je er prettig in, als ze het zo blijven uitbouwen, en je zou niet graag zien dat het helemaal werd afgebroken.

Als ik zaken had willen afhandelen was ik hier op de juiste plek geweest; maar al mijn zaken tussen de Alster en de Elbe waren nu de gezegende *far niente*,⁶¹⁰ met de bijbehorende extraatjes. Ik moet de mensen in Hamburg naar eer en geweten een heel goed rapport geven, maar ik zou niet in hun pracht en praal willen leven. De stad is te groot en te smal en te sinister voor mij, met uitzondering van een paar wijken. Met enige welwillendheid lijkt het me bijna een Duits Venetië, waar, vooral langs de grachten, elke kubieke centimeter ruimte als handelswaar is uitgemeten voor goudgeld.

Dat is misschien heel goed voor de heren van het Komtoir,⁶¹¹ maar ik moet bang zijn dat ik elk moment mijn elleboog aan beide kanten stoot. Hier en daar wordt iets afgebroken en opgeruimd; als het plein maar niet weer tot duisternis wordt veroordeeld.

De enige promenade in de stad met die eervolle naam is, zoals ik zag, iets verbreed, maar hij is nog steeds smal en nauwelijks zo breed als een hoofdstraat in Petersburg. De aangeplante bomen lijken niet erg zorgvuldig te worden onderhouden. Velen waren verdord en er moesten meteen nieuwe, geschikte bomen voor in de plaats komen, zodat de andere gezonde bomen niet te snel zouden groeien. Het paviljoen in het midden met versnaperingen is van een vreemdeling en is best een mooie plek.

De maaltijden van de Hamburgers zijn notoir goed, zoals ik ontdekte. Luxe ontstijgt echter niet de gebruikelijke grenzen van de tijd; hier en daar is het eerder gedaan. De blokkade van de Elbe⁶¹² moet iets van

610 niets doen.

611 belastingen.

612 door oorlogen.

het effect van een catatonische⁶¹³ emigratiewet hebben gehad; wat niet onwaarschijnlijk is.

Dat de mensen er gezet uitzien klopt helemaal, veel beter dan wanneer ze er hongerig uitzien; wat mijn vriend Merkel er ook van mag zeggen. De gezichten van de inwoners zijn altijd een goede barometer van de regering. Übersatt⁶¹⁴ valt natuurlijk een beetje in de categorie Boeotiaans.⁶¹⁵

Hier ontmoette ik Iffland⁶¹⁶ en zag hem niet alleen op het podium. Ik kon ook een paar uur met hem doorbrengen bij hem thuis en bij mij in de herberg. Misschien ken je de man nog niet als gezelschap. Een gesprek van een kwartier met hem is soms meer waard – wanneer zijn genialiteit aan de orde is – dan een van zijn mooie rollen op het toneel; en zijn genialiteit maakt dat gesprek heel vaak de ontmoeting waard.

Ik zag hem slechts één avond op het toneel, in zijn rol als deurwaarder Riem in *De bruidsschat*.⁶¹⁷ Hij was, zo leek het mij, erg krachtig, en toch kon hij niet in het stuk komen met de andere spelers. De spelers konden niet naar hem toekomen en hij kon niet naar hen toekomen. Ik vond het plaatselijke toneelgezelschap beneden al mijn verwachtingen: en als ik niet zeker had geweten dat Schröder⁶¹⁸ hier

613 Iemand met katatonie verkeert in een toestand waarbij hij of zij minder goed kan reageren op de omgeving. Ondertussen is de persoon wel wakker en mentaal helder. Dit uit zich soms in bewegingsstoornissen. Het verloop en de symptomen verschillen per persoon.

614 Obees.

615 Boeotië, midden Griekenland. In de oudheid waren de Boeotiërs volgens het vooroordeel saai, hoewel bekende personen als Pindarus, Hesiodus, Epaminondas, Pelopidas en Plutarchus ervandaan kwamen.

616 August Wilhelm Iffland (geboren 19 april 1759 in Hannover; † 22 september 1814 in Berlijn) was een Duitse acteur, regisseur en toneelschrijver. Een grootheid.

617 *De Bruidsschat*. Cadeau bij trouwerij. Toneelstuk van Iffland uit 1802 *Der Aussteuer*. Op web als pdf.

618 Friedrich Ludwig Schröder (geboren op 3 november 1744 in Schwerin; † 3 september 1816 in Rellingen) was een Duitse acteur, theaterregisseur en toneelschrijver. Als hervormer van de vrijmetselarij ontwierp hij zijn eigen rituele methode, de zogenaamde “Schröder-lesstijl”, die vandaag de dag nog steeds door veel loges wordt gehandhaafd - ook buiten Duitsland.

Berthold Litzmann beschrijft het werk van Schröder tijdens zijn eerste verblijf in Hamburg: “De twee doelstellingen waaraan hij vanaf het allereerste moment van zijn leiderschap heeft gewerkt, kunnen in twee woorden worden samengevat:

kort geleden nog was, zou ik niet geloven dat er nog spelers onder hen waren die zijn leiding hadden genoten. Ze hebben hem zeker niet gevolgd. Ik weet niet waar hoe het komt, maar het theater is slecht; extreem slecht voor Hamburg. Ik geloof dat de helft van de spelers niet kan lezen, in de zin van wat je verstandig lezen noemt.

Omdat Iffland niet echt met ze kon spelen, zou je bijna zeggen dat hij met ze speelde. Er was er maar één onder hen die ik goed vond; als ik me niet vergis speelde hij de bestuurder. Degene die de vreemdeling speelde begon vrij goed, maar werd al snel een zeurpiet; en de raadsman droeg zijn rol erg uit. Er kunnen echter nog steeds geschikte spelers tussen zitten, vooral bij de bijrollen denk ik, en ik wil niet helemaal oordelen op basis van één optreden.

Er wordt gezegd dat toen iemand Eckhof⁶¹⁹ benaderde voor een rol, hij hem een boek naar keuze gaf en hem vroeg het te lezen; daarna liet hij hem een paar keer op en neer lopen in een ruime kamer. De kenner wist genoeg, en gaf zijn oordeel. Hoeveel acteurs zou hij op deze manier van onze podia wegsturen?

zijn publiek opvoeden vanuit het gezichtspunt van een onkritische menigte die zich overgeeft aan nutteloos spektakel, naar toeschouwers op de parterres (theaterrang) die met inzicht en een voorliefde voor hogere gezichtspunten, verdichting en acteurs beoordelen, en ten tweede de morele en sociale verheffing van zijn klasse.” – Berthold Litzmann: *Schröder en Gotter. Een episode uit de Duitse theatergeschiedenis*.

„Die beiden Ziele, auf deren Verwirklichung er vom ersten Augenblicke seiner Direktionsführung hingearbeitet hat, lassen sich in zwei Worten zusammenfassen: Erziehung seines Publikums von dem Standpunkt einer bloß müßigen Schaugelüsten frönenden kritiklosen Menge, zu der Einsicht eines, mit Geschmack nach höheren Gesichtspunkten, Dichtung und Darsteller beurteilenden Parterres, und zweitens, die moralische und soziale Hebung seines Standes.“

– Berthold Litzmann: *Schröder und Gotter. Eine Episode aus der deutschen Theatergeschichte*. Duitse wiki.

619 Hans Conrad Dietrich Eckhof (ook Konrad Eckhof; geboren 12 augustus 1720 in Hamburg; † 16 juni 1778 in Gotha) werd beschouwd als een van de beste Duitse acteurs van de 18e eeuw. Hij introduceerde de realistische speelstijl op het Duitse toneel en werd tijdens zijn leven de ‘vader van het Duitse acteren’ genoemd vanwege zijn talrijke bijdragen aan het Duitse theater. Hij werd vooral bekend in de jaren 1760 en 1770 als hoofdrolspeler in de theatergezelschappen van Abel Seyler: de Hamburgische Unternehmung en de Seylersche Schauspiel-Gesellschaft.

De vrouwen waren beter dan de mannen, wat vrij zeldzaam het geval is, want de meeste theaters zijn, om zeer verklaarbare redenen, bijna altijd extreem arm aan vrouwen.

Een triest fenomeen voor Hamburg is de in- en uitgang bij het theater. Het theater zelf is al slecht, zoals bekend, maar in het minste Poolse stadje vind je nauwelijks zulke uithoeken als de twee kloven waardoor je binnenkomt en vertrekt.

Er was nog iets anders dat me opviel. Om meer ruimte te krijgen was het orkest naar het publiek opgeschoven, waardoor een soort parket⁶²⁰ ontstond. Hier is niet veel op aan te merken, hoewel het niet goed uitpakte voor de muziek: maar de plek was meestal gevuld met zulke ellendige kapotte banken die een houthakker of een houtskoolbrander goed kan gebruiken. Dit kan me niets schelen, want ik zit overal even goed: maar het is in strijd met alle fatsoen; want er waren daar mannen en vrouwen met de helderste toon, zoals de plek zelf aangeeft.

Als ik iets systematisch zou willen vertellen over de kavels en voorzieningen vanaf Altona naar Blankenese, zou ik een boek moeten schrijven. Vroeger had ik weinig waardering voor de Blankenesezen, omdat ik te horen kreeg dat zij en de Helgolanders soms de kleine Algerijnen⁶²¹ van de kust van de Noordzee waren. Misschien hebben ze zich niet helemaal netjes gedragen.

Je hebt vast wel iets gehoord over juttersrechten. Hier vormt het een grote tak van onrechtvaardige juridische geleerdheid; en er wordt zelfs gezegd dat men hier en daar in de tempels van de menselijkheid bidt om zegeningen in deze christelijke tak van nering.⁶²² Of dit waar is, weet ik niet; maar het is al erg genoeg dat het bestaat. Ik meen dat ik er niets over gehoord heb bij de Romeinen, Grieken en Feniciërs; en waar mensen ooit zulke dingen deden, werden ze bij hun ware naam genoemd: piraten.

620 theaterrang.

621 zeerovers.

622 Seume heeft het niet begrepen op de christelijke kerken, met zegeningen over slavernij en andere inmiddels verfoeilijke zaken.

Als dit recht ook de goedkeuring heeft van het christendom, zoals de onmenselijkheid tegenover het zwarte gezicht van de Afrikanen, dan kan het zijn blozen erover verbergen in de mijnen van Potosi.⁶²³ Heeft iemand ooit gehoord van een grotere barbaarsheid dan de decimering van de ongelukkigen? Nee, het woord is nog veel te mild; ze worden in drieën gesneden: want de christelijke broeders eisen en ontvangen het derde deel bij wet,⁶²⁴ als ze een hand uitsteken om gered te worden.

Was de jutterswet van het strand maar eens gestrand zonder redding; het albinagium⁶²⁵ is uiteindelijk vernietigd tot eer van de menselijke geest, en alleen een bastaard van de adel leeft nog van de inhoudingen door de Duitse edelen.

Blankenese betekent niets meer en niets minder dan de kale neus; en de plek moet ooit heel woest en ledig zijn geweest. Nu wordt er overal gebouwd, en de Hamburgse landhuizen maken al een lange rij mooie aanplantingen tot hier. Het uitzicht vanaf de heuvel op de rivier naar de stad geeft een prachtig beeld van de rijke cultuur en welvaart. Maar het uitzicht vanaf de andere kant van de rivier in Hannover moet nog veel mooier zijn, waar je de stad en de oevers bezaaid met villa's vanaf beide kanten kunt zien.

Elke dag werd er meer gesproken over oorlog en oorlogsgeschreeuw, en ik werd overal gevraagd wat ik erover gehoord had uit het noorden. Ik wist niet meer dan dat de regimenten uit Finland tegelijk met mij naar de overkant waren afgemarcheerd, waarheen? en waarvoor? dat wist ik niet, want ik had niet in de raad gezeten. En was dat wel het geval geweest, dan had vragen niet geholpen.

623 Potosí werd in 1546 gesticht na de vondst van zilver in de Cerro Rico. De mijnen die vervolgens aangelegd werden zijn de rijkste mijnen in de hele wereldgeschiedenis. Naar verluidt komt ook het zilver van de door Piet Hein overmeesterde Spaanse zilverbloot uit Potosí.

624 eenderde als belasting betalen.

625 Albinagium of albanagium - (Lat), in het Fransch: droit d'aubaine, het eertijds in Frankrijk heersende recht van den vorst op de nalatenschap van een in het land gestorven vreemdeling, afgeschaft bij besluit der Constitueerende Vergad. van 6 Aug. 1790.

Onze goede Hofmann,⁶²⁶ de patriarch Reimarus,⁶²⁷ Wächter en Körner⁶²⁸ en nog wat andere kordate mensen maakten mijn dagen in Hamburg veel korter dan ze op de kalender stonden; en het ergerde me bijna dat ik al weg moest, want ik had me nog maar net een beetje beter in iedereen verdiept.

Mijn visreis zou daarom hier worden afgesloten; want reken maar dat ik wat dat betreft deze zomer een geweldige reis heb gemaakt. Begonnen met de Elbe, geëindigd met de Elbe. De Oder, de Vistula, de Memel, de Düna, de Embach, de Neva, de Wolga; denk aan de visrijke rivieren, de grote en kleine landmeren niet meegerekend. In Moskou hadden we vis uit de Zwarte Zee en de Witte Zee en de Kaspische Zee; en mijn lot leidde me naar proeverijen waar ze werden opgediend. En de streek langs de Finse en Botnische Golf en de Oostzee tot aan de Noordzee: die gaf een rijkdom aan vis, van zalm tot de Strömlinge.⁶²⁹ En geen van hen bedierf mijn maag.

Nadat ik mijn Deense paspoort naar behoren had laten valideren door de Franse gezant, want helaas kun je nauwelijks nog een stap in het vaderland zetten zonder toestemming van de Almachtige op de Seine,⁶³⁰ reisde ik rustig langs de Elbe in de richting van Lüneburg.

626 Wellicht: Ernst Theodor Amadeus Hoffmann (Koningsbergen, 24 januari 1776 - Berlijn, 25 juni 1822) was een Duits auteur, componist, dirigent, jurist en tekenaar. Zijn laatste voornaam luidde eigenlijk Wilhelm, maar uit bewondering voor Mozart veranderde hij deze in Amadeus.

627 Wellicht: Johann Albert Heinrich Reimarus, ook Johann Albrecht Hinrich Reimarus (geboren 11 november 1729 in Hamburg; † 6 juni 1814 in Rantzau, Holstein) was een Hamburgse arts, natuurwetenschapper en econoom. Tot zijn prestaties behoren onder meer de introductie van pokkenvaccinatie in Hamburg en de 'import' van de bliksemafleider vanuit Engeland naar het Europese continent.

628 Wellicht: Christian Gottfried Körner (geboren op 2 juli 1756 in Leipzig, † 13 mei 1831 in Berlijn) was een Duitse schrijver en advocaat. Körner is de redacteur van de eerste volledige uitgave van de werken van zijn vriend Friedrich Schiller en de redacteur van de poëtische erfenis van zijn zoon Theodor Körner.

629 De Strömer (*Telestes souffia*, syn.: *Leuciscus souffia*) of Ribßing is een vissoort die tot de karpervissen behoort.

630 Napoleon Bonaparte.

Gall⁶³¹ was aangekomen toen ik vertrok. Het spijt me dat ik hem overal moet missen, want ik had graag een cursus over zijn systeem gehoord. Het bestuderen van zijn inzichten door vreemden te raadplegen wordt te ingewikkeld voor me. Er zal wel niet veel nieuws zijn, behalve in de anatomie.

De Fransen in Lüneburg vroegen ons niets, en verderop vonden we niemand meer om onze documenten te controleren, omdat ze al op (oorlogs)avontuur waren gegaan.

Van Lüneburg tot Brunswijk (Braunschweig) zou de landbewerking iets beter kunnen en moeten zijn. Ik kan me er niet van laten overtuigen dat de grond zo weinig opbrengt als de akker enkel met zorg wordt behandeld. Het zou leerzaam zijn als onbevooroordeelde, ruimdenkende deskundigen de grond goed zouden onderzoeken.

In Brunswijk zou ik bij de ingang van de herberg van de heer Schmidt al snel gestikt zijn in de lucht van de cichoreikoffie. Koffie met zijn surrogaten en tabak zijn onder onze tijdgenoten vreemde, onbegrijpelijke thekteria⁶³² van de ziel. We hebben nauwelijks brood, maar we moeten tabak hebben; en de bittere zwarte surrogaatkoffie is absoluut onmisbaar. Hier in de buurt zijn grote stukken land beplant met cichorei. Was alles wat voor een individu commercieel correct is ook maar economisch waar voor de staat als geheel. Ik kan mezelf niet overtuigen van het belang.

Hier heb ik alleen de Agathodaemon⁶³³ van de kinderwereld bezocht, het kleine rustoord van Kampe⁶³⁴ heeft misschien wel meer van

631 Wellicht: Franz Joseph Gall (1758-1828). Volgens de Weense arts Franz Joseph Gall kon men door aan de schedel te voelen moordzucht, agressie en andere eigenschappen lokaliseren. Deze wetenschap werd later bekend onder de naam frenologie.

632 θελκτήρια. Grieks.

633 Agathodaimon was in de Oud-Griekse godsdienst de beschermgod van de wijngaarden en het graan.

634 Joachim Heinrich Campe (geboren 29 juni 1746 in Deensen; † 22 oktober 1818 in Braunschweig) was een Duitse schrijver, taalkundige, pedagoog en uitgever ten tijde van de Verlichting.

*Sanssouci*⁶³⁵ dan het grote Potsdam. Het is een koning zelden gegeven om zonder zorgen te zijn, als hij echt koning is: en het zou bewezen kunnen worden dat Frederik zijn grootste zorgen had bij *Sanssouci*.

Waarmee Kampe me minstens zoveel eer aandeed als met zijn *Robinson*⁶³⁶ en andere van zijn goede boeken, was dat hij me een paar prachtige, wonderbaarlijke aardappelen gaf.

Kartoffeln werden höchst wahrscheinlich bei mir immer den Vorzug vor Wildpasteten behalten; Du magst nun über meinen Geschmack aburteilen, wie Du willst: und Du wirst mir nachrechnen, dass ich Wildpasteten und Schnepfendr. geschmeckt habe, so gut als einer. Nun denke Dir Frische Kartoffeln im September mit einigen andern guten erfreulichen Zugaben bei Kampe, der das Essen zu würzen versteht: so beschließt man die Reise noch besser, als man sie anfängt.⁶³⁷

635 zonder zorgen.

636 In de toenmalige landelijke omgeving van Hammerbrook richtte Campe zijn eigen onderwijsinstelling op Hammerdeich (tegenwoordig Hamburg-Hamm) op. Gedurende deze tijd onderhield en intensiverde hij de contacten met de Berlijnse en Hamburgse verlichtingsfiguren Friedrich Gottlieb Klopstock, Matthias Claudius en Gotthold Ephraim Lessing. Hij bezocht de huizen van Johann Albert Heinrich Reimarus en Georg Heinrich Sieveking. De jeugdroman *Robinson de Jongere*, gepubliceerd in 1779/1780, een vrije vertaling en bewerking van *Robinson Crusoe* door Daniel Defoe, werd in talrijke talen vertaald, wordt beschouwd als de eerste specifiek Duitse jeugdroman en werd een van de meest succesvolle Duitstalige jeugdromans ooit. De jongvolwassenenroman *De ontdekking van Amerika* volgde in 1781. De royalty's maakten Campe financieel onafhankelijk.

637 Aardappelen zullen bij mij hoogstwaarschijnlijk altijd de voorkeur hebben boven wildpastei; u mag nu mijn smaak beoordelen zoals u wilt: en u zult ervan uitgaan dat ik net zo goed wildpastei en snipdr... heb geproefd als wildpastei. Als wie dan ook. Denk nu aan nieuwe aardappelen in september met een paar aangename toevoegingen bij Kampe, die weet hoe je eten op smaak moet brengen:

Met enig heimwee keek ik met het mooie weer naar vader Brocken.⁶³⁸ Had ik maar een paar dagen langer kunnen blijven, dan was ik gaan klimmen: ik ben nog niet vanaf de top naar het nieuwe huis geweest. Toen ik de laatste keer boven was, werd de fundering gelegd en sliep ik tussen de bouwvakkers. Nu was het huis voor het oog vrij duidelijk te zien, ondanks de nevelige lucht rond de berg.

Je weet dat ik niet zo van romans houd, maar ik heb ooit in gedachten een roman geschreven naar aanleiding van de Brocken, waarvan ik hier de belangrijkste dingen zal vertellen. Als het geen roman was geweest, maar een andere literaire vorm, denk ik dat ik het op mijn eigen manier zou hebben opgeschreven en laten drukken. Maar wie gaat menselijke waarheden oppoetsen voor klatergoud?

In mijn gedachten heette de roman *Dagboek van de man op de maan*. De aanleiding was: ik stond op een avond boven op het voorhoofd van vader Brukterus en keek omlaag naar de Ilfenstein om het spook Brocken af te luisteren. De volle maan scheen aan het firmament. Toen zag ik een meteor in verblindend licht naar beneden schieten en op een groep stenen onder me vallen. Hij scheen nog een minuut en doofde toen uit. Met moeite en gevaar baande ik me een weg naar beneden naar de spleet en zocht en vond het voorwerp dat uit de hemel was gevallen. Het was een boek in rollen, zoiets als een manuscript uit Herculaneum,⁶³⁹ alleen niet zo erg beschadigd. Ik wikkelde de rol af en las, en las: daar was het: *Dagboek van de man daarboven*.

Dat zulke dingen van de maan komen is al sinds Plutarchus een bekend feit onder natuurkundigen en historici, en is onlangs opnieuw bewezen in Frankrijk, het land van de herrezen wonderen.

Nu weet je van Ariosto⁶⁴⁰ dat ons intellect op de maan woont; daarom zo eindig je de reis beter dan je de reis begint.

638 De Brocken is met 1141,1 meter de hoogste berg van Noord-Duitsland in de Harz. De Hochharz, waarvan de Brocken deel uitmaakt, ligt in het Nationaal Park Harz. De Brocken wordt ook Blocksberg genoemd (zie ook Kyöpelinvuori en Blockula) en is met nogal wat legenden omgeven, waarvan er vele met hekserij in verband staan. In het eerste deel van *Faust* door Goethe speelt de berg een hoofdrol in onder andere een heksensabbat.

639 De Papyri van Herculaneum zijn honderden verkoelde boekrollen uit de Villa dei Papiri in Herculaneum. De bibliotheek uit de in 79 door de Vesuvius bedolven stad is de enige die uit de klassieke oudheid is overgeleverd.

640 Ludovico Ariosto (Reggio Emilia, 8 september 1474 – Ferrara, 6 juli 1533)

wordt iemand die naar verstand zoekt ook wel maanziek genoemd. Hoeveel ontsnapt verstand moet wel op de maan zijn, waarvan het tegenovergestelde – de domheid – hier op aarde is? De man op de maan noteert al het kleurrijke en warrige nieuws van de aardse pelgrims in zijn boeken, en maakt aantekeningen over de regelingen op de hoofdplaneet op zijn eigen manier en met zijn eigen wijsheid.

Je kunt gemakkelijk bedenken dat de inhoud van zo'n dagboek een waardevolle opbrengst moet opleveren voor sommige wetenschappen van onze aarde. Dit is de enige roman die ik in mijn leven heb geschreven, maar alleen in gedachten.

In Halberstadt maakte ik bij zonsondergang een pelgrimstocht in de tuin naar het graf van mijn vaderlijke vriend en weldoener, de oude

was een Italiaans dichter, toneelschrijver en hoveling aan het hertogelijk hof van Ferrara. Zijn epos *Orlando Furioso* uit 1516 wordt beschouwd als een van de hoogtepunten uit de literatuur van de Italiaanse renaissance. *Razende Roeland*. De "furioso" in de titel verwijst naar een episode waarin Orlando waanzinnig van liefde wordt.

Angelica, een Saraceens meisje waar alle christelijke ridders verliefd op worden, ontsnapt uit handen van de christenen en wordt op haar beurt verliefd op de herder Medoro. Orlando's passie voor Angelica leidt hem af van zijn belangrijke taak om het christendom te verdedigen.

Hij gaat naar haar op zoek en komt uiteindelijk bij toeval op de plek waar Angelica en Medoro hun namen en liefdesverklaringen in de bomen hebben gekerfd. De onfortuinlijke graaf verliest zijn verstand. Hij zwerft van het ene land naar het andere, helemaal naakt, en levert overal waar hij komt bovenmenselijke prestaties met de kracht die de waanzin hem geeft, totdat hij uiteindelijk terug bij zinnen komt. Het is de dronken Engelse ridder Astolfo die voor zijn genezing zorgt.

Deze onderneemt een fantastische reis naar de hel en het aardse paradijs, en uiteindelijk naar de maan. Daarbij reist hij op de hippogrief, een fabeldier, en vervolgens op Elia's strijdswagen, onder leiding van Johannes de evangelist.

Op de maan vindt Astolfo een gigantische voorraadkamer, gevuld met alle dingen die mensen hebben verloren op aarde, waaronder ook hun verstand. Hij ontdekt een groot aantal kolven met de verschillende zintuigen van individuen, neemt die van Orlando mee en laat bij zijn terugkeer op aarde de held de inhoud van de fles inademen om zijn verstand te laten terugkeren.

Met Orlando's hulp slagen de christelijke legers erin om de Saracenen te verslaan. Agramante en Gradasso worden gedood, en het christendom is gered.

Gleim.⁶⁴¹ Beneden aan de Elbe had ik bij het graf van Klopstock⁶⁴² gestaan en hulde gebracht aan het genie: hier deed ik meer, ik offerde pure hartelijkheid in heilige toewijding. Hier in dit huis, hier op de plek van zijn gedenksteen, had ik met hem gezeten en hartelijk met hem gesproken over het goede en het grote.

Laat de criticus de schuld op zich nemen voor zijn kleine fouten; Gleim was een nobel man, zoals er maar weinigen zijn, Als ik in zo'n nauw contact met Klopstock had gestaan, zou ik misschien net zo gehecht aan hem zijn geraakt als ik aan Gleim was; maar zoals het was, had ik slechts een zeer verre literaire relatie met Klopstock.

Ik moet van deze gelegenheid gebruik maken om je iets te vertellen dat ik van enig belang acht. Je weet dat ik het werk van een proeflezer heb gedaan bij het drukken van Klopstocks *Oden* en zijn *Messias*. De oude heer moet echt aanspraak hebben gemaakt op een avtosephachtige⁶⁴³ reputatie. Hij dicteerde zijn manuscript, dat niet zonder kleine fouten was. Hieruit ontstonden meningsverschillen, vaak over adiaphora.⁶⁴⁴ Hij verwees naar zijn geschriften, die echter tegen hem getuigden; en ik schreef hem eens een zeer openhartige brief in heilige

641 Johann Wilhelm Ludwig Gleim (geboren op 2 april 1719 in Ermsleben; † 18 februari 1803 in Halberstadt) was een dichter, literair beschermheer en verzamelaar van de Duitse Verlichting en een exponent van de vriendschapscultuur van de Verlichting. Als anacreontic de "Duitse Anacreon" genoemd, als patriottische dichter werd hij de "Pruisische Grenadier" genoemd in overeenstemming met de fictie van de auteur van zijn oorlogspoëzie. Als literair promotor en patriarch van de Duitse literatuur aan het einde van de 18e eeuw werd hij ook wel 'Vader Gleim' genoemd.

Een belangrijk project van Gleim en andere dichters van zijn generatie in de ontwikkeling van de Duitse literatuur was de oprichting van het Duits als literaire taal. Hij beïnvloedde de biografieën van talrijke dichters, waarvan sommige aanzienlijk, zoals die van Johann Heinrich Voß, Johann Gottfried Seume, Jean Paul, Johann Benjamin Michaelis en Wilhelm Heinse.

642 Friedrich Gottlieb Klopstock (Quedlinburg, 2 juli 1724 — Hamburg, 14 maart 1803) was een Duits dichter uit de Verlichting. Klopstock werd beroemd met zijn epos, *Der Messias*, dat in afleveringen gepubliceerd werd, de eerste drie banden in het tijdschrift *Bremer Beiträge*, en door Milton geïnspireerd was. *Oden* (gedichten) 1771.

643 ?

644 Adiaforisme is de mening dat sommige doctrines of praktijken onverschillig zijn. Maakt niet uit. Onbelangrijke zaken.

hartstocht, vol erkenning van zijn werkelijke grote waarde, maar met de opsomming van zeer veel kleine onnauwkeurigheden. Hij had zijn *concedo*⁶⁴⁵ mondeling aan mij beantwoord, enigszins korzelig, maar had bitter geklaagd bij Herder,⁶⁴⁶ zoals Herder mij zelf vertelde, dat ik hem onbarmhartig had behandeld.

Mijn rechtvaardiging is zijn eigen geschrift. Zijn enige fout is dat hij onfeilbaar wil zijn in details.

Een enkel voorbeeld. In één ode, ik geloof *Die Gestirne*, staat in één vers in alle voorgaande edities: *Vader zo roepen wij*.⁶⁴⁷ Het metrum zat in mijn oren en ik wilde absoluut dat het woordje *an* weggelaten werd; en esthetica is er erg blij mee. Het werd hem geschreven en tegelijkertijd werd hem een correctieblad toegestuurd. Hij had het woord dat ik had doorgestreept, weer doorgestreept, weer bovenaan geschreven en weer doorgestreept. Dus stuurde hij het blad terug zonder een lettergreep te veranderen. Je ziet de vaderlijke bezorgdheid waarmee hij de oude versvoet wilde redden. Het was echter onmogelijk, en de Göschen⁶⁴⁸-editie is de enige waar dit vers correct staat dankzij mijn striktheid.

Zoals ik de ene dag vanuit Braunschweig niet verder was gereisd dan Halberstadt, zo reisde ik de volgende dag niet verder dan van 645 Ik ben het ermee eens.

646 Johann Gottfried (von) Herder (Mohrungen in Oost-Pruisen, na 1945 Morąg 25 augustus 1744 - Weimar, 18 december 1803) was een Duitse dichter, filosoof en theoloog. Hij studeerde theologie en filosofie en was kerkelijk ambtenaar, leraar en predikant van beroep.

Als dichter gold Herder als de belangrijkste voorloper van de Sturm und Drang-beweging (ca. 1770) en had hij invloed op Duitse dichters als Goethe en Schiller. Zijn blijvende betekenis ligt in zijn verzameling van volksliteratuur, uitgegeven als *Volkslieder* (1778-1798). Hij was, in 1773, de eerste die het begrip *Volkslied* gebruikte. De door vele generaties overgedragen en verrijkte collectieve ervaringen van een volk in deze liederen en dan met name in de taal waarin zij gesteld waren, zouden volgens hem de geest van een volk openbaren.

647 Der Welten erschuf, dort des Tags sinkendes Gold,
Und den Staub hier voll Gewürmegeedräng, wer ist der?

Es ist Gott! es ist Gott! Vater! so rufen wir;
Und unzählbar, die mit uns rufen, seydt ihr!

648 uitgever.

Halberstadt naar Könnern, Könnern zal ik schrijven, en Köthen en Köln en Kölleda, volgens de wetten van de uitspraak. Het was een late oogst, en er waren nergens paarden te krijgen; en ik had graag mijn knapzak op mijn rug gedaan en was te voet sneller gegaan als ik niet beloofd had om met de groep mee te gaan.

Het spijt me dat ik deze opmerking moet maken, maar de waarheid gebiedt het te zeggen; in mijn hele zomerreis heb ik geen plaatsen gezien die er zo armoedig en vervallen uitzagen als de Pruisische steden van Brunswijk (Braunschweig) tot hier.

Halberstadt en Aschersleben en Könnern zien er armoedig uit, daken en ramen, alles bij elkaar. Aan de andere kant zien de dorpen er netjes en welvarend uit; een even plezierig als triest gezicht. In Halberstadt klaagden de mensen luidkeels dat de koning geen steun had willen geven aan het armenfonds van Halberstadt toen hij het rijke klooster Huisenburg confisqueerde, waarvoor hij, zoals het gerucht ging, was gesmeekt. Schijn bedriegt natuurlijk, maar de ongelukkige omstandigheden van die tijd vroegen ook om een voorzichtigheid van de vorst die het individu niet altijd kon beoordelen.

Overal hadden de regimenten orders om klaar te staan om te marcheren, en niemand wist waarheen. Alles brandde van gretigheid om te vechten; en niemand wist tegen wie: het maakte niet uit, als ze maar gevochten werd. Dat is het ware karakter van de onnadenkende menselijke natuur. Maar je moet niet te snel op zoek gaan naar de psychologische reden voordat je het meteen toeschrijft aan primitieve wreedheid en moordlust.

In de organisatie van onze staten is er helaas weinig bezinning. Het militaire systeem is niet de mooiste kant ervan; en zolang soldaat nog steeds een eretitel is, kan niet gezegd worden dat de rede de overhand heeft in onze instellingen. Volgens zijn vroegste oorsprong betekent soldaat waarschijnlijk niets anders dan huurling, dukatenkerel, en is soldaat zelden iets anders geweest dan een handlanger van het despotisme.

De strijder voor eer en vaderland; de soldaat als zodanig kan er weinig aanspraak op maken. Maar soldaten zijn tenslotte mensen,

en geen slechte mensen. Hun leven bestaat uit dwang en inactiviteit; twee dingen die de menselijke natuur schaden. De soldaat is dus blij dat hij in vrijheid kan werken, onder welke omstandigheden dan ook. Hij voelt kracht, inspanning verhoogt de kracht, gevaar verhoogt de kracht; daardoor wint hij aan belang en krijgt hij in alle gevallen meer onafhankelijkheid dan hij in zijn huidige leven kan hebben gehad. Het is daarom niets anders dan een actief instinct om zijn bestaan te vernietigen, zelfs met gevaar voor eigen leven. De mens leeft liever korter in het gevoel van zijn macht dan eeuwen in ledigheid door te brengen. Iets goddelijks in ons, als het verstandig gebruikt zou worden.⁶⁴⁹

In Halle werd mijn arme rugzak meedogenloos verzegeld, die met zijn inhoud een vrije doorgang had gekregen van Palermo naar Moskou. Maar nee, in Wenen en Aberfors was hij letterlijk gestript. De arme zeehonden huid had veel te verduren gehad. Ze hadden het nog steeds over het broodtekort van de vorige zomer.

649 Überall hatten die Regimenter Befehl, marschfertig zu sein, und niemand wusste wohin. Alles brannte vor Begierde zu fechten; und niemand wusste mit wem: gleich viel, wenn nur geschlagen wird. Das ist so der echte Charakter der gedankenlosen Menschennatur. Doch muss man nicht zu rasch sein, und den psychologischen Grund aussuchen, ehe man es sogleich einer primitiven Wildheit und Mordlust zuschreibt.

In der Einrichtung unserer Staaten ist nun leider sehr wenig gereinigter Sinn. Das Soldatenwesen ist nicht die schönste "Seite -davon; und so lange Soldat noch ein vorzüglicher Ehrentitel ist, darf man durchaus nicht sagen, dass in unsern Einrichtungen Vernunft herrsche. Soldat heißt seinem ersten Ursprunge nach wohl eigentlich weiter nichts als Söldner, Dukatenkerl, und ist selten etwas anders als Handlanger der Despotie gewesen.

Dem Krieger für Recht und Vaterland seine Ehre; der Soldat, als solcher, kann nur wenig Anspruch daraus machen. Nun sind aber die Soldaten doch Menschen, und keine bösen Menschen. Ihr Leben ist Zwang und Untätigkeit; zwei Dinge, die der Menschennatur wehe tun. Der Soldat Freut lieh also, aus irgend eine Bedingung, unter irgend einer Rubrik, in Freiere Arbeit gesetzt zu werden. Er fühlt Kraft, Anstrengung vermehrt sie, Gefahr hebt sie; dadurch gewinnt er Wichtigkeit und aus alle Fälle mehr Selbstständigkeit, als er in seinem jetzigen Leben gehabt haben kann. Es ist also nichts als Tätigkeitstrieb, auch mit Gefahr seine Existenz zu zerstören. Der Mensch lebt lieber eine kürzere Zeit in dem Gefühl seiner Kraft, als Jahrhunderte im hinlungerndem Nichtstun. Etwas Göttliches in uns, wenn es vernünftig benutzt würde.

Uit alles wat ik geleerd heb, blijkt dat er aan alle kanten fouten zijn gemaakt, zoals overal waar soortgelijke botsingen plaatsvinden. Verwaarlozing wreekt zich vaak vreselijk. De bestraffing van de weerspanningen was niet streng, maar als alles wat erover gezegd werd waar was, was het heel onregelmatig; wat dan grenst aan onrechtvaardigheid.

Toen ik in de schemering van de vallende avond de torens van Leipzig weer zag, die ik nu als mijn tabernakel beschouw, voelde ik me een beetje ongemakkelijk onder mijn linkerzij, hoezeer mijn stoïcisme ook op kwam zetten.

Lieblicher lispelt der Buchenhain
Und Freundlicher kreiselt der Hütte Rauch
In des Thals Silbergewölk still empor.
Weht uns nun heimischer an Vaterlandslust.

Stürmenden Söhnen des Nordens ist
Die röthliche Beere der Felsenwand
Palmenwein; jubelnder hallt längs dem Berg
Ihr Gesang, über des Bergs Erntegeschenk,

Köstlicher nickt mir der Apfelbaum,
Und herrlicher als Atalantens Frucht:
Schöner ist Weitzengebind auf der Flur,
Als am Gluthgürtelgestad Ananashauch.

Rauschet, Ihr Eichen des Blumenthals,
Vertraute des Knaben der schonen Zeit:
Wenn der Lenz wieder erscheint, grüß ich euch
Froher noch laut in des Hains Nachtigallchor.

Kröne, Irene, das Vaterland
Im Schnitter Gesang, mit Aehrengold;
Aber geufs Kraft in den Arm, wenn es gih,
Dass der Mann schwinde den Speer hoch für dem Pflug.

Himmelgeborenes Wahrheitslicht!
Nur Freiheit regiert und Gerechtigkeit.
Wo Vernunft spendet das Recht gleich und gleich,
Wächst empor dauerndes Glück über den Gau,

Het beukenbos lispelt zoeter
En vriendelijker kringelt de rook uit de hut
Kalm omhoog naar de zilveren wolken van de vallei.
Waait ons vaderlands thuisgevoel tegemoet

Voor de stormachtige zonen van het noorden
Smaakt de roodachtige bes van de rotswand als
Palmwijn; jubelende echo's zingen langs de berg
Hun lied, over het oogstgeschenk van de berg,

Verrukkelijker knikt de appelboom naar mij,
En wonderlijker dan Atalanta's fruit:
Mooier is gedorst graan op de deel,
Dan de adem van ananas op de gloeiende sintels.

Haast u, gij eiken van het bloemendal,
Vertrouwd aan de jongen van de mooie tijd:
Als de lente weer komt, groet ik u.
Vrolijker dan het nachtegalenkoor van het bos.

Kroon, Irene, het vaderland
In het lied van de maaier, met goud van de aren;
Maar geef kracht aan de arm als het lukt,
Dat de man de speer hoog zwaait voor de ploeg.

In de hemel geboren licht van de waarheid!
Alleen vrijheid heerst en rechtvaardigheid.
Waar rede rechtvaardigheid geeft gelijk en gelijk,
Stijgt blijvend geluk over het land,

Na deze hartelijke ontvangst was de avond gevallen en bevond ik me buiten de stadspoort. Schnorr⁶⁵⁰ was net aangekomen uit Zwitserland, een reis waarvan ik tijdens mijn afwezigheid niets wist, en zette weer vriendelijk zijn beste gezicht op toen ik de kamer binnenkwam, net zoals hij een paar jaar geleden had gedaan toen ik uit de Arethuse kwam.

Dit is nu mijn zomer, beste vriend. Ik denk dat je er wel wat op aan te merken hebt; zo voel ik het zelf ook.

Tijdens de jaarbeursfeestdagen wil ik een kleine wandeling maken naar Dresden en Weimar, want ik heb mijn woord gegeven; en dat moet stevig staan, zoals de bergen van God. Zelfs als anderen er niet veel om geven, geef ik er zelf om vanwege mijn karakter. Daarna ga ik terug naar mijn Grieken en verschoolmeester ik – zo goed en kwaad als het gaat – mijn amfibische leven.⁶⁵¹

650 Veit Hanns Friedrich Schnorr von Carolsfeld (geboren 11 mei 1764 in Schneeberg; † 30 april 1841 in Leipzig) was een Duitse schilder en etser. Schnorr's vader was raadslid en accijnsinspecteur in Schneeberg en hij was de achtste van zestien kinderen. De familie zou oorspronkelijk uit Zweden of IJsland komen, maar al eeuwenlang in Schneeberg gevestigd zijn. Schnorr's overgrootvader was de ondernemer en hamerman Veit Hans Schnorr von Carolsfeld. Schnorr studeerde vanaf 1784 rechten in Leipzig, maar stapte in 1788 over op de kunst. Hij ging naar Königsberg en eind 1789 naar Maagdenburg voordat hij in 1790 terugkeerde naar Leipzig en studeerde bij Adam Friedrich Oeser. Hij schilderde schilderijen, illustreerde de werken van Wieland en Klopstock (*Oden*) voor uitgeverij Göschen en was theaterschilder.

Schnorr behoorde tot de vriendenkring van de dichter Johann Gottfried Seume en vergezelde hem op zijn reis naar Syracuse in 1801 (beschreven in *Spaziergang nach Syrakus*), maar scheidde van hem in Wenen.

651 Unter diesem herzlichem Willkommen war es Abend geworden, und ich war vor dem Tore der Stadt. Schnorr war so eben aus der Schweiz gekommen, eine Reise, von der ich in meiner Abwesenheit gar nichts wusste, und schnitt freundschaftlich wieder seine besten Gesichter, als ich in das Zimmer trat, eben so als vor einigen Jahren, da ich von der Arethuse kam. Das ist nun mein Sommer, lieber Freund. Ich glaube wohl, dass Du manches daran auszusetzen haben magst; es geht mir sogar selbst so. Nun will ich während der Messfeiertage noch einen kleinen Spaziergang nach Dresden und Weimar machen, weil ich mein Wort gegeben habe; und das muss fest stehen, wie die Berge Gottes. Wenn auch andern eben nicht viel daran gelegen sein sollte; so ist mir doch selbst meines Charakters wegen daran gelegen. Dann setze ich mich wieder zu meinem Griechischen, und verschulmeistere mein Amphibienleben so gut es geht.

LEVEN EN WERK VAN SEUME

Johann Gottfried Seume, de man met de ijzeren wil en de Catoniaanse strengheid, maar ook met het hart onder de ruwe bolster, geeft ons een donker romantisch beeld van zijn leven.

Geboren op 29 januari 1763 in Poserna bij Weissenfels uit een eenvoudige boerenfamilie, waarvan het gezinshoofd een felle maar moreel strenge man was, werd hij opgeleid met de steun van graaf Hohenthal-Knauthheim, maar zijn grondige klassieke scholing dankte hij aan zijn eigen drang tot activiteit, die hij verkoos door de zelfstudie van de Grieken en de Engelsen Shaftsbury en Bolingbroke, maar ook Bayle en Lessing, wat leidde tot een vreselijk conflict tussen zijn traditionele geloof in de kerkelijke leer en de inzichten van het verstand.

Vooruitlopend op de onvermijdelijke catastrofe en vertrouwend op zijn eigen kracht, verliet hij stilletjes Leipzig, waar hij – met 5 daalders per maand gesteund door de eerder genoemde graaf – theologie had gestudeerd, en vertrok naar Parijs. Toen Seume op de derde dag van zijn reis in Vach overnachtte, werd hij opgepikt door de ronselaars van de toenmalige landgraaf en mensenhandelaar van Hessen en werd hij, ondanks protest, samen met andere medereizigers als kanonnenvoer naar Amerika verscheept. Hier vocht hij als soldaat in dienst van de Engelsen tegen de Amerikanen, vaak op zoek naar mogelijkheden om over te lopen naar de verdedigers van hun vrije grondgebied, zonder in zijn opzet te slagen.

Na zijn terugkeer uit Amerika ontsnapte hij aan de Hessiërs in Bremen, maar hij werd door Pruisische ronselaars opgepakt toen hij de grens met Oldenburg overstak en werd hij als deserteur naar Emden meegesleurd, waar hij opnieuw gedwongen werd om soldaat te worden. Een gewaagde ontsnappingspoging in het donker van de nacht mislukte opnieuw; Seume werd teruggebracht, maar bleef ongestraft dankzij de inzet van generaal Courbière, die op de hoogte was geraakt van zijn omstandigheden. Maar Seume wilde zich koste wat het kost bevrijden van deze schandelijke slavernij.

Hij probeerde opnieuw te ontsnappen, maar door de plotseling

invallende dooi tijdens de nacht mislukte ook deze poging. Seume werd teruggebracht naar Emden en veroordeeld tot twaalf maal spitsroeden lopen, maar op verzoek van de generaal kreeg hij gratie en zat hij zes weken gevangen met brood en water.

Uiteindelijk schonk een vrijgevege burger Seume 80 thalers; met deze som als borg kreeg hij verlof en haastte hij zich naar Poserna om zijn moeder te zien.

Seume wilde zich vanaf dat moment in Leipzig volledig wijden aan de wetenschappen. Hier begon hij in 1788 zijn literaire carrière. Zijn eerste honorarium voor de vertaling van een Engelse roman, *Honorie Warren* (1788), stuurde hij vol dankbaarheid naar de adellijke burger in Emden door wiens hulp hij erin geslaagd was zichzelf te vrij te kopen.

Nadat Seume zijn Magister in Leipzig had behaald, nam hij in 1793 een baan aan als mentor/huisleraar in het huis van gravin Igelström. Hij vergezelde haar zoon, de jonge graaf, naar Rusland nadat deze zijn academische studies onder Seume's leiding had voltooid en maakte kennis met de broer van zijn leerling, de Russische gevolmachtigde minister en generaal en chef.

Seume werd de secretaris van deze generaal en, door bemiddeling van Igelström, officier, in welke functie Seume alle belangrijke diplomatieke geschriften voor het Russische hof moest voorbereiden, die betrekking hadden op de verdeling van Polen die net had plaatsgevonden. Toen in 1794 de Poolse opstand uitbrak, beleefde Seume alle verschrikkingen van die vreselijke tijd, waarin een vertrappt volk met geweld in opstand kwam tegen hun onderdrukkers. Seume vertelt over de redenen voor de Poolse samenzwering en de gevolgen ervan in het boek *Einige Nachrichten über die Vorfälle in Polen im Jahre 1794* (1796).⁶⁵²

Met de dood van de Russische keizerin Catharina op 27 november 1796 verdween Seume's hoop op een belangrijker werkterrein in Rusland. Voor een beoordeling van zijn zuivere karakter en ter weerlegging van de vaak geuite beschuldiging dat hij een rusteloos man was en een fundamentele tegenstander van elke monarchale staatsorde, moet zijn

⁶⁵²Een deel van zijn bevindingen staat in zijn biografie *Mijn leven*.

belangrijke werk worden gelezen: *Ueber das Leben und den Charakter der Kaiserinn von Russland Katharina II* (1797).

Vanaf dat moment leefde Seume in Leipzig, deels in zijn onderhoud voorzien als schoolmeester, zoals hij gekserend zei, en deels als corrector in de uitgeverij van zijn vriend Göschen. Zijn gevoel voor onafhankelijkheid belemmerde hem een vaste baan te zoeken.

In 1801 verschenen zijn gedichten, die gekenmerkt worden door heldere, trouwe en intieme taal en waarin soms pijnlijk het turbulente verleden van de dichter doorklinkt. Zijn grondige inzichten en kennis van de plattelandsbevolking, waaruit hij voortkwam, kunnen we lezen in de geschriften die hij in dezelfde tijd produceerde: *Nachlass moralisch- religiösen Inhaltes*.

Begin december 1801 vertrok Seume te voet naar Syracuse “omdat hij wat beweging nodig had”. In werkelijkheid was de reden voor deze reis het verlangen om de kennis die hij had opgedaan uit de geschriften van de Ouden (Grieken en Romeinen) uit te breiden door directe observatie van de klassieke monumenten en om te genieten van de prachtige natuur van Italië.

Na zijn terugkeer deelde hij zijn ervaringen van deze reis te voet in het inhoudelijk rijke reisverslag: *Wandeling naar Syracuse*. De heldere, objectieve blik waarmee de auteur de indrukken beschrijft die hij heeft opgedaan, zijn fijne observatievermogen en kennis van de menselijke natuur, evenals het humane standpunt dat overal naar voren kwam, verspreidden zijn reputatie al snel onder het ontwikkelde Europa en maakten hem geliefd bij het grote publiek. Zijn latere geschriften zijn een ononderbroken strijd voor de erkenning van mensenrechten en wetenschappelijke vooruitgang gebaseerd op rede, een meedogenloze ontleding van elk kwaadaardig fenomeen op het gebied van het sociale, religieuze en politieke leven, zoals die alleen kan voortkomen uit onbaatzuchtig, vurig enthousiasme voor een nobele zaak.

Zijn voorwoord bij zijn vertaling van Percivals beschrijving van de *Beschreibung des Vorgebirgs der guten Hoffnung*, gepubliceerd in 1805, hekelt het politieke egoïsme van zowel de Engelsen als andere gewelddadige mensen die deze twee goederen degraderen onder de vaak misbruikte vlag van beschaving en christendom. De passage in

kwestie luidt: “De auteur heeft de vijanden van zijn natie zo slecht gemaakt als met eer en een schijn van waarheid mogelijk is; maar dit maakt de dingen er voor zijn landgenoten niet beter op; want waar zij de baas hebben gespeeld en nog steeds spelen, worden de dingen met net zo weinig gematigdheid en menselijkheid gedaan als ergens anders. Anderen weten hun afpersingen en malversaties een vernislaag van welwillendheid te geven, die de zienden natuurlijk niet verblindt. Percival zegt zonder aarzelen dat als we de bergen hebben, we de handel van India zullen beheersen en daarmee de handel van de wereld, en de gevolgen zijn allemaal duidelijk. Dat is echt Brits. Britannia, heerser over de zee, door de golven wordt de wereld interessant!

De huidige politieke horizon lijkt me op de situatie voor de slag bij Zama; als één partij wint, krijgen we waarschijnlijk een Romanisatie (naar Romeins recht), misschien iets milder en toegeeflijker, in de geest van de tijd, maar verder vrijwel gelijk.

Als Engeland niet bezwijkt in het conflict, wint het alleen maar de duur van de strijd, waarvoor de anderen de krachten leveren. De energie van de Engelsen moet niet verkeerd worden ingeschat, net zomin als hun gevoel van vrijheid; maar dat ze zich van naties in andere delen van de wereld zouden onderscheiden door rechtvaardigheid, menselijkheid en pure welwillendheid, zal niemand geloven.

Waar de term slaaf nog steeds van toepassing is in de wet, kan men niet beweren het eerste stadium van menselijke beschaving te hebben bereikt. De hemel behoede ons voor de Romeinse en Griekse vrijheid, wil er enige hoop zijn op de algemene redding van de mensheid. Vrijheid is niets anders dan rechtvaardigheid, en dit is niets anders dan gelijke machten met gelijke plichten in de staat. En zolang men een haarbreed verwijderd is van deze basis, kan men grondwetten bouwen zoals men wil; het zullen flitsende meteoren zijn, maar ze zullen geen stand houden. Alleen de natuur met haar wetten is constant.”

Tegelijkertijd schreef Seume zijn aantekeningen over Plutarchus in het Latijn, waarvan de stoutmoedigheid elke uitgever ervan weerhield om het te drukken. Helaas is het manuscript verloren gegaan.

In de zomer van 1805 ondernam Seume een tweede grote reis (deels) te voet door Rusland, Finland en Zweden, die hij beschreef in het boek *Mein Sommer 1805*. Ook hier wordt de essentie van zijn mannelijke karakter, zijn gevoel voor waarheid en rechtvaardigheid, zijn liefde voor de mensheid en zijn meedogenloze moed onthuld. Want ook hier gebruikt hij zijn ervaringen om politieke kwesties te bespreken, omdat hij dat als politiek beschouwde, *quod bonum publicum promovet*.⁶⁵³ Zijn uitspraken in het voorwoord van bovengenoemd werk, die gebaseerd zijn op de geschiedenis en de observatie van de menselijke natuur, zijn een vernietigende aanklacht tegen onvrijheid en tegen tirannen en waren een ware toekomstvoorspelling: de Fransen zouden over het continent komen te heersen.

Tegenover het voldongen feit hulde Seume zich in de stille grandeur van stoïcijnse sereniteit en zette zijn gedachten over de gevreesde wending van de gebeurtenissen neer in een boekje met de titel *Schmiralien*, dat pas na zijn dood verscheen onder de titel *Apocrypha* (1811). Zijn *Miltiades* was al in 1808 verschenen.

Dit werk, dat geen ander doel had dan een beeld te schetsen van een man ter navolging door de vaderlandse jeugd, is ook een bewijs van de nobele gevoelens van de auteur.

Sinds de zomer van 1808 leed Seume aan een buikziekte – als gevolg van een barok leven – waarvan hij niet zou herstellen. Toen de ziekte hem verhinderde om te schrijven, dicteerde hij het aangrijpende gedicht *Kampf gegen Morbona* aan zijn medische vriend Dr. Braun. Zijn geplande grotere didactische gedicht *Astraea* werd afbroken door de ziekte van de dichter toen het bijna klaar was. Vergezeld door Tiedge, de dichter van *Urania*, en Elisens von der Recke, ging Seume in 1810 naar Töplitz, waar zijn geest, na stoïcijns een kwellend lijden te hebben doorstaan, op 13 juni 1810 zijn gebroken lichaam verliet en de verblijfplaats van de eeuwige vrede betrad.⁶⁵⁴

Net als de romantici zag ook Seume het lijden van het vaderland; maar de remedies die hij met onverzettelijke vrijmoedigheid aan het volk en de vorsten verkondigde, kwamen niet, zoals bij de romantici,

653 die het algemeen belang bevordert.

654 Een aangrijpend verslag van zijn laatste dagen en uren staat in *Mijn leven*.

voort uit een abstracte, waardenvrije opvatting van het verleden, maar waren gebaseerd op de waarneming van de morele wet die in het hele verleden geconcretiseerd was en die hij met onverbidelijke geestdrift geldingskracht probeerde te geven.

Hij, de erudiete kenner van de Griekse en Romeinse oudheid, trapte juist daardoor niet in Hölderlins fout om archaische levensvormen te willen verankeren op een vreemde cultuurgrond. Want noch de Romeinen noch de Grieken hadden het internationale recht en het natuurrecht erkend.

De vreugde om de opbloei van zijn vaderland mee te maken, is hem ontzegd, hij voelde ook niet de pijn om het zaad te zien verdorren waarvan zijn opofferende toewijding de bloei mogelijk had kunnen maken.

Geschichte der deutschen literatur. Ein Handbuch für Schule und Haus von dr. C. W. G. Eduard Schwarz.
Amsterdam, Druck & Verlag von Gebrüder Binger. 1871. P. 265-270
Via Delpher.nl

LEBEN UND WERKE VON SEUME

Ein düster romantisches Lebensbild entrollt uns Johann Gottfried Seume, der Mann mit dem eisernen Willen und der Catonischen Strenge, aber auch mit dem fühlenden Herzen unter der rauhen Decke.

Geboren am 29. Januar 1763 zu Poserna bei Weissenfels aus einer biederen Bauernfamilie, deren Haupt ein zwar heftiger, aber moralisch strenger Mann war, erhielt er durch die Unterstützung des Grafen Hohenthal-Knauthheim Unterricht, verdankt jedoch seine gediegene klassische Bildung dem eignen Thätigkeitstrieb, der sich bei ihm vorzugsweise auf das Studium der Griechen und der Engländer Shaftsbury und Bolingbroke, wie Bayle's und Lessing's erstreckte, wodurch in ihm eine furchtbare Gährung zwischen überkommenem Glauben an die Kirchenformel und dem Rechte der Vernunft entstand.

Der unausbleiblichen Katastrophe zuvorkommend und der eignen Kraft vertrauend, verliess er in der Stille Leipzig, wo er, von dem genannten Grafen mit 5 Thalern monatlich unterstützt, Theologie studirt hatte, und begab sich auf den Weg nach Paris. Als Seume am dritten Tage der Reise in Vach übernachtete, wurde er von den Werbern des damaligen Menschenmäklers und Landgrafen von Hessen aufgegriffen und trotz Protest mit anderen Schicksalsgenossen als Kanonenfutter nach Amerika geschleppt. Hier kämpfte er als gemeiner Soldat im Dienste der Engländer gegen die Amerikaner, oft nach Gelegenheit ausspähend, zu den Vertheidigern ihres freien Bodens überzulaufen, ohne dass ihm sein Vorhaben gelungen wäre.

Nach seiner Rückkehr aus Amerika, entkam er in Bremen zwar den Hessen, wurde aber beim Ueberschreiten der oldenburgischen Grenze von preussischen Werbern aufgegriffen und als Deserteur nach Emden geschleppt, wo er wiederum gemeiner Soldat werden musste. Ein in sternheller Nacht gewagter Fluchtversuch misslang hier abermals; Seume wurde zurückgebracht, blieb jedoch straflos in Folge der Verwendung des Generals Courbière, der mit seinen Verhältnissen bekannt geworden war. Aber Seume wollte sich um jeden Preis aus der schmählichen Dienstbarkeit befreien.

Wieder suchte er das Weite, aber das in der Nacht plötzlich

eintretende Thauwetter liess auch diesen Fluchtversuch scheitern. Seume wurde wieder nach Emden eingeliefert und zu zwölfmaligem Spiessruthenlaufen verurtheilt, auf Verwendung des Generals jedoch zu sechswöchentlichem Gefängnisse bei Wasser und Brod begnadigt.

Ein grossmüthiger Bürger endlich streckte Seume 80 Thaler vor; mit dieser Summe als Cautionsleistung erwirkte er sich Urlaub und eilte nach Poserna zu seiner Mutter.

Seume wollte sich nun in Leipzig ganz den Wissenschaften widmen. Hier erst, im Jahre 1788, begann er seine literarische Laufbahn. Sein erstes Honorar für die Uebersetzung eines englischen Romans *Honorie Warren* (1788) schickte er voll Dankesgefühl an jenen edlen Bürger in Emden, durch dessen Hilfe ihm die Befreiung gelungen war.

Nachdem Seume in Leipzig Magister geworden, übernahm er 1793 in dem Hause der Gräfinn Igelström eine Erzieherstelle, begleitete den jungen Grafen, nachdem dieser unter Seume's Leitung seine akademischen Studien beendet hatte, nach Russland und wurde hier mit dem Bruder seines Zöglings, russischem bevollmächtigten Minister und General en Chef, bekannt.

Er wurde Sekretär dieses Generals und durch dessen Vermittlung Offizier, in welcher Stellung Seume alle wichtigen diplomatischen Schriften, welche auf die so eben vollzogene Theilung Polens Bezug hatten, für den russischen Hof ausarbeiten musste. Als dann 1794 der Polenaufstand ausbrach, erlebte Seume alle Schrecken jener entsetzlichen Zeit, in welcher sich ein zertretenes Volk gegen seine Unterdrücker gewaltig aufbäumte. Die Veranlassung der Polenverschwörung und ihre Folgen erzählt Seume in der Schrift: *Einige Nachrichten über die Vorfälle in Polen im Jahre 1794* (1796).

Mit dem Tode der russischen Kaiserinn Katharina am 27. November 1796 erloschen Seume's Hoffnungen auf einen bedeutenderen Wirkungskreis in Russland. Für die Beurtheilung seines reinen Charakters und zur Entkräftung des ihm oft gemachten Vorwurfs, er sei ein unruhiger Mensch und ein grundsätzlicher Gegner jeder monarchischen Staatsordnung gewesen, ist seine wichtige Schrift nachzulesen: *Ueber das Leben und den Charakter der Kaiserinn von Russland Katharina II.* (1797).

Fortan lebte Seume in Leipzig, theils von der Schulmeisterei wie er sich scherzhaft auszudrücken pflegte, theils als Corrector in der Buchhandlung seines Freundes Göschen thätig. Sein Unabhängigkeitssinn erlaubte ihm nicht, ein Amt zu suchen.

1801 erschienen seine Gedichte, die sich durch klare, treu-innige Sprache auszeichnen und zuweilen schmerzlich an die bewegte Vergangenheit des Dichters anklingen. Seiner genauen Kenntniss der ländlichen Bevölkerung, aus der er hervorgegangen, verdanken wir die in derselben Zeit entstandene Schrift: *Nachlass moralisch-religiösen Inhaltes*. Im Anfange des December 1801 machte sich Seume zu Fuss auf den Weg nach Syrakus, "weil er sich wieder ein wenig auslaufen müsse". In Wahrheit war die Veranlassung zu dieser Reise der Wunsch, seine aus den Schriften der Alten gezogene Kenntniss durch unmittelbare Anschauung der klassischen Denkmale der Kunst zu erweitern und in der schönen Natur Italiens zu schwelgen.

Nach seiner Rückkehr theilte er die Erlebnisse dieser Fussreise mit in der gehaltvollen Reisebeschreibung: *Spaziergang nach Syrakus*. Der klare, objective Blick, mit welchem der Verfasser die empfangenen Eindrücke wiedergibt, seine feine Beobachtungsgabe und Menschenkenntniss, wie sein überall hervortretender humaner Standpunkt verbreiteten schnell seinen Ruf über das gebildete Europa und eroberten ihm die öffentliche Meinung. Seine folgenden Schriften sind ein ununterbrochener Kampf für Anerkennung der Menschheitsrechte und vernünftigen Fortschritt, eine rücksichtslose Zergliederung jeder böartigen Erscheinung auf dem Gebiete des socialen und politischen Lebens, wie sie nur von der selbstlosen glühenden Begeisterung für eine edle Sache ausgehen kann.

Seine Vorrede zu seiner 1805 erschienene Uebersetzung von Percival's *Beschreibung des Vorgebirgs der guten Hoffnung* trifft den politischen Egoismus sowol der Engländer wie anderer Gewaltmenschen, die unter der oft missbrauchten Fahne der Civilisation und des Christenthums diese beiden Güter entwürdigen. Die bezügliche Stelle lautet: "Der Verfasser hat die Feinde seiner Nation so schlecht gemacht, als sich's mit Ehre und einem Anschein von Wahrheit thun liess; aber dadurch wird die Sache für seine Landsleute nicht besser; denn wo sie die Meister spielten und noch spielen, da geht es mit eben so wenig Mässigung und Humanität zu als überall. Andere wissen

doch ihren Erpressungen und Malversationen noch einen Anstrich von Wohlwollen zu geben, wodurch sich freilich kein Sehender blenden lässt. Percival sagt ohne Scheu geradezu wenn wir das Vorgebirge haben, beherrschen wir den Handel Indiens, folglich den Handel der Welt, folglich die Folgen sind alle klar. Das ist echt britisch. Britannia, Beherrscherinn des Meeres! durch die Wogen mache den Erdball zinsbar! Der jetzige politische Horizont kommt mir vor wie die Lage vor der Schlacht bei Zama; siegt die eine Partei, so haben wir wahrscheinlich eine Römerei, vielleicht etwas sanfter und glimpflicher, nach dem Geiste der Zeit, im Uebrigen aber ganz ähnlich. Wenn England im Streite nicht erliegt, ist dadurch nichts gewonnen als Dauer des Kampfes, wozu die Andern die Kräfte liefern. Die Energie der Engländer ist nicht zu verkennen, so wenig als ihr Freiheitssinn zu Hause; dass sie sich aber durch Gerechtigkeit, Humanität und reines Wohlwollen vor Nationen in andern Welttheilen auszeichnen sollten, wird ihnen Niemand glauben. Wo der Begriff Sklave noch im Rechte gilt, darf man durchaus nicht behaupten, dass man die erste Stufe reiner menschlicher Bildung erstiegen. Der Himmel bewahre uns auch vor römischer und griechischer Freiheit, wenn für das allgemeine Heil der Menschheit Hoffnung sein soll. Freiheit ist durchaus nichts als Gerechtigkeit, und diese nichts als gleiche Befugniss mit gleichen Pflichten im Staate. Und so lange man sich ein Haar breit von dieser Basis entfernt, so mag man Konstitutionen bauen, wie man will; es werden blitzende Meteore sein, aber nicht halten. Nur die Natur mit ihren Gesetzen ist beständig.”

In derselben Zeit schrieb Seume seine *Anmerkungen zum Plutarch* in lateinischer Sprache, deren Kühnheit jeden Verleger vom Drucke zurückschreckte. Leider ist das Manuscript verloren gegangen.

Im Sommer des Jahres 1805 unternahm Seume eine zweite grössere Fussreise durch Russland, Finnland und Schweden, welche er in dem Buche *Mein Sommer 1805* beschrieb. Auch hier bekundet sich die Kernhaftigkeit seines männlichen Charakters, sein Sinn für Wahrheit und Gerechtigkeit, seine Liebe zur Menschheit und sein rücksichtsloser Freimuth. Denn seine Erlebnisse benutzt er auch hier als Folie, politische Fragen zu erörtern, weil er das für politisch

hielt, *quod bonum publicum promovet*. Seine auf Geschichte und Beobachtung der Menschennatur gegründeten Aeusserungen in der Vorrede zu dem genannten Werke sind eine niederschmetternde Strafrede gegen Unfreie und Tyrannen und waren eine wahrhaftige Prophetie der Zukunft: die Franzosen gelangten zur Herrschaft des Continents. Der vollendeten Thatsache gegenüber hüllte sich Seume in die stille Grösse stoischer Gelassenheit und legte seine Gedanken über die befürchtete Wendung der Dinge in einem *Schmiralien* überschriebenen Hefte nieder, das erst nach seinem Tode unter dem Titel *Apokryphen* (1811) erschien. Sein *Miltiades* war bereits 1808 erschienen.

Ohne andern Zweck, als das Bild eines Mannes zur Nacheiferung für die vaterländische Jugend zu zeichnen, ist auch dieses Werk ein Beleg für die hehre Gesinnung des Autors. Seit dem Sommer 1808 litt Seume in Folge eines strapazenvollen Lebens an einer Unterleibskrankheit von der er sich nicht wieder erholen sollte. Als ihm die Krankheit das Schreiben versagte, dictirte er seinem ärztlichen Freunde Dr. Braun das ergreifende Gedicht *Kampf gegen Morbona* in die Hand. Sein beabsichtigtes grösseres Lehrgedicht *Astraea* wurde, der Vollendung nahe, durch des Dichters Krankheit unterbrochen. In Begleitung Tiedge's, des Dichters der *Urania*, und Elisens von der Recke begab sich Seume 1810 nach Töplitz, wo sein Geist nach stoisch ertragenen qualvollen Leiden am 13. Juni 1810 die gebrochene Körperhülle verliess und in die Wohnung des ewigen Friedens einging.

Wie die Romantiker, sah auch Seume die Leiden des Vaterlandes; aber die Heilmittel, die er mit unbeugsamem Freimuthe Volk und Fürsten predigte, sie waren nicht, wie die romantischen, einer abstracten, der Wahrheit entbehrenden Auffassung der Vergangenheit entsprungen, sondern beruhten auf der Beobachtung des in aller Vergangenheit concret gewordenen Sittengesetzes, das er mit schonungslosem Feuereifer geltend zu machen suchte.

Er, der feine Kenner des griechischen und römischen Alterthums, verfiel gerade desshalb nicht in den Irrthum Hölderlin's, erloschene Lebensformen auf einem fremden Culturboden galvanisch beleben zu wollen. Denn weder bei den Römern noch bei den Griechen waren Völker- und Naturrecht zur Anerkennung gekommen. blieb ihm

die Freude versagt, den Aufschwung des Vaterlandes zu erleben, so empfand er auch den Schmerz nicht, die Saat hinwelken zu sehen, zu deren Aufblühen so opfervolle Hingabe berechtigt hatte.

Geschichte der deutschen literatur. Ein Handbuch für Schule und Haus von dr. C. W. G. Eduard Schwarz. Amsterdam, Druck &Verlag von Gebrüder Binger. 1871. P. 265-270 Via Delpher.nl

KAMPF GEGEN MORBANA

bei der Genesung niedergeschrieben.
Februar 1809.

Mnemosyne, Tochter Gottes, schwebe
Mit des Trostes Fittigen um mich,
Dass ich noch einmal mein Leben lebe;
Keine Zuflucht hab' ich jetzt, als dich.

Buch und Griffel muss ich strenge meiden,
und die Rede selbst ist untersagt;
Weil die Krankheit in den Eingeweiden
Schneidender den Übertreter plagt.

Dank dem Schicksal, das mich auf und nieder,
In des Lebens Labyrinth trug:
Magisch fass ich seinen Faden wieder,
Und er gibt Betrachtung mir genug.

Traurig, wer in flacher Torheit Runde
Ohne Sinn die schöne Zeit vertrieb,
und sich nichts für eine solche Stunde
Zur Erholung in die Seele schrieb.

Denket jetzt, die ihr euch um den Sprudel
Der Zerstreung mühsam müde treibt,
Tage kommen, wo euch aus dem Strudel
Nichts als die Erinnerung übrig bleibt.

Suchet jetzt die Tage so zu färben,
Der Moment hält seine Farbe treu,
Dass, wenn nach und nach die Freuden sterben,
Bleibender Genuss im Rückblick sei.

Dornen graben sich dem Missetäter
Blutig in das Herz um Mitternacht,
und der Menschheit frecher Hochverräter
Liegt erdolcht von eigner Angst und wacht.

Fang' ich an, Vergang'nes aufzufrischen,
Find' ich wenig nur in meiner Zeit,
Was ich wünschen musste wegzuwischen:
Wer gab nicht der Wahrheit seinen Deut?

Ehrlich muss ich an dem Pilgerstabe
Frei bekennen, kindlich dankbar sein,
Alles, was ich Gutes an mir habe,
Pflanzten sorgsam mir die Eltern ein.

Strenge Sitten wohnten um die Laren
Meines Vaters einst, und alte Zucht;
ungekannt und scharf geachtet waren
Ungebühr und schnöde Modesucht.

Bunt und irrsam waren meine Stunden;
Durch Gefahren pilgerte mein Fuß:
Aber Gutes hab' ich viel gefunden
Von Kolumbia bis Syrakus.

Hohenthal, der Mann von alter Sitte,
Nahm sich mild des Waisenknaben an,
Lenkte freundlich meine ersten Schritte
Auf des Erdenrunds verschlung'ner Bahn.

Meine Freunde waren Gleim und Weiße,
Waren stets wie gute Väter mir;
Trat der Jüngling aus dem rechten Gleise,
Schalt mit edlem Zorn der Grenadier.

Schiller rufte mir und Herder fragte,
Wenn ich meinen Zug zur Alme nahm;
und der Heraklide Göthe sagte
Lehrreich manches Wörtchen, wenn ich kam.

Vater Wieland winkte voll Vertrauen,
Wenn er seinen alten Pilger sah,
und die edelste der deutschen Frauen
War die Güte selbst, Amalia.

Rückwärts sprach ich traulich an der Saale,
Bei dem Patriarchen Griesbach ein;
und die Weisheit würzte bei dem Mahle
Lieblicher die Freude zu dem Wein.

An der Tiber und der Seine fanden
In den Sälen alten Reichtums oft
Eich die bessern Seelenanverwandten,
Magisch, ungesucht und unverhofft.

Herrlich war es! Fernow, Reinhardt waren
Meine Leiter um das Kapitol.
Denk' ich noch, wie wir umhergefahren,
Wird es mir auch unter Schmerzen wohl:

Wenn ich Abends, fern vom Stadtgetöse,
Oben auf dem Coliseum saß,
und mit Einem Blick die alte Größe
Aus der Größe der Zerstörung las.

Wie im Geiste von den grauen Tagen,
Um die Burg weit durch die Trümmer hin,
Magisch Ehr' und Schande vor mir lagen,
Von Tarquin herab bis Antonin.

Oft noch steh' ich an des Ätna Rande,
Staune seine Wolkensäulen an,
Die aus seinem Schlund die Fabellande,
Vor der Weltgeschichte steigen sahn.

Schon wie in dem Geisterkreis der Väter,
Überirdisch trunken steh' ich hier,
Um die Scheitel reinen Sonnenäther,
und Gewitter donnernd unter mir.

An der kalten Newa ist der Busen
Für den bessern Sinn der Freundschaft warm;
und oft wandeln Grazien und Musen
Still dort glücklich, traulich Arm in Arm.

Beck empfing mich froh an seinen Laren,
Führte mich bei unserm Klinger ein,
Wo sokratisch wir beisammen waren,
Wie in Perikles Platanenhain.

Lieulich sah' ich unter den Suionen
Milde Sitte, Schönheit, Kunst und Fleiß
Weit verbreitet in den Tälern wohnen;
Wie man's nicht mehr an der Liber weiß.

Lieber Scheel,⁶⁵⁵ und wie wir durch die Wogen,
Vor der Hauptstadt Daniens, hinan
Hoch im Tanz der kleinen Barke flogen
Zu den Fremden von dem Ozean;

Wo ersehnt wir als Erlöser kamen,
Denn du brachtest ihrer Bannung Ziel;
und als wir die Fahrt nach Hause nahmen,
Gabst du lehrreich mir des Guten viel;

655 Scheel ist Stadtphysikus und Quarantänearzt in Kopenhagen. Man hatte die böartigste Mazterie des gelben Fiebers zu St. Thomas zur Untersuchung in einer Flasche geschickt; aber das Sanitätskollegium wagte es nicht, die Untersuchung anzustellen, und gab Scheel den Auftrag, die versiegelte Flasche ins hohe Meer zu versenken.

Wie die Ärzte von entfernten Landen,
Wo die Seuche Wüsten nach sich ließ,
Euch die Pest in einer Flasche sandten,
Die man dich ins Meer begraben hieß.

An des Vaterlandes Strome grüßte
Mich Reimarus Podalirius,
und des Alten Jünglingsgeist versüßte
Freundlich väterlich mir den Genuss.

Sollte mir nicht wohl sein bei dem Gruße,
Den, mit Hellas Genius geschmückt,
Landolina von der Arethuse
Mir durch Münter von dem Sunde schickt?

Rund um mich sind viele gute Seelen,
Welche brüderlich und liebevoll
Mehr als ich des Leidens Tage zählen,
Nur besorgt, dass mir nichts mangeln soll.

Manchen Wackern würd' ich so nicht kennen,
Der sich Eingang in mein Herz gewann;
Nie vielleicht so sicher Freund ihn nennen,
Als ich nun es ohne Täuschung kann.

Freuden schaffen oft mit Jugendflammen
Freundschaft auf des Lebens Rosengang;
Aber besser hält das Band zusammen,
Das das ernste Schicksal fester schlang.

Vielfach galt der Arzt in dem Gedichte;
Desto mehr, ist er ein Mann von Herz.
Mein Galen scherzt, trotz dem Amtsgesichte,
Skeptisch freundlich, und verscherzt den Schmerz.

Wenig waren meiner eig'nen Leiden,
Die ich fininig wie ein Mann ertrug.
Heute noch mag meine Parze schneiden:
Da sie gut spann, spann sie auch genug.

Denk' ich ernster zwar, so fährt es bitter,
Bitter patriotisch mir zu Sinn,
Dass ich in dem stürmenden Gewitter
Nicht des Vaterlandes Herrmann bin.

Über meine Zeit will ihre Ketten,
Will die Schande, worin sie sich wälzt :
Sklavenseelen kann kein Gott erretten,
Wo die Selbstsucht dumm zufrieden stelzt.

Wo Gerechtigkeit und Freiheit fehlen,
und die Einheit mit der Einigkeit,
Mag sich Stumpfsinn bis zur Folter quälen,
Unmut folgt, Verwirrung, Groll und Streit.

Unsre Großen sind zu klein, zu fassen,
Was Gesetz sei und was Nation;
So gedeihet unter stolzen Bassen
Das Verderben, der Verblendung Sohn.

Viel Jahrhunderte des Nebels haben
uns in ihren Unsinn eingeweihet,
Haben alles bessere Licht vergraben,
Das der Himmel seinen Kindern leiht.

Was das ernste Buch der Weltgeschichte
uns von Babels Zeit bis heute lehrt,
Bringt Verzweiflung fast an diesem Lichte,
und Vernunft und reinem Menschenwert.

Wenn zuweilen Himmelsfunken tagen,
Von den Gottgewählten angefacht,
Kommen böse Geister an und schlagen
Alles wieder tief in Mitternacht.

Selten kommt ein Titus: die Vitelle,
Die Tibere und die Attila,
Und die Lückenbüßer ihrer Stelle
Stehn in langen, langen Reihen da.

Öffentlich sind nur Pleonerien,
Allgemeine Leerheit an Vernunft,
Nur ein Schlangengang von Despotien,
Blendwerk dieser oder jener Zunft.

Gleiche Tugend mit verklärten Taten,
Harmonie des Rechtes und der Pflicht,
Wohnt vielleicht bei häuslichen Penaten;
In der Völker Tagung wohnt sie nicht.

Bürgersinn, Gemeingeist sind veraltet,
Ohne die kein Staat noch Kraft gewann;
und des Vorrechts Blutharpyie schaltet,
Und nur einzeln steht der freie Mann.

Doch zurück von der Gedankenstreife!
Glut, verlisch, die in dem Innern flammt;
Dass das Heilige mich nicht ergreife;
Was gerecht und gut ist, ist verdammt.

Mäßigung auch in dem Himmelsfeuer!
Ernste Freunde, gebt mir eure Hand:
Bleiben wir einander immer teuer,
Besser geht's in's unbekante Land.

LEVENSLLOOP EN WERK

Johann Gottfried Seume (krijttekening door Wilhelm von Kügelgen, rond 1805)

1763 29 januari: Johann Gottfried Seume wordt geboren in Poserna bij Weißenfels, als eerste zoon van de boer Andreas Seume en zijn vrouw Regina Christina, née Liebing. Seume groeit op in arme omstandigheden en gaat naar de dorpschool.

1770 De familie verhuist naar een gehuurd landgoed in de buurt van Leipzig.

1771 Als gevolg van een slechte oogst verliest de familie bijna al hun bezittingen. Vanaf dat moment is de vader gedwongen om als arbeider te werken.

1776 Overlijden van de vader.

Graaf Hohenthal betaalt de opvoeding van Seume en zijn vier broers en zussen.

1777 Schrijft zich in op de Latijnse school in Borna.

1779 Gaat naar de Nikolaischule in Leipzig.

Eerste literaire inspanningen en intensief lezen van de Romeinse en Griekse klassieken.

1780 Seume schrijft zich in aan de universiteit van Leipzig om theologie te studeren.

De steun die hij krijgt van graaf Hohenthal is mager, zodat Seume een leven van ontbering leidt.

1781 Omdat hij niet overtuigd was door de dogmatische en anti-verlichtingsleer aan de theologische faculteit, brak Seume zijn studie af en besloot hij naar Metz te gaan om een militaire training te volgen.

Terwijl hij te voet naar Frankrijk reist, wordt Seume gevangen genomen door de ronselaars van de Landgraaf van Kassel en verkocht aan de Engelsen, voor wie hij zal worden ingezet in Amerika.

1782 juni-december: overtocht naar Amerika onder erbarmelijke omstandigheden.

Begin van zijn vriendschap met Baron von Münchhausen. Op zijn aanraden schrijft Seume verschillende gedichten.

1783 Terugkeer uit Amerika.

Seume slaagt erin te ontsnappen in Bremen, maar wordt opgepakt en gevangen gezet door Pruisische ronselaars (tot 1787).

1787 Seume wordt op borgtocht vrijgelaten.

Hij wordt taalleraar in Leipzig.

Studeert rechten en filologie.

1788 Seume vertaalt de roman *Honorie Warren* uit het Engels (2 delen).

1792 Doctoraat en habilitatie in Leipzig.

“*Arma veterum cum nostris breviter comparata*” (proefschrift).

Seume werkt als adjudant en secretaris voor graaf Igelström, met wie hij naar Polen en Rusland reist.

1793 Seume komt naar Warschau met Igelström.

Over het onderzoek en de bestemming van jonge mensen voor het leger.

1794 Tijdens de Poolse opstand wordt Seume als Russische luitenant gevangen genomen en na enkele maanden vrijgelaten wanneer de opstand wordt onderdrukt.

1795 Keert terug naar Leipzig.

Ongelukkige liefdesaffaire met de rijke burgerdochter Wilhelmine Röder.

1796 *Obolen* (essays, 2 delen, 1796-98).

Enig nieuws over de gebeurtenissen in Polen in 1794.

1797 Seume wordt proeflezer en redacteur voor uitgever Georg Joachim Göschen (tot 1801). Hij is in belangrijke mate betrokken bij het drukken van de edities van de werken van Friedrich Gottlieb Klopstock en Christoph Martin Wieland.

Kennismaking met Johann Wilhelm Ludwig Gleim en Wieland.

Herinneringen aan Seume en Münchhausen.

Over het leven en het karakter van keizerin Catharina II.

Zwey Briefe über die neuesten Veränderungen in Rußland seit der Thronbesteigung Pauls des Ersten.

1801 *Gedichten.*

December: Seume vertrekt op zijn beroemde wandeltocht naar Syracuse en reist via Triëst, Venetië en Rome naar Napels.

1802 Op de terugweg uit Italië reist Seume via Zwitserland, Parijs, Straatsburg, Frankfurt en Weimar.

Augustus: Aankomst in Leipzig.

Werkt als privéleraar Engels en Grieks.

Twee romantische verhalen van Seume en Gittermann.

1803 Seume's reisverslag *Wandeling naar Syracuse in 1802* (3 delen) wordt gepubliceerd.

1804 Reis naar de Rijn.

Over bewapening.

Verblijf in Berlijn.

Ongelukkige liefdesaffaire met Johanna, de dochter van zijn twintig jaar jongere vriend Christian Loth.

1805 Reizen naar Rusland, Finland, Zweden en Denemarken.

1806 Na zijn terugkeer werkt Seume weer als privéleraar in Leipzig. Seume's reisverslag "*Mein Sommer 1805*" (*Mijn zomer 1805*) wordt gepubliceerd; het wordt verboden vanwege de kritiek op de politieke situatie in Duitsland.

Werk aan de *Apocriefen*.

1807 Overlijden van zijn moeder.

Verdere aantekeningen over de *Apocriefen*, een verzameling politieke glossaria, commentaren en aforismen (verminkt gepubliceerd door de censuur in 1811, compleet in 1869). Delpher.nl voor NL vertaling.

1808 Seume's voorwoord bij een editie van Plutarchus, *Praefatio ad fasciculum observationum et conjecturarum in locos Plutarchi difficiliore*s (voor het eerst gedrukt in 1826, in het Duits in 1879) is een van de meest radicale politieke geschriften in de hedendaagse Duitse journalistiek. *Miltiades* (toneelstuk).

Augustus: Seume wordt ernstig ziek.

1809 *Strijd tegen Morbona*.

Verslechterende gezondheidstoestand.

Werkt aan de autobiografie *Mijn leven* (postuum gepubliceerd in 1813).

1810 *Abschied und Vermächtniß nebst biographischer Skizze und einige erläuterndenden Notizen*.

Mei: Verblijf in Weimar en reis naar Teplitz.

13 juni: Seume sterft in Teplitz.

<http://www.zeno.org/nid/20005682746>

HYMNE (Bij pag.144)

Pour la célébration de la fête de la Souveraineté du Peuple.

Air; *O Mahomet ton paradis des femmes, etc,*

PEUPLE français, peuple autrefois esclave,
Ris de les rois, de tous les potentats;
Ils n'ont plus rien, non plus rien qui t'entrave:
Ta raison seule a mûri leurs états,
Peuple français, peuple autrefois esclave,
Ris de tes rois ; de tous les potentats.

Des bords du Rhin, jusqu'aux rives du Tibres
Par-tout on voit le peuple souverain
L'homme par-tout est né pour être libre;
Par-tout il doit partager ce destin.
Peuple français, etc.

Vous, qui vivez au temple de mémoire,
Mânes sacrés de Caton, de Brutus,
Nous soutiendrons l'état de votre gloire;
Nous en jurons par vos mâles vertus.
Peuple français, etc.

Fière Albion, ta dernière heure sonne;
Tu vas compter de tes lâches forfaits;
Entends déjà le signal qui se donne...
Nous, te portons ou la mort ou la paix.
Peuple français, etc.

Honneur, honneur au sage directoire,
Qui nous prépare aux actions d'éclat,
A Buonaparte, enfant de la victoire,
A tous les preux qu'anime le combat.
Peuple français, etc.

Père du jour, du temps, de la nature ,
Astre de feu, témoin de nos élans,
Sacré soleil, émanation pure,
Consacre-les chez nos derniers enfans.
Peuple français, etc.

Et vous, par qui tout végète et respire,
Par qui tout est, tout fut et tout sera,
Daignez toujours nous aimer, nous sourire
Et le français toujours triomphera.
Peuple français, etc.

VERANTWOORDING

Voor de vertaling van *Mein Sommer 1805* heb ik passend gebruik gemaakt van DeepL en Translate Google. Ik ben dichtbij de Duitse tekst gebleven. Heel af en toe heb ik een Drentse formulering gebruikt. De Duitse taal uit 1800 lijkt sterk verwant aan het dialect van mijn Knabenzeit.

Ik ben geen dichter. De vertaling kan helpen om het Duitse gedicht te begrijpen.

De verklarende en toelichtende voetnoten komen van diverse wikipedia's (Fins, Zweeds, Duits, Nederlands, Engels, Frans, Deens, Duits) De speurtocht naar de (hoofdrol)spelers verliep vaak via Delpher.nl en soms dbnl.org en Deutsche Nationalbibliothek.

Een enkele keer ontbreekt een toelichting. Ik heb niet alles en iedereen kunnen vinden. De keuze voor voetnoten is geheel naar mijn inzichten. Misschien dat ik af en toe de plank missla bij identificatie van personen en plaatsen.

Wie wetenschappelijk aan de slag wil met het werk van Seume adviseer ik de originele teksten te raadplegen. Al het werk van Seume is op het web met enkele zoektermen eenvoudig te vinden.

De bron van mijn voetnoten is te vinden door zinnen als zoekterm te gebruiken, eventueel na vertaling in het Duits, Fins, enz.

Maps Google leverde veel nieuwe plaatsnamen. Soms vond ik de oude en nieuwe plaatsnamen via Delpher.

Via de pdf (op het web) is dit boek gemakkelijk doorzoekbaar.

Ik heb de vertaling en annotaties gemaakt uit passie. Ik herken me in zijn levenswijze en zijn opvattingen.

Gerard Stout, Peize 13 juni 2024

Ook van Seume in vertaling:
Wandeling naar Syracuse
Mijn leven

Afbeeldingen

p. 24 Dresdner Knabe, Polyklet. 450-430 v.Chr.

p. 31 SKD Staatliche Kunstsammlungen, Dresden

p. 303 aardappelen Stabiel (van mijn vader)

p. 340 (Vertaler) fragment 19, kunstwerk van Flip Drukker.

A. communicans anterior

A. cerebri anterior

A. ophthalmica

A. carotis interna

A. ophthalmica

A. communicans posterior

A. cerebri media

Foramen ad posticum

A. basilaris

A. cerebri posterior

A. spinalis superior

Tentorium cerebelli

A. cerebri posterior

A. cerebri superior

A. auditiva interna

A. cerebri inferior anterior

A. spinalis posterior

A. vertebralis

571. Lage der großen Gehirnarterien im Schädel

nach Entfernung des Gehirns; von oben.

(Rechterseits ist die a. carotis externa in ihrem Verlauf im Sinus cavernosus freigelegt.)

1. **A. vertebralis**: (Forn. 100, 101, s. auch Figg. 567, 568): (Zweige im Innern der Hirnhäute);

- a) **A. spinalis posterior**, dünn, verläuft am lateralen Rand der Schädelkapsel und anastomosiert mit derjenigen der anderen Seite, Anastomosen bildend, im Sinus cavernosus posterior des Rückenmarkes, vor und lateral von den hinteren Wurzeln, nach abwärts; sie vereinigt sich mit einigen Zweigen der rami spiniales der a. vertebralis, aa. intercostales, lumbales und sacrales laterales und versorgt das Rückenmark und seine Häute.
- b) **A. spinalis anterior**, dünn, verläuft mit dem gleichnamigen Gefäß der anderen Seite am oberen Ende des Rückenmarkes und verläuft teils oberhalb, teils teilweise geflechtartig aus 1-4 länglichen Mäsechen bestehend, der fissa longitudinalis anterior bis zum hintern terminale abwärts; sie nimmt dabei eine weite Auswahl von Zweigen der rami spiniales auf und versorgt das Rückenmark und seine Häute.
- c) **A. cerebri inferior posterior** wendet sich nach unten zum hinteren Abschnitt der unteren Kleinhirnhälfte, sie gibt Aste zum Plexus choroideus in Ventriculi quarti.